

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

**AZƏRBAYCAN
FOLKLORU
KÜLLİYYATI**

XXX cild

DASTANLAR

XX kitab

BAKI - 2012

1

REDAKSİYA HEYƏTİ

Muxtar Kazımoğlu (İmanov), filologiya üzrə elmlər doktoru
(məsul redaktor);

Tofiq Hacıyev, AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya üzrə
elmlər doktoru, professor;

İsrafil Abbashı, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor;

Kamran Əliyev, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor;

Füzuli Bayat, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor;

Oruc Əliyev, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru;

Elxan Məmmədli, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru;

Əfzələddin Əsgərli, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru;

Seyfəddin Rzasoy, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru;

Ağaverdi Xəlil, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru;

İlkin Rüstəmzadə, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru;

Əziz Ələkbərli, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru (məsul katib).

TOPLAYIBTƏRTİB EDƏNİ: Elxan MƏMMƏDLİ
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

SÖYLƏYƏNİ: Aşiq Aslan KOSALI

Azərbaycan folkloru külliyyatı, XXX cild, Dastanlar (XX kitab), Bakı, “Elm və təhsil” nəşriyyatı, 2012, 420 səh.

Azərbaycan folkloru külliyyatının bu cildində Borçalı mahalının ustad aşığı Aslan Kosalının repertuarında olan dastanlar toplanmışdır.

4603000000 Qrifli
N-098-2012

©Folklor İnstitutu, 2012

AŞIQ ASLAN KOSALININ DASTAN REPERTUARINDAN NÜMUNƏLƏR

Aşıq Aslan Kosalı dastançı aşıqlarımızın ən layiqli davamçılarından biridir. O, aşıqlıq ənənəmizi doğru-dürüst yaşadan, bu sənəti qeyri-adi istedadı və bacarığı ilə sevdirə bilən mükəmməl bir ustadır. Onu otuz ildən çoxdur ki, tanıyıram. Hazırda ömrünün 84-cü baharına (1929-cu ilin 15 avqustunda anadan olmuşdur) qədəm qoymaq üzrədir. Onu yenə də coşqun, yenə də dolu, yenə də şaqraq zənguləli, yenə də şirin avazlı, yenə də dili dualı görürəm. Ulu Tanrı saydığım keyfiyyətləri ondan əsirgəməyib, nə veribsə, bol-bol verib.

Aslan Kosalı zəngin, bəzən kədərli, bəzən qəmli, bəzən fərəhli, bəzən sitəmli, həm də mənalı və ibrətəməz bir həyat yolu keçib (Ustad aşığın həyatı ilə bağlı məqamlar tədqiqatçı alim, filosof dostum Vahid Ömərli'nin nəşr etdirdiyi "Aşıq Aslanın Ozan dünyası" kitabına yazdığı "Qarayazı Ozanı" məqaləsində daha dolğun verdiyinə görə, həmin yazını bir qədər ixtisarla bu kitaba da daxil etmişik - E.M.). Borçalı Aşıq mühitinin yetişdirdiyi və bu gün üçün tutiyyə sayıla biləcək bu ünlü sənətkar, həm də özündən əvvəlki ustadlarımızla indiki nəsillər arasında bir mənəvi rabitə yaratmaqdadır. Adları bu gün də dillər əzbəri olan ustadlardan kimləri görməyib, kimlərlə oturub-durmayıb, kimlərlə məclislər yola verməyib Aşıq Aslan?! Heç zaman dilindən düşməyən Aşıq Sadiq, Aşıq Məmməd Sultanov qardaşları, Xındı Məmməd, Aşıq Musa Qaraçöplü, Aşıq Yadulla, Aşıq Məhəmmədəli, Aşıq Əmrah Gülməmmədov, Aşıq Kamandar Əfəndi, Hüseyin Saraçlı, Aşıq Arif, Aşıq Əhməd Sadaxlı, Azərbaycandan Azafı Mikayıl, Aşıq Qədir, Aşıq İmran, Aşıq Əkbər Cəfərov, Aşıq Mahmud, Aşıq Şakir, Aşıq Əhməd, Aşıq Pənah və b. ustadlar haqqında Aslan Kosalının söhbətləri kövrək müşahidələri, yerli-yataqlı əlçatmaz xatirələri aşıqlıq tariximiz üçün böyük önəm daşımaqdadır. Ustad Aşıq Aslanın dilinin əzbəri, bir an belə unuda bilmədiyi, həyatında və sənətində müstəsna xidməti olan öz ustadı Aşıq Alxan Qarayazılıdır. Heç də təsadüfi deyil ki, Aşıq Aslan us-

tadına olan bu tükənməz məhəbbətini hər yerdə, hər məqamda etiraf etməklə yanaşı, həm də şeirlərində izhar edir. Bu, həm ustad sənətkarın qədirşünaslığından xəbər verir, həm də bir örnəkdir – Ustad-Şeyird münasibətləri üçün xoş və vacib bir örnəkdir.

Aşıq Aslan ustadı Aşıq Alxan Qarayazılıya həyatda olduğu vaxtlarda da, həyatdan köçəndən sonra da bir neçə şeirlər həsr edib. Hamısı saf, hamısı təmiz, hamısı təmənnəsiz şeirlərdir bunlar. Aslan Kosalı ustadına həsr etdiyi şeirlərindən birində necə də gözəl deyirdi:

On il ustadıma qulluq elədim,
Durdum qulluğunda sadıq qul kimi.
Çalışıb qazandım etimadını,
Hörmət etdi mənə bir oğul kimi.

Şeirlər oxudu, söylədi dastan,
Halı etdi məni hər bir hacatdan.
Dini açıqladı, öyrətdi Quran,
Mən də ləhcələndim bir bülbül kimi.

Yaxşını anladım, yamanı bildim,
Elimdə, obamda sevdim, sevildim.
Xalq içində “Aşıq Aslan” – deyildim,
Pöhrə atdım, ətir saçdım gül kimi.

Budur ustad əməyinin bəhrəsi, budur ustada səcdə, budur ustadın ruhu qarşısında baş əymək! Nə yazıq ki, ustad-şeyird ənənələri bu gün tam ölməsə də öləziyib, zədələnib və bərpası, həm də əlacı müşgülə dönüb. Ömrümün bu çağına kimi, ustad-şeyird münasibətlərinə çox nəzər yetirdim. Aşıq Əmrah-Kamandar, Hüseyn Saraçlı-Əhməd Sadaxlı, Xındı Məmməd-Məhəmməd Sadıxlı, Aşıq Əkbər-Aşıq Əlixan Niftəliyev, başqalarını da saya bilərəm. Bu sadaladığım Ustad-Şeyird münasibətlərinin hər birinin ayrı-ayrılıqda özəllikləri var idi. Ancaq Alxan Qarayazılı – Aslan Kosalı münasibətlərini, bu ardıcılığı, bu təması, bu şirinliyi, bu səmimiyyəti, bu yaradıcılıq ünsiyyətindəki Ustad ürəyi genişliyini, Şeyird qədirşünaslığını heç kimdə görmədim. Mən dəfələrlə onu gördüm ki, Ustad Aşıq Alxan

qocalan vaxtlarda, toylarda iştirak etmək iqtidarında olmadığı günlərdə Aşıq Aslan hər toydan qayıdanda gecənin hansı vədəsi olmasından asılı olmayaraq, qazandığı pulları masanın üstünə tökər, tən yarı bölüb ustadının payını göndərərdi. Düzü ömrümün çox hissəsini aşıqlarla, onların evlərində, məclislərində keçirsəm də mən belə bir “təcrübə”nin şahidi olmamışdım.

Ötən yüz ilin 80-90-cı illərində tez-tez Qarayazıda, Kosalıda olarkən Aşıq Aslanın bu xeyirxah əməlinin səbəbini öyrənmək istəyəndə belə dedi:

– “Ustad qəbr evinə kimi ustaddı. Mən azdan-çoxdan nə qazanmışam, nə öyrənmişəm onnan öyrənmişəm. Bildiyim deyişmələr, ustadnamələr, qıfılbəndlər, neçə-neçə dastannarın hamısını Alxan Qarayazılı öyrədif mana. Mən əslində onun səbəbinə çörək yeyir, gün-güzaranımı nizamlıyırım. Vaxt vardı mən şəyirdiydim, o ustad. Məclisin sonunda öyə gələrdik, pulu tən yarı bölərdi. Yarısını mənə verərdi. İndi o, məclisdərə gedə bilmir, heç yerdən qazancı yox, Allah götürürmi mən onnan örgəndiyim sözdərnən, dastannarın məclis keçirəm, pul qazanam ustadıma vermiyəm. Allah camahatımıza bərəkət versin, onlardan nə qazansam ustadımmın bölməliyəm. Çünki onun üstümdə halal haqqı var.”

Bərəkəllah sənə, Aşıq Aslan! Elə bu xeyir əməlinə görə də on bir telli tavar sazın sinəndə, zəndin-zehnin başında, tükənməz el xəzinəmizin nadir inciləri – dastanlarımız yaddaşında hifz olunur. Bununla da özünə şöhrət, ustadın Alxan Qarayazılıya isə rəhmət qazandırırısan! Var ol, Ustad!

Əziz oxucu! Bir qədər də Aslan Kosalı ilə yaradıcılıq ünsiyyətimizdən, onun sinəsində və ruhunda qoruyub saxladığı dastanlarımızın Borçalı variantlarının bir neçəsinin yazıya almağımın qısa tarixcəsindən bəhs etmək istərdim.

Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, onunla tanışlığımızın tarixi otuz ildən çoxdur. Bu illər ərzində Aşıq Aslanla təkcə tanış yox, tədqiqatçı-aşıq yox, böyük dostluğumuz yaranıb. Bu münasibətlərimiz çoxdandır ki, ailəvi dostluğa çerilib. Mən ona “ustad” və ya sadəcə olaraq “Aslan əmi”, o isə mənə ya “Elxan müəllim” ya da “qarda-

şoğlu” – deyə müraciət edir. Onunla dəqiq yaradıcılıq ünsiyyətimiz isə 1989-cu ilin dekabr ayından başlayıb. Bir neçə il ünsiyyətdə olduqdan sonra, yaradıcılığında xalq dastanlarımıza önəm verdiyini gördükdə qərara gəldim ki, bu dastanları lentə alım. Həm də özlüyümdə düşünürdüm ki, Aşıq Aslandan bu dastanları yazıya aldıqca onları güclü, məzmunlu və maraqlı süjet xətti olduğu üçün ayrıca nəşr etdirim. İlk dəfə olaraq “Koroğlu” dastanından ədəbi və elmi ictimayətə məlum olmayan “Ağca quzu” qolunu aşığın anadan olduğu və yaşadığı Kosalı kəndində yazıya aldım. Aşıq Aslan bununla da Koroğluşünaslığımıza böyük bir töhvə vermiş oldu. “Ağca quzu” qolunu şərti olaraq “Ağca quzu” və “Pərizad xanımın Çənlibelə gəlməsi” başlıqları altında 1991-ci ildə “Qobustan” incəsənət toplusunun 4-cü sayında yığcam təqdimatla nəşr etdirdim. Daha sonra həmin qolları və mərhum tədqiqatçımız, professor Mürsəl Həkimovun Aşıq Hüseyin Saraclıdan yazıya aldığı “Çimnaz xanımın Çənlibelə gəlməsi” qolu ilə birlikdə o zaman Türkiyədə Ərzurum unuversitetində çalışan dostumuz Həbib İdrisinin vasitəsi ilə “Çoxdur Koroğlunun yaşı” başlığı ilə kitab kimi nəşr etdirdik. Daha sonra “Ağca quzu” Folklor İnstitutunun hazırladığı həm rus, həm də Azərbaycan dillərində nəşr olunan “Koroğlu” kitablarına daxil edildi. Həmin qolu Aşıq Aslanın xahişi ilə 1999-cu ildə yenidən yazıya aldım. Və nəhayət, 2012-ci ilin may ayında yenə də ustadın öz xahişi ilə “Ağca quzu”nu həm video, həm də audio yazıya aldım. Qeyd edək ki, aşığın ayrı-ayrı vaxtlarda söylədiyi “Ağca quzu” qolunun həm süjet xəttində, həm də poetik mətnlərdə nəzərə çarpacaq dərəcədə fərqlər müşahidə etdik və mütəxəssis dostlarımızla məsləhətləşdik ki, hər üç variantı da kitaba daxil edək. Ancaq kitabın həcmi ni nəzərə alıb qərarlaşdıq ki, sonradan yazıya aldığımız iki variantı (1999, 2012) Borçalıya həsr etdiyimiz növbəti “Dastanlar” cildinə daxil edək. Kitabı nəşrə hazırlayarkən vaxtilə (1934) Bakının Qobu kəndində tədqiqatçı Əliheydər Tahirovun hansısa aşıqdan yazıya aldığı bir neçə tezis xarakterli “Ağca quzu” adlı arxiv materialına da biganə qalmaq və bizim Aslan Kosalıdan topladığımız eyni adlı dastan qolu ilə səsləşdiyi üçün arxiv nömrəsini və bir sıra

mənbələri göstərməklə onu da “Əlavə” başlığı altında daxil etdik. Elə bilirəm gələcək tədqiqatçıların bu yöndə fikir söyləməsi üçün bu çox vacib bir mənbə ola bilər. (“Ağcaquzu” qolu ilə bağlı Vahid Ömərlinin yazısında da kifayət qədər bilgi olduğundan bu barədə geniş yazmağı lazım bilmədik. E.M.)

Aşıq Aslanla ilk yaradıcılıq ünsiyyətimiz zamanı “Ağcaquzu”-dan sonra onun ifasında “Abbas-Gülgöz”-in Borçalı variantını yazıya aldıq. Həmin dastanın on beş saatlıq səs yazısı bu gün də şəxsi arxivimizdə, eyni zamanda bir surəti də Dövlət Səs saxlama arxivində qorunmaqdadır. Aslan Kosalının söylədiyi digər xalq dastanlarımız kimi, bu ifada da maraqlı məqamlar çoxdur. İstər süjet xəttində, istər musiqi ifaçılığında, istər poetik nümunələrin fərqli məqamlarında kifayət qədər nəzərə çarpacaq əlamətlər zəngindir.

“Abbas-Gülgöz”dən sonra ustadı Bakı şəhərinə dəvət etdik, musiqişünas dostum, mərhum professor Nazim Bağirovun xahişi ilə 1992-ci ildə AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun səs-yazma studiyasında “Aşıq Qərib-Şahsənəm” dastanını lentə köçürdük. Təbii ki, Nazim Bağirovu bu ifanın musiqi tərəfi daha çox düşündürürdü. Demək olar ki, Aşıq Aslanın ifasında bu dastanda ən qədim aşıq havalarımız, xüsusən də yalnız Borçalıda ifa olunan “Məmmədbağırı”, “Bəhməni”, “Sultanı”, “Dol Hicranı”, “Sallama Kərəmi”, “Kərəm Köçdü”, “Qaytarma”, “Mansırı” və s. bu kimi möhtəşəm havalar təqdim olunurdu. Bir sözlə, Nazim Bağirovla bu dastanı yazıya aldıq, birlikdə kağıza köçürdük. Sonradan N.Bağirov “Qərib-Şahsənəm”i bütövlükdə nota köçürərək Türkiyənin Trabzon şəhərində ayrıca kitab şəklində nəşr etdirdi. Bu, tarixdə ilk dəfə olaraq Aslan Kosalının ifasında notla birlikdə nəşr olunan yeganə dastan idi. Bu həm də musiqişünaslıqla yanaşı dastançılıqda da bir hadisə sayılırdı.

Növbəti yaradıcılıq əməkdaşlığımız 1993-cü ildə oktyabr ayında yenə də Kosalı kəndində baş tutdu. O vaxtlar mən həm də AzTV-də “Ustadnamə” verlişini aparırdım. Çəkiliş qrupu ilə birlikdə Qarayazının Kosalı və Nəzərli kəndlərində “Ustadnamə” üçün çəkilişlər edirdik. Əsas məqsədimiz o vaxtlar doxsan yaşını haq-

lamış ustad aşığımız Alxan Qarayazılı haqqında veriliş hazırlamaq idi. Çəkiliş qrupumuz AZTV-nin tanınmış əməkdaşlarından Kərim Kərimov (rejissor), Telman Nəzirli (redaktor), Aydın Mansırov (operator), bir də mən idim (müəllif və aparıcı). Qeyd edim ki, çəkilişimiz yüksək səviyyədə alındı. Əsas işimiz tamamlanandan sonra qərara aldığımız ki, aşıq Aslan Kosalıdan bir dastan da yazıya alağ. Elə də etdik. Aslan əmi bizim üçün çox böyük şövlə “Koroğlu” dastanından “Eyvazın Çənlibelə gətirilməsi” qolunu danışdı. Həmin qolu da qərara gəldik ki, növbəti “Dastanlar”a daxil edək.

Aslan Kosalı ilə növbəti görüşümüzdə (təbii ki, Kosalı kəndində E.M.) o, bizə “Tahir-Zöhrə”, bir də “Valeh-Zörnigar” dastanlarını danışdı (2006-cı ildə). Hər iki dastanın təqdimatında da orijinal məqamlara, fərqli cəhətlərə sıx-sıx təsadüf etdiyimizdən onları da Aşıq Aslanın təhkiyə və ləhcəsində kitaba daxil etdik.

Etiraf etməliyəm ki, Aşıq Aslan Kosalı ilə yaradıcılıq ünsiyyətimizin ən məhsuldar günləri 2012-ci ilin aprel və may ayları oldu. Belə ki, bu aylarda iki dəfə cəmi 15 gün Kosalıya səfər etdim və bu səfərlərdə heç zaman yorulmaq bilməyən aşığımız nə az, nə çox, bizə xalq dastanlarımızın beşini söylədi. Özü də yüksək ustalıqla, böyük şövlə, peşəkarlıqla, məlahətli səslə. 83 yaşlı aşığın, ustadın, ozanın dilindən xalq incilərimizin yaddaşlarda həkk olunan “Novruz-Qəndab”, “Səyyad-Səadət”, “Aslan Şahla-İbrahim”, “Alıxan-Pəri” dastanlarını, bir də “Koroğlu” dastanından “Ağcaquzu” qolunun yeni – III variantını yazıya aldığımız.

Əziz oxucu, adlarını sadaladığımız xalq dastanlarımızın Borçalı variantlarını Aşıq Aslan Kosalının dilindən yazıya alıb sizlərə təqdim etməkdə məqsədimiz odur ki, biz aşığın dil zənginliyini, təhkiyə tərzini, nitq mədəniyyətini, ləhcə şirinliyini olduğu kimi təqdim edək və eyni adlı dastanların əvvəllər nəşr olunmuş dastanlardan süjet rəngarəngliyini, poetik nümunələrin keyfiyyət dolğunluğunu sizlərə əyani göstərək. Bu dastanları nəşr etməklə biz gələcək tədqiqatçılarımıza da istiqamət vermiş oluruq. Onlara əvvəlki nəşrlərdə verilmiş, eyni adlı dastanlarla Aslan Kosalının söylədiyi dastanları müqayisə etmək fürsəti veririk.

Onu da qeyd etməyi lazım bilirik ki, Aşıq Aslan Kosalının repertuarından yazıya alıb təqdim etdiyimiz dastanlar bu kamil ustadın bildiyi dastanların az bir hissəsidir. Onun sinəsində hələ yazılmamış çoxlu dastanlarımız qorunmaqdadır. Və belə bilici dastançı aşıqlarımız nə yazıq ki, bu gün barmaqla sayılacaq qədərdir. Kimdir onlar? Gəncədə Aşıq Mais Gəncəli, Qobustanda Aşıq Xanmusa, Şamaxıda Aşıq Şərbət, Kəlbəcərdə Aşıq Xalıqverdi, Aşıq Musa, Tovuzda Aşıq Mahmud, Borçalıda Məhəmməd Sadaxlı, vəssalam, şüttamam. Onlardan bu gün bəhrələnmək lazımdır, onlardan sənətin sirlərini öyrənməklə yanaşı, bildikləri dastanları da yazıya alıb nəşr etmək vacibdir.

Haşiyə: Aslan Kosalının ifasında yazıya aldığımız dastanları “Bir aşığın repertuarı” adında nəşr etdirmək niyyəti çoxdankı arzumuz idi. Həm də bu fikrimi əzizim, ağsaqqalım, ustadım Aslan Kosalının özünə də bildirmişdim. O da çox sevinmişdi. Ancaq bu ideyanı həyata keçirmək bir müşkülə dönmüşdü. Təbii ki, bu çətinlik maddi baxımdan idi. Bir neçə ay bundan öncə fikrimi İnstitutumuzun direktoru, əziz dostumuz Muxtar Kazımoğluna bildirdikdə bu sahədə problem olmadığını bildirdi və ideyamı bəyəndiyini söylədi. Budur, artıq Aslan Kosalının repertuarından Azərbaycan xalq dastanlarının bir neçəsinin Borçalı variantlarının işıq üzü görməsinə nail olduq. Bu işdə öz əməli köməyini bizdən əsirgəməyən dostum Muxtar Kazımoğluna həm ustad Aslan Kosalı, həm də öz adımdan dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Kitabın ərsəyə gəlməsində əməyi olan hər bir kəsə – kompüterdə yorulmadan mətnləri köçürən qızlara – Əliyeva Səadətə, Balayeva Aygünə, Əliyeva Ülviyyəyə, səsyazma cihazından səbrlə mətnləri köçürən şöbə əməkdaşlarına – Vüsal Abiyevə, Validə Bədəlovaya, materialların kompüterdə işlənilməsində böyük canyananlıq göstərən, nəşriyyat şöbəsinin rəhbəri dostum Əziz bəy Ələkbərliyə öz dərin təşəkkürlərimi çatdırıram.

Aşıq Aslan Kosalıya da möhkəm can sağlığı, uzun ömür yaradıcılıq uğurları arzulayıram.

ELXAN MƏMMƏDLİ

QARAYAZI OZANI¹

(ixtisarla)

Mən Aşiq Aslan əmini gözümlə açandan, özümü qanandan tanıyıram. Biz kənddə həm qonşuyuq, həm qohumuq. Həm də onun oğlu Musa ilə bir sinifdə oxumuşuq, onunla yaxın dostuq.

Aşiq Aslan Kosalının özü, sazı, sözü haqqında müşahidələrimi və təəssüratlarımı oxucuların diqqətinə çatdırmağa çalışacam.

Əvvəla özü haqqında. Aşiq Aslan Kosalı Borçalı aşiq məktəbini Qarayazıda ləyaqətlə təmsil edən azman ozan nümayəndəsidir.

1929-cu il avqustun 15-də qədim Qarayazının Kosalı kəndində – əslində yaylaqda – Qaraxaçda ulu Tağarlılar nəslindən Musa Mirzə oğlu və Haqqalanlı Sona Süleyman qızının ailəsində dünyaya göz açıb.

Kosalıdakı Tağarlılar (Taharlılar) Kürüstü Keşəlindəki Qıllözlülərdən² ayrılmış, müdrik, imanı pak, əməlisaleh ağsaqqalları, nurlu ağbircəkləri, abırlı qızları, gəlinləri, qeyrətli cavanları ilə fərqlənən əzəmətli bir nəsildir. Bu nəsildə Hacı İbrahim oğlu, Sirəc Aslan oğlu, Bidat Aslan oğlu kimi danəndə ağsaqqallar var.

Aşiq Aslanın ana tərəfi Haqqalanlılar da məşhur Sadıqlılar nəslinin bir qoludur. Aşiq Aslanın dayıları Alı Süleyman oğlu (1906-1930) və Abdulla Süleyman oğlu (1908-1930) məşhur Qaçaq İxaxan hərəkatının fəal iştirakçıları olublar. Onlar 1930-cu ildə namərdliklə öldürülmüş, erməni hiyləsinin qurbanı olmuşlar.

1935-ci ildə atası Musa kişini itirən Aşiq Aslan qardaşları Aydın və Zakirlə acı yetimlik həyatı sürmüşlər. Lakin əmiləri Sirəc Aslan oğlu və Bidat Aslan oğlu onlara köməklərini əsirgəmədilər, qardaşları öz yurdlarında böyütdülər. Bir sözlə, onlar uşaqlıqdan əmi umudunda qaldılar.

1941-ci ildə SSRİ və Almaniya arasında baş verən müharibə Aşiq Aslanın həyatında ağır iz qoydu. Qohum-əqrəba, bütün el-oba ön və arxa cəbhədə fədakarlıq göstərirdilər. O da olmazın

¹ Bax: “Aşiq Aslanın ozan dünyası”. Bakı: 2009, səh. 5-9.

² Qıllözlülər – tayfa adıdır, əslində “Qıllıgözlər”dir (E.M.).

əzab-əziyyətlərə qatlaşır, ac-susuz, əyni-başı yalın gecə-gündüz çalışırdı. Nəhayət, müharibə bitdi, necə deyərlər, “dünya düzəlməyə başladı”. Aslan Musa oğlu da müxtəlif sahələrdə işləməyə başladı.

Orta təhsilini yarımçıq qoyan Aslan Musa oğlu 1949-cu ildə əsgəri xidmətə yollandı. Əsgəri xidmətdə zehni qabiliyyətini və bacarığını yoxladıqdan sonra onu rabitə xidmətinə qəbul etdilər, Leninqrada rabitə üzrə kursa göndərdilər. İkiillik kurs Aslan Musa oğluna çox şeylər öyrətdi, rabitə üzrə xeyli bilik qazandı. Sovet ordusu sıralarında dörd il xidmət edən Aslan Musa oğlu 1952-ci ildə doğma kəndinə qayıtdı.

Aslan Musa oğluna yaxın dostu, məşhur el şairi və ziyalı Mirzə Mehдинin nəvəsi Mirzə Almaz oğlunun vaxtsız ölümü çox pis təsir etmişdir. 1950-ci ildə əsgərlikdən bibisi Müşərrəfə göndərdiyi məktubda Aslan Musa oğlu yazırdı: “Əziz və hörmətli bürvüm Müşərrəf! Bu məktub vasitəsilə sizə sevgilərimi göndərirəm. Əzizim bürvü, məlum olsun ki, sizin 24 mart 1950-ci il tarixli məktubunuzu aldım, çox qəmgin oldum. Bürvü, nə edəsən, mən də, o biri də, dünya elə gəlib belə də gedəcək. Bacadan çıxan tüstü geri gəlməz. Dünya işinə qarışmaq olmaz. Bürvü, rəhmətlik Mirzə Mehdi kişinin özü dediyi kimi:

Pəncərədir baxan gedər,

Dünya üç gündür, beş gündür.

Bürvü, Mirzənin ölümünü eşidəndə and olsun Allaha gecə-gündüz ağladım. O, sənin əmin oğlu, mənim də qardaşım idi, uşaqlıqdan bir yerdə böyümüşdük. Bürvü, yazırsan ki, Mirzəyə şeir yaz. Vallah əlimdən gəlmir. Amma şeir yazdım, ağladım. Rus uşaqları da məndən nə olduğunu soruşdular. Əhvalatı açıb dedim. Onlar da mənə qoşulub ağladılar. Komandirimiz bizi danlayır, deyir ki, 1 mayı xalq bayram keçirir, siz də ağlayırsınız. Nə edim biz də o yolun yolçusuyuq. Bürvü, Abbasa da məktub yazdım”.

Məktubun üstündə göz yaşlarının izləri qalmışdı. Aşıq Aslanın Mirzənin ölümünə həsr etdiyi “Ağlaram” şeirini təqdim edirik:

Dolaşiban məzarının üstünü

Didəm üstədən qəm tökərəm, ağlaram!

*Oyan qardaş, oyan, getmə yuxuya,
Sinəm üstə dağ çəkərəm, ağlaram.*

*Viran edir fələk abadanları,
Niyə nakam qoyur növcəvanları?!
Sən üçün eylədik çox dərmanları,
Heç olmadı dərdə kərəm, ağlaram.*

*Qurumaz eynimdən axan göz yaşı,
Heç sönməz canımın odu, ataşı.
Aslan da itirdi cavan qardaşı,
Mən özüməm bir bikərəm, ağlaram.*

Bu məktubu və şeiri mən Mirzə Mehdini tədqiq edərkən nəvəsi Faiq Almaz oğlunun qoruyub-saxladığı əlyazmaları içərisindən tapdım və “Mirzə Mehdi və onun nəsil davamçıları” adlı kitabda nəşr etdirdim.

1952-ci ildə əsgəri xidməti başa vurduqdan sonra Aşıq Aslan doğma Kosalıya qayıdır və ailə qurur, ev-eşik, oğul-uşaq sahibi olur. Aşıq Aslan əzəmətli, qollu-budaqlı palıd kimi öz ailəsinə bağlı, əsil qayğıkeş ata, müdrik baba, səbrli, dözümlü, həyatın hər fırtınasına sinə gərməyi bacaran ləyaqətli bir insandır. Ailəsi haqqında Aşıq Aslan aram-aram belə dedi: “*Qaldı özüm nəyin sahibi oldum? 5 oğul, 7 qız atası oldum. Hamısı evli, hamısı köylü. Oğlanlarımdan 14 nəvəm, 8 nəticəm, qızlarımdan 20 nəvəm, 13 nəticəm var. İndiyə qədər mənim nəsil davamçıları 72 nəfərdir. Al-laha şükür, hamısı qüsursuz, sağlamdırlar*”.

Aşıq Aslan həm də bir çox sahələrdə bacarıqlı – universal peşə sahibi kimi özünü göstərdi: radio-televiziya, avtomobil, traktor, kombayn təmirçisi, elektrik və sürücü kimi özü demiş “sənət dünyasında xeyir əmələ” yaradı, texnika sahəsində darda qalanlara yardım etdi. O, həm də peşəkar rabitəçi idi. Onun hərbi biletində “Sovet Silahlı Qüvvələrinin bütün növləri üzrə rabitəçi”(Radio Morze Bodo-35 Stansiyası) sözləri yazılıb.

Aşıq Aslan həm də əsl mömin, müsəlman, islam qayda-qanunlarını bilən və ona əməl edən əhli-Qurandır.

Aşıq Aslanın dediklərindən :

“Mən uşaqlıqdan təxminən 1943-cü ildən çox hörmətli müəllimimiz və şair Sədi bəy Müftizadədən (o, həm də mənim kirvəm oldu) ərəb əlifbasını öyrəndim. Ərəb əlifbasını və Qurani-Kərimi mənə həm də mərhum Qaraseyidli Bala Məhəmməd, Fağır-qardaşlı Mollu İsmayıl, Aşıq Alxan Qarayazılı, əmim Sirəc Aslan oğlu (Allah onların hamısının yerini behiştlik eləsin) öyrətdi. Oldum Quran əhli, namaz əhli, xalis müsəlman”.

Aşıq Aslan bəzən elin yas mərasimlərində xətib kimi iştirak edir, onun bir çox şeirlərində dini motivlər açıq-aydın sezilir.

Aşıq Aslanın söz sənəti, aşıqlığı, ozanlığı haqqında onu demək olar ki, özünün dediyi kimi 13 yaşından saza-sözə meyli olub. Öz dediyinə görə, Kosalıda şeir xiridarı olan Əyaqyalın oğlu Məhəmmədin evi bir növ “aşiq dərneyini” xatırladırdı. Onun oğlu Aşıq Cahandar sonralar el məclislərini aparən aşiq oldu. Firudinli məşhur professor, el ağsaqqalı Camal Mustafayevin bacısı Həcər xanım da bu ailədə gəlin idi. Saza-sözə meyli olan kənd cavanları Firudinlidən Qara və Camal Mustafayevlər, eləcə də Binnət Məmməd oğlu Mustafayev, İsmayıl Əfəndizadə, Həsərət Dirir oğlu, Hacıbayramlıdan Qurbanın (Xozeyinin) oğlu Musa bu ocağa toplaşar, saz çalıb söz deyərdilər. Buraya gələn Aslan Musa oğlundada saza, sözə meyl, həvəs yarandı... Onu da qeyd etmək olar ki, saz, söz vurğunu Camal müəllim özünün dediyi kimi təəssüf ki, saz çala bilmədi...

Aşıq Aslanın dediklərindən:

“Bu evdə demək olar ki, hər gecə saz dərneyi kimi çal-çağır olurdu. Həmin o vaxtdan da məndə sənətə həvəs oyandı. Saz, söz, havacat, dastan öyrənməyə başladım. İndi baxın mənim necə ustadım olub? Xozeyn oğlu Musa, Qara Vəli oğlu, Binnət Məmməd oğlu, Aşıq İsmayıl, Aşıq Həsərət. Anamın əmisioğlu Hacalı varydı, o da çox gözəl çalıb-oxuyurdu, onun da, bir də 1945-ci ilə qədər Kosalı məktəbində İranlı (Cənubi Azərbaycanlı-Ö.B.) Yadullah var idi, böyük sənətkar idi, onların da mənə böyük təsiri keçdi.

Məndə yaxşı qavrama qabiliyyəti var idi. Mən şeiri, dastanı heç vaxt yazmazdım. Bir dəfə oxuyanda və ya dinləyəndə yaddaşıma həkk olunardı. Ona görə də mən xeyli xalq yaradıcılığı nümunələri və dastanları öyrənə bildim.”

Şeyird kimi aşıqlığa başlayan Aşiq Aslan nəhayət ağsaqqalların məsləhətilə Aşiq Alxan Qarayazılının şeyirdi oldu, ondan aşıqlıq sənətinin sirlərini, ozanlıq qaydalarını, ozanlıq davranışını öyrəndi. Öyrənə-öyrənə özü də öyrədən oldu, ustad sənətkar zirvəsinə yüksəldi. Qazax-Akstafa, Gəncəyə qədər, Tovuz, Şəmkir, Borçalı, Qaraçöp ellərində neçə-neçə toy məclisləri yola saldı, ailə xoşbəxtliklərinə xeyir-dua verdi. Aşiq Aslan özü demiş: “Saysız-hesabsız oğlan evləndirdim, qız köçürdüm, gəlin gətirdim, sünnət toyları keçirdim. Şükür olsun Allaha ki, kimin ailəsində səsim gəldi o ailə şükürlə başa vardı, oğul, qız sahibi oldu. Arxamca pis səda eşitmədim. Xalqımın qızını özümə ana, bacı, oğlunu qardaş bildim. 58 il əlimdə telli saz, ağzımda xoş avaz ellərlə dolandım, ellərlə kədərləndim, ellərlə şadlandım, çox şükür:

El dura...

El dayana, el dura,

Sənət heç zaman ölməz,

Arxasında el dura”.

Aşiq Aslan Kosalı kamil, ustad aşıqlığın ozan zirvəsində öz yeri, öz rolu olan bir sənətkar kimi əsrlər boyu türk xalqları arasında yaşaya-yaşaya bu günümüzdə gəlib çıxmış saz sənətinin əbədiyaşarlığına əmindir.

Borçalı-Qarayazıda aşıq sənətinin inkişafında oynadığı rolu nəzərə alıb Gürcüstan Respublikasının eks-prezidenti Şevardnadzenin fərmanı ilə Borçalı-Qarayazı aşıq məktəbinin 5 nümayəndəsi ilə yanaşı Aşiq Aslan Kosalı da “Şöhrət” medalı ilə təltif edildi...

... Aşiq Aslanın **dastan yaradıcılığı** bir çox yerli və xarici, o cümlədən Türkiyə tədqiqatçılarının diqqətini cəlb etmişdir.

Türkiyədə çapdan çıxmış “Çoxdur Koroğlunun yaşı” kitabında Aşiq Aslanın söylədiyi “Koroğlu”nun “Ağcaquzu” qolu daxil edilmişdir.

Aşıq Aslanın söylədiyi və Ərzurumda çapdan çıxan “Koroğlu”nun “Ağcaquzu” qolunun nəşri Həbib İdrisi ön sözündə yazır: *“Koroğlu” dastanı göytürklərin Xarəzm-Esterabad hüdudlarında mühafizlik yapan oğuzların və Gürcüstan türkmənlərinin böyük göytürk dastanıdır*³.

Bu nəşrin məqsədini açıqlayan redaktor daha sonra qeyd edir ki, “Koroğlu”nun hələ nəşr olunmayan iki qolunun: “Ağcaquzu” (Aşıq Aslan Kosalının dilindən qələmə alan Elxan Məmmədli) və “Zərnişan xanımın Çənlibelə gətirilməsi” (Aşıq Hüseyn Saraçlının dilindən qələmə alan professor Mürsəl Həkimov) qollarının kitab halında çap etməyimizin məqsədi hörmətli oxuculara türk millətinin milli qəhrəmanı olan Koroğlunun yeni cəhətlərini tanıtməqlə bərabər tədqiqatçıları Koroğlunu daha dərindən öyrənməyə cəlb etməkdir.

Bu boyları aşıqların dilindən olduğu kimi çap etməyimizin səbəbi elmi baxımdan hadisələrin özünəməxsusluğunu qorumaqdır⁴.

Aşıq Aslanın söyləməsində “Koroğlu” dastanına yeni baxış, yeni ruh verilmişdir. Xalq arasında olduğu kimi yaşayan, ateist mahiyyətli hadisələrdən uzaq “Koroğlu”nun yeni cəhətləri öz əksini tapmışdır:”Koroğlunun cavan vaxtıydı. Həzrət Əli nurani qoca sifətində Qoşabulağın üstündə Koroğluya igidlik badəsi içirdir, ona sehirlə güc, qüvvət verir”, “Qırx gün sənin gücünə Allahdan başqa heç kəs üstün gəlib səni yenə bilməz”, “Ya Allah” deyib yolla düzəldilər. “O da salavat çöyürdü” və s.

Bu qol sırf Qarayazı şivəsində danışılmışdır: “Ağca quzu o dağı salıx vermişdi”, “Hancarı olmasa da insan övladıdır”, “Əgər sən Koroğlusansa, bu veranxana düzdərdə nə gəzirsən?”, “Sən nə qansız adammiymişsan?”, “Qoy sənin hesabını o, özü çəksin”, “Səni ona irast gələsən”, “Üstünüzə xeyirli savahlar açılınsın”, “Elə bil məleykə kimi anarıdan boylandı”, “Əyə, vayıs oğlu vayıs, yolu

³ Çoxdur Koroğlunun yaşı, Ərzurum, 1994-cü il, səh.1

⁴ Yenə orada.

niyə kəsibsən?”, “Qırat təzədən pərçim oldu”, “Nigar xanım qarşısına tuş olub” və s.

Maraqlı məsələlər və bənzətmələr yerli-yerində işlədilib: “Nə oxnan atılasıdı, nə tora salınasıdı”, “Çuqul nə ölüb, nə də öləcək, biri öldümü beşi onun yerinə gələcək”, “Tufar keçi kimi dumağ ağarıblar”, “Enli kürəkli, uca boylu, gözəl, göyçək, elə biliynən ağalığım pələ kalıdı”, “Bığları həjəmət kürəsi kimi arxaya oturur”, “Cin atına minmədimi?”.

Bu qolda da Nigar xanım məsləhətçi el anası, Koroğlu dəliqanlı igid sərkərdə, dəliləri oddan-alovdan, döyüşdən, ölümdən qorxmaz ərənlər kimi təsvir edilmişdir. Nigar xanım Cəfər Paşanın tacirini tutan Koroğlunu məzəmmət edir: “Ay Koroğlu, özü türk olan türkə bu divanı tutmaz.”

Qoldakı şeirlər də olduqca səmimi, yüksək bədii məziyyətə malik, hadisələrin ruhuna uyğun hikmətli şeirlərdir:

*...Hər igiddə olmaz hünər,
Od olmasa ocaq sönər,
Dövlətdidən dövlət dönər,
Ağlı başdan gedər bir gün.*

*...Mərd igidlər dolu badələr içər,
Dost yolunda şirin canından keçər,
Müxənnətlər dava günündə qaçar,
Kolların dalında pəhlivan olar.*

*..... Təmiz ada
Dərya saxlar təmiz oda.
Yüz yerdən ləkə yaxsan,
Yıxılmaz təmiz oda.*

Aşiq Aslan Kosalını sözə, sənətə qiymət verilməməsi çox narahat edir, bəzən onu ruhdan salır. Lakin müdrik aşiq özü də dərk edir ki, əsrlər boyu nəsillərdən nəsillərə keçib gələn və gələcək nəsillərə də ərməğan kimi ötürülən yalnız mənəvi incilərdir, söz xəzinəsidir.

“Pərzad xanımın Çənlibelə gəlməsi” adlı II hissədə Ağca quzu ilə Pərzadın məhəbbətindən, cadu sayəsində Pərzadın itməsi və Ağca quzunun onu axtarmasından bəhs olunur.

Folklorşünas Elxan Məmmədli “Qobustan” jurnalının 1991-ci il 4-cü nömrəsində çapdan çıxmış “Koroğlunun Ağcaquzu qolu” haqqında «Koroğlu»nun daha bir qolu” yazısında qeyd edir: «*Qobustan*»ın oxucularına təqdim etdiyimiz və şərti olaraq «Pərzad xanımın Çənlibelə gəlməsi» adlandırdığımız bu əzəmətli qol əslində iki hissədən ibarətdir. Birinci hissədə Koroğlunun Bilqəys xanım ilə evlənməsi, Ağcaquzunun dünyaya gəlməsi və onların başlarına gələn olaylardan bəhs olunur. Həmin hissə Əsmər qarının Ağcaquzunu mağaradan götürüb aparması və onu Hasan paşanın himayəsinə verməsi ilə başa çatır.

İkinci hissədə isə Ağcaquzunun təlim-tərbiyəsi Pərzad xanıma vurulması, bu yolda onun başına gələn müsibətlər və nəhayət, qəhrəmanın öz arzusunə yetməsi üçün Qoç Koroğlunun həlledici köməyindən bəhs edilir. Oxuculara ərməğan elədiyimiz bu qolu 1989-cu ilin dekabr ayında Qarayazı elinin Kosalı şenliyində Aşıq Aslan Kosalıdan (Mirzəyevdən) yazıya almışıq. Mətni kağıza köçürərkən aşığın ləhcə və cümlə quruluşuna toxunmamışıq. Necə söyləyib, eləcə də təqdim etmişik...”

Vahid Ömərli

AŞIQ QƏRİB – ŞAHSƏNƏM

Sizə kimnən xəbər verim keçmiş zamannan, sadıqəl dövrannan, dünya acısını-şirini dadmış, öz ömrünü-dünyasını sizə tapşırmış, əbədi torpaqda uyumuş rəhmətdik ata-babamızdan, ariflər-alimlər qövmünnən.

Bir neçə əsr bunnan əvvəl qoca Təbrizdə Sövdəgər Məhəmməd adlı varrı-dövlətdi, dostu-nayıflı, hörmətdi-izzətdi, əliaçıx, səxavətdi bir şəxs yaşayırdı. Allah tala ona var-dövlətdən başqa dünyanın ən şirin barı olan bir cüt övlad bəxş eləmişdi: biri oğlan, biri qız. Oğlanın adı Məqsud, qızın adı Bəsdı idi. Məhəmməd Sövdəgər bu iki övladın arzusuyunən nəfəs alardı. Uşaxları mollaxanada oxudor, dünya görmüş şəxslərnən görüşdürör, ədəb-ərkanı, böyük yolunu gözlüyən övlad kimi böyüdüdü. Məqsud o qədər tərbiyəli yetişerdi ki, gəl görəsən!

Məqsud on altı yaşına çatan zaman Məhəmməd Sövdəgər hiss elədi ki, ömrü tamamlanmaq üzrədi. Məqsudu yanına çağırır varını, halını, alacağını, verəcəyini başa salır, bir də belə vəsiyyəti eliyir:

– Oğul, anan-bajın amanatı. Onnarı göz-bəbəyin kimi qoru, çünki onların da, mənim də umudumuz yuxarıda Allah, aşağıda sənsən. Və məni peyğəmbər Rəsulun şəriətiynən dəfn elə. Sana uzanan əlləri boş qaytarma, inşallah daha uca olarsan.

Bəli, vəsiyyətdən sonra Məhəmməd Sövdəgər ömrünü bala-larına tapşırır dünyasını tərək elədi.

Məqsud on altı, Bəsti on bir-on iki yaşına çatan zaman atasız qaldılar. Məhəmməd Sövdəgərin üçü, yeddisi, qırxı çıxana qədər, Məqsud əlinnən gələni ehsan verdi. Atanın ruhunu şad eləmək üçün ac qarınnar doydurdu, yetimlər sevindirdi, əlacsızdara kömək elədi. Kimsəsizlərə arxa olmağa söz verdi.

Bəli, dünya öz işini görür, yazıya pozu yox, görəcəyi gora aparmaq olmaz. Sən saydığını say, gör fələk nə sayır. Elə ki, Məqsud atasının qırxını verdi, yasdən çıxdı, savaxsı günnən başdadı qapılarına yalançı, fırıldaqçı adamlar ayaq açmağa. Biri dedi atan

mana filan qədər borşdudu, biri dedi bir belə mana verəsiydi, bir söznən, Məqsudun uşaxlığınan istifadə eliyif tam demək olar ki, vardan-yoxdan çıxartdılar. İşi belə görən Məqsudun anası Banu xatun çox acıdı. Məqsuda qeyrətsiz olduğunu söylədi. Anasının küsmüş Məqsud atasının yeganə qalmış bağçasına – çarhovuzun üstünə gəldi. Bir qədər ah-nalə eliyif hönkür-hönkür ağladı. Ata, sənsiz mən yaşaya bilmirəm – deyif gözdərinə yuxu getdi.

Bir qədər vaxtdan keçdikdə, Məqsud bir-iki səs eşitdi. Gözünü açdı gördü ki, dünya – hər tərəf şölələnif, nura qərqlə oluf. Ancax başının üstünü bir nurani ağsaqqal şəxs kəsdirif ona deyir:

– Oğul, Məqsud, bu vaxt burada niyə uyumusan? Bismillah de, üzümə bax. Mən nə desəm ona əməl elə!

Məqsud əvvəl diksindi, başına gələn hikmətlərdən qorxdu. Qoja gördü ki, Məqsud onnan qorxdu, yanına gəlif dedi:

– Oğul, qorxma, yaxın gəl, bismillah de, özünü ələ al, mən sənin xilaskar babanam. Məqsud yaxın gəlif qocaya salam verdi, onun da dediyinə əməl elədi.

Qoca dedi:

– Oğul, dünya qəminə çox aludə olma, məni dinlə, inşallah hər şey yerini tapar – deyif bir piyalə çıxardıf Məqsuda uzatdı:

– Oğul, al bu piyaləni nuş elə, dərdi-qəmin dağılsın.

Məqsud bismillah deyif piyaləni aldı, içdi.

Qoca dedi:

– Oğul, şəhadət barmağımın arasınan bax gör nə görürsən?

Məqsud dedi:

– Baba, uzun-uzadı yollar görürəm.

– Oğul, daha nə görürsən?

– Baba, böyük dağ ətəyində bir şəhər görürəm.

– Oğul, yenə yaxşı bax!

– Baba, baxeram, bir qəsr, bir güləfirəngi, eyvan, eyvanda bir qız görürəm.

– Oğul, qıza yaxşı bax, yaxşı fikir ver.

– Baba, görürəm, yaxşı fikir vererəm.

– Əvvəl gördüyün dağ “Sənan” dağıdır. Ətəyindəki şəhər Tiflis şəhəridir. Qəsr, Xoca Sənanın qəsridir. Gördüyün qız, Xoca Sənanın yeganə qızıdır. Adı Şahsənəmdir. Onu sana, səni də ona buta verdim. İndi səni də ona göstərəm. İnşallah xeyli zəhmət – cəfadan sonra mətləbə çatıf uzun ömür sürərsiz, qocalana qədər siz bir yerdə olarsınız, inşallah.

Qoca sözünü tamam elədi: – Oğul, arxadan gələn nədi?

Məqsud geri çövrülüb baxanda gördü ki, heç kəs də yoxdu. Məqsud yönünü çöyürdü ki, qocaya baxsın, gördü qoca yoxdu. Mat-məttəl qalıb Şahsənəmin camalı qaldı fikrində. Üzü üstə yerə uzandı. Dan açıldı. Ana oğlunu axtardı, bacı da bu vəziyyətdə. Gəl-hagəl, gəlif hovuzun üstündə Məqsudu tapdılar. Anası Banu xatun haray-həşir saldı, el-oba, qonum-qonşu yığışdılar. Nə görsələr yaxşıdır? Kimi dedi: – Məqsud dəli olub, kimi dedi – üstünnən saat keçif, kimi dedsi – cin vurub, xülasə, dərdi qanan olmadı ki, olmadı. Məqsud ayılmadı. Elin ağsaqqalları, ağbirçəkləri, qocalar, qarılar, kənizlər cəmləndilər, bir yana bir şey çıxarda bilmədilər. Anası ah-nalə eliyif oğlunun dərdinə çarə axtardı, göz yaşını axıtdı.

Bir də baxdılar ki, əli əsalı bir ağbirçək yüz yaşı keçmiş qoca qarıdır, yavaş-yavaş bunların yanına gəldi. Salam-sava verir:

– Nə olub, bu nə məclisdi, nə yığnaxdı?

Banu xatun başına gələnə qarıya söyləyən vaxtı qarı Məqsuda yaxınlaşıf dodağını söykədi Məqsudun dodağına, əmməyə başladı. Bir azdan qarı qalxıf dedi ki, Banu xatun, gözdərin aydın olsun, bəxtəvərsən. Sənin oğlun ərənnərdən badə içif, ya sevgidi, ya da çox bilik. İnşallah özü ayılanda sizə deyər.

Bəli, Banu xatun oğlunun üstünə gəlif:

– Oğul, sənə mənim canım qurvan olsun. Oğul, sən nə hala düşübsən?

Oydu ki, Məqsud gözdərini açdı. Doqquzuncu günün tamamında başına oğlannar, qızdar yığılan vaxtı, o yana, bu yana boy-lanif gördü ki, başına camaat toplaşif, dedi:

– Aneyi-mehriban, bu nədi? Bu xalq mənim başıma niyə yığılıf, mana nə olufku bular belə toplaşiflar?

– Oğul, hancarı, sən doqquz gündü ki, bu haldasan, dərdini anana söyləsən görək nə dərdin var?

– Ana, mən dərdimi dilimnən sənə deyə bilməyəcəm. Mənim başıma gələni saznan deyəcəm.

– Oğul, saz nədi?

Dedi:

– Ana, bilmersənmi saz nə olduğunu?

Dedi:

– Nə bilem, ay oğul, sənə qurvan olum! Mən harda saz görmüşəm?

– Ana, filan yerdə usta var, onnan mana bir saz gətir.

– Oğul, saz nə olduğunu bilmerəm.

Dedi:

– Tay-tuşuma deginən tapıf gətirəjəklər.

Oydu ki, şəhərdən bir saz tapıf gətdilər. Məqsud sazı əlinə alıf zilini-zil, bəmini-bəm eləyif, götürdü görək “Təcnis” qaydasında anasına nə deyəcək, biz tərəfinnən deyək, siz şad olun:

Barat gecəsində dilək dilədim,

Verdi mətləbimi birdən haqq mənim.

Mənim bu diləyim haqqa yaradı,

Eşitdi ərənlər qibləgah mənim.

– Oğul, nə dedin, nə dedin?

Bir ağam üstümə gəldi dəminən,

Qəlbimi doldurdu dərdi-qəminən.

O mənə içirtdi kövsər camınan,

Car oldu dilimdə zikrullah mənim.

– Oğul, sənin dilinə qurvan olum, zikrullahına qurvan olum. Sənin başına gələnnən deynən. Onları mən bilmirəm. Məqsud dedi, qulaq as:

Ərənnər bir-birinə buta dedilər,

Məqsud Şahsanəmə çata dedilər.

İkisi murada yetə dedilər,

Artdı bu sövdada oldu ah mənim.

– Oğul, başına dolanım, mən heç şey qanmıram. Heç şey başa düşə bilmirəm, sən nə demək istəyirsən? Ərənnər danışsan. Nə olub, məni bir yaxşı başa sal.

Dedi:

– Aneyi-mehriban, bu saat deyərəm.

Aldı görək “Şəqai Gəraylı” havasının nə dedi:

Başına döndüyüm ana,
Ana, Tiflis şəhərində,
Yarım qalib yana-yana,
Ana, Tiflis şəhərində.

– Oğul, Tiflis nədi, yar nədi? Mən nə qanıram, sənin dərdin nədi, başa düşə bilmirəm.

Dərdli olan necə yatar,
Qəm-qüssəsi gündə artar.
Gözəlləri qatar-qatar,
Ana, Tiflis şəhərində.

– Oğul, heç nə qanmeram.

Dedi:

– Qulaq as!

– Oğul, gözəllər bizim Təbrizdə də var, daha çoxdu, kimi istəyirsən bu gün alım.

– Ana, ana, elə döyül axı... ayrıldı dərdim.

– Oğul, dərdinə qurvan olum, de görüm nə deyirsən?

– Qulaq as:

Əlində dəstə gül tuta,
İgid başı çəkər xəta.
Məqsuda verdilər buta
Ana, Tiflis şəhərində.

– Bəli, söz cavabı tamam oldu. Anası mat qaldı. Məqsuda dedi:

– Oğul, bu nə işdi mənim başıma gətirdin?

Məqsud dedi:

– Ana, haqqın əmridi.

Banu xatun çox fikir elədi: “Nə çarə qilem, uşağın ağılı tər-pənif”. Bir də fikrinə Təbrizin addı-sannı ustad aşığı Söyün gəl-di. Dedi, bunun çarası olsa, aşıx Söyündədi. Rübəndini üzünə örtüf gəl-if aşıx Söyünü tapdı, başına gələn əhvalatı ona danışdı, dedi:

– Heç vaxt mənim oğlum saz çalmıy-ıf. Şeir bilmiyən oğlum şeir qoşur, mahnı oxuyur. Bilmirəm bu nə işdi mənim başıma gəl-if?

Bəli, aşıx Söyün xeyli fikirləşdi, dedi:

– Anam, mənim qoca xəyalımnan sənin oğluna vergi verilib, ya da dəli oluf.

Dedi:

– Ustad, sən bilərsən, gedək bir oğlumun yanına, onun dərdinnən halı ol.

Aşıq Söyün gəl-hagəl, gəl-if Məqsudun məqamına çatdı, salam verdi, əleyk aldı. Kənardan, bərdən bir neçə suallar verdi.

Dedi:

– Oğul, deyillər sən beyqafildan saz çal-ıf-söz oxumax öyrə-nifsən. Bir söz oxusan görüm nə deyirsən?

Maqsud dedi:

– Mənim başım üstə, usta, bu saatca deyim.

Aldı görək “Keşiş oğlu” qaydasında nə dedi:

Sizdən xəbər alım duran ustadım,

Aşıqlıq qoyulan yoldan xəbər ver.

Cənnət qapısına nə yazılmışdı

Ərəbcə oxunan dildən xəbər ver!

– Oğul, nə xəbər verəjəm, belə sualların cavabı məndə döylü, yaxşısı budu özün cavaf ver.

– Qulaq as:

Cümlə məlakələr hara vardılar?

Yetmiş iki millət adı verdilər.

O haradı nizam tərəzi qurdular?

Qüdrətdən çalxanan göldən xəbər ver!

Aşıq Söyün başını buladı, dedi:

– İlahi, bu nə danışer? Yaqın bu tamam dəli oluf. Məqsud çalmağında, ona yaxınlaşdı:

– Oğul Məqsud, sənin ağlın tərənifdi. Sən yaxşı çalif oxumağına baxma, mən sənən heç nə annameram.

Məqsud dedi ki, annamersən qulaq as:

Məqsud deyər sözün söylə bilənə,

Çək qatarı, sat yükünü alana.

Kim yarandı, kimlər getdi salama

Haqq nə dedi – bu suvaldan xəbər ver!

Aşix Söyün dedi:

– Banu Xatun, sənin oğlun ya dəlidi, ya da onnan ağıllı kimsə yoxdu.

Məqsudun ağası göstərən yollar göz önünən keçdi. Şahsənəmin fikri-xəyalı Məqsudu haldan salıf, eşqi təlatüm eliyif, qohum-əqrabaya, qonum-qonşuya, el-obalarına, tay-tuşuna nəzər yetirir. Ana-bacısına baxıf cuşa gəlif, bu yığnağa, qohum-qonşuya, anasına, bajısına bir “Sultani” qaydasına götrör görək nə diyer, tərəfinən ərz eliyək, sizlərə can sağlığı:

Mən gedirəm, bazarlığım görmüşəm,

Çox olsun neməti, aş dünyanın.

Mənə qismət qürbət eldə verilmiş,

İstər bahar olsun qışı dünyanın.

Anası, bajısı başdadılar ağlaşmağa.

– Oğul, harya gedersən, sən nə danışersən?

Dedi:

– Qulaq as:

Mən gedirəm, qoy yenilər gəlsinnər,

İstər oynasınar, istər gülsünnər.

Mana gərək deyil sizin olsınar,

Ləl-gövhəri, daşı-qaşı dünyanın.

– Oğul, bu mahalın var-dövlətini, bu eli-günü qoyuf harya gedersən? Bu nə deməkdi?

Dedi:

– Ana, dedim mətləbimi, fikrimnən dönən döyləm, qulaq as:

Məqsud deyər, bu dərd məni əridi,
Aşıqləri abdal edif yeridi.
Kimsə bilməz nə zamannan bəridi,
Oxunmur tarixi-daşı dünyanın.

Bəli, söz tamam oldu, hamı başa түşdü kü Məqsud dayanmıyax, gedəjək. Yolu qürbətə түşəjək. Ağlıyan, dərd çəkən, tay-tuş Məqsuda çox öyüt-nəsyət verdi. Olmadı. Məqsud dediyinnən dönmədi ki, dönmədi. Sazını götürüf Təbrizi tərək eləməyə başdadı. Ancax anası, bajısı, yol yoldaşı, əqrəbası əl çəkmerlər Məqsuddan. Məqsud geri baxdı, gördü ki, Təbrizdən tamam aralanıf. Ürəyi qübar elədi. Qohum-qardaşa dedikin daha siz qayıdın. Heç kim Məqsudun sözüne baxmadı. Məqsud çox əziyyət çəkdi. Vətənnən ayrılmax, qürbətə түşmək çox çətin işdi. Təbrizi, ana vətəninini aralı görüf, aldı görək “Dübeyt” qaydasında nə dedi, biz deyək siz şad olun.

Qürbət elə түşdü daşım,
Kimlər görüf söyləsinlər.
Car olanda gözdən yaşım,
Dərdə dərman eyləsinlər.

Canım qurvan olsun mərdə,
Fələk məni saldı dərdə.
Bundan belə qürbət eldə,
Adım çəkib söyləsinlər.

Qohum-qardaş, ana-bajı hamısı ah-uf elədi. Məqsuda təsəlli verdilər. Məqsud sözünnən dönmədi, götürdü görək daha nə dedi:

Ərənnər oldu ustadım,
Verdilər mətləb-muradım.
Əvvəl Məqsud idi adım,
Daha Qərib söyləsinlər.

Bəli, Məqsud öz adını Qərib qoydu. Qohum-qardaş öpüşüf-görüşüf aralandılar. Ancax ana-bajı Qəribdən aralanmırdılar ki, aralanmırdılar.

Bəli, günə bir mənzil, bu karvana, bu kəcavəyə, bəzi yerdə axcaynan, pulnan, bəzi yerdə şirin dilnən, teyi-mənazil gəlhağəl,

kəntdər keşdilər, düzdərdən yeridilər, dağlar aşdılar, çaylar üzdü-
lər. Baharın gözəl vaxtında gəlif şəhri Tiflisdə Meydan deyilən
yerdə Şah Abbas məscidinə çatdılar. Məqsud Allaha şükür elədi.
Bir neçə fikirdən, xəyaldan sonra, Aşıq Qərib bir qədər dincələn-
nən sonra Axundun yanına varid oldu. Qərib olduğunu bildirif, şi-
rin dilnən, bir neçə söznən Təbrizdən gəldiyini, anasına, bayışsına
daldeylıx istədi. Axundun ürəyinə girdi, onnan bir hücrə alıf, ana-
bayışsını irahət eliyif, namazını qılıf, sonra bazara çıxdı. Bir az
bazarda hərrənnən sora çayxanalara baxdı. Xalxın əhvalını öyrə-
nənnən sonra, Qərib olacaxlarına gəldi, şəhərdə gördüklərinən,
adamlardan anasına danışdı.

– Oğul, o ki, gəlif bu qəribliyə çıxdın, innən belə hünər sənin-
di. Əlimizdən axca qurtarmamış başına bir çarə qıl. O ki, saza
sahiblənifsən, innən belə aşılıx elə, bizi aşılıxnan saxla.

Qərib sazını götürüf gəldi çayxanaya daxil oldu. Gördü şəhə-
rin ağsaqqalları, hörmətdi adamları, iyid oğlannarı səliqə-səhman-
nan çay içə-içə, qəlyan çəkə-çəkə bir-birinin sözünü gözdüyə-göz-
düyə, ədəb-ərkannan əyləşiflər. Gəlif daxil oldu, salam verdi. Bir
xoca üzünü Qəribə tutuf dedi:

– Oğul, kimsən, nəçisən? Hansı diyardan gəlifsən? Görürəm
qərifsən.

Qərib ah çəkif dedi:

– Qəribəm, baba!

– Oğul, görürəm qərifsən, hansı qohumlardansan?

Qərib dedi:

– Təbriz şəhərinənəm, aşıqam.

– Oğul, Təbrizdən burya aşix, neçə yollar keçir? Nə yaxşı səni
burya qədər buraxıflar?!

– Baba, mən aşix bavayam, niyə buraxmellar.

– O ku, aşıqsan, onda bir-iki söz oxu biz də qulağ asax.

Qərib dedi:

– Baş üstə, oxuyaram, niyə oxumoram.

Qərib bildiklərinən bir neçə söz oxudu. Gördülər ki, doğru-
dan da kamil aşixdı, ağzı düzəndi, biliyi-bajarığı yaxşıdı.

Dedi:

– Oğul, sənin Təbrizdən olduğuna bizim şübhəmiz var, inanmerix.

Qərib dedi:

– Niyə inanmırsınız?

Dedi:

– Oğul, əyər doğrudan da sən Təbrizdənsənsə bir Təbrizi tərif elə görək. Bizim özümüz də Təbrizdən gəlmişik. Təbrizin nişanlarını bizə deyə bilərsənmi?

Qərib dedi:

– Baba, ixtiyar sizindi. Deyərəm, ancax qulaq assanız.

– Oğul, qulaq asarix, inşaallah, sən oxumaqdan ol.

Qərib sazının zilini-zil, bəmini-bəm eliyif götürdü görək “Qaraçı” havasında, nə dedi, biz deyək, siz şad olun inşaallah:

Ay həzarat, sizə tərifin deyim,

Əbrişümdü ipəyi, alı Təbrizin.

Gözəllər bəzənər toyda, bayramda,

Tumaş, qumaş, şalı Təbrizin.

– Oğul, burasını düz deyirsən, burası elədi. Ancax daha dolu, gözəlliyini, dərinliyini de.

Dedi: – qulaq as, ay usta:

Pəhlivannar nisvət geyif yağlanar,

Ağır tüccar gələr, orda sağlanar.

Gündə minnərinən yükü bağlanar,

Gəzər əldən-ələ malı Təbrizin.

– Oğul, bir az da düzən de. Təbrizin özgə nəyini bilərsən?

Təbriz alimləri hazar peşədi,

Ucadı evləri, tamam şüşədi.

Yetmiş məhəllədi, səksən küçədi,

Qurulufdu cəh-cəlalı Təbrizin.

Hamı mat qaldı. Hamı gözünü döydü, bu məlahətli çalğıya, xoş avaza, sazın güllərinə “əhsən” dedilər.

– Aşıq, birini də de.

Bu yannan da qızıl beşdikdər, onnuxdar yağər Qəribin başına.

Qərib bunnan daha da coşa gəldi, aldı görək nə dedi:

Aşiq Qərib söylər beş xanə bəndi,
Hesaba yetirmer obası-kəndi.
İsvahannan gələr düyüsü, qəndi,
Açıxdı hər yana yolu Təbrizin.

Bəli, “maşallah”, “halal olsun”, “mərhaba”, “afərin”, “çox yaşa”, “ey vallah” – deyə Qəribin məlahətinə mat qaldılar. Bir qədər Qəribi oxutdular. Qərib oxumağında, öz işində olsun, deyim sizə kimnən, şəhərin yeganə ustad aşığı olan Ləzgi Əhməddən.

Ləzgi Əhmədə xavar çatdı, “evin yıxılsın, bir cavan qərib aşiq gəlif. Tiflisdə qızıl pul qalmadı hamısını yığdı”.

Ləzgi Əhməd çayxanaya girən kimi Xoca Sənan dedi:

– Əhməd, oxumaq, söhbət eləmək belə olar. Gör nə kamil ustadı. Uşaxlığına baxma, dünyanın altını-üstünü bilər.

Ləzgi Əhməd dedi.

– Bəli, doğru dersən. Səni kimi ağanın elə də aşığı olar.

Xoca Sənana söz dəydi. Dedi o ki elədi, indi baxarım.

Ləzgi Əhməd pərtdəşmiş halda Qəribə dedi:

– Oğul, sən ustadsızsan, bilirsənmi?

Dedi:

– Nə bilim, baba, hələ ki, ustad sizsiniz. Mən nə deyə bilərəm?

– Gətir bir sazını düzəlt, söz üstündə sənnən bir az söhbət eliyək. Onu da bil ki, sənün burda icazəsiz oxumağın, məclis aparmağın heç yerə sığası döylü. İndi qanunna o yığdığın pullar da mana düşür.

– Usta, bağışda, bilmədim. İkinci də sənnən nəyə görə ixtiyar almalı idim? Allahın altı böyük, xax çox, kənd-kəsək çox, ruzumuz belə gəlif. Hər qula öz qismatı, hər aşığa öz meydanı.

Onda Ləzgi Əhməd dedi:

– Oğul, o ki, elə höcət danışərsən, sana bir neçə söz deyəcəm. Ona cavaf versən mənüm əlimnən qurtardın, verə bilməsən sazını da qırdırajam, özünü də döydürüf yola saldıraram.

Ləzgi Əhməd sazı sinəsinə basdı, götürüf “Ovşarı” qaydasına nə deyək, biz deyək, siz şad olun:

Ləzgi Əhməd:

O nədi ki, göydən gəldi yox oldu?

Onun üçün cümlə aləm tox oldu.

O nədi ki, əldəyməzdən ox oldu?

O nədi ki, çərx dəyməzdən dönər hey?

Xoca Sənanın ajiği tutdu, dedi:

– Ə, bir qırax uşağa sən nə danışırsan, nə söylüyürsən. O, nə bilsin ki, nə oldu?

Aşiq Qərib dedi:

– Baba, eyb etməz, qoy onun sözünün cavabını deyim. Ancaq yaxşı döyül, o gerek əvvəlcə “Divani”ynən, “Təcnis”nən məni sınıyaydı, sonra qıfılbəndə keçəydi. O ki, ilk ağızdan qıfılbəndə keşdi, mən də qıfılbəndə cavaf verərəm.

Aldı Qərib:

O yağışdı göydən gəldi yox oldu,

Onun üçün cümlə-aləm tox oldu.

Yaman sözdü əl dəyməzdən ox oldu,

O gözdü ki, çərx dəyməzdən dönər hey.

Hər tərəfdən “afərin” qışqırdılar, “maşallah” dedilər.

Ləzgi Əhməd başını yerə tutuf dedi:

– Oğul, elə döyül. İndi onnan da çətinini deyəjm.

Qərib dedi:

– Usta, de.

Ləzgi Əhməd:

O nədi ki, altı adbı, üstü ab?

O kimdi ki, ondan alardı hesab?!

O nədi ki, cəngi çaxmaq, tükü xab?

Alışıbdı eşq oduna yanar hey.

Qərib cavaf verdi:

O balıqdı altı abdır, üstü ab,

Yunis idi onlardan aldı hesab.

Səməndərdi cəngi çaxmaq, tükü xab,
Alışiban eşq oduna yanar hey.

Ləzgi Əhməd dedi:

– Ə, sənin gələn vilayətin dağılsın, haradan gəlif çıxırsan burya. Bir çətinini genə deyəcəm.

Qərib dedi:

– Usta, de.

Ləzgi Əhməd:

O nədi ki, yerdə qalar pasdanmaz?

O nədi ki, ətin kəssən səsdənməz?!

O nədi ki, suya düşər istadmaz?

O kimdi ki, qatarlayıf çəkər, hey?

Qərib bir az o yana-bu yana baxdı, bir az duruxdu, guya bilmer. Ləzgi Əhməd ayağa qalxdı:

– Niyə cavab vermərsən?

Qərib dedi:

– Qulaq as.

O altundu, yerdə yatar pasdanmaz,

O meyitdi, ətin kəssən səsdənməz.

O işıxdı suya düşər isdanmaz.

Əzrayıldı qatarlayıf çəkər hey!

Bəli, söz cavabı tamam oldu. Hamı Qəribə “əhsən” dedilər, “mərhaba”, “sağ ol” söylədilər. Xalx söyündüyünnən bir-birinə qarışdı. Xoca Sənan dedi:

– Ləzgi Əhməd, cavabı düzdümü?

– Bəli, düzdü.

Xoca Sənan Qəribə üz çöyürüf dedi:

– Oğul, indi də sən de, görək Ləzgi Əhməd nə təhər cavab verəcək.

Qərib dedi:

– Əyər ustad razı olsa, deyərəm.

Ləzgi Əhməd:

– Oğul, irazıyam, qulaq aseram – deyif ləzgi Əhməd oturdu.

Qərib gördü bu saymazanalıx oldu, dedi:

– Ay ustad, niyə bə oturdun?

– Oğul, sən oxu, mən bir az dincimi alem, sora duruf cavabını verərəm.

Götürür “Misri” qaydasında Qərib nə deyir, tərəfindən biz deyək, siz şad olun:

Sərraf olan töksün alı-qumaşı,
Meydanı qurmağa bir düz istərəm.
Bir xələt istərəm ustası naşı,
Yanmamış ocaxdan bir göz istərəm.

Ləzgi Əhməd dedi:

– Oğul, nə dedin?

Qocu Mahmud irəli duruf dedi:

– Meydanı qurmağa mənnən düz adam olmaz. Bu günnən mən sana qardaşam. Qocu Mahmud bunu deyif xançalı çıxardıf barmağını çərtdi, Qəribin də barmağını çərtdi, qannarı bir-birinə qarışdı.

Dedi:

– Sözüümüz sözdü, bu günnən bir kəsdən qorxma. Sənin arxanda duran allahtaladan sonra mənəm.

Qərib, Mahmudun üzünə baxdı gördü abırlı, həyalı bir igiddi.

Dedi:

– Baş üstə, sən nə deyirsən elə də olsun.

Ləzgi Əhməd də bu tərəfdən dedi:

– Oğul, Qərib, de gəlsin, cümləsinə cavaf verəjəm.

Aldı Qərib, ikinci bəndi:

Necə yaydı kimsə onu əyəməmiş,
Nə meyvədi hələ kaldı dəyməmiş?
Nə sənətdi ustad-şagird bilməmiş
Daraxsız, dəzgahsız top bez istərəm.

Hansı bağdı, ildə bir gül bitirir,
Neçə bağban onu ələ götürür.
Hansı taxtda cansız sultan oturur,
Dörd cannı, beş cansız, on göz istərəm.

Ləzgi Əhmədin üstünə düşdülər:

– Ustad, dur cavab ver cavan aşığa.

Ləzgi Əhməd bu yana baxdı, o yana baxdı. Dedi:

– Verərəm də.

Xoca Sənan dedi:

– Ləzgi Əhməd, mana bir atmaca atdın. Onnan ötrü sənnən keçmiyəjəm, qalx cavab ver.

Ləzgi Əhməd dedi:

– Mən acizəm bunun qabağında.

Xoca Sənan:

– O ki acizsən, onda yekəlik eləmə. Sazı burda qoy, çıx get.

Sazı qoyan vaxtı Qərib işarə elədi:

– Usta, usta, sazını götür, mana sənin sazın lazım döyül. Mənim öz sazım var. İnşallah mən həmişə sənnən dost olmaq istəyirəm.

Camahat Qəribin bu fikrinə irazı qaldı. Qəribə “sağ ol” dedilər.

Xoca Sənan işarə elədi, Ləzgi Əhməd məclisi tərk eləsin.

Ləzgi Əhməd məclisi tərk elədi. Xoca Sənan dönüf Qəribə dedi:

– Oğul, mənnən təmənnan nədi?

Qərib o yana-bu yana baxdı, dedi:

– Usta, ağam, sənnən bilirsən mənim təmənnam nədi? Özün bilersən ki, biz qəribik, təzə gəlmişik. Mənim bir anam-bajım var. Onnar mana umuddudular.

Dedi:

– Oğul, ürəyin nə istəyir onu deyinən, mən sana düzəldəjəm, inşallah. Oydu ki, Qərib aldı görək “Aran gözəlləməsi”nə nə deyəjək biz deyək, siz şad olun.

Başına döndüyüm, ay Xoca Sənan,

Aman Xoca, anam camedə qaldı.

Nə gündüzüm gündü, nə gejəm geje,

Aman Xoca, anam camedə qaldı.

– Oğul, gedəydin naibin yanna, dərdini ona söylüyeydin. Mənnən var istiyeydin, pul istiyeydin, o nə idi ki, mənnən istədin?

Dedi qulaq as:

Atmışam üzümdən abrı-hayanı,
Axşam namazında gördüm Nayıbı.
Yoxdu mən Qəribin dost-müsaibı,
Aman Xoca, anam camedə qaldı.

Bəli, söz cavabı tamam oldu. Xoca Sənan məscidin yaxınlığında bir öy düzəltdirif Qəribi orda yerləşdirdi. Ancax Şahsənəm həsrəti Qəribi saralder, günü-günnən Qəribin dərdi artdı. Tiflis türkləri Qəribi o yana, bu yana, məclisdərə hələ bir yerə çəkerlər. Qoçu Mahmud görür ki, Qəribə nə qədər hörmət eliyerlərsə, gənə Qərib açılmer ki, açılmer. Bir dəfə Qoçu Mahmud Xoca Sənana deyir:

– Sultanım, Qərib böyük dərd sahibidi. Ancax onu biz başa düşə bilmerik. Bəlkəm siz öyrənəsiniz.

Xoca Sənan deyir:

– Bir gün mən öyümdə bir məclis düzəltdirəjəm, orda öyrənərik, inşallah.

Bəli, məclis quruldu, əyanlar yığıldı. Qəribi məclisə dəvət elədilər. Söhbət başdandı. Qərib ixtiyar verilən vaxtı ki, sazını əlinə götürsün, Şahsənəm eşidir ki, öylərində aşiq var. Deyir, ey dili-qafil, nə ola mənim söygülüm gəlif çıxa. Şahsənəmin qulluxçu kənizi Qəribi görüf, Qəribin nişanını Şahsənəmə deyir. Qəribin gəldiyini Şahsənəm bilər. Pəncərədən Qəribə tamaşa eliyir. Xoca Sənan Qəribə deyir:

– Oğul, sən yaxşı şəxs olduğuna görə, sana çox hörmət olur. Ancax nədənsə sən həmeşə həsrətdi, qəmli görünörsən.

Qərib deyir:

– Xocam, sözü açdın, dərdimi sana özüm açajam. Ancax gərək sən Allah, Allahın yazısına, əmrinə qarşı durmayasan. Əyər ixtiyar versən, dərdimi sana saznan deyərəm.

Deyir:

– Oğul, deynən.

Götürür gərək burda “Ağır Şərli”yə nə deyəmək biz deyək tərəfinnən, siz şad olun:

Xocam, sana deyiləsi sözüm var,
Aman Xoca, irəhim eylə, mən öldüm.
Mən xəstəyəm, sən təbibsən dərdimə,
Aman Xoca, irəhim eylə, mən öldüm.

Ancaq, Xoca Sənanın heç ağına da gəlmerdi ki, Qərib onun qızı Şahsənəmnən ötrü belə oxuyur.

Xoca Dedi:

– Oğul, Qərib, Tiflis şəhərində sənin nə arzun olsa and içirəm, onu yerinə yetirəjəm.

Aldı Qərib:

Mən onu sevmişəm, hilal qaşığı çün,
İnci, sədəf, dürr danəsi dişi çün.
Durannarın cümləsinin başı çün,
Aman Xoca, irəhim eylə, mən öldüm.

Xoca dedi:

– Oğul, qəm çəkmə nə mətləbin olsa yerinə yetirəjəm.

Aldı birini də Qərib:

Açıldı könlümün baharı, yazı
Ötüşür gölündə, ördəyi, qazı.
Aşiq Qərib canın eylər niyazi,
Aman Xoca, irəhim eylə mən öldüm.

Söz başa yetdi. Qoçu Mahmud işi belə qandı, lap dərindən. Qəribə dedi:

– Qardaş, bir neçə vaxtdı sən burdasan, dərdini mana demir-sən, de qorxma.

Qərib əvvəldən-axıra başına gələni Qoçu Mahmuda nağl elədi, dedi:

– Qardaş, bil və agah ol. Şahsənəm mənim yolumu gözdüyür. İndi də iş bu yerə çatdı. Xoca Sənan söz verif, təmännam nədir düzəldəcək, hələ and da içdi.

Qoçu Mahmud Xoca Sənanın evinə gedif, şirin dilnən tamam-kamal əhvalatı danışdı. Dedi:

– Qərib Şahsənəm üçün Təbrizi tərək eliyif. Ağalar ağası Şahsənəmi ona buta verif.

Xoca Sənan qızı Şahsınəmi çağırır dedi:

– Qızım, məsələ bu yerdədi. İndiyə qədər səni çoxları diləyif verməmişəm. Öz əmin oğlu Şahvələdi özümə oğul götürüf, səni də ona verəjəm. Öldün yerin, qaldın Şahvələdinsən.

Şahsənəm xeyli dinmədi, sonra kipriklərini qaldırır, qonça dəhanını açıf səbrnən dedi:

– Ateyi məhriban, sən mənim validimsən, allahımnan sonra sənsən. Sənin hər bir sözün mənim üçün əvəzsizdi, qanundu. Ancax, ata, indiyə qədər sizdən gizli saxladığım bir sirri sizə deyim. Düz bir il bunnan əvvəl bir məleykə donunda mana can verif. Təbrizdə Məqsud adında bir oğlana yazdığını dedi, onunnan mən ömrü başa vurajağımı söylədi. Ata, o günü sizinlə məclisdə oğlanı gördüm. Ancax bunun adı Qəribdi, onun adı Məqsuddu. Ancaq mənə buta verilən oğlandı, niyə adını dəyişdirif, bilmerəm? Qaldı əmim oğlu Şahvələdi sən oğulluğa götürüfsən. Sənin də oğlun mənim qardaşımı. Bacını qardaşa vermək olmaz.

Xoca Sənan mətəl qaldı. Öz-özünə dedi:

– Mən bir fənd işlətməliyəm.

Oydu ki, Qoçu Mahmuda hələ söz vermədi. Ancax Qoçu Mahmud öz sözünnən dönmədi ki, dönmədi. Bütün şəhərdəki nurani ağsaqqalları yığıf elçi getdi. Qızı Qəribə istədi. Ancax Xoca Sənan öz işini bilirdi. Dedi:

– Mahmud, mən qızı Qəribə verərəm, bu şərtənən: Gərək Qəribə mana 40 kisə türk lirəsi gətirsin. Toyunu eliyif, qızı aparsın.

Qoçu Mahmud çox fikirəşdi, bu tələbə mətəl qaldı. Dedi:

– Əfəndim, qızın cehizi uzağı 40 tükəndi, sən nə danışersan?

Xoca Sənan dedi:

– Axırncı sözüm odu, oğul, 40 kisə türk lirəsi gələ, onda mən sana qızı verərəm, gəlməz – yox.

Mahmud gəlif başına gələn əhvalatı Qəribə danışdı. Qəribə xeyli fikirləşənnən sonra dedi:

– Gedək Sənan Xocanın yanına.

Gəldilər, xeyli söhbətdən sonra Qəribə dedi:

– Xocam, gərək mana 7 il möhlət verəsən. Onu da bil və agah ol, Şahsənəmi maa verən ərənnərdi. Onu sən mənim əlimnən ala bilməzsən. Yaxşısı budu, razılıq ver, ya da yeddi il möhlət ver.

Dedi:

– Oğul, 7 il sana möhlət verirəm, bir saat da anarı keçsə qızı ayrısına verəjəm.

O vaxtı qoçu Mahmud bir qazı çağırdı, bir müftü çağırdı, möhürrü, böyük bir müqavilə yazdılar. 7 il tamamına Qərib geri qayıdıl 40 kisə türk lirəsini gətirməsə, Xoca Sənan qızı Şahsənəmi kimə istəsə ona verəjək.

Müqavilə imzalandı. Bir nüsxəsi Qəribdə, bir nüsxəsi Mahmudda, biri də Xoca Sənanda qaldı.

İndi keçək mətləbə. Sabahlarınız həmişə xeyirliyə açılsın inşaallah. Qəribin o gecə gözünə yuxu getmədi ki, getmədi. Bir də gördü ki, bir qız uşağı gəlif, əlində bir balaca namə gətirif. Qərib naməni oxuyanda gördü ki, Qəribi xəttəm-xəttəm bir filan yerdə gözdüyürlər. Kim gözdüyür, onu Qərib bilmədi.

Qərib paltarını geyinif yavaş-yavaş həməni yerə gələndə gördü ki, bir qız dayanıfıdı. Qəribi görəni kimi işarayan çağırdı. Qız dedi:

– Mənim adım Ağca qızdı. Mən Şahsənəmin qaravaşıyam. Şahsənəmnən sana salam var, özü də sənəni görüşmək niyyətinədədi. Sabahları bu vaxtı bu yerdə onnan görüşərsən.

Oydu ki, Qəribin ürəyi durdu. Aldı görək burda nə dedi, Ağca qıza. Tərəfinnən biz deyək, siz şad olun.

Nə müddətədi hicran dağı çəkirəm,
Əridi ürəymin yağı, Ağca qız.
Qismət olub mən muradım alanda,
Sən olginən mənə sağı, Ağca qız.

Ağca qız gözünən, qaşınnan dedi:

– Mənim başım üstə sağın da ollam, hələ qolunna da tutaram.

Aldı Qərib ikincisini:

Ağ üzündə qara tellər puç-pulu,
Yarəb, kimə deyim dərdi, müşkülü?!

Pozuluf bağları, ötməz bülbülü,
Hanı bu bağbanın bağı, Ağca qız.

Aşiq Qərib oxur pür kəmal ilə,
Yazginən sözümlü, dur kəmal elə.
Mənnən Şahsənəmə bir salam elə,
Söylə dərdi, hər növrəği, Ağca qız.

Ağca qız əlini öpüf gözünün üstə qoydu. Dedi:

– Can qardaş, nə deyirsən yerinə yetirərəm.

Qərib söznən dediyini dilnən də dedi. Sabahı səbirsizliknən gözdəməkdə olsun, əzizlərim, sabahınız həmişə xeyirliyə açılsın, inşaallah.

Elə ki sabah oldu, vaxt gəldi çatdı. Qərib gəldi bağa, bir səmt-də dayandı. Gördü ki, Sənəm gələr. Qəribin baldırları tutuldu. Ağası nə təhəri göstərif, o libasda qarşısına gələr. Gəlhagəl, gəlhagəl iki həsrət xeyli bir-birinə baxıf tamaşa eliyənnən sonar salam verdilər, dilə gəldilər. Hər ikisi Allahdan irazı olduxlarını bildirdilər, bir-birinə tuş gəlmələrinə şükür elədilər. Onnarı bir-birinə yazana dualar oxudular. Ancax Qərib açılmadı. Sənəm dedi:

– Qərib, eşitdim babam məni sana verif, amma razı döyülsən?

Qərib omaxşığı¹, sazını sinəsinə alıf görək nə dedi:

Sənəm dedi:

– Qərib, niyə omaxşıyersən, noluf allaha şükür, nə var?

Qərib dedi:

– Niyə omaxşımıyım, ay xanım? Qulaq as, gör mənim yollarım bunnan sora hara düşüfdü? Qərib idim, bundan da qəribə düşmüşəm.

– Ay Qərib, başa düşmürəm, niyə qərib düşüfsən?

Qərib dedi:

– Qulaq as, bir sözlərimə fikir ver.

Dön bəri, dön bəri görüm üzünü,

Bəlkə getdim, yar, əyləndim, gəlmədim.

¹ Omaxşığı – doluxsundu

Fələk bizə belə yazmış yazını,
Bəlkə getdim, yar, əyləndim, gəlmədim.
Elə biliyənin Sənəmin üstünə ildirəm töküldü.
Şahsənəm dedi:

– Qərib, qulaq as, gör birin də mən diyim:
Nəyə dönəm sən görəsən üzümü,
Get, Qəribim, sağlığınan gələsən.
Qadir mövlam rasta salsın yolunu,
Get, Qəribim, sağlığınan gələsən.

Qərib baxdı ki, Sənəmin irənki elə dəyişif ki, Allah göstər-
məsin. Yar yardan ayrılmaq çox çətin şeydi. Onatan Qərib birini
də aldı:

Yaxşı olar hər kəsin öz vətəni,
Kim axtarır qürbət eldə itəni.
Qızılgül yerinə qaratikəni,
Bəlkə dərdim, yar, əyləndim, gəlmədim.

Şahsənəm dedi:

Ülkər doğar, işıx verər ucadan,
Xəbər allam bəzircannan, xocadan.
Əziz bayramlardan, əziz gecədən,
Get, Qəribim, sağlığınan gələsən.

Aldı Qərib:

Qərib deyər, mənim dinim-imanım,
Qara göz üstündə qaşım kamanım.
Yeddi ildi sənə əhdi peymanım,
Bəlkə getdim, yar, əyləndim, gəlmədim.

Şahsənəm mat-məətəl qaldı, dedi:

–Aya, ay Qərib, qulaq as gör, nə deyirəm?
Bu dərd Şahsənəmə xeyli səmərdir,
Yar, sənün ürəyin daşdı, dəmirdi.
Yeddi il dediyin xeyli ömürdü,
Get, Qəribim, sağlığınan gələsən.

Bəli, cavaf yetdi yerinə. Qərib Xoca Sənannan olan əhdi-peymanına, Xoca Sənan onnan nə qədər başdix istəməsinnən, nə işlər oluf, hamısını Şahsənəmə danışdı. Şahsənəm dedi:

– Can, Qəribim, atamın məni sana verməyə könlü yoxdu. O səbəbə o axcanı, qızılı o yüksəyə qaldırır. Qəribim, bil və agah ol öldüm torpax, qaldım sən, – deyif Qəribin boyuna sarışıf dodaqlarından busə götürüf ayrıldı.

Qərib yola hazırır görüf, ana-bacısını Mahmuda tafşırdı. Türk torpağına, Osmannı diyarına yola tüşdü. Yollarda bir mənzil o kəndə, bu kəndə, orda məclis quruf, burda məclis quruf getməkdə olsun. Gəlhagəl, gəlif Qars tərəfə çatdı. Qərib Qarsda qalmaxda olsun, məclis qurmaqda olsun, eşit indi Şahsənəmnən. Şahsənəm öyə gəlif, anasını çağırır başına gələn əhvalatı, atasının bu zülümkar işini – Qəribdən qırx kisə türk lirəsi istədiyini anasına bildirdi. And içdi ona, yeddi il mən yas saxlıyjam. Qərib gələnə qədər əyər mana bir söz desən, onnan sora səni Allahına tapşırjam. Özü də götürüf “Kərəm köçdü” qaydasına nə oxuyur, biz deyək tərəfinnən, siz şad olun, inşaallah.

Getdi, canan getdi, heç inanmazıdım,
Aşiqindən ayrı qalan sevdiyim.
Əyər görməsəydim dayanmaz idim,
Qəmin dəryasına dalan sevdiyim.

Arzulayıb getdi dağlar ardına,
Can dayanmaz ayrılığın dərdinə.
Bayqu gəldi məsgən saldı yurduna,
Özü gedif, yurdu qalan sevdiyim.

Bir gül idim qırılmışam budaxdan,
Öpəmmədim, üzdən, gözdən, dodaxdan.
Tifil kimi ayrı düşdüm qucaxdan,
Canımı odlara salan sevdiyim.

Şahsənəm yol gözdəsin, qulluğunuza Qəribdən deyim. Elə ki, Qərib Sənan dağının arxasına gəldi, Qarsa gəlif çatdı. Gəlhagəl bir çay üstündə gəlif namaz qıldı. Yuxarı baxanda gördü kü, bir bölük

durna avaznan oxuya-oxuya Tiflisə doğru gedir. Canına yaloy² tüşdü Qəribin. Götürüf burda “Mansuru” havasına nə deyəcək, bir iki bəndini deyək Allah sizə can sağlığı nəsiv eləsin, inşallah.

Haradan gəlirsiz, hara gedirsiz?
Uçursunuz siz hayana, durnalar?
Mən qəribəm, siz də qərib ötürsüz,
Döndərdiz qəlbimi qana, durnalar.

Tökülüf hər yana teliniz əyri,
Nədənsə nazikdi aşıqın bağı.
Nola yön çevirə Tiflizə doğru,
Şahsənəm köksünə qona, durnalar.

Durnadan xəbərmi çıxandı, sözüümü qayıdasıdı?! Aldı Qərib birini də:

Qəribəm, baxınız bu qəmli sözə,
Yanıb qara bağırim dönübdü közə.
Mənnən salam deyın qoca Tiflizə,
And verirəm o sübhanə, durnalar.

Qərib başdadı yol getməyə, kəndbəkənd, şəhərbəşəhər məclislər qurdu, söhbətdər elədi. Gündə bir mənzil, teyyimənazil gəlif Hələb şəhərinə çatdı. Gəzə-gəzə gəlif bir bazara yetişdi. Bazarın böyründə çayxana varıydı. Ancax çox məqamlı yerdə, çox gözəl yerdə tikilmiş bir çayxanadı. Gələn-gedən çoxuydu. Qərib çiyində saz içəri girən vaxtı ayna-bayna boylananda xalq buna tərəf baxdı. Qəribi görən kimi:

– Aşix əyləş, aşix buyur.

Qəribi bir yerdə əyləşdirdilər. Qərib bir iki stəkan çay içənnən sora ağı başına gəldi. Sizə kimmən deyim, şəhərin paşasınan, Məlik paşadan. Məlik paşa Hələb şəhərinin hökmdarıydı. Gələnə, gedənə fikir verərdi, qəriblərnən çox xoşu vardı. Özü də çox aşixpərəst adam idi ki, aşiq görəndə dininnən, donunna çıxardı. Qəribi görən vaxtı, bir az aralıda əyləşdi, guya Qəribi görmür. Camaat Qəribin başına yığılıf ordan-burdan Qəribə dedilər ki, bir

² Yaloy – alov

az çalsın. Qərib sazını köynəyinnən xilas eliyif başdadı oxumağa. Qərib bülbül kimi cəh-cəh açdı. Başdadı gözəl-gözəl sözdər oxuyuf, gözəl ustadnamələr deməyə. Bütün Hələb şəhərinə yayıldı ki, şəhərə əcəm aşığı gəlifdi.

Bəli, Məlik paşa yavaş-yavaş aşıx Qəribin yanına gəlidi. Salam elədi.

– Oğul, haralısan?

Dedi:

– Baba, Təbriz şəhərinənəm.

– Buralara meylin nə təhəridi, nə yaxşı gəlifsən?

– Baba, dolanmaq üçün, qazanc üçün gəlmişəm.

– Oğul, bizim burda böyük aşıq var, böyük sənətkar var, İbsi adında. Olma, bilmə onnan ixtiyarsız sən burda saz çalasan. Sabahdan sana fikir verirəm, o, gəlif sana pisdik eliyə bilər.

Qərib dedi:

– Nə olar, əfəndim, iki gülüşənin biri yıxar. Ancax Qərib oxuduqca Qəribin gəliri artdı. Qəribə o qədər qızıl pul verdilər ki, gəl görəsən. Qərib dedi, daha ömrüm boyu burda qalmalıyam.

Bəli, aşıx İbsiyə gedif xəbər çatdı ki, çayxanada filan aşıx oxuyur. Aşıq İbsi saymazıyana gəlidi gördü, bir cavan uşaxdı 20-22 yaşında. Dedi buna nə var, bu saat bunun əlinnən sazını alaram. Gəlif Qəribə salam verdi. Dedi:

– Oğul, haralısan?

Dedi:

– Bəyim, Təbrizdənəm.

– Oğul, buraya nə cür gəlifsən?

Dedi:

– Heç, saz çalif qazanmağa gəlmişəm.

– Oğul, sənin aşıxlıxdan məyər xavarın var?

– Bəli, ustam, özümə görə tanrı mana da verir.

– Oğul, dediyin düz olmasa, sınağımmnan çıxma bilməsən onda sən halın neçə olar?

– Onda da sazımı verərəm çıxaram, gedərəm, ayrı bir sənət öyrənərəm. Nə olacax, heç aşıqlıq eləməyəm.

– Oğul, o ki belə diri-diri danışsən, onda mən səni bir sınağa salajam, əyər o sınaxdan çıxsan onnan sora sən aşılıx eliyə bilərsən.

– Əfəndim, siz kimsiniz?

Dedi:

– Mən aşiq İbsiyəm, Məlik paşanın aşığıyam. Mənnən kötü, mənnən böyük burda aşiq yoxdu.

Dedi:

– Əfəndim, olsun, nə deyirəm. Ancaz mən sazımı çalajam, sözümü də deyəcəm, kim olur, olsun.

Aşiq İbsi qeyzə gəlif dedi:

– Oğul, mən bu saat sənnən bir neçə söz xavar alajam. Mən sana bir neçə yol göstərəjəm, o yola, o raha düzəlsən onnan sonra mən də bilərəm sən kimsən. Əyər düzəlməsən, and olsun Allahın böyüklüyünə səni burda o qədər döydürəcəm ki, bir də gedif öz vətəninə tapa bilmijərsən.

– Baş üstə, usta, nə deyirəm.

Aşiq İbsi uşaq göndərdi ki, onun sazını gətirsinlər.

Bəli, aşix İbsinin sazını gətirdilər. Hərə bir tərəfdən onun başına yığıldı. Hamı gözdüyüdü, görün aşix İbsi bu cavanın başına nə açajax, onu nə hala salajax?

Məlik paşa da lap başda əyləşif aşixlərin beytdəşməsinə fikir verirdi. Aşix İbsi aldı görək nə deyir. Qərib ona necə cavab verir:

Aşix, nə sürətnən girdin meydana,

Bu meydanda ərkan olu, yol oldu.

Mərd aşixsan danış mərdi-mərdana,

Bu xüsusda qovğa olu, qal olu.

Hər yerdən İbsiyə “afərin” dedilər, “əhsən” dedilər. Ancax Qəribə yaman soyux-soyux nəzər yetirdilər. Qərib gözünü gəzdirif gördü kü Məlik paşanın gözdəri bunun üstündədi. Aldı Qərib:

Aşix, mənlük edib girmə meydana,

Bu meydanda yavaş eşqin sərt olu.

Aşılıx dediyin qıldan incədi,

Kəndini qurtaran yəqin mərd olu.

Qərribin sözü tamam olan kimi, Məlik paşa fikir verir, dedi axı
görüm bunun cavabı nə təhəridi. Onatana aşix İbsi qeyzə gəldi,
dedi: – Oğul, elə döyül, indi deyəcəm, qulaq as.

Badəmi içifsən, gəlifsən coşa,
Nədi bu qeylü qal, nədi tamaşa?
Əlini vurmağın tilsimli daşa,
Eylə sanma hər çiçəkdə bal olu.

Qərrib dedi:

– A kişi, elə döylü.

– Bə hancarı?

Dedi:

– Qulaq as:

Ustad, çox danışma, otur yerinə,
Çox danışsan kül tökərəm dərinə.
Bir kəsdə ki, gəc baxanda pirinə,
Pirinə gəc baxan çox namərd olu.

Hər yerdən Qərribə “əhsən” dedilər. Aşix İbsi gördü ki, tərəzi
Qərribə doğru əyir. Dedi, indi deyim qulaq as:

Aşiq İbsi deyir xeyli coşufsan,
Bu meydanda canu başdan keçifsən.
Bildim ərənnərdən badə içifsən,
Danış, bülbül dilin indi lal olu.

Qərrib ana, bana baxdı, gördü camaat bunun üzünə yaman
boylaner.

– Ay oğul, cavab ver görüm, indi nə təhər dönəcəksən? Bülbül
kimi avazın, Məlik paşanı məst eliyif.

Mən Qərribəm, qorxum yoxdu ölümünən,
Hər bir kəlam gəlir mənim dilimnən.
Quş da olsan, uçammazsan əlimnən
Uçarsansa, iki gözün dörd olu.

Qərribi belə hazırcavab görəndə Məlik paşa bir könlüdən min
könlü Qərribə vuruldu. Qərrib çox xoşuna gəldi; saz çalması, avazı,
Məlik paşanı heyran elədi.

Dedi:

– Oğul, adın nədi?

Dedi:

– Paşam, adım Qəribdi.

– Oğul, əyər mənim ozanımı alt etsən sənə xeyrim dəyər.

Qərib dedi:

– Ustad İbsi ixtiyar versə deyərəm.

İbsi dedi:

– Başını qurtar.

– “Başını qurtar” deməyi bir az Qəribə yer elədi. Camaat çay-xanaya elə doluf ki, elə bilinən ki, tamam şəhər əhli ora yığılıf.

Burda götürüf görək Qərib “Osmanlı kərəmi” qaydasına nə deyəcək – tərəfindən biz deyək, siz şad olun:

Səndən xəbər alım əyləşən ustad,

Əl tutmasa sazı necə çalarsan.

Ab-atəşi, xaki-baddan ayırsan,

Mayan ki, olmasa necə bitərsən?!

Məclisdəkilər bu sözə çox fikir verdilər. Aşix İbsi dedi:

– Oğul, qoy bir az fikirləşəm, de ikisinə də birdən cavab verrəm. Onatan aldı Qərib:

Kamilsənsə gir meydana cəng elə,

Haq dilək diləsən qalmazsan belə.

On səkkiz bürc üstə qırx səkkiz çala,

Nizamsız, kandarsız necə enərsən?!

Məlik paşa qışqırdı:

– İbsi, cavab ver. On səkkiz ildir ki, səni yemliyəm, zər içində saxlıyıram. İndi bir uşağa cavab verə bilmərsən.

Aşix İbsi dedi:

Paşam, qoy üçüncünü nə desin sora üçünə də birdən cavaf verəjəm. Onatan aldı Qərib:

Qəribəm, gəlmişəm, yucadı yolum,

Yucadı kəlamım, yucadı dilim.

Göydə uçan quşlar hesabsız malım,

Səni çoban etsəm necə gedərsən?!

Bu kəlmiyə xalx o qədər güldü ki, İbsi özü də mat qaldı. Qərib cavab gözlədi. İbsi sazı verdi, Qərib almadı.

İbsinin sazını özünə qaytarıf dedi: mən bura düşmənçiliyə gəlməmişəm, dostluğa gəlmişəm. Ancax günah özündədi.

Məlik paşa Qəribi malikanəsinə aparıf ona bir oda verdi, donnux təyin elədi. O günnən Qərib Məlik paşanın aşığı oldu.

Böyük bir məclis quruldu. Aşıq Qəribi çox oxutdular, çox bəyəndilər. Məlik paşa dedi:

– Oğul, sən ki, belə gözəl oğlan, yaxşı sənətkarsan nədən tərkiyətən olufsan, nəyə görə bu çöllərə düşüfsən?

Qərib dedi:

– Əfəndim, əyər ixtiyar versən, onu mən saznan deyərəm, söznən deyərəm.

– Oğul, mən də istəyirəm elə sən saznan deyəsən.

Aldı Qərib görək “Quba Kərəmi” havasına nə dedi, tərəfinnən biz deyək:

Çərxi-fələk ilən şətrənc oynadım,
Oynadıxca məni uddu, nə edim?
Mən canımı dirəm-dirəm döşürdüm,
Fələk kandarından darddı, nə edim?

Məlik paşanın gözdəri doldu, dedi:

– Oğul, bu fani dünyada hamının başına gəlif.

Qərib dedi, qulaq as:

Dedim fələyinən oynuyan udmaz,
Təqdir yazdığına tədbir bulunmaz.
Gövhər kanı hər nadana satılmaz,
Fələk məni ucuz satdı, nə edim?

– Oğul, oğul, mənim qanımı qaraltma, sən Allah. Sözüünü tamamla, görüm dünya başımıza nə iş gətirir:

Aldı Qərib:

Aşıq Qərib oxur, söhbətə başdar,
Car oldu gözümənən, qan ilə yaşdar.
Bir bağ saldım möhnət ilə, qardaşdar.
Fələk dalğasınnan atdı, nə edim?

Məlik paşa Qəribə dedi:

– Oğul, mənim himayəmdə, mənim pənahımda tamahı tox, gözü tox ol. İnşallah muradına yetərsən.

Qərib burda qalmaqda olsun. Eşidin Tiflis şəhərinnən. Qərib gedənnən sonra, Şahvələd çox tədbirlər gördü Sənəmi alsın, çarə olmadı. Neçə dəfələnnən uzaxlardan Qəribin ölüm xəbərini gətirdilər. Qəribin guya qannı köynəyini gətirdilər. Yüz cürə əməllər, hiylələr işdətdilər. Sənəm öz dediyinin üstündə durdu. Nə dil verdi, nə əl. Göy geyib, qara örtüf, hər cümə günü Qəribin anasını, bəjisini yoxluyuf, öz anasının yanında, öz namusunun üstündə 6 il tamam yol gözdədi. Şahvələd günü-günnən başdadı gənə hiylələr qurmağa. Qarılar göndərer, qızdar göndərer, qocalar göndərer. Sənəmi yoldan çıxara bilmer ki, çıxara bilmer.

Bir gün Bəsti bazarrıx eliyən vaxt gördü bir qərib xocadı, üzünnən-gözünnən nur yağər. Haryasa hazırlaşer. Bəsti utanmağımı buraxıf, xocuya yaxınnaşıf dedi:

– Baba, yolun harayadı?

Xoca dedi:

– Qızım, Türkiyəyə səfər eliyəsiyəm, ya İzmirə, ya da İstanbula gedəjəm, oralarda işimi qurtarıf, inşallah Hələbə üz tutajam.

– Baba, başına dönüm sənin adın nədi?

Dedi:

– Qızım, nəyinə lazımdı mənim adım?

Dedi:

– Baba, soruşuram, nə olar?

Dedi:

– Qızım, adım Salehdi. Mana Saleh Sövdagər deyəllər.

Baba, nə vaxt yola düşəjəksən?

– Qızım, inşallah, bir-iki aya yükümü tutuf gedəsiyəm.

– Allah sənin üstündə dursun, baba, sənənnən bir sifariş eləsəm Hələbə, İstanbula, İzmirə apararsanmı?

– Qızım, mənim gözüm üstə, havaxt istəyirsən.

Oyduku Bəsti özünə gəlif bu işi Şahsənəmə danışdı. Dedi:

– Ay Şahsənəm, iki aydan sonra Türkiyəyə bir belə xoca gedir. Əyər onnan ismarış eləsək, görün qardaşım eşidif özünü bizə yetirərmi?

Sənəm dedi:

– Hə, bu gözəl oldu! Ey lap yerinə düşdü. Gəl mana yoldaşdix elə, bir misgər xanaya gedək.

– Ay qız, ay Sənəm, misgər xana nədi?

Sənəm dedi:

– Gedərsən, bilərsən.

Sənəm Bəsdinyən baravar misgərin yanına gəlif misgərə dedi:

– Misgər, mana bir cam düzəldərsən. Bir içimlik su tutan cam olsun.

Misgər dedi:

– Baş üstə.

– Ancaq üstünə də belə yazarsan:

“Şahsənəmi Şahvələdə verillər.

Harda görsən, ol Qəribə de kəlsin”.

Böyük hərflərlə yazarsan, özü də aydın yazarsan, kim əlinə alıf o camnan su içsə, oxuyuf başa tüşsün.

Misgər dedi:

– Qızım, mənim başım üstə. Ancaq sənnən bir manat qızıl alajam.

Sənəm dedi:

– Ay rəhmətliyin oğlu, bir nədi, istəsən laf beş manat da verəjəm. Elə olsun sən bu camı hazır elə. Baba, havaxt hazır olur bu?

– Beş günnən sonra gəlif apararsan.

Elə ki, cam hazırlanır, Saleh Sövdakar yola düşəsi oldu. Bəstiyən Sənəm Saleh Sövdakarın yanına gəlif bütün başdan ayağa olan işlərinin hamısını Saleh Sövdakara danışdı. Saleh Sövdakarın özünən asılı olamuyarax gözünən yaş tökülməyə başladı.

Qızım, bir neçə il bunnan əvvəl mana niyə demerdin ki, mən səni muradına çatdıreydim.

Sənəm dedi:

– Baba, indi işdi, belə oldu. Yaqın Allahtalanın özü belə yazıfmiş.

– Qızım, savax mən yola tüşörəm. İnşaallah, sənnən görüşrik.

Sabahlarınız həməşə xeyirə açılın, qəflələr, kəcavələr bağlanıf, Xoca Sənan dağının ətəyindən Türkə doğru yol başdıyan vaxtı Sənəmnən Bəsti Xocanın qabağını kəsdilər. Görək burda nə deyillər, biz deyək tərəfinnən, sizə can sağlığı qismət olsun, inşaallah.

Aldı Şahsənəm görək nə dedi:

Başına döndüyüm, ay Xoca baba,
Harda görsən, ol Qəribə de gəlsin.
Sənə qismət olsun o gözəl Kəbə,
Harda görsən, ol Qəribə de gəlsin.

Saleh Sövdəkar dedi:

Başına dolanım gözəl övladım,
Taparam Qəribi, deyərəm gəlsin.
Yolunda qoyaram varı, dövləti,
Taparam Qəribi, deyərəm gəlsin.

Aldı Şahsənəm:

Xocam, bu naməni ona aparsan,
Elə bilki Kəbə evin yaparsan.
Ya Misirdə, ya Hələbdə taparsan,
Harda görsən, ol Qəribə de gəlsin.

Saleh Sövdəgar:

Çəkərəm karvanı uzaxda çada,
Göz yaşın məni də yandırdı oda.
Bu qırx qatar malım yolunda fəda,
Taparam Qəribi, deyərəm gəlsin.

Aldı Sənəm:

Bahar olcaq qızıl gülü dərəllər,
Dəribən də pünhan yerə sərəllər.
Şahsənəmi Şahvələdə verəllər,
Harda görsən, ol Qəribə de gəlsin.

– Qızım, mənim gözüüm üstə. Qulaq as, gör nə deyirəm.
Mən Salehəm, yüklərimi qataram,
Qatar-qatar meydannarda acaram.
Pulum da olmasa, malım sataram,
Taparam Qəribi, deyərəm gəlsin.

Söz cavabı tamam oldu.

Sənəm dedi:

– Saleh baba, al bu camı, içi dolu axcadı. Türkiyədə hansı yerdə aşix gördün, məclis gördün, şərbət qayır, atan-anan ehsanına payla. Bu cama kim sahib dursa, kim yiyə çıxsa, haman naməni ona ver. Ancax adını öyrən, adı Qərib olsun.

Saleh Sövdəkar razılıq edif, halallaşif ayrıldı. Allaha çox şükür oxudu ki, məhəbbət, sevgi nə qədər müqəddəsdı.

Bəli, ustad dili yüyrək olar. Düz dörd ay Saleh Sövdəkar yol gedif ticarət elədi. Gəlhagəl, kəndbəkənd, şəhərbəşər – ustad dilinən deyək – orda malını açdı, orda pulunu tökdü, orda aldığı aldı, satdığı satdı. Həm şərbət paylıyır, həm aşixları yoxluyur, həm də məclislərdə Qəribi axtarmaxdaydı. Bir gün, iki gün dincəlif, gənə yoluna düşdü. Aradan dörd ay keşdi, gəlif Hələb şəhərinə çatdı. Malını satmaxdan ötrü, bazarlardan ixtiyar almaxdan ötrü bir xeyli ənam götürüf şəhərin sahibi Məlik paşaya ənam apardı. Getdi, şəhərdə alver eləməyə ixtiyar alsın. Məlik paşanın sarayında böyük bir məclisə tüşdü. Baxdı ki, böyük bir məclisdi. Ortalıxda bir aşix var-gəl eliyir. Vallahı elə bil bül-bül cəh-cəh vurur.

Saleh Sövdəkar bir kuzə şərbət düzəldif xəlqə müraciət elədi, dedi:

– Ay camaat, peyğəmbər mövlüduna şərbət paylayıram. Peyğəmbərin ehsanına, peyğəmbərin savabına görə görə gərək alif mənim şərbətimi qəbul edif içəsiniz.

Camı dolduruf Məlik paşıya, onun əyanlarına verif sonra bir cam da dolduruf gətirif aşığa uzatdı, dedi:

– Aşix, isminiz nədi?

Qərib dedi:

– Baba, adım Qəribdi.

Saleh sövdakar dedi:

– Qərib can, bu piyaləni bir nuş elə, özünə də bir yaxşı nəzər ver.

Qərib piyaləni nuş eləyif, “bismillah” deyif, içif qurtarannan sonra camı oxuyanda nə görsə yaxşıdı. Camın üstünə yazılıf ki, Şahsənəmi Şahvələdə verillər, harda görsən, ol Qəribə de gəlsin”. Qərib mətəl qaldı.

– Baba, sana qurvan olum, bu camı sən hardan alıfsan, sana kim verdi?

– Saleh Sövdəkar olduğu kimi başına gələni açif Qəribə danışdı. Cıvinnən çıxardıf naməni verdi. Qərib naməni oxuyuf, halı olannan sora oturdu.

– Camaat fikir verdi Aşix Qərib qızğın oxuduğu yerdə bey-qafildan bu nə cam idi, bu nə iş idi ki, bu Saleh Sövdəkar nə etdi ki, Qərib belə dayandı.

– Ordan-burdan camaat dilləndi:

– Aşix, sana qurvan olum, aşix, məclisi yarımçıq qoyma, dastanını tamam elə, biz dastana qulax aserix.

Aşiq Qərib xeyli fikirləşənnən sonra naməni bir də oxudu. Aşiq Qərib naməni oxumaqda olsun yenə sizə Tiflisdən xəbər verem.

Bəli, o güllü-çiçəkli, o çal-çağırır, qaynıyif – daşan Tiflis şəhərində genə hamı öz kefindəydi. Şahvələd elçini elçi dalınnan göndərərdi, hər dəfə Xoca Sənan Şahsənəmin şərtinə əməl eliyirdi. Şahvələd neçə dəfə yalannan Qəribin “öldü” xavarını gətirifdi. Xoca Sənan dediyinnən dönməmişdi.

Şahsənəm göy geyif qara bağılyıf genə öz yerində oturdu ki, oturdu. Ana, ata nə illah elədilər, Şahsənəmi yola gətirə bilmədilər. Hamı əlacsız qalıf yeddi ili gözdüyəsi oldular.

Günnərin bir günündə Şahvələd şəhərin əyanlarınnan, ağsaq-qallarınnan bir neçəsini götürüf Xoca Sənanın qarısına gəldi, dedi:

– Mehriban əmi, axı bu qədər gözdəmək olmaz, Şahsənəm uşaqlıxdan mənim göbəkəsməm, nişannımdı. Niyə vermirsən?

Əmisi dedi:

– Oğul, mən səni oğul götürsəm, sən Şahsənəmin qardaşı olursan, bu söz həxdı, gənə qismət sənindi, mənim işim yoxdu. Qızın özünən danış.

Şahvələd bibisinin yanına gedir:

– Ay bibi, bax bu qədər camaatı burya tökmüşəm, qohum-qardaş qapına yığılıf, elçi gəlif gör qızın nə deyir. Razılıq versin, vermir mən özümü Kürə atajam.

Bəli, Şahsənəmin anası çarşavını başına salıf qızının otağına gəldi. Gəldi gördü kü, gənə gözünü yollara tikif ağlıyır, başına göy bağlıyıf, özü də qara geyinif. Anası qızı bir az dannadı, bir az o yannan-bu yannan, axırda dedi:

– Ay qızım, dünyanın axırı yoxdu, sən də qojalərsən, mən də bu gün-savax bəlkə öldüm, sənin toyunu görmədim. İndi sənə bir üç kəlmə sözüüm var, ona cavab verginən. Aldı “Dilqəmi” qaydasına görək nə dedi:

Qohum-qardaş yığılıfdı sevincə,
Bəydən elçi gəlif, qızım, nə dersən?
Gözlər şəhla, qamət uca, bel incə,
Bəydən elçi gəlif, qızım, nə dersən?

Sənəm xeyli fikirəşdi, dedi:

– Aneyi-mehriban, məni niyə vadar eliyirsən?
Şəhla gözlərinin kiprikləri yuxarı qalxdı, dodaxları elə bilgİNƏN püstə açıldı. Yavaş-yavaş anasına belə bir cavaf verdi:

Qohum, qardaş qoy var olsun yerində,
Ana, qismət desə, mən nə deyərəm.
Meyli yoxdu nə acıda, şirində
Ana, qismət desə, mən də deyərəm.

– Ay qızım:

Səksən tümən verifdilər, qol bağı,
Bağdatdan gəlifdi qızıl qol bağı.
Xalılarnan bəzədifdi otağı,
Bəydən elçi gəlif, qızım, nə dersən?

Sənəm dedi:

Zülfüm kimi ömrüm yolu qap-qara,

Yeddi ildir qovrulmuşam mən nara.
Necə baxım Qərib verən ilqara?
Ana, qismət desə, mən nə deyərəm.

Arvad xeyli dizinə döydü, ağladı, sızıldadı, gördü heç qız yola gəlmer – dedi:

Ana quşlar yuvasında dayandı,
Yeddi dəfə dağlar yaşıl boyandı.
Mənim fikrim əlbət sənə əyandı,
Bəydən elçi gəldi, qızım, nə dersən?

Sənəm dedi qulaq as:

Sənəm deyər qəlbimdən şikəstəyəm,
Eşqə müftəlayam, əlbət xəstəyəm.
Sən bilirsən yeddi ildi yastayam,
Ana, qismət desə, mən nə deyərəm?

Sənəm sözlə dediyi kimi, dillə də dedi:

– Ana, hələ yeddi il tamam olsun, sora da qismət.

Necə ki, Qərib gəlməyif, mənnən heç kimə getdi yoxdu, nə eliyirsən elə!

Bəli, arvad qayıtdı öz yerinə, cavabını aldı. Hər kəs öz yerində oturmaqda olsun, sizə danışım Hələb şəhərinnən.

Bəli, o ku Şahsənəm anasına dedi ki, ana, sən get öz işində ol, mən Qəribi gözdüyəjəm. Bunlar gözləməkdə olsunnar, sizə kimnən deyim – Qəribdən.

Elə ki, Qərib məktubu oxuyuf Sənəmin dərdinnən halı oldu, dünya başına dolandı. Üzünü xalxa tutuf dedi:

– Ay camaat, mənim başıma gələn çox müşgül məsələdi. Mənim işim çox çətindi. Üzümü tuturam ağalar ağasına, inşallah o düzəldər.

– Ay Qərib, nə oluf, bu məktuva nə yazılıf?

Qərib dedi:

Qulaq asın, sizə deyim, ay camahat. “Ovşarı”havasına görək nə dedi: biz deyək, siz şad olun:

Nazlı yardan bu gün bir namə gəldi,
Əyər doğru olsa qırıb belimi.

Bunnan sonra mən neylərəm sağlığı,
Qadir mövlam necə versin ölümü?
Qəribin dərdinə yanan kim, ağlayan kim. Qərib birini də aldı:
Eşqin badasından ziyada içdim,
Qaynadım, qaynadım odlara düşdüm.
Vətənsiz quş idim, havaya uçdum,
Tərk elədim vətənim, elimi.

– Ay Qərib, özgə nə yazıflar? Dedi qulaq as:
Mən Qəribəm, hər badəni içməyəm,
Hər yetənə gizlin sırım açmaram.
Müxənnətin körpüsünən keçməyəm,
Coşğun çaya uğradaram yolumu.

Söz cavabı tamam oldu. Qərib başına gələn xalqa danışdı, Saleh Sövdagara böyük təşəkkür bildirdi. Bəli, hamı yerdən Qəribə uğur dilədi. Bir Məlik paşadan başqa. Qərib ölçüf-piçdi, hesafladı, düz altı il 11 ay keçif. Hələbdən Tiflisə üç aylıx karvan yoluydu. Müqaviləsinin vaxtına bir ay qalır. Axşam-sabah, günorta namaz üstə, dua üstə Məlik paşaya yalvardı:

– Məlik paşa, məni azad elə, uşaqlarının başına bağışla. Olmadı. Məlik paşa heç razılıq vermədi ki, vermədi. Axırda Qərib yenə Məlik paşanın yanına gəldi. Ağladı, sızdadı, başına gələnnəri dəfələrlə gənə danışdı.

– Ay Məlik paşa, indi sənə mənim bir üç kəlmə sözüm var. Əyər qəbul eləsən o sözdəri oxuyaram. Qəbul eləməsən də özün bilərsən.

Məlik paşa başını qaldırır:

– Oğul, oxuyursan oxu, mən nə deyirəm.

Götürür burda “Dastanı” havasında görək nə deyəcək, biz deyək, siz şad olun.

Başına döndüyüm, can Məlik paşa,
Əfəndim, sultanım, məni qoy gedim.
Səni görüm dövlətinən yüz yaşa,
Əfəndim, sultanım, məni qoy gedim.

Məlik paşa dedi:

– Oğul, Qərib, mən istərdim mənim bağımndan bülbül əhsiy olmasın. Sən namərdlik eliyirsən. Belə şeymi olar? Axı biz sənnən ilqar bağlayıf, söz danışmışdıx ki, ömür boyu sən mənim yanımda olajxasan. Nə qədər mal-dövlət, nə qədər axça-qızıl istəyirsən verim, kimi istəyirsən, lap öz qızımı al. Ancax Qərib, burda qal, mənim yanımda ol. Onatan Qərib gözlərini qaldırıf dedi:

– Sana qurban olum, qulaq as:

İtirdim ceyranı çöllərdə qaldı,
Uçammadı sonam göllərdə qaldı.
Şahsənəmin gözü yollarda qaldı,
Əfəndim, sultanım məni qoy gedim.

Məlik paşa dedi:

– Oğul, oğul, de, de sözünü qurtar, mən də deyəcəm.

Aşıq Qərib sənin adına quldu,
Məni sən bağışla Qərib bülbüldü.
Ya bu azad eylə, ya da ki, öldür,
Əfəndim, sultanım, məni qoy gedim.

Məlik paşa dedi:

– Qərib, get sabah gəl, bir cavab deyərəm.

Cəmi müqaviləyə, vədəyə üç gün qalıf. Məlik paşanın Məsim adlı ağıllı bir vəziri var idi. İşdən hali idi. Məlik paşaya dedi:

– Əfəndim, Qəribi azad elə. Nə istəsə ver, qoy getsin. Hamısı birdi, o qaydasıdı. Çünki üç günnən sonra onun nişanlısını ayırısına verellər. O da namusuna sığışdırıf oraya gedə bilməz. Belə gözəl yaşayışı o, əlindən verməz. Hökmən o, sənin yanına qayıdıf gəlməliidi.

Sanki Məlik paşa yuxudan ayıldı. Dedi:

– Oğul, Məsum əfəndi, çox düz deyirsən.

Oydu ki, Qəribin gəlməyini gözlədilər. Sabahlarınız xeyirliyə açılısın, sabah açıldı, cəmi iki gün qalıf. Allah göstərməsin ilan vuran yater, Qərib yatmer. Gəldi Məlik paşanın qarşısında baş əydi, altı ildə heç onun qarşısında baş əyməmişdi. Qarşısında yalvarıb dedi:

– Məlik paşa, məni balalarımın başına bağışda.

Məlik paşa Qəribin qaşından öpüf dedi:

– Oğul, sana halal olsun, mən səni sınağa salmışdım. Təmənnan nədi de.

– Paşam, mənim təmənnam qırx kisə türk lirəsidi.

Məlik paşa əmr verdi. Qəribə iki dəfə özü istədiyindən çox qızıl verdi. Hələbin gözəl parçalarından, Məlik paşanın özünün ixtiyarında olan gözəl şeylərdən; vəzinnən yüngül, qiymətdən ağır nə var idi bir heybə baş-ayaq doldurdular. Oydu ki, Qərib bu gözəl işi görən vaxtı çox şad oldu. Ayrılan vaxtı hamısının gözdəri doldu. Götürüf görək burda Məlik paşaya bir-iki bənd nə deyir, biz deyək siz şad olun, həmişə kefiniz kök, damağınız çağ olsun:

Nanı-nəməyin yemişəm,
Halal eylə, Ağa, məni.
Sözünə bəli demişəm,
Halal eylə, Ağa, məni.

Fələk salıb məni dərdə,
Ya qismət görüşək bir də.
Həm batində, həm zahirdə,
Halal eylə, Ağa, məni.

Qəribəm, verdim salavat,
Dilimdədi xoş kəlamat.
Sən sağ ol, mən də salamat,
Halal eylə, Ağa, məni.

Söz tamam oluf, öpüşdülər, görüşdülər. Nolajax, ayrılıxdı. Hökman göz yaşı olmalıdı.

Qərib şəhərdən çıxıf başdadı Hələb dağlarının döşünə doğru çuxurları, yolları nə təri getsin?! Karvanımı gözdəsin, piyadadamı getsin? Xeyli gəldi. Demək olar ki, on ağac Hələbdən ayrılıf, axşamladı. Qurd-quşdan xilas olmaq üçün bir umutdu yerə çəkilib fikrə getdi. Elə də uyudu. Yuxuda bir nəfər ona dedi:

– Ey Qərib, səni bu sövdəyə salanı heç yad edirsənmi?

Elə bil Qəribi ıldırım vurdu, yuxudan ayıldı, dedi:

– Vah, İlahi, axı məni bu dərdə salan var. Məni bu yola müftəla eliyən var. Mən onları niyə yadıma salmeram. Burda

götürüf “Osmanlı bəhrinə” /Osmanlı divanisinə/ görək Qərib nə deyir, biz deyək, siz şad olun:

Yerin-göyün sahibisən, yaradan, sənnən mədəd,
Bu dünyanın yox işlərin var edən, sənnən mədəd!
Abi-atəş, xaki-baddan xəlq eylədin insanı,
Üzü caat tək qibləyə dur edən, sənnən mədət!

Gördü heç bir kəs gəlif eləmir. Ancax sözünü davam eləməyə başladı.

Yatmış idim mən-qəflətdə, sözlər gəldi gümana,
İtirdim əqli-huşumu çiskin döndü dumana.
Yunisi qər q eylədi qafil dərya-ümmana,
Onu dəryadan qurtarıb var edən, sənnən mədət.

Yarannan dərqli Qərib çəkdi dünya qüssəsi,
Ağam Şahmərdan əlindən içmişəm dolu tası.
Yetirginən harayıma ağam Xıdır İlyası,
Bu işlərə səbəb olub var edən sənnən mədəd!

Söz cavabı tamam oldu. Gördü dan yeri sökülür. Gözə yuxumu gedər? Dan yeri ağarmağa başladı. Qərib gördü ki, bir bülbül elə ötür, elə nalə çəkir, elə oxuyur ki, insanın ürəyini aparır. Ancax Qəribin bülbülü dinləməyə halımı var?

Xeyli bülbül Qəribin fikrini oana-baana yönəltdi. Qərib gördü ki, dan yeri sökülür, gün başladı hər yeri ağartmağa. İlahinin dərğahına, varlığına şükür eliyif, sazını köynəyinnən xilas eliyif görək götürüf burda Qərib bülbülə nə deyir, biz deyək, siz şad olun. Həmişə kefiniz şad olsun.

Gül üstündə ötən bülbül,
Ötmə, bülbül, mən Qəribəm.
Dərdi yüzə yetən bülbül ,
Ötmə bülbül, mən Qəribəm.

Bülbül susarmı? Öz cəhcəhində, öz naləsində. Aldı Qərib:
Bülbül, Bahar vaxtı keçdi,
Güllər irəmə yetişdi.

Şahsənəmə yada düşdü,
Ötmə bülbül, mən Qəribəm.

Bura Hələb, ya Gürcüstan,
Dörd yanıma bağ, ya da bostan.
Aşiq Qərib söylər dastan,
Ötmə bülbül, mən Qəribəm.

Bülbül öz cəh-cəhində, Qərib heybəsini götürüb gün çıxan tərəfə getməkdə olsun. O ku gün boyunu qaldırmaq istəyən vaxtı Qərib əyləşdi ki, bir namaz qılsın. Bir gözəl su axırdı. Suyun üstündə durub, abu-dəst elədi. Axşam üstü Tiflisə çatmasa, bütün dünyası başına dar olmalıdı. İlqar-iman hamısı batıf geder. Genə Qərib öz-özünə fikirləşdi ki, ağamı bir səsleyim görüm nə deyir:

Bəli, yönünü qibləgaha tutub, sazının zilini zil, bəmini bəm eliyif “Məmməd bağırı” havasında nə deyir, biz deyək, siz şad olun:

Hanı mənə badə verən ərənnər,
Qəribəm, yetirsin vətənə məni.
Mərd igidlər mətləbini verənlər,
Qəribəm, yetirsin vətənə məni.

Ağlar qaldı mən yazığın anası,
Dərdli canım odlar tutub yanası.
Xorasanda qızıl kümbəz ağası,
Qəribəm, yetirsin vətənə məni.

Aşiq Qərib təşnəsini bildirsin,
Bəlkə gəlsin çeşmim yaşıma sildirsin.
İmdadıma dada yetən göndərsin,
Qəribəm, yetirsin vətənə məni.

Qərib sözün tamam elədi. Heybəsini yerə qoydu ku sübh namazını qılsın, sora da yola bina qoysun. Gördü kü arxa tərəfdən bir atdı buna çathaçatdı. Atdı çatıf Qəribə salam verdi, atınnan endi. Atı yançıdar eliyif Qəribə yaxınlaşdı:

- Oğul, sübh namazımızı qılaq.
- Bəli, Baba, mən də ona hazırlaşırım.

Abudəst alif namaz qıldılar. Qərib namazı bitirif duaya başladı.

– Ya Rəbbim, məni darda qoyma, gözü yolda qalanlarıma yetir.

Qoca amin deyif, duruf atını çəkif mindi:

- Oğul, sənin yolun haradı?
- Baba, mən Tiflisə gederəm.
- Oğul, mən də o tərəfə gederəm. Əlini ver tərkimə min.

Qərib bismillah deyif, qocanın əlini tutuf ata mindi.

At tərpendi. Qoca Qəriblə elə söhbətə başladı ki, Qərib hər şeyi unutdu, günortaya qədər yol gəlif yolun çox uzun olduğunu hiss eləmədi. Günortaya qədər yol gəldilər. Qoca dedi:

– Oğul, burda günorta namazını qılmaq lazımdı.

Atdan endilər. Bir bulaq başıydı. Abudəst alif günorta namazını qıldılar. Namaz tamam oluf qurtarannan sonra Qərib dedi:

– Ya Xuda, məni darda qoyma.

Qoca-amin – deyif, atını çəkif mindi və dedi:

– Oğul, gözünü yum, əlini mana ver, tərkimə min.

Qərib əlini uzatdı, bismillah deyif qocanın tərkinə mindi.

Baba dedi: – bu səmt haradı?

Dedi:

– Oğul, hara olajax. Qarsın düzüdü.

– Ay baba, elə şey olmaz.

Dedi:

– Oğul, Allah eliyənnən sonra, niyə olmur?

Qoca elə qəribə bir söhbət dedi ki, Qərib hər şeyi unutdu. Qərib özünə gələndə gördü kü, qoca atı dayandırıf.

– Oğul, atdan en.

Qərib atdan enif, heybəsini, sazını əlinə alanda, qoca dedi:

– Oğul, atın qabaq ayağının altınnan bir ovuc torpaq götür, dəsmalina bük. Ananın gözləri sənin yolunu gözləməkdən,

ağlamaqdan tutuluf tamam. O torpağı onun gözünə çəkərsən, inşaallah şəfa tapar.

Qərib əyilif torpağı götürdü, dəsmala бүkdü, istədi qocaya təşəkkür etsin, nə qocanı, nə atı görmədi. Tez özünə gəldi, ey dili qafil, bura Tiflidsi. Qərib sevincindənmi, kədərindənmi özündən asılı olmuyarax elə qışqırdı ki, “Allahu Əkbər” – dedi: hər bir yer səsə gəldi. “Bu qurban olduğum nə elədi ki, mən başa түşmədim” – deyif tərpendi. Hansı hücrədə ana-bacısını qoyuf gedif orya çıxdı. Gəlhağəl gördü bir qız xeylağı qara geyinif, çiyində kuzə bunlar hansı hücrədə olur, həmənlə hücrəyə geder. Arxadən çağırdı:

– Ay baji, ay baji, əylən mən qəribəm.

Qız dedi:

– Nə olsun qəribəsən, mən də qəribəm. Qəribəsən get kişilərin yanına, mən qız xeylağıyam, mənim yanımda nə işin var?

– Ay baji, yox, mən Qəribəm.

Qız içəri girdi. Qərib qızın arxasınca girmək istəyəndə artıx qapı bağlı idi. Qərib səsləndi:

– Ay baji, qapını aç, mən Qəribəm.

Onatan Qəribin anası içəridən dedi:

– Ay qız, o səs nə səydi? Nə qədər doğma səydi, o səs mənə tanış gələr. Qapını aç.

Bajısı qapının açdı. Bəsti böyüyüf gözəlləşif, Qərib isə dəyişif kişiləşif. Qərib ananın üstünə yeriyif bağına basdı:

– Ana, mən Qəribəm.

– Oğul, sən hansı Qəribəsən?

– Sənin oğlun Qəribəm.

– Oğul, gözdərim görmör, mən ona inana bilmerəm. Əyər sən Qəribənsə di yaxın gəl, saçını mana yaxın gətir.

Qərib başını əyif qarıya yaxınlaşdırdı. Qarı Qəribin saçını qoxuluyuf dedi:

– Bəli, Qəribə oxşuyursan. Ancax umudum kəsilib. O qədər Qəribin qara xəbərrəri gəlif ki, sayı-hesabını bilmerəm. Ancax bir şərt var, oğul, Qəribin o tufardan asılan sazını endir çal, onda bilərəm ki, Qəribəsən.

Bəli, mənim əzizdərim. O saz ki, Qərib burda qoyuf getmişdi tufardan asılı idi. Necə adamlar gəlif o sazı tufardan alıf çalmaq istəmişdi, saz ustadların dediyinə görə - qəlviyə³ çəkilmişdi, saza əl çatmamışdı. Ona görə Qərib gedif əlini uzadan kimi saz əlinə gəldi. Sazı açıf simləri pasdanmış görüf simlərini sildi. Götürüf burda anasına nə deyəjək, biz deyək siz şad olun:

Canım ana, gözüm, ana,
Ana, mən Qəribəm-Qərib.
Sana qurban özüm, ana,
Ana, mən Qəribəm-Qərib.

– Ay oğul, qoxunna bilerəm Qəribə oxşuyursan, saz əlinə gəldiyini bilerəm Qəribdən, ancax gənə inanmeram. Axı mənim gözdərim kordu.

Qərib dedi qulaq as:

Getdim Hələbdə oturdum,
Hökümlər yerinə yetirdim.
Gözdərinə dərman gətirdim,
Ana, mən Qəribəm-Qərib.

Qəribəm, uydum sitəmə,
Qərq oldum sitəmə, qəmə.
Müjdə göndər Şahsənəmə
Ana, mən Qəribəm-Qərib.

Söz cavabı tamam oldu. Üç həsrət bir-birinə qovuşdu. Bu mənərə necə olduğunu təsəvvür edin. Əzizdər, həsrətdər görüşdü. Bəsti istədi ki, desin qardaş, axı bu gün Şahsənəmin toyudu, yeddi il tamamı. Ancax demədi. Dedi qoy özü bilsin. Mən qardaşımın qəlbini yaralıya bilmərəm, həsrətdər görüşdü. Ancaq axşam namazına yaxın qalmışdı.

- Ana, əyər ixtiyar versən, mən bir bazara çıxıf hərlənərəm.
- Oğul, özün bilərsən, kef sənindi. Ancaq sənə qurvan olum sazsız getməynən, sən el aşığisan.
- Ana, onu mən bilirəm.

³ Qəlvi – hündür, əlçatmaz deməkdir.

Qərib sazını götürüb bazarın qırağına gələn vaxtı, gördü kü, Qoçu Mahmud əlini qoyub qurşağının üstün, başını əyif, belini əyif. Anarı gedir, belə gəlir. Qərib Qoçu Mahmudun yanına yaxınlaşdı, salam verdi. Qoçu Mahmud salamı soyuq aldı. Qəribin yanından bir belə addadı, bir də geri qayıdanda Qəribə doğru belə baxdı gördü ki bura libasında döylü.

– Aya, aşıqsanmı?

– Bəli, aşığam.

– Ə, haralısan?

– Sənə kim lazımdı, Mahmud qardaş?

Mahmud özüne gələndə fikir verəndə gördü kü, bu Qəribdi.

– Ay müxənnət Qərib, deyif – sarmaşdılar bir-birinə. Ayə, sən indiyətən hardasan?

Dedi:

– İndiyətən mən Hələb şəhərində idim.

– Bə nə olurdu, vaxtında gələydin?

Dedi:

– Dünən zornan ixtiyar almışam.

– Aşix Qərib, yaxşı, mana bu zülmü elədin, yeddi ildə mənə bu dağı çəkdi, getdi. İndi də mənə doluyorsan. Nə təhər dünən sən Hələb şəhərində idin, indi burdasan?

Qərib başına gələni tamam-kamal özü də nə təhər gəldiyini Mahmuda nağıl elədi.

Mahmud dedi:

– Qardaş, bir de görüm qızılları gətiribsənmi.

Dedi:

– Bəli, gətirmişəm.

– Nə qədər?

Dedi:

– Sənə nə qədər lazımdır?

Mahmud sevincindən papağını yerə vurdu. Dedi:

– Qərib, müqavilə bu gecə saat 12-də qurtarır. Hələ ona dörd saat var. Gedək. Ancax mən nə desəm, elə hərəkət eliyərsən.

Qərib dedi:

– Qardaş, haraya gedək?

Mahmud dedi:

– Axı, bu gün Şahsənəmnən Şahvələdin toyudu. Sabah gəlini oğlan-bəy otağına aparajaxlar.

– Eləmi?

– Elə.

– Hələ bizim müqaviləmizin vaxtı tamam olmuyuf. O istədiyini də gətirmişəm. Nə təər olar?

Mahmud deyir.

– Allah qoysa biz deyən olajax. Səni dünən Hələbdən buruya gətirif çıxardanın özü inşallah, bizə kömək eliyər.

Bəli, o zaman toylarda qoç toqqaşdırırdılar, xoruz savaşırdılar, it boğuşdururdular, pəhləvanlar güləşdirirdilər, aşiq deyişdirildilər. Mahmud da Qəribi aşix kimi toya apardı.

Bəli, Qoçu Mahmud yanında aşix, mağar olan məclisə girəndə /aşix o zaman çox nadir olurdu/ camaat hər tərəfdən: – Yaşasın qonax, yaşasın aşix, yaşasın aşix gətirən Qoçu Mahmud – deyəndə Mahmud bir az eşqiləndi.

Qərib baxdı ba!... Otaxlar bəzənif, sazandalar hazırlaşif, qara zurnanın naləsi dünyanı götürüfdü başına. Xeyli anarı-bəri var-gəl eliyif. Mahmud harda əyləşmişdi, Qəribi də onun yanında oturdular. Hər tərəfdən “aşix”a çay, “aşığa çörək”, “aşığa xörək” – deyildi. Ancax Qərib dedi:

– Ay camaat, narahat olmuyun hamısı yerindədi.

Olmadı. Aşığın tərəfdarrarı ordan-burdan, pul çıxardıf, pul uzadan, aşix, bir qalx, bir neçə söhbət elə. Qərib qalxıf fikir verdi. Qız bəzənən otağın qapısı açıx idi, çox səs-küy vardı. Yengə ucadan deyir ki, gəlin məşəttələri qoymur başı bəzənsin.

Qərib işi başa tüşüf sazını düzəldif başdadı məclisə fikir verif “Divani” çalıf oxumağa:

Hicranın qəmin çəkməyə məndə bir taqətmi var?

Kim düşsə eşqin oduna, onda kəramətmi var?

Mən yarı sevənnən bəri oldum cununi-divanə

Heç sizdə insafı-mürvət, ya da ədalətmi var?!

Hər yannan: – Ay aşix, sağ ol! Əhsən, aşix! Aşix, çox yaşa! səsləri ucaler. O tərəfdən, bu tərəfdən aşığa qiymət verif pul tökdülər.

Dərd əlinnən mən divanə dəryalar boyladığım,
O yarı görənnən bəri dərdlərə uğradığım.
Oxları keçdi sinəmnən, bağrımı doğradığım,
Nəzər qılın bir halıma, sizdə sədaqətmi var?

Qəribi çox alqışladılar. Ancax Qəribin içi qan ağlayır. Müqavilə, ilqar tamam olur. O, oana, baana baxıf sözüne bir də başdadı. Bəli, Qərib axırınıc kəlməsini oxuyan vaxtı, Sənan Xocanın düz qarşısında oxudu:

Hansı kitab hümbətsiz, bəyan edin siz mana,
Ona bir ərzi-hal yazın, səcdə qılım mən ona.
Öldürsəniz bir aşığam, axır batarsız qana
Mən Qəribi öldürməyə haqqıdan ayətmi var?

Xoca Sənan dedi:

– Mən bu səsi, bu hünəri, bu gözəlliyi harda görmüşəm? Xeyli fikrə getdi kişi. Ordan, burdan pıçılı başdadı: – Bu nə deyir? Bunu kim öldürürdü, bu belə oxuyur?

– Aşiq, mərhəbə! Birini də de gəlsin.

Qərib bir az əyazıdı, gördü ki, baa iş nə yerdədi. Götürüf burda “Urfanı” qaydasında görək nə diyəmək, biz deyək, oxuyan da, dinləyənər də şad olsun, inşallah:

Addadı zimistan gəldi növbəhar,
Səccarələr göy geyif ya “sini” gözlər.
“Əlif” qəddi, “cim” gözləri “nun” ağzı,
Dil hərif içində yasini gözdər.

Burda, Şahsənəmi işarə verdi. Ancax Xoca Sənan yaxşı fikir verir. “Əlif” qəddi-düz, “cim” gözləri – “c” hərfinə oxşuyan gözdər, “nun” hərfi ağza oxşuyur. “Sin” də hərif içində Sənəm sözü-“sin” hərfindən başdıdır.

Xoca Sənan öz işini kövəyində aparır, qarnında burulur ha, bu Qəribdi. Ancax bürüzə vermer ki, göröm işin axırı nə olacax.

Dəmir handa, polad handa, daş handa,

Billur piyalalar doluf-daşanda,
Əzrayıl gələndə, dil dolaşanda
Könül ğəm-ğəm edif yasini gözdər.

Hər yerdən “afərin aşıq” – deyəndə, Xoca Sənan gözünü Mahmudun üzünə zillədi. Mahmud da işi başa düşdü. Gördü kü, Xoca Sənan anlayıfdı, ancax anşdıra bilmer. Onatan Qərib aldı o biri bəndi görək nə dedi:

Bizim dağlar yenə qarə geyinmiş,
Xal-xalı üstündən qara geyinmiş,
Sənəm, sənin zülfün qarə geyinmiş
Beçərə Qəribin yasını gözdər.

“Qərib” deyən Xoca Sənan işi yəqin başa düşdü. Bu dəmdə camaat gördü ki, yan otaxdan oxumaq səsi gələr, oxuyan da qızdı. Hamı fikir ferdi ki, gəlin otağınan səs gəlir.

Şahsənəmin əlində zəhər şüşəsi, ürəyində Qərib məhəbbəti, axırıncı gumanı yalnız özünü öldürmək niyyətinə gəlir.

Burda götürüf görək “Güləbi” qaydasında nə deyəjək, biz deyək, siz şad olun:

Qızlar, mənə bir təsəlli eyliyin,
Peymanım dolmazdan Qərib gələydi.
Bu canımı ona qurvan eyləyəyəm,
Güllərim solmazdan Qərib gələydi.

Qadınların arasında ağlaşma tüşdü. Ancax Qəribin bacısı Bəsti işi bilərdi. Evdə necə, nə təhər eləmək lazımdı onu anlamışdı. Nə ki var zər-ziyəti, toy paltarı geyinif qardaşının dalınca məclisə girdi. Qərib dönüf Bəstiyə baxanda gördü ki, Bəsti doğrudan da tovus quşu kimidi. Bəsti Qəribə baxıf “can qardaş” – deyif aradan gəlin otağına gedən vaxtı hamı eşitdi ki, Bəsti gəlif ona “can qardaş” dedi. O zaman xalxın içinə çaxnaşma düşdü.

– Əyə, bu ki, Aşıq Qəribdi.

Gəlin otağının qapısının Bəsti “Sənəm can” – deyə bərkdən çığırdı. Bunların qabaq öz aralarında söhbət getmişdi ki, mana muştuluğa gəlsən, maa Qəribin gəldiyini neyə xəbər verjəsən? Bəsti demişdi ki, mən çığırajam “Sənəm can”. Onda sən başa düş

ki, Qərib gəlif. Ancax bu “Sənəm can” çıxıran kimi ikinci bəndini Şahsənəm belə aldı:

Tifil ikən aşiq oldum mən onçan,
Danışmadım bir yarımnan doyuncan.
Nə səs idi gəldi mana “sənəm can”
Qəbrim qazılmazdan Qərib gəleydi.

Gözünü gəzdirəndə gördü kü, Bəsti elə bəzənif, tovuz quşu kimi. O saat başa düşdü kü, burda nəşə var, zəhər şüşəsini əlinnən kənara atıf aldı üçüncü bəndi:

Çağırın yanıma dərtli anamı,
Qərib yoxdu, o bağlasın yaramı.
Qadir Allah özü versin ənamı
Şahsənəm ölməzdən Qərib gəleydi.

Bəli, söz cavabı tamam oldu. Bəsti atılıf Sənəmin üstünə:

– Sənəm, qardaşım gəlif.

Şahsənəm məşşatələrə üzünü tutuf dedi ki:

– İndi sizə ixtiyar verirəm, məni bəzəməyə.

Eşit Qəribdən. Qəribin bacısı haray saldı:

– Heç kəs anarı-bəri söyləməsin. Müqaviləni çıxardıf əlində tutdu. Dedi:

– Qərib vaxtında gəlif çıxıf.

Qəribə sual verdilər.

– Toy başlamazdan əvvəl hardaydın ki, indi gəlif çıxıfсан?

Qərib dedi:

– Hələbdəydim.

– Necə yəni Hələbdə?

– Bəli, dünən Hələbdəydim.

Şahvələd elə qışqırdı ki:

– Ay camaat, Hələbdən burya üç aylıx yoldu. Bu xalqı doluyuf.

Qoçu Mahmud dedi:

– Hər kəs öz yerində əyləşsin. Aşığın özü deyər necə gəldiyini.

Qoçu Mahmud dedi ki, yox, mənim aşığım müqavilədə qırx kisə türk lirəsinə qız alır. O, elə aşıxdı ki, bir bənd sözü yüz tıməndi. O nejə gəldiyini, nə gətirdiyini özü söylüyər.

Xoca Sənan bilirdi Qoçu Mahmud nə deyir. Odur ku, Qəribə dedi:

– Doğrudanmı sən dünən Hələbdə idin?

Qərib dedi:

– Bəli.

– Oğul, nə təhər oldu ki, üç aylıq yolu buraya gəlif çıxdın?

Qoçu dedi:

– Ay camaat, yerinizdə irahət oturun. Mən hər şeyi, hər sözü danışaram, hər şeyi də öz yerinə yetirərəm. Kim inanmer məni sınağa salıb baxa bilər.

– A kişi, de görüm bu sabax hardaydın?

Qoçu dedi:

– Sabah tezdən Hələbdən aralanmışdım.

Camaat bir-birinin üstünə mat-mat baxdı. Xoca Sənan bir kisə qızıl çıxarıf dedi:

– Oğul, bu sənin qiymətin. De görüm, nə təhər oldu, bu nə möcüzədi.

Onatana aldı Qərib “Köhnə Qaytarma” üstündə nə dedi, biz deyək, siz şad olun:

Dün gecə, dün gecə Hələb şəhrindən,
Qaynadım, qaynadım coşdum da gəldim.
Yar mənə göndərdi camda naməni
Ağınan, qarəsın seçdim də gəldim.

Xalx mat qalif, kimi inaner, kimi inanmer. Aldı Qərib sonra görək nə dedi:

Sübhün namazını Hələb özündə
Günorta namazımı Qarsın düzündə,
Axşam namazımı yar Tiflisində,
Mövlam qanad verdi uçdum da gəldim.

Camaat bəzi inanır, bəzi inanmır, bəzi allaha şükür oxuyur. O yannan şəhərin hacılarından biri dedi:

– Oğul, mən sənin sözünə inəram, ancax bir möcüzad göstərməsən, şəkdə-şübhədə qalacam. Onatan aldı Qərib:

Can verərəm yarın haqqı sayına,
Xudam ölüm versin qəlbi xayına.
Aşiq Qərib Şahsənəmin toyuna,
Boyuna zibalar biçdim də gəldim.

Bəzi yerdən – “aşiq, sağ ol”, bəzi yerdən – “aşix xalxı doluyuf” dedilər.

Aşix Qərib Hələbdən Tiflisə necə gəldiyini sözlərinəndə dedi. Xalxa nəql elədi. Hacınin biri qalxıb dedi:

– Oğul, doğrudan da elədirsə, səndə bir kəramət varsa, heç olmasa o səni gətirən qüvvə sana bir nişan verərdi.

Dedi:

– Bəli, verdi. Mana bu yaylıxda torpaq verif. Kor gözü açar. Əyər kor gözə o torpaqdan sürtsən, o gözü açar. Xahiş edirəm, kor adam tapın gətirin onun gözünü açım.

Şəhəri dövr elədilər, heç kor adam tapmadılar.

Qoçu Mahmud Qəribin anasını məclisə gətirdi.

Qərib torpağı anasının gözünə sürtən kimi ananın gözdəri açıldı. Camaat Qəribi alqışdadı. Ana Qəribi görəndə kimi özünü üstünə saldı:

– Can bala, indi görürəm ki, doğrudan da sən Qəribsən.

Qərib özü qəsdən anasının gözünün açılmasını sonruya saxlamışdı. Çünki onu sınımax istəyəndə, camahatı inandıra bilsin.

Bəli, Xoca Sənan mat qalmışdı ki, bu işi neyləsin. Ağsaqqalları, qarasaqqalları yığıf dedi:

– Ay camaat, toy Şəhvələdə başlayıf. Ancax qızın yiyəsi Qəribdi. Gəlin belə məsləhət eliyək, Qəribin bajısı Bəstini Şəhvələdə nigah kəsək. Şahsənəmi də Qəribə verək. Şəhvələdə də razılıq versin.

Şəhvələdə baxanda gördü kü, vallah Bəsti Sənəmnən də gözəl görünür, dedi:

– Mən irazıyam.

Qərib dedi:

– Mən də irazıyam.

O saat mollalar, axunddar, əfəndilər, müftilər, qazılar kim ki, nigahı kəsirdi o vaxtı onu çağırdılar, nigahları kəsildi.

Bəsti Şahvələdin öyünə doğru, Sənəm də ki, Qəribin öyünə gəlin köçdü, hamı şaddıxda, hamı gözəllikdə, hamı toyda, yemədə, içmədə, gejə oldu. Qərib Şahsənəmin otağına addıyan kimi gördü ki, Şahsənəm yaman kefsizdi.

– Can Şahsənəm, niyə beləsən, niyə eliyersən?

Bəli, Sənəmin belə kefsiz durması, çox qəribə göründü Qəribə. Şahsənəmə yanaşf qucaxlayif üzünən, gözünən sevgi öpüşü alan vaxtı Sənəm ağlmağa başladı.

– Sənəm, niyə eliyirsən?

Dedi:

– Qərib, qulaq as.

Saçınnan üç yasəmən tel ayırif, iki nar məməsinin arasınnan təpəsi aşağı buraxıf, bir gül yarpağını təzanə əvəzinə iyliyif görək Qəribə “Yanıq Kərəmi” havasında nə deyif, biz deyək siz şad olun:

Uzun illər mən qəzamət çəkmişəm,
Oyunuyuf gülmədim yar sən gedəli.
Gözlərimnən qanlı yaşlar tökmüşəm,
Çəşmimi silmədim, yar, sən gedəli.

Yaz olanda biçənəklər biçilər,
Əmlik quzu anasından seçilər.
Yeddi ildə on dörd bayram keçilər
Heç birin bilmədim, yar, sən gedəli.

Şahsənəməm, var üzümün ağlığı,
Göz yaşımıla isladeyram yaylığı.
Sənnən ayrı istəmerəm sağlığı,
Geyib sallanmadım, yar sən gedəli.

Nə olajax? İki həsrət bir-birinə qovuşdu. İki həsrət bir-birinən görüşdü, muradlarına yetdilər. Onlar həmişə, ömürlərinin axırı ona qədər kef-damaxda, oğul uşaq atası oluf yaşadılar.

ABBAS – GÜLGÖZ

Sizə kimmən, Tufarqanlı Abbasın dastanından ərz eliyəjəm. Tufarqan özü bir vilayətdi. Tufarqanlı Abbasın babası Əhməd vaxtsız dünyasını tərk edif, bir cüt oğul, qohum-qardaşından barabar, öz ailəvi külfətini dünyada qoyuf, ömrünü sizə tafşırif getdi. O günnən başdadı anaları uşaxları tərbiyə eləməyə. Uşaxların biri böyüdü, öz işinin dalınca getdi. Ancax Abbas çox cansız, çox cılız, başı da keçəl, bir belə uşaxların içində seçilən bir uşax oldu. Ana qəlbi çox çətindi. Ana qəlbi övladı üçün həməşə yanandı. Ana nə eləsin ki, oğlu Abbası bir məkana çatdırsın? Ancax atalarından çoxlu var-dövlət qaldığına baxmıyarax yol göstərən olmuyanda qadın acizlik çəkif, uşağını ürəyi istədiyi kimi böyüdə bilməyəndə çox sıxılerdi, xəjələt çəkifdi.

– İlahi, mən neyliyim Abbası bir işə çatdırem? Abbas 7 yaşında mollaxanaya getdi. Bir il, iki il gedənnən sonra mollaxanadan qaşdı. Molla dedi ki, ay anam-bajım, bu sənin oğlun, mən “əlif” deyəndə bu “ayin” – deyif, mən “ayin” deyəndə bu “əlif” – deyif. Mən Quranın harasından deyirəm, bu mənə qavax ordan cavaf verər. Bilmerəm, bu dəlidi, ya ağıllıdı? Bu uşağına bir çara qıl.

Abbasın gözdəri qayır-qayır qayınıyır, içərdən nəfəsi elə bilyinən elmi-dəryadı. Ancax istədiyini çatdıra bilmer, deyə bilmer. Qohum-əqrəva dedi ki, Abbasa sənət öyrətmək lazımdı. Abbasdan gözəl sənətkar olar. Abbası dülgər yanına qoydular. İki aydan sonra dülgər onu yanından qoyladı. Dedi: ay xanım, mən qarı qayırırım, mənə yaxşısını qayırer. Mən pəncərə düzəldərem, mənə yaxşısını qayırer. Heç ola bilməz ki, bu mənim yanımda yol getsin. Xülasə, Abbası anası gətirif bir bənnanın yanına. Üz örpəyini açıf, bənnanın qavağında, qardaş, sana qurvan olum, mənim bu oğluma bənnalix öyrət. Dedi, mənim başım üstə. Ancax ayda sənənnən filan qədər pul alajam. Ana dedi, baş üstə. Abbas da eşider. Mehriban ana, axı mən burda zulum çəkəjəm, niyə sən pul verəsi olasan. Dedi, oğul, yox, gərək usta haqqını ödüyək. Dedi, yaxşı ana, sən diyəndi. O günnən bənnanın yanında Abbas başdadı işləməyə. Bəyim xatun / anasının adıydı / hər

axşam Abbasın yolunu gözdüyör, Abbasın qarşısına çıxer, Abbasın əlini, ayağını yüyör, Abbası irahət eliyir.

Aradan bir-iki ay keçmişdi, bir də bəna xanıma şikayətə gəl-di. Bəyim xanım, sənin oğlun özünümü göstərer, yoxsa nədi, hansı tərəfi o hörür ona yaxşı fikir verellər, şeyirdərimin hamısı ondan şikatçıdı.

– Ay bəna, sana qurvan olum, daha yaxşı döyülmü? Uşax fəhimlidi, fərasatdıdı.

– Dedi: – Yox axı, o gələcəkdə məni tanımiyajax.

Günnərin bir günü buranın xanı bənanın yanına gəlif dedi:

– Rzaqulu / bənanın adı Rzaquluydu /, dedi, “bəli”. Mana bu gün bir imarat tikmək üçün him⁴ tökmək lazımdı. Xaiş eliyirəm, onu başdıyasan.

Danışif-barışannan sonra, usta Abbası yanına çağırif dedi:

– Abbas, oğul, bu tərəfi sən düzəlt, o tərəfi mən düzəldəjəm.

– Baş üstə, usta.

Başdadılar işləməyə. Aradan bir beş gün keçmişdi. Xan gəlif baxdı. Ustanın örgüsünə baxdı, şəgirdin də örgüsünə baxan vaxtı dedi, bıy, usta, bunun hasını sən özün hörüfsən? Hasını şeyirdin hörüf? Dedi, bax, buroyu şeyirdim hörüf, buroyu mən.

– Usta, bütün hördüyün hörüyü sökərsən, təzədən şeyirdin hörər.

– Niyə?

– Bunun əlinnən bax, qızılgül çıxır, sənin əlinnən nə çıxır?

Həmən söz bənanın xatrina dəyif, bəna daldeyə salif Abbasın qabırqasına o qədər döydü ki, laf qan sağalanatana.

Abbas ağılya-ağılya qaçif öz imarətlərinə yaxınlaşan vaxtı, atasının bağında əyləşif atasının bunu nəvaziş elədiyi vaxtdar yadı-na düşüf o qədər aqladı ki, ağılya-ağılya gözünə yuxu getdi.

Gözünə təzə yuxu getmişdi ki, ağalar ağası Şahimərdan, Cə-nabi Həzrət Əli dərviş donunda Abbası yuxudan oyatdı.

– Oğlum, Abbas, oyan, dilinə kəlməyi-şəhadət gəti. Onnan sonra bir mənim üzümə bax.

⁴ Him – bünövrə.

Abbas “Allahü-məsəllü əla Mühəmməd” – deyif – “Lailahə-illəlah” – deyif – üzünü belə tutdu: – Oğul, görürəm ağlıyıfsan, sənin fikrin nədi?

– Əziz baba, dərdimə sən hali olansanmı?

Dedi: oğul, inşaallah olaram.

– Əziz baba, bənnə məni bu hala salıf.

Dedi, oğul, o sənin bənnadan bəjarıxlı olduğuna görə başına gəlif. Al bu badəni nuş elə, rəngin özünə gəlsin.

– Əzizi baba, o badə bizə haram buyuruluf, bunu içmək olmaz.

Dedi, oğul, yox, yox, nuş eylə, götür iç bu o badələrdən döylü.

Abbas badəni başına çəkdi. Dedi, ay baba, bu nə şirin, gözəl, tamlı badədi.

Dedi, oğul, o həsrətdəri, aşıqləri bir-birinə qovuşdurandı. Ağlın başına tarazdandımı?

Dedi, bəli, tarazdandı.

– Oğul, onda bu şəhadət barmağımın iki arasınnan bax, gör nə görörsən?

– Baba, uzax yollar görörəm.

Dedi, bala, özgə nə görörsən?

– Bir şəhər görörəm.

– Özgə nə görörsən?

– Bir imarət görörəm.

– Özgə nə görörsən?

– İmarətin qarşısında bir gözəl pəri görörəm.

– Oğul, o gördüyün uzax yollar Tufarqannan Təbrizə qədərdir. Gördüyün şəhər Təvriş şəhəridi. O gördüyün imarət Batmanqılnc Məhəmmədin imarətidi, Xan Urustamın oğlu. Qız da Pəri xanımdı – Batmanqılnc bacısı Pəri. Bu gün ilahi tərəfinnən sizin yazınız yazılır, sizin alınınıza sevgili nişanəsi qoyulur. O qız gör sənin ürəyinə yatırmı? Onun əlini sənə, sənini əlini ona verirəm. Siz çox zillətdər, çox müsibətdər, çox çətinliklər çəkəcəksiniz. İnşaallah, Alləhtalanın köməyinnən arzuzaza yetişərsiniz.

Abbas bu sözü eşidən kimi əlindəki şərbətin, yanı içdiyi şərbətin təsiri onu huşa verdi.

Abbas yatmaxda olsun, sizə deyim Bəyim xatunna. Arvad orya, burya yüyürdü kü, oğlu gəlmir, harya getdi tapa bilmədi. Kəndə, camaata hay-haray saldı. O qədər xalx yığıldı ki, bütün Tufarqan orya cəm oldu. Gəlif gördülər bağın içində Tufarqanı Abbas deyilən özünən gedif. İrəngi talıx-talıx, ağzınan köpük gəlir. Götürdülər Abbası imarətdərinə gətirif, öz yorğan döşəyinə qoyannan sonra ağsaqqal, qarasaqqal mollalar yığıldı oysun elədi. Həkimlər gəldi su içirdi, dərman içirdi, Abbas özünə gəlmədi ki, gəlmədi. Bir də baxıf gördülər ki, bir qərib qonaq içəri girdi. Salam verdi, əleyk aldı.

– Ay oğul, bu nə yığnaxdı, olmasın azar. Dedilər belə-belə, bizim on səkkiz, on doqquz yaşda uşağımız bu hala tüşüf.

Gələn adam Abbasa yaxınnaşdı, üzünə üfürdü.

– Kimdi bunun anası?

Bəyim xatun irəli duruf dedi, mənim oğlumdu. Dedi, inşallah axrı gözəl olar. Başına tay-tuşdarını yığ, nə istəsə ona ver, inşallah dərini sizə deyər.

Bu sözü deyif qərif adam aradan elə çıxdı ki, heç kəsin xəbəri olmadı.

Beləjə bir geje savağacan bu yığılan camahat Abbasın yatağının başında dayanıf sübhün açılmağını gözdədilər...

Savax açıldı, üstünüzə xeyirli savaxlar açılısın. Cavan oğlan-qız, Abbasın tay-tuşdarı onun başına yığılmışdı. Gördülər Abbasın irəngi də dəyişif, özü də dəyişif. Abbas gözünü açanda baxdı ki, tay-tuş başına yığışif. Döyükdü o tərəfə, bu tərəfə. Anası özünü üstünə saldı. Dedi, oğul, başına nə iş gəlif, niyə belə eliyirsən? Biri dedi, dəli oluf, biri dedi, ala danaya dəyənnəndi. Biri dedi, boy, yadına düşürmü, filankəs də beləydi, özünü qayadan uçurdu. Buraxmayın. Qarılardan sözmü əysikdi?

Bu yerdə Abbas başını qalxızıf anasına baxdı, dedi, anayi-mehriban, mənə bir sineydar gətirin.

– Dərdin alım, sineydar nədi?

– Canım ana, sineydar bilmərsənmi?

Dedi, yox başına dönüm, bilmerəm.

– Onda bir həmdəm tap gətirt.
– Ay başına dönüm, həmdəm nədi, burda duranın hamısı sənə həmdən döyülmü?
– Yox, aneyi-mehriban, mənə bir saz gətirt.
– Oğul, mən burda sazı hardan alem?
Burda bir keçəl varıydı, bildi ki, işin işdiyən yeridi, dedi, ay ana, mən onu bilirəm hardadı.
Ana dedi, hardadı?
Dedi, filan dağın başına yeddi ildən bir düşür, dedi. Qiyməti də yüz tüməndi, ver gedim gətirim.
– Ay övün yıxılsın, sən o dağa havaxt gedif gələjəsən?
Dedi, sənin işin yoxdu, saz bir sahatdan sonra burdadı.
Pulu alan kimi keçəl tərpendi. Qonuda, qonşuda harda varıydısa bir saz gətirdi gəldi. Dedi, alın, həməən sazdı, bunu deyir.
Abbas sazı sinəsinə alıf görək nə deyəjkək, sizə Allah-taala can sağlığı nəsib eləsin.

Başına döndüyüm, ol Şahimərdan,
Mənə bir cam verdi abıtabınnan.
Bir əlində süsən, sünbül ərmağan,
Dutmuşdu dəstində abıtabınan.

Göründü gözümə qadirəl qazı,
Ərş üzündə qurdu nizam tərəzi.
Davuda⁵ vermişdi bir xoş avazı,
Ünü ərşə çıxdı abıtabınan.

Dedilər, bu gədə irəlidən də səy idi, indi onnan da dəli olufdu.
Bu nə sayaxlıyır?

Götürdü Abbas:

Abbas deyər keçdim can ilə başdan,
Nur tökülür o kirpikdən, o qaşdan.
Peyğəmbər gələndə bəhri-meracdan,
Mələklər endirdi abıtabınan.

⁵ Davud – ən gözəl səsi olan peyğəmərdir.

O, onun üzünə baxer, ağsaqqallar, alimlər, mollalar, deyillər, ay başına dönöm, a xanım, sənin oğlun lap belə ifləmə dəlisidi ki, buna çara qılginən. Bu nə sayaqlıyır, “peyğəmbər” nədi? “Şah” nədi, “Abitab” nədi? Nə olmuyan işdərdi? Hərə ağzını bir yana burdu. Ancax ağsaqqal, qarasaqqal gördü ki, Abbas elə şirin oxuyur, vallah ona dəli deyənnər özdəri də ona valeh oldular. Bu səs-səmir, bu dünənin keçəlində bu irəng, bu gözəllik hardan gəlifdi? Doğurdan da, həmən badeyi içənnən sonra Abbas qənirsiz gözəlləşmişdi. Əmbə hamı onun dəli olduğuna inanmışdı. Odu ki, üstünə hərə bir tərəfdən tüşdülər ki, de görək başına nə iş gəlif ki, bu günə düşüfsən, onu bizə deyə bilərsənmi? Abbas götürdü görək nə dedi:

Adəmin zərindən, mövlam əlindən,
İçmişəm kövsərdən bir camı ləziz.
İsgəndər axtardı, buldu, içmədi.
Xızır içdi oldu cavani-ləziz.

Mələklər geymişdi sünd üstü vurax,
Şəms-qəmər ərşdə eylər müyəllax.
Şərbətin təhrində bir əcəb bulax,
Süddən ağ, şəkərdən ol tamı ləziz.

Ay oğul, yalan olar, belə də yalan olarmı? Sən nə sayaxlayırsan, dəlisən, qoy səni zincirliyək.

Dedi, a kişi qulax asın:

Xudaya, Abbası eyləmə zəlil,
Yetişsin dadıma Cabbaru-Cəlil.
Endirdi bəndəyə Quranı dəlil,
Tapdılar Qurandan kəlamı ləziz.

Hərə bu sözdəri bir yana yozdu, dedilər vallah bu ərşdən gürşdən, Qurandan danışer. Bu nə biler Quran nədi, kitab nədi. Vallah bunun huşu başınnan çıxıf. Bir qarı varıydı dedi, ay camahat, gətirin bunun başına təzək külü səpin. Təzək külü onun dərmənidi.

Abbas belə baxdı, dedi, ay nənə, ay nənə, imanına qurban olum, ay sənə Allah insaf versin niyə o sözü deyirsən. Qulaq as, qulaq as.

İstədim ki, dürr-ümmanı sərf edəm,
Güş verin eşidən olmaya mane.
Göydən yerə kimi təfsir edənnər,
Eşit bu sözümlü minəl nizamı.

Şaynina yazılıf lafətəilla,
Onun hökmündədi miməlfula.
Zülfüqar qınınnan çəkəndə mövla,
San çıxır ərişdən bərçin qılamı.

Ay camahat, vallah, bu adam duzdax dəlisidi ki, var. Abbas gördü xalx bunu başa düşmör, götürdü sözün o biri bəndini:

Evliyalar, ənbuyalar, əmənnas,
Onlara bağladıq yəqin əlixlas.
Bir kəminə quldu Divarqan Abbas,
Cəhd eylə, əməyin olmasın fanı.

Vallah bu sözdən sonra Abbasa heç kəs ağıllı demədi. Nağd elədilər, dəlidi ki, dəlidi. Anasına dedilər, a yazıx, uşağının başına bir çara qılginən, bizdən sana əlac yoxdu. Bəli, camahat dağıldı. Çoxunun yazığı gələr. Alimlərin, orya yığılan cadukünlərin başa düşəni də var ki, burda nə hikmətsə var. Bunnar getməkdə olsun, yazıx ana özünü salmağa yer tapmer. Yazıx neyləsin? Başdadı Abbası qılıxlamağa. Sana qurvan olom, dərdin alem. Bu iki-üç gündü mən özümü itirmişəm. Bu nə olan hesafdı, nədi? Sən nə fikirdəsən?

– Anacan, sən də camahatın dediyinimi deyirsən?

Arvad gördü maşallah oğlu elə sərrastdı ki, vallah elə biliynən ki, nəqqaşdar gədənin kirpiklərini özü əlinən düzəldif. O, irəldən “keçəl Abbas” deyilən adamdan əsər əlamət qalmıyif. Saç, göz-qaş, kiprik, sir-sifət – bir söznən gözəllik günü-günnən üstünə gətirir.

– Ay oğul, başına dolanım, bu nə işdi, bu sirdən məni agah eliyə bilərsənmi?

Dedi, ana, qulaq as:

Əziz ana, mən mövlamı görmüşəm,
Eyni həyatının yadullahı var.

Doğru söylər sadıq olan kimsələr,
O imran dillinin bismillahi var.

Mən gördüm ki, gəldi bir dini-didar,
Görcəyin ağılıma eylədi əsər.
Şərbətin təhrində bir Cami-Kövsər,
Baxdım ki, içinin nurullahı var.

Ana, salavat çöyür, Allahını yadına sal. Mana yol göstərən
var, qulaq as.

Həzrəti Musaya Turu göstərən,
Təcəllanı qılıf nuru göstərən,
Şikəstə Abbasa yarı göstərən,
Ağamın belində seyfullahı var.

Ana bu sözdən də bir şey başa düşmədi. Savax açıldı, üstü-
nüzə xeyirri savaxlar açılsın. Ana gördü ki, Abbasın fikri-zikri
özgədi. Abbas heç qapıda-bajada bir yerdə dayanıf durmor. Bir
yannan da bənnə gəlif qapının ağzını kəsdirif ki, gəl gedək, neçə
gündü hörük yarımçıq qalif, işimizi qurtarax.

Dedi, a kişi, burdan elə irad olarsan ki, bir də bu qapıya
qayıtmazsan. Mən daha hörgücü döyləm, mən daha dərvişəm. Ana
baxdı oğlunun üzünə.

– Oğul, nə dərvişsən, nədi danışdığın?

– Başına dolanım ana, ana, gör nə gəziçiyəm, kiməm?
Götürür görək nə deyir, tərəfinnən ərz eliyək:

Başına döndüyüm, gülüzlü ana,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.
Südünü əmmişəm mən qana-qana,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.

– Oğul, sana qurvan olom, məni niyə dərdə saldın. Nədi
danışdığın?

Götürdü anası görək nə dedi:

Başına döndüyüm, qurvan olduğum,
Yeri oğul, yeri tanrı bilincə.

Sızıldatma mənim köhnə yaramı,
Yeri oğul, yeri tanrı bilincə.

Abbas anasının belə kövrəldiyini görüf, bağda ağlıya-ağlıya
yatıf yuxuya getməyinnən tutmuş nə bilirdik hamısını anasına
danışdı. Ancax bircə qızın adını demədi.

–Dedi, oğul, oğul, bir sözüyün dalını de, mən yaxşı başa tüşəm.

Abbas götürdü görək nə dedi:

Haca gedər Hacıların hacısı,
İllərətən getməz ağzım acısı.
Mənim yarım Məmməd bəyin bacısı,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.

Götürdü anası görək nə dedi:

Al duvamı, məndən duvasız olma,
Göydəki quş kimi yuvasız olma.
Həyalı yanında həyasız olma,
Gözəldə də namus-qeyrət bilincə.

Dedi, ana, mənim başım üstə, indi qulaq as:

Mənim ağam Şahimərdan – Əlidi.
Qeyzə gəlsə dağı-daşı əridi.
Abbas deyər mənim yarım Pəridi,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.

Ana:

Ağayın əlinnən sən badə içdin,
İşdin də, eşqiyyin oduna düşdün.
Bəyimnazam, mən də ağılımı çaşdım,
Haq-talanın min bir adın bilincə.

Bəli, mənim əzizlərim, söz cavabı tamam oldu. Abbas dedi,
anacan, vəzinnən yüngül, qiymətdə ağır mənə qıyacağın nədi, mən
gedəsiyəm.

Ana dükcəsi, ana boxçası açıldı, qızıldan, gümüşdən Abbasın
civləri tutası nəki varıydı verdi. Dedi, oğul, get Allah üstünnən
getsin. Abbas anasının halallaşif, hümbətdəşif, öpüşüf-görüşüf
ayrıldı. Günə bir mənzil, teyyi-mənəzzil, usta dili yüyürəy olar, gəl-
hagəl, gəlhagəl, Təbriz ətrafına yaxınlaşmışdı, gördü ki, iki nəfər

hökümət adamıdır, bir adamı aralarına alıf elə döyürlər ki, böyür-tüsü yerə-göyə sığmır. Bunnara yaxınlaşdı, salam verdi. Salam verən vaxtı qaqqılıtnan buna güldülər ki, bizim kefinizin yaxşı vaxtında sən salamin nəydi? Abbasın çox xətrinə dəydi, dedi, əyə, rəhmətliyin oğlu, salam Allahındı, neyə yəni “salam nəydi”. O iki nəfər bir-biriynən ərəbcə danışmağa başladı. Dedi, əyə, gəlsənə bunu da bu qula qatax. O biri qayıtdı ki, yox-yox hələ baxax görək bu kimdi, nəyi var, fikri nədi?

Abbas dedi, qardaşlar, siz kimsiniz?

Dedilər ki, hökümətin qolubəyləriyik.

Dedi, bu qulu niyə döyürsünüz, bunun günahı nədi?

Dedi, bu kirə pulu boredudu, onu verə bilmer, ona görə dö-yörük. O birisi də yoldaşına qayıtdı ki, bu kimdi ki, bizi sorğusuala tutor. Başdadılar Abbası araya qoyuf dolamağa. Abbas gördü bunnardan yaxa qurtarmax elə-belə hasand olmuyajax odu ki, götürdü sazı, görək nə dedi, siz də xoşbəxt olun:

Xəbər aldım, Təbrizdinən,
Məni hərcayı çağırdı.
Qan-yaş getdi gözdərimnən,
Didələrim qan ağıladı.

Bülbüləm gülə qonaram,
Zərgərəm gümüş yonaram.
Mən bu dərdə çox yanaram,
Seyraqub məni danladı.

Hökmət adamının birinə söz çox toxundu. Dedi, əyə, sən nənəyini dannadıx, belə oxudun. Zərgərsənsə həməən o yonduğun qızıldan-gümüşdən birini ver, bu yazığın da canını əlimizdən qurtar. Abbas fikri başa tüşüf görək nə dedi:

Abbasam vardır məkanım,
Sizə qurvan şirin canım.
Şəhrinizdə Pəri xanım,
Sidqin mövlaya bağladı.

Bir-birinin üzünə baxdılar, Abbasa baxdılar, elə yüyürə-yüyürə qaçdılar ki, Abbas mətəl qaldı.

Bəli, bu döyülən adam başını qaldırır dedi, əfəndim, o fəraşdar məni nə yaxşı boşdadı getdi?

Abbas dedi – bir de görüm səni niyə döyüdülər? Adın nədi?

Dedi, mənim adım Qul Qəmbərdir. Yeddi qızım var. Vallah hamsı da bir-birinin dalınan. Kasıf-yoxsul adamam, ay qardaş, vergisini verə bilmirəm, onan-bunnan ləliyif, yalvarıf başımı qurtarıram. Bax bu hökümət fərraşdarınan hələ qutara bilmədim. İndi nə yaxşı məni boşduyuf getdilər, mən ona mat qalmışam.

Abbas dedi, mən onnara sənəin əvəzində bir dinar verdim, sənəin borcunu qaytardım, onnar onçu qaşdılar.

Qəmbər dedi, yox, heç də onnar pula görə qaşmadılar, onnar ona görə qaşdılar ki, sən ağzına o adı gətirdin.

– Ayə, hansı adı deyirsən?

– O adı da, bayax saznan oxuduğun adı.

– Saznan dediyim ad hansıydı, ayə.

– Nə bilim bayax bir ad çəkdi. O adı kim çəksə, onun dilini kəsəllər, barmağınan göstərənin əlini kəsəllər.

– Ayə zalım oğlu, neyə, nəyə görə, nədən ötrü? Ad çəkməknən adamın dilini kəsəllərmi?

Qul Qəmbər qalxdı, yaxınan çay axırdı. Abbas Qul Qəmbəri apardı. Əlini-üzünü yudurtdu. Baxdı gördü öyün yıxılmasın bunun başınan bir vedrə darı töksək, biri də yerə tüşməz, cırıx-cındır o qədərdir ki. Yeddi yamax səkkizin üstündən vuruluf, səkkiz on birin. Bu haldadı beçarə. Nə olajax, ajdıxdan, paltardan korluq çəkmiş insan.

Abbas dedi, Qul Qəmbər, özünə düzən gəldinmi? Dedi, bəli gəldim.

– Hansı adı çəkdim ki, onnar bizi qoyuf qaşdılar, bir onu de mənə.

Qul Qəmbər o tərəfə, bu tərəfə boylandı, qulağını yerə söykədi, dedi, dərdin alem, gör buralarda quş-zad yoxdumu? Abbas dedi, ayə, heç zad yoxdu. Göydə Allahdı, yerdə bizik. Dedi qorxu-

ram Allah da xəbər verər. Bax, olma, bilmə bizim şəhərdə Pəri adı gətirəsən. Dedi, əyə, niyə? Dedi, vallah deyillər, Pəri dəli oluf, “Abbas, Abbas” – deyən çağırır mahnı-zad oxuyur. Bilmillər bu nə işdi. Ona görə də qardaşının acığı tutuf ki, mənim bajıma kim göz tiksə, gözünü çıxardajam, adını çəksə, dilini kəsəjəm. Mənim bajım olan yeri göstərəninin barmağın kəsəjəm.

Abbas bir az kefsiz oldu. Əmbə özünü o yerə qoymadı. Dedi, dur gedək. Qul Qəmbər dedi, hara gedək. Abbas dedi, düz sənin öyünə. Qul Qəmbər dedi, a sənə qurvan olum, sənin kimi şəxsiy-yətdi bir adamı mən öyümə nejə aparım? Abbas dedi, a Qul Qəmbər, gedək. Allah kərimdi. Odu ki, Qul Qəmbər daha bir şey deyə bilmədi. Abbasnan barabar getdilər. Beləjə Tufarqanı Abbas Təv-riz şəhərinə varid oldu. Gəlhagəl, şəhərin kənarında uçux bir ko-madı, vallah elə biliynən uşaxlar toyux cücəsi səpələnib əyənnən bayana. Böyüyü on dörd yaşındadı, kiçiyi də arvadın əlində zığ-zığ zığıldiyır. Nə əyin yox, nə baş yox, nə tavada xörək pişmer, nə öydə çörək yox. Dedi, Qul Qəmbər, dedi, bəli. Dedi, bir dağarcıx götür, bir də bir xurcun.

– Neyniyəjəsən?

– Bazara gedəjyik.

Abbas Qul Qəmbəri götürüf bazara getdi. Nə ki lazım idi hamısını aldı, meyvəsinə qədər. Xurcunu doldurdu, dağarcığı doldurdu. Çörəyətənə hər şeyi alıf qayıtdılar, gəldilər. Qul Qəmbər dedi, qardaş, mana yaman xəjələttik verdin. Bu haq-hesavın qavağında mən neyliyə bilərəm.

– Abbas dedi: Qoy uşaxların yesin canına duva eləsin. Qul Qəmbər dedi, niyə mənim canıma duva eləsinnər, bu cah-cələli sən alıf gətirifsən, mana duva düşmür.

Ona görə ki, mana irast gəlifsən, uruzunu özün tapıfsan, bir də bu söhbətə qayıtmayax.

Savahsı genə bazara çıxdılar. Qul Qəmbərin neçə uşağı vardı, hamısının əyin-başını təzələdi. Qonu-qonşu mətəl qalır. Qul Qəmbər dedi, a kişi, sənin adın nədi? Dedi, mənim adım Abbasdı.

– Bovay, sana qurvan olum, adını dəyiş?

– Əyə, niyə?

– Dedi, Abbas adı çağırının dilini kəsəllər.

Abbas dedi, neynək, indi də sən Abbas demə, qardaş denən buna nə var ki?

Qul Qəmbər dedi, o mənim başım üstə.

Abbas dedi, ay Qəmbər, mənim sazım xarəfdi, əyər mümkün olsa, məni bir sazbəndə apararsan. Qəmbər dedi, mənim bu gözüm üstə.

Gəlhagəl sazbəndin qapısına gəldilər. Abbas salam verdi, əleyk aldı.

Dedi, usta, mənə bir saz lazımdı.

Dedi, mənim başım üstə.

Usta bir on iki telli saz qayırmışdı. Başdan ayağa sədəf-zərə bələmişdi. Deyəllər ki, bunun qiyməti o vaxtın pulunnan yüz tıməniydi. Kimə istəyirdi gətirif göstərsin, satsın, eşiyə çıxardanda əlinə ayrı saz gəlirdi. Məətəl qalmışdı. Əyə, bu nejə sirdi? Mən bu sazi eşiyə çıxardıram, mənim əlimə ayrı saz gəlir. Axı, bunu mən öz əlimnən yonuf düzəltmişəm, əlimnən bəzəmişəm, bu nə olan sirdi? Ancax bu sirri usta öz qarnında saxlıyırdı.

– Qardaş, sana nə təhər saz lazımdı?

Dedi, belə bəzəkli, ürəyin istəyən saz. Usta içəri girdi, əlinə saya, seyrək bəzəkli bir saz aldı ki, eşiyə çıxsın. Abbasın yanına gələndə gördü ki, aya, həmən o on iki telli sazı. Usta məətəl qaldı. Geri qayıtdı, o sazi yerinnən asıf ayrısını götürəndə astanadan eşiyə çıxıf sazi Abbasa uzadanda gördü gənə həmən sazı. Dedi, vallah, burda nə sirsə var? Oğul, dedi, qismətinə çıxıf, bu sazi sən çala biləjəksənmi? Əgər bu sazi mənim ürəyimcək, mənim konlumcan dindirsen sazi sana satajam.

Abbas sazi götürüf əlinə alıf “Ağır şərili” çalmağa başdadı.

– Oğlan, sənin qadan ələm, nə gözəl çalərsən, bir ağız da oxuya bilərsənmi?

Dedi, oxuyaram. Götürdü, görək nə oxudu?

Şikəstə könlümün fərmanı usta,

Xan Təvrizin xanaları neçədi?

Tikilifdi çarşıları yanaşı,
Eyvan-otax, binaları neçədi?

Dedi, ay oğul, onu ha hesablamamışam, mən nə bilim neçədi?
Sənin səsinə qurvan olom, sən nə gözəl oxuyursan, birini də oxu.

Müsəllaya gəldi, ərənlər saya,
Oxunur şaynına min əlif, aya.
Könlüm təklif vurdu Mələksimaya,
Dal gərdanda minaları neçədi?

– Oğul, oğul, görünür, sən dərd əhlisən, səni burya yetirən
Allaha qurvan olom. Oxu, birni də oxu. Aldı Abbas birni də görək
nə dedi:

Maıl oldum bir Pərinin dağına,
Canım qurvan olsun xoş yuğnağına.
Mən Abbasam, girdim, xublar bağına,
Yarım eyvan-odaları neçədi?

– Əyə, sana qurvan olom, o saz sənin, pulunu da istəmirəm,
dur burdan elə iraddol ki, gözüm bir də səni görməsin. O dediyin
addarı bir də Təvrizdə çəkmə, Allaha bax.

– A kişi, niyə, nə istəyirsən, qoy birini də oxuyum.

– Yox, yox, dur itil burdan – dedi.

Ancax Abbas dala çöyrüləndə gördü ki, dükənin dörd yanı
millətnən doludu. Sən demə bayaxdan hamı buna qulaq asarmış.

Abbas sazbəndin təşfişini başa tüşüf, sazı da götürdü, Qul
Qəmbər də yanında yola tüşdü. Qul Qəmbər də yanında nanə
yarpağı kimi əser.

– Ağa, sənin kim olduğunu mən bilmerəm, sənin adına mən
qurvan olom. Sən bizi xəjələt eləmə, ağzını bir az farağat qoy,
bizəcə yazığın gəlsin. O sazbəndi də xatıya saldın. Ora yığılan
camahatdan biri sənin kimin adını çəkdiyini, özü də sazbəndin
dükənində çəkdiyini yerinə çatdırsalar, o yazığın işi nə çətinə
düşəjek, onu gərək biləsən. Səni and vererəm, o gözə görünməzə
bir də nə öz adını, nə də o biri adı çəkmə.

– Ay Qəmbər, bəri gəliynən, hələ sənən danışılası sözüm var.

Dedi, nədi?

Dedi, o adını çəkmə dediyin adamın imarətini, binasını mana hancarı göstərsən?

Sana qurvan olom, dedi, gedək, ancax bu şərtənən, mən o tərəfə baxıf eliyən döyləm. Onnarın imarətinin yanına gedəndə mən duruf çarığımı çıxardıf o biri üzünə çöyürüf içini çıxardıf geyinəjəm. Onda başa düşərsən ki, onnarın imarəti hansıdı.

– Yaxşı.

Gəlhagəl, gəlhagəl, Təvriiz şəhərinin gözəl bir guşəsində, gözəl bir bağın ortasında bir imarətə çatdılar. Hasıki ağası ona göstərmişdi. İmarətə çatan kimi Abbas gördü ki, nə olajax, xan qapısıdı, gələn, gedən, vəzir, tüccar, tacir, hamı orya gələr. Abbas camahata qarışıf xalxın içinnən burya gəldi. Abbas aralıdan belə duruf baxan vaxtı güləfirəngidə Pəri xanımı gördü. Birinci görüşü buydu. Sazını götürüf düzəldən vaxtı Qul Qəmbər çarığının bir tayı da əlində üz tutdu qaçmağa. Abbas gördü ki, Qul Qəmbər elə gedir ki, götürüf burda Abbas nə deyəjək, siz şad olun:

Dolanım başına misli-pərvana,
Həsərət gözü yolda qalan məni gör.
Fələyin cəbrinnən, el möhnətinnən,
Saralıb gül kimi solan məni gör.

Pəri xanım gözünü camahata sarı dolandıranda, səs gələn səmtə baxanda gördü ki, vallah ağası göstərən həməən oğlandı. Ancax, camahat, xalx olmasaydı qanatdanıf Abbasın yanına gələr-di, həyalanıf üzünə pərdə çəkdi.

Sər qoydum, pəyəndaz etdim üz qara,
Bayqu kimi meyil verdin üz qara.
Zülf pərişan, yaxa üryan, üz qara,
Könlümü şikəstə edən, məni gör.

Şikəstə Abbasam, eylərəm qəmi,
Neylər mana seyraqubun sitəmi.
Kərəmli sultanın budu kərəmi,
Kərəmsiz qəzəbnak olan, məni gör.

Pəri xanım asta aşağı endi, əlinə bir piyalə şərvət alıf gətirif Abbasa uzatdı. Abbas götürüf başına çəkdi. Göz-gözə baxan kimi

fərraşdar ordan-burdan töküdülər. Pəri xanım burdan qeyb oldu. Abbas qayıdıf Qul Qəmbərin öyünə gələndə gördü ki, Qəmbər elə yerdə gizdənif ki, Allah göstərməsin tapmax mümkündür döyül. Dedi, əyə, qardaş, Qəmbər, qorxma, bəri çıx. Qəmbər çıxdı, dedi, ay sana qurvan olom, ay pirim, ayə, sənün dərduin alem, sən mənüm başıma nə iş gətirdin, sən hardaydın, harya çıxıf, harda saz çalərsən? Abbas dedi, qorxma, qorxma, ay Qəmbər, bəs sən harda oldun, mənı niyə qoyuf qaşdın? Qəmbər dedi, ağam, mən qorxumnan qaçıf gizdəndim. Bə sən hardaydın, sən nə yaxşı canın qurtara bildin?

Abbas dedi, qulaq as, gör hardaydım:

Mən gəlirdim Tufarqanın elinnən,
Yolum düşdü obasına Pərimin.
Salam verdim, əleyk aldı salamım,
Qonaq oldum babasına Pərimin.

Pərim təklif etdi geştə düşməyə,
Su istədim şərab verdi içməyə.
Könül quşu pərvazlandı uçmağa,
Uçar-qonar cığasına Pərimin.

Gərdəninə düzülüfdü hörmələr,
Gümüş kəmər incə beli bürmələr.
Atlas qofta üstə qızıl düymələr,
Düzülüfdü yaxasına Pərimin.

Qul Qəmbər dedi, bavamın öyünü yıxdın, keşke heç sənı görməmiş olaydım. On dörd uşağın hamısını qırdırarjasan, xatıya tüşmüşəm. Abbas dedi, ayə, qorxma:

Abbas deyər, gəldim burda qalmağa,
Heyva kimi saralmağa, solmağa.
Cəfa çəkib belə gözəl almağa,
Əcəb düşdüm sövdasına Pərimin.

– A sana atam, anam qurvan olsun, bizi qırdırmıyarjasanmı. Abbas dedi, arxayın ol. Savax bazar günüdü, gedək, hərrənək, firranax görək Pəri xanımnın neyə görüşəjiyik. Allah verənnən

yedilər, işdilər, bazara çıxanda gördülər, elan asılıf. Yazılıf ki, Batmanqılınc Məhəmmədin sarayında qırx aşığın deyişməsi olajax. İstiyənnər o məclisə dəvət olunor. Abbas birdən ayıldı. Qul Qəmbər, allah bizimkini yetirif. Dedi, Ağama qurvan olum, (buta verən nurani qocanı nəzərdə tutur. E.M.) özü yol açandı. Bir iş düzəltmək lazımdı. İndi fikirrəşək görək neyə eliyək ki, mən də o məclisə tüşöm. Qul Qəmbər dedi, hancarı, xalx neyə geder, sən də olara qoşul get. Sana ayrıja kağızımı göndərəjəklər. Abbas dedi, a Qəmbər, gedək bir yaxşı heyvan alax, bu geje bir uşaxları doyunca yedirdək-içirdək. Özümüz də uşaxlarnan baravar qarnı tox yatax. Qəmbər dedi, dərdin alem, gedək, özün bilərsən.

– Buralarda heyvan varmı, satellarmı?

– Hə, bizim bu alt yanımızda bir sürü qoyun otduyur. Şahnamaz çovan da qoyunun yanındadı. Abbas dedi, gedək. Gəlhagəl, Abbas belə baxanda gördü kü, boyu iki metrə yarıma çatar, eni eninə verif, uzununu-uzununa yekə ayaxlı bir çovandı. Abbas dedi, salamməleykü, a çovan qardaş. Çovan dedi ki, əleykməsalam. Abbas dedi, bərəkətti olsun. Çovan cavaf verdi: “ –bərəkətli olsun”. Abbas dedi, ayə, mən “bərəkətti olsun” – deyirəm, nədi danışdığın, sən də deyirsən “bərəkəti olsun.” Çovan dedi, bə mən nə deyirəm, “bərəkəti olsun”. İndi də dədəmin ha malı döylü, Batmanqılınc Məhəmmədi, heç bərəkəti olmasın.

– A kişi, bizə bir heyvan.

– Dədəminmi malıdı, sizə heyvan verim?

– A kişi, nə qədər istiyirsən pulunu verim bizi əliboş qaytarma.

– Get, Batmanqılıncdan ixtiyar al, gəl istiyirsən hamısını sana verem. Yoxsa məndə amanata xəyanət ola bilməz.

Tufarqanı Abbas öz-özünə düşündü dedi, ayə, bunu savax özümən məclisə bəzeyif aparsam nə təhəri olar. Odu ki, dedi, a çovan qardaş, adın nədi? Dedi, ninirsən, işin-güjün yoxdumu? Abbas dedi, heç elə belə, xavar aleram, adam adamın adını soruşmazmı?

Dedi – Şahnamazdı.

Abbas dedi, sən bir ayda bu heyvanı otarmağa nə qədər haqq alersən? Çovan dedi, bir çəpiş, ya da bir toğlu. Abbas dedi, sən

bir gününə on toğlu versəm, mənən gəzərsənmi? Çovan dedi, irəhməttiyin oğlu, özün bir toğlu tapamırsan, hardan alajasan on toğlunu gündə mana verəsən. Abbas dedi, sənin nəyinə lazımdı hardan alajam. Sənin bax əynini-başını gözəl geyindirəjəm, özü də bir günə on toğlu verəjəm, mənən gedərsənmi, getmərsənmi? Çovan dedi, onda qoy gedem Şahsöynü çağirem qoy heyvana baxsın, mən sənən gedem.

– Əyə, Şahsöyün kimdi?

Dedi, atamın kiçik oğludu.

Abbas dedi, yaxşı. Çovan birdən elə dəli nəyə çəkdi ki, “Şahsöyün” – deyən. Bir göz qırpımında Şahsöyün özünü yetirdi. Dedi, əyə, qoyunna muğayat ol, mən getdim. Dedi, qardaş, harya getdiyindi? Şahnamaz dedi, bu gördüyün adam günümə on toğlu verəjək. Hara desə onnan gedəsiyəm. Bir il ona qullux eliyənnən sonra kasıflığın daşını atarım, inşallah. Şahsöyün dedi, sonra səni aldadar, ehtiyatdı ol. Dedi, “anan ölsün, Şahnamaz, səni aldadalar, bunu yumruğun altında fətir qayıraram, nədi danışdıgım”.

Əlqərəz, özdəriyinnən də bir erkək tutuf gətirdilər. Qul Qəmbərin öyünə gəldilər. Heyvanı kəsdilər, soydular, əti doğruyuf qazana doldurdular. Abbas dedi, ət bişənətənə mən də çovannan bir bazara dəyim. Getdilər bazara. Abbas çovanı papaxçının yanına apardı, dedi, bu kişiye bir papax. Papaxçı çovannın ölçüsündə papax tapa bilmədi. Dedi, gərək onda iki dəriyi bir-birinə tikim, birini bəlkə düzəltdim. Abbas dedi, onda elə elə ki, irəngi irəngini tutsun. Papaxçı dedi, onun fikrini, eləmə onu düzəldəjəm.

– Ayə, qiyməti nədi?

– Dedi məsələün bir belə. Dedi, ala pulunu. Abbas dedi, havax hazır olajax. Papaxçı dedi, dan üzü inək sağını.

– Yaxşı, atam-anam. A kişi, gəl gedək sana bir çuxa, bir arxalıq, bir də bir şortu alax. Gəldilər dərzinin yanına. Beçarə dərzi beləsini ölçör, eləsini ölçör. Dedi bunun paltarı çox baha gələjək. Bu boyda bədənə çox parça lazımdı, əzyəti çoxdu. Abbas dedi, nəyinə lazımdı, sən pulunu al. Dərzi, ölçdü, piçdi, dedi, bu şərtnən birisigün gələrsiniz, bu tezdikdə mən bunu tikə bilmərəm. Nəsə

irazılaşdılar, dərzinin əlmuzdunu verif ordan uzaxlaşdılar. Ordan çəkməçiyə gəldilər. Hası gönün, hası dərinin üstünə ayağını qoyor hamısı yarıyacan ayağını görör. Çəkməçi dedi, gərək gönnəri bir-birinə calıyif buna bəlkə bir şey hazırıyam. Yoxsa çətin məsələdi. Nəsə, danışdılar, söydələşif ayrıldılar. Gəldilər Qul Qəmbərin öyünə. Axşam yaxşı yidilər, yatdılar. Savax açıldı, üstünüzə xeyirli savaxlar açılısın. Çovan dedi, mənim gün haqqım bu günnən başdıyır. Bu günnən günümə gərək on toğlu verəsən. Abbas irazı oldu, dedi, çovan, sözüümüz sözdü.

Vədələşdikləri vaxtı papağı, paltarı, ayaxqabıyı – hamısını dəstnənən gətirdilər öyə. Çovanı yaxşı-yaxşı geyindirdilər. Abbas baxıf gördü paltar zalım oğluna elə yaraşer, elə bil Urustamı-zaldı. Çovan dedi, ayə, indi nə qayırajıyız. Abbas dedi, sənin nə işin var, savax Batmanqılincin məclisinə gedəjjiyik.

– Harya?

– Batmanqılincin məclisinə.

– Ayə, o məni tanıyar, eliyər, qoyunu buraxıf gəldiyimə ajiği tutar.

Abbas dedi, əyə, bu paltarda o səni dünyasında tanımaz. Tanıyar da tanısın, heyvanı yiyəsiz ha döyül.

– Onu da düz deyirsən, atam-anam.

Bəli, hası günü kü, Batmanqılincin sarayında aşıxların deyişməsi günü elan olunuf, o günü Tufarqanı Abbas çovanı başdan-ayağa bəzədi. Dedi, indi gedirik. – Harya gedirik? – Getdiyimiz məclisə, Batmanqılincin sarayına. Qapıdan girəndə salam verərsən, harda desələr orda oturarsan. Dindirələr dinərsən, dindirməsələr dinmərsən. Bircə məni göstərif deyərsən ki, bax, mən o aşığın ustasıyam. Bax bu sazı da əlinə alarsan, olma-bilmə köynəyinnən çıxardasan. Çovan dedi, yaxşı mənim gözüm üstə. Mənə nə var, mənimki on toğludu, nə desən onu da eliyim.

Doğrudan da elə oldu. Sazdarı götürdülər, beçarə Qul Qəmbər də bunnarın yanınan. Gəlhagəl şah sarayına çatdılar. Hası saraydakı ki, deyişmə keçəjək içəridə sazdarın səsi yeri-göyü götürüf. Şair Vəlidi, Aşix Söyündü, Aşix Seyfulladı başda əyləşiflər,

hərəsinin də qırx şeyirdi. Qırxı bir tərəfdə, qırxı bir tərəfdə, qırxı da bir tərəfdə. Camahat da ki, zala elə dolufdu ki, ağalar, əyannar, bəylər, xanımlar gəl ki görəsən. Abbas Şahnamaz çovana işarə elədi. “İçəri gir” – deyəndə, gördü ki, şalvarın civi domba duruf. Dedi, əyə, a Şahnamaz o nədi? Dedi, soğandı, a dərdin alım. Onu neynirsən belə yerdə? Dedi, bilirəm bura şah məclisidi, ət verə-jəklər, soğansız ətin dadı olmaz.

– Əyə, rəhmətdiyin oğlu, burda soğanmı tapılmır?

– Sənin nə işin var, dedi çovan.

İçəri daxil oluf qapıdan keçəndə çovan qabaxda, Abbas da onun dalınca Şahnamaz qapıda başını aşağı əyəsi oldu. İçəri girdi ki, camahata “salam” desin, “salam” deyən kimi bütün məclis çöyrüluf ona baxdılar. Dedilər, əyə, bu nə nataraz aşıxdı. Qul Qəmbər də geri yannarinnan içəri daxil oldu. Əmbə Qul Qəmbərin libasını Abbas elə düzəltdirif ki, elə bil bəy balasıdı. Şahnamaz çovan düz gedif Aşix Söyünnən, Aşix Seyfullahın arasında otdu. Abbas da gəlif bir tərəfdə duranda aşıxlar dönüf bir-birinin üzünə baxdılar ki, heç görmədikləri bir sənətkardı. Aşix Söyün Şahnamazdan xavar aldı, dedi, aşıx, sən haranın aşığısən. Şahnamaz ocığazı dedi ki, görmürsənmi? Belə deyəndə Aşix Söyün ortuya bir nar qoydu. Yanı bunnan onu demək istiyir ki, bu narın içində qırx dənə var, şeyirdlərini nəzərdə tutur, səni qırx balıya irast gətirəm.

Çovan elə başa düşdü ki, Aşix Söyün deyir ki, yağlı aşdan sonra turş narın ləzzəti var. Bu da civinnən soğanı çıxardıf narın böyrünə qoydu. Aşix Söyün də belə başa düşdü ki, o nar turşdu, bu ajıdı, gözünü bu soğan kimi büzüsdürəm, kirmişcə dur. Bu yannan Aşix Sənan fikir verdi, gördü ki, Aşix Söyünün irəngi dəyişif. Götüruf əlinnən çovanın qarşısında bir dairə çəkdi. Çovan elə bildi ki, bu deyir bir sini xaşılın yağını harasına töküllər soruşur bunnan. Düz barmağını dairənin ortasına qoydu. Əslində o demək istiyir ki, dünyanın göbəyi hardadı? Çovan əlini tən ortaya qoyanda Aşix Sənan belə başa düşdü ki, o deyir ki, inanmırsan get ölç, burdadı. Bunlar öz aralarında belə başa düşürlər. Onatana aşıx Sənan dedi ki, gəlsən bir şeyirdlərimizi deyişdirək. Çovan dedi,

deyişdirirsən, deyişdirək. Sənan, üz tutdu Abbasa, dedi, oğlan, ustadın ixtiyar verdi. Deyəsən elə məclisi sənnən mən açam – deyif Sənan ayağa qalxdı. Sazını köynəyinnən xilas elədi. Tufarqanı Abbas onu gəzmirmi ki, ona bir meydan açılınsın. Oydu ku, sazı köynəyinnən xilas eliyən kimi vallah sazı görənnərin ağzının suyu tökülənə bax, heyran qalana bax. On iki telli saz əldə, qızıl balıx kimi par-par parıldır. Xallar, sədəflər, şirmayılar alışif yaner. Zalım oğlu usta ona elə naxış vuruf ki, elə bil saz döylü touz quşudu, bəzəkli gəlindi, görənin gözünün şöyqünü aparır.

Aşix Sənan ayağa durdu. Öz-özünə dedi, bu sazı bunun əlinnən alım. Onnan sonra hamı da bilər ki, Təbrizdə sənətkar mənəm. Mənnən başqa burda elə bir sənətkar ha yoxdu. Sazdarı sazdarın üstünə zilini zil, bəmini bəm düzəldilər. Aşix Sənan dedi, oğul, meydan sənindi, ya mənim?

Abbas dedi, ustad, siz olan yerdə mən nə meydan ala bilərəm? Əvvəl torpax qüvvətlidi, mən qəribəm, hökmən söz sizindi. Dedi, oğlum, “Oyşarı”y nan ⁶ yumşaq-yumşaq ağlını, kamalını yoxluyajam, qorxma, görüm nə təhərisən, qabında bir şey varmı? Sonra da ustadınan görüşəciyəm inşallah.

Sən şəyirdsən, mən ustadam, ay şəyird,
Mən ustadın dediklərin aç görüm.
Harda tikilifdi Məscidi-Əxsa,
Hardan gətirildi ora daş görüm?

Aşix Sənanın belə oxumasına camahat çox maraxnan qulax aserdı, hamı hayacan keçirdi ki, görəsən bu cavan oğlan bu ustad aşığın cavabını verə biləjəkmı? Tufarqanı Abbas bir ətrafa boylandı, aşağı-yuxarı baxdı, gördü ki, bir az yuxarda, ikinci qatarda Batmanqılinc Məhəmmətdi, vəziridi, vəkildi, amma bu tərəfdə də qadinnardı. Gördü ki, Pəri də bunnarın arasında bunnara fikir verer. Eşq Abbasın beyninə vurdu görək nə cavab verdi, biz tərəfinnən deyək, sizə can sağlığı.

Sən ustasan, mən şəyirdəm, ay ustad.
Mənim dediyimə gəl ver guş görüm.

⁶ Oyşarı – saz havasının adıdır

Sanada tikildi Məscid Əxsa
Zülaldan gətirdi ona daş görüm.

Xalx mətəl qaldı bu cavan uşağın belə gözəl cavabına, gözəl hərəkətinə, mərfətinə. Belə gözəl saz çalır oxuması, Sənan kimi aşığın qavağında özünü itirməməsi hamıya xoş gəldi. Batmanqılınc Məhəmməd əvvəldən iki gözünnən baxırdı. İndi dörd gözünnən baxdı.

O daş varid oldu, onu kim yazdı,
Kim oldu həqiqiyyət himini qazdı?
Kim boyun əymədi, yolunu azdı,
Kim dedi, ay üzü qara, qaç görüm?!

Abbas bir xeyli fikrə getdi. O tərəfə, bu tərəfə baxdı gördü ki, çovan da buna doğru gözdərini zilliyif, yanında nəsə deyillər heç kəsə fikir vermer. Abbasa çovan da mətəl qalır. Götürdü Abbas cavabında görək nə dedi:

O daş varid oldu, Cəbrayıl yazdı,
Cənab Əli həqiqət himini qazdı.
Şeytan baş əymədi, yolunu azdı,
Cəbrayıl dedi, üzü qara, qaç görüm.

Aşix Sənan dedi, oğlum, maşallah, maşallah yaxşı ustaddan dərslərini alırsan. Gözünün qulağın bir belə çovana baxdı. Başınan çovana irazlıq elədi ki, yaxşı şeyird öyrədifsən. Çovanın dünyədən nə xəvəri var. Gözü oyda-quşdadı, görək havaxt sufra açılax məclisə yemək-içmək gələjək.

Hardan nələr endi, nələr bitirdi,
Əzəlin kim, sonun kimlər götürdü?
Aşiq Sənan buna fəhim yetirdi,
Nə sirdi aşikar olmaz, baş görüm?

Abbas dedi:

Göydən sərvlər endi, səccarə bitirdi,
Əvəlin heyvan, sonun insan götürdü.
Aşix Abbas buna zənni yetirdi.
Qəbir sirri aşkar olmaz, baş görüm.

– Oğul, nə qəbir sirridi, sən nə danışırsan?

Abbas dedi, bəli, bəli qəbir sirridi.

Həzrəti Süleyman ölən vaxtı yaman qorxdı, bir böyük qarışqanı çağırtdı dedi ki, atdı qarışqa, bu gün filankəs ölüfdü, onun kəfəninin arasında get gör o qəvirdə nə var? Atdı qarışqa baş əydi, dedi, gedərəm, borcumdu. Atdı qarışqa kəfənin arasında gedif qəvrə girdi. Qəvirə girən vaxtı nəkrayılar gələndə qarışqanın özünü tutuf dedilər ki, get o həzrət Süleymana de ki, gələndə özü görəjək. Bundan başqa qəbirdən sirr qayıtmayıf.

– Eyvallah, oğul, ustadına bərəkallah – deyif çovana doğru baş əydi. Çovan da buna baş əydi. O tərəfdən-bu tərəfdən səs-səmir qalxdı. Batmanqılınc Məhəmməd dedi ki, oğlan, adına görə sənnən nayrazıyam, ancaq indi sən deynən, qoy aşix sənin suallarını aşsın. Abbas dedi ki, mənim başım üstə. Aldı Abbas:

Sənnən xəbər alım, ay aşix Sənan,
Neçə ulduz, neçə aya bağlıdı?
Gözəllik əladı kimin şaynına,
Neçə dəlil Mustafaya bağlıdı?

Aşix Sənan durdu, durdu dedi, oğlan, izin ver bir az fikir-rəşem. Abbas dedi, bəli qırx dəqiqə fikir-rəşməyə ixtiyarın var. Sənan dedi, yox, gəl neçə bənd deyəjəksən hamısını birdən de. Hamısına da birdən cavaf verəjəm. Abbas dedi, mənim gözüm üstə.

Varıb gedib mən ustadan dərş alım,
İstiyirsən mən buraya dörd gəlim.
Sizdən xəbər alım əyləşən alım,
Dörd kitabda neçə ayə bağlıdı.

Abbasam, yolumu kim verdi salıx,
Dadıma yetişsin yaradan xalix.
Dəryada da kimi udmuşdu balix
Qıldığı namazı nəyə bağlıdı?

Aşix Sənan nə qədərəne o tərəfə döyündü, bu tərəfə boylandı gördü yox, açılasi iş döyül. Dedi, oğul, mən sənin qarşında acizəm. Abbas dedi, sazı ortuya qoy. Doğrudan da sazı bir tərəfə qoydu Aşix Sənan. Geri qayıdan vaxtı Aşix Söyün yerinnən tərpendi,

dedi, əyə, bu saatca o sazı özüm alaram – deyif Abbasın qarşısına gəldi. Elə ki, Sənan getdi, çovanın yanında oturanda dedi, aya, adın nədi? Dedi: Mənim adım Sənandı. Dedi, əyə, səni neçə toğluya gətiriflər? “Səni neçə toğluya gətiriflər” deyəndə aşix Sənan yer yarılsa yerə girərdi. Dedi, ayə, bir buna bax, gör bu bizi heç çovana da saymır. Deməli bunun şeyirdi belə olanda, bu öyü yıxılanın özü nə təhəri olajax? Belə deyif çovannan aralandı.

Onatana aşix Söyün aldı görək nə dedi:

Sənnən xəvər alım, ay cavan aşix,
Peyğəmbər nə günü tacisər oldu?
Kim götürdü onun muyun saxladı,
Mərifət, təriqət nə ilqar oldu?

Götürdü Abbas:

Cümənin günündə, sübh namazında,
Peyğəmbərimiz Rəsul tacisər oldu.
Salman qırxdı saçın, Fatma saxladı,
Haqqın sualına düz ilqar oldu.

Camahat hər yerdən “afərin” dedilər. Söyün götürdü:

Kim idi gətirdi ülgücü, daşı,
Kim idi qırxdı peyğəmbər başı.
Neçə sənə söylədi peyğəmbər yaşı,
Neçə deyəndə ömrü var oldu?

Abbas dedi:

Cəbrail gətirdi ülgücü, daşı,
Salman idi, qırxdı peyğəmbər başı.

Altmış üç söyləndi peyğəmbər yaşı,
Altmış üç deyəndə ömrü var oldu.

Aşix Söyün də götürdü görək daha nə xavar aldı:

Söyün deyər, gün cahanda neçədür,
Neçə yaqut, neçə mərcan, neçə dür?
İrəsulun zülfü, muyu neçədür,
Mənzili harda yerbəyer oldu?

Abbas burda dirəndi, dirənəndə elə bil ki, bəzi adamların ürəyi yerə düşdü. Ordan-burdan səsdəndilər, əyə, aşıx, niyə dayandı, sana nə oldu? Ancax Abbas öz işindədi, gözünün altınnan Pəriyə boylaner. Zalım qızı yornux maral kimi gözdərini zilliyif. Abbasın hər addımını izdiyir. Ürəyinnən nələr keçer onu bir ilahi biler. Abbas bu məqamda sazı sinəsinə basdı, hamıyı nigarançılıqdan qutardı.

Abbas deyər, gün cahanda ikidür,
İki yaqut, iki mərca, iki dür.
Rəsulun muyu iki min iki yüz altmış ikidür,
Leylək yatan şəhərdə yerbəyer oldu.

– Ayə, sağ ol, afərin sana. Dedi, ustad, sana da afərin. İndi dəyirmançı şahad istiyir. Aldı görək Abbas nə dedi:

Mənnən salam olsun aşıx Söyünə,
Seyfullahdan əvvəl kim gəldi cahana?
Neçədi ərşi-əmbər, bürcü səmavət,
Təcrid oldu dünya düşdü zindana.

Ordan-burdan səsdər gəldi. “Aşıx Söyün, nə oldu tez ol cavab ver”. Aşıx Söyün başdadı gözdərini döyməyə. Çovan çövrüluf dedi, ayə, ay aşıx, sənnən xavar almadımmı sizi neçə toğluya gətiriflər?

– O yana iradd ol, dedi, qoy qulaq asax, nə toğlu, nə zad? Aşıx Sənan daha da aralandı. Aşıx Söyün də bayax aşıx Sənan sayacağı dedi, a bala, hamısını oxu qurtar birdən cavabını verəjəm.

Götürdü Abbas:

Neçə il bu cahan zindanda qaldı,
Bəndəyə girdigar nə kərəm qıldı?
Necə sənə keçdi mehri-mah gəldi,
Münəvvər şövqünü saldı cahana.
Şikəstə Abbasam heydəri-xürrəm,
Ağamın dəstinnən içmişəm bir cam.
Dünyadan gedəli həzrəti Adəm,
Onnan bəri gəlif neçə zamana?

Aşıx Söyün başdadı gözdərini döyməyə. Ordan-burdan niyə belə oldu. Abbas aşıx Söyünün də sazını alıf bayaqki sazın yanına

qoydu. Dedi, ustad, sən mənim sazımı almaq istəyirdin, diyən öz sazımı qoydun. Dedi, bəli, görünür, yazı beləymiş.

Aşix Seyfulla qalxıf sambana-sambana özünü ortuya saldı. Dedi, Allahımın izninnən bu saatca Abbasın sazını özüm alajam.

Aşix Söyün gəlif yerində əyləşdi. Çovan baxıf gördü ki, aşix Sənannan bir düz cavab ala bilmədi, dedi, bəlkə bu düzünü deyə. Dedi, qardaş, düzünü de, səni burya neçə toğluya gətiriflər.

Aşix Söynün gözü kəlləsinə sıçradı. Dedi, gör nə günə qalmışix ki, bu zalım oğlu bizi çovan hesab eliyir. Pərtdiyinnən yerinnən duruf gedif Sənanın o tərəfində oturdu.

Aşix Seyfulla ədəb-ərkənnan gəlif Abbasa salam verdi. Aldı sazı sinəsinə basdı görək Abbasdan nə xəbər aldı, Abbas ona nə cavab verdi:

Sənnən xavar alım, ay aşix Abbas,
Cənnətin çırağı nə içindədi?
Nədən piltə tutdu, nədən yağlandı,
Kim tutuf dəsdində nə içindədi?

Abbas o yana boylandı, bu yana boylandı, gördü ki, Pərinin gözdəri cilalanmış ox kimi oyur-oyur oynuyur. Cuşa gəlif dedi:

Al deyim cavabım, aşix Seyfulla,
Cənnətin çırağı mum içindədi.
Nurdan piltə tutdu, nurdan yağlandı,
Fatimə dəstində nur içindədi.

Götürdü aşix Seyfulla, görək daha nə soruşdu:

Bilirsənmi peyğəmbərin yaşını,
Neçə dəfə qırxdırılmışdı başını?
Nə gününüdə çəkdirtmişdi dişini,
Nəyə çulğalandı, nə içindədi?

Abbas dedi, qulaq as:

Altmış üçdü dedim onun yaşını,
Üç yüz yeddi dəfə qırxdı başını.
Cümə günü çəkdirtmişdi dişini,
Maya çulğaladı, nur içindədi.

Götürdü aşix Seyfulla:

Seyfulla dərşini bilməsə deməz,
Sövmi səlätını qılmasa deməz,
Ustaddan pəyını almasa deməz,
Yeddi nə cam oldu, nə içindədi?

Götürdü Abbas:

Abbas da dərşini alıfdı deyir,
Sövmü salatını qılıfdı deyir,
Ustatdan dərşini alıfdı deyir,
Yeddi cəhənnəmdi, nar içindədi.

– Ey vallah, oğul, deyif aşix Seyfulla Şahnamaz çovana minnətdarlıq elədi.

Abbas dedi, indi mən deyəjəm.

Aşix Seyfulla dedi, oğul, növbə sənindi, sözünü de. Götürdü Abbas görək nə dedi:

Bizdən salam olsun, ustad olannar,
Bir neçə gül bitif vərəği nədi?
O ki, başa gəlđi Məcidəl-Əxsa,
Onun içi daşdı, qırağı nədi?

Bir-birinin üzünə baxdılar ustaddar. Aşix Seyfulla da cavaf verə bilmədi.

İşi belə görün Abbas götürdü sözün davamını:

O necə qəndildi, asılıf dardan,
Neçəsi heyvadan, neçəsi nardan,
Yernən göyün de, qapısı haradan,
Kim açar, kim örtər növrağı nədi?

Xalxı gülüşmə tutdu, camahat susdu... camahatın hamısının nəzəri Abbasın üstündədi. Kimi sevinir, kimi heyrət eliyir. Əmə ortada bir qarı var, deyir, ay Allah, bunu mənim Əsmərimə qismət elə.

Abbasam, ağamnan içmişəm bada,
Badə içən neyçün oldu ziyada.
Üç kişi kim idi, getdi zulmata
Onlar nə yandırdı, çırağı nədi?

– Ay oğul, vallah, mən belə şeyləri bilmirəm. Abbas dedi, onda sazı sazın yanına qoy. Sazdarın üçü də qoşalaşdı bir küncdə.

Seyfulla gedif çovanın yanında əyləşmək istəyəndə çovan dedi:
– Əyə, sən başın, düzünü de, səni neçə toğluya gətiriflər?

Seyfulla məətəl qaldı, özünü laf təhqir olunmuş hesaf elədi. Necə yəni “neçə toğluya gətiriflər”. Deməli, bu adam məni aşıx hesaf eləmir. Nəsə, namusa boğuldu, nə cavab verə bildi, nə də məclisi tərək eləməyə özündə tərək tapdı. Bir tərəfdəcə oturuf məclisə tamaşa eləməyə başdadı. Abbas sən demə çovanın bu hərəkətinə bayaxdan göz qoyurmuş. Odu ku, götürdü görək nə dedi:

Bizdən salam olsun ustad olana,
Kimin mənnən işi var isə gəlsin.
Elə deyək seyrəqufluq olmasın,
Zahairdə, batində var isə gəlsin.

Belə deyəndə, dedilər, əyə, bu gənə də yalannan başdadı. Bayax biz bunun özünə niyə açdırmadıx qıfılənddəri. Yaman uduzmuşux. Abbas gördü qiybətini eləyillər. Götürdü buna müqabil görək neçə dedi:

Mömin kəslər, siz uymuyun qeybətə,
Qiybət edən tezcə düşər zillətə.
İskəndəri kim göndərdir zülmətə,
Kim onlardan xəbər darisə gəlsin.

Şirindi sözlərim dahan içində,
Qızılgül bəslənər xəndan içində.
Abbasam, durmuşam meydan içində,
Hər kimə bu dünya dar isə gəlsin.

Kim gələr, kim dəli oluf? Yüz iyirmi şeyirdin hamısının matımutu quruyuf. Hamı məətəl qalır. Bu boyda uşaq olasan. Üstəlik gənə də dala çəkilməyəsən. Oydu ku, Batmanqılınc ortaya qalxdı, dedi, aşıx, halal olsun sana, mən sənnən çox irazıyam. Təkcə sənin adıyın Abbas olmağın narazıyam. Onu da sənin belə haqq aşığı olmağına keçerəm. Doğrudan da Abbas adı sana xına kimi yaraşer.

Sizə kimdən deyək, Pəri xanımnan. Pəri xanım bir məcməyidə bir qırmızı zərbaflı kəlağey, üstünə də bir qızıl alma qoyuf qarılardan biriynən Abbasa göndərdir. Qarı da olsun bayaxki qarı – Əs-

mərin nənəsi. Qarı məcməyidəki qızıl almeyi götürüb öz civinə qoydu, yerinə bir turşumuş nar qoyub gətirib Abbasa verdi. Dedi, bax, o qırxada duran qız var, barmağınnan göstərir. O Batmanqılınc Məhəmmədin bayışsıdı, sana yaman ajiği tutub, özü də bunu göndərdi.

Abbas Pəri xanımın soyqatını açanda gördü kü nardı. Orda götürdü belə dedi:

Payız olcaq bağlar tökər xəzəli,
Yaz olanda bağçalara bar gəlir.
Sevgi-sevgisinə alma göndərər,
Mənim sevdiyimnən mana nar gəlir.

Pəri xanım məətəl qaldı. Gözlərinin ikisini də qarıya ele ağartdı ki, Allah göstərməsin. Qarı başdadı geri iməkləməyə. Onatan Abbas götürdü:

Bu dünyada nə qəmliyəm, nə şadam,
Dost yanında nə aşnayam, nə yadam.
Ay həzarat, bəxti qara səyyadam,
Tor qururam tərlən üçün, sar gəlir.

Abbas deyir: Gəncin üstə bədəndi,
Qara bağıram dəlik-dəlik zədəndi.
Ay həzarat, heç bilmirəm nədəndi,
Aləmə gen dünya mənə dar gəlir.

Ustatdar qalxdılar ayağa. Abbas dedi ki, ustatdar, mana heç kimin sazı lazım döyül. Heç kimi bağlamax niyyətində də döylüy-düm. Mən Duvarqannan gəlmişəm. Özünüz də sazınıza ziyəlik eliyin. Allah işinizi avand eləsin – deyif, sazdarı hər kəşəninkini özünə verdi.

Məclisdən çıxan vaxtı Məmməd xanın fərraşdarı Abbasın qabağını kəsdi:

– Məmməd xanın əmridi, gərək sən onun otağına qonax gedəsən.

Abbas etiraz eləmədi, onnara qoşulub Məmməd xanın görüşünə getdi.

Sizə kimnən deyim – qırx aşıxdan. Aşix Sənan, Aşix Söyün, Aşix Seyfulla birləşif söhbətdəşdilər. Dedilər ki, bu uşax bizi bu hala saldı, özümüzün də sazdarını geri qaytarıf bizə hörmət elədi. Bizim buna nə borcumuzdu. Biz bu hörmətin altınnan gərək çıxaq. Hərəmizin qırx şeyirdimiz, üç də özümüz – yüz iyirmi nəfərik. Gərək hamımız yığılax ona hörmət eliyək. Elə hörmət eləməliyik ki, Abbas dünyada heç bir şeydən giley-güzar eləməsin. Bu qərrib eldə hamımız ona arxa-kömək olmalıyıq.

Abbası Məmməd xanın otağına apardılar. Gözəl-göyçək əlvan otaxlar, ağalar, bəylər, xanlar, paşalar əyləşif. Abbas belə baxanda gördü kü, Pəri xanım pərdə arxasında, o üzdə qu quşu kimi fir-fir fırlaner. Əmə hara fırlansa da gözdəri Abbasın üzündədi. Abbas belə bir vaxtda götürör görək nə deyir sizin də canınız sağ olsun, inşaallah:

Bir gözəlsən, şövqün düşüb cahana,
Yoxdu sənin kimi gözəl, göz ala.
Mən aşiqəm cahana,
Canım qurvan cahana,
Haqqın əziz bəndəsi
Xoş gəlifsən cahana.
Yaradan yaradıb salıb cahana,
Yoxdu sənin kimi gözəl, göz ala.

Bağbansan bağa bax, bax işini gör,
Bağ bəslə, bağ becər, bağ işini gör.
Aşix, bax, işini gör,
Bağa bax, işini gör.
Gəl yatma kamil ovçu,
Maralın baxışını gör.
Hələ sən tərmanın baxışını gör,
Az qalır canımı gözəl göz ala.

Əsmər xanım Abbasın belə oxumağınnan, Pəri xanımnan bir-birinə baxışmalarınnan başa tüşdü ki, burda ayrı bir iş var. Pəri xanım gördü kü, Əsmər deyəsən duyux düşüf. Üzünü Əsmərə tutuf

dedi, Əsmər burda hamıdan çox sana isinişmişəm. De görüm, indiyə kimi sana bir sirr açmışammı? Əsmər dedi, yox.

Pəri dedi:

Onda sana bir sirr açajam. Bil və agah ol ki, Abbası mana, məni də ona buta verif Ağamız.

– Ay Pəri, Allaha şükür olsun. Sənin irzin-irəngin yerinə gəlif, gözdərin qayır-qayır qaynıyır, yanaxların çiyələm kimi qızarıf. Allah sizi bir-birinizdən ayırmasın. İndi bunun səvəvini mən bildim. And içərem ki, əlimnən gələn nə ki var bu işinizə kömək eliyəjəm. Bular söhbət eləməkdə olsun görək Abbas sözün sonunu neyə tamamladı:

Abbas deyər, canım qurvan sana yar,

Dutu dilli, mina boylu sana yar.

Mən aşiqəm sana yar,

Sənəd verdim sana yar,

Qərib aşiq, qürbət el,

Canım aldın, sən, a yar.

Dolansam dünyanı neçə sənə yar,

Görməm sənin kimi gözəl, göz ala.

Məmməd xanın qonaxları Abbasın belə oxumasına hərə bir tərəfdən “afərin” – dedilər, Abbası bəyəndilər. Kimin nə xavarı var ki, Abbas nədən oxuyur, kimin dərdinnən oxuyur?

Abbas qonaxlara təzim eliyif götürdü görək daha nə dedi:

Hilal qaşlarına yüz bərəkallah,

Ayın nə həddi var, ona bab ola.

Canı yanar sana aşiq olanın

Yata bilməz, gözlərində xab ola.

Qızılgüllər açılıbdı həmayil,

Yarın cümləsini eylərem təyin.

Dedim Pərim gəlsin olaq qol-boyun,

Neynirəm dünyamız qoy xarab ola.

Abbas “Pəri” kəlməsini eşidəndə Əsmər gözünü ağartdı, dedi, öyün yıxılmasın, sən nəydi danışdın? “Dedim Pəri gəlsin olaq qol-boyun, Neynirəm dünyamız qoy xarab ola”.

– Aşix, oxuduğun sözdər kimindi?

Dedi:

– Ustaddı, deyifdi, mən də oxuyuram.

Ancax Məmməd xanın nəşə ürəyinnən bir fikir keşdi. Onatana Abbas götürdü görək nə dedi?

Abbas deyər, öz yarımə varınca,
Səralıban gül irəngim solunca,
Sən gözəli mən toruma salınca,
Azca qaldı ömrüm bir turab ola.

– Aşix, məcazi sözdərdən oxudun, çox sağ ol, çox irazıyix. İndi də bir yaxşı söz oxu görək, bizim məclisimiz nə təhəri olur? Yanı bizim məclisimizə münasib oxu.

Götürür Tufarqanı Abbas görək nə deyir:

Yaxşı olar el-obaynan dolanmax,
Yalqız daşdan olmaz divar deyəllər.
Bəzircansan, aç mətahın xırd elə,
Axtarıl yökündə “nə var” – deyəllər?

Bəylər yaxşı saxlar alıcı quşu,
Sərraflar tanıyar qiymətli daşı.
Oğul atasınnan artırsa işi,
El içində ona tavar deyəllər.

İsgəndər attandı, çıxdı zulmatdan,
Xızır idi, içdi abı-həyatdan.
Söz düşdü qılıncdan, iyiddən, atdan,
Süfrəni onlardan suvar deyəllər.

Bir baxçanın əyər bağı olmasa,
Alması, heyvası, narı olmasa,
İyid yoxsul olsa, varı olmasa,
Lələksiz ox kimi çuvar deyəllər.

Tufarqanlı Abbas gecələr yatmaz,
Peyğəmbər qarğayıb, müxənnət artmaz.

Hər nə versən hax yolunda, bil itməz,
Qadını başından sovar deyəllər.

Bu sözə hamının xoşu gəldi.

– Abbas, düzünü de, görək hardan gəlifsən, nə məqsədə gəlifsən?

Abbas tamam başına gələni Batmanqılınc Məhəmmədə nəql elədi.

– Abbas, indi mənnən istədiyən nədi?

Dedi:

– Mən Pərinin sorağınan gəlmişəm, gəlmişəm ki, öz butama qovuşam.

Batmanqılınc dedi:

– Abbas, bu gejë mana möhlət ver, savax sana bir söz deyərəm.

Batmanqılınc Məhəmməd anasını, bəjisini yanına çağırif məsələyi açan kimi anası irazılıx verdi. Dedi, oğul, sən bilirsənmi sənin bəjiyən irəngi dörd aydı urvuya⁷ dönüf. Batmanqılınc dedi, bilirəm.

– Bunlar hax vergisidi, bəjim açif-ağartmırdı. Gərək Allahın köməyiynən sən bunnarı məqsəddərinə çatdırasan.

Batmanqılınc dedi:

– Əziz anam, günü bu günən buların nişanı tutulur.

Elə də oldu. İki molla çağırdılar, qızı çağırdılar. Məhəmməd bəyin göstərişinnən Pəriynən Abbasa yarımniğah oxutdular. Yarımniğah oxunannan sonra yemək, içmək, şaddıx başlandı. O günən Pəriynən Abbasın nişanı taxıldı, ancax bu şərtənən ki, bunnar hərəsi ayrı yerdə oluf bir-birini görməməli idilər. Anası dedi:

– Oğul, yaylax vaxtıdı, gərək hökmən Pəriyi Məzə dağına yaylağa göndərəsən. Gedə bir az orda irəngini, suyunu dəyişə gələ.

– Mehriban ana, doğru deyirsən.

Bəli, kəcavələr bəzənif yola çıxan vaxtı. Pərinin Məzə dağına köç eləməsini görən Abbas nə deyir, nejë deyir tərəfinən ərz eliyək, sizə cansağlığı:

⁷ Urva – ağ un.

Könül neçə tab eyləsin,
Mən sənnən ayrılıım gedim.
Durum dolanıım başına,
Qız, qadanı alım gedim.

Pəri xanıım dedi:

– Abbas, nə oldu, bir-iki aylığa dözə bilmiyəjəsənmi? İki aylıq yoldu, gedif bir az istirahət eliyif gələjjiyk.

– Abbas dedi:

– Pərim, niyə yaxın gəlmirsən? Mana uzaxdan biganələr kimi nə baxırsan?

Dedi:

– Görmürsənmi, neçə gözdər dikilif bizə, sana neçə yaxınlaşım, zalımın oğlu.

Bu yannan da Əsmər xanıım aman vermer.

Belə deyəndə Abbas götürdü sözüün o biri bəndini görək neçə dedi:

Maral kimi baxma gənnən,
Ölüncə dönmərəm sənnən.
Əyər inciksənsə mənnən,
Qalım könlün alım gedim.

Abbasam, ciyərim sədpara,
Yar əlinnən baxtı qara.
Bir vəsiyyəət nazlı yara,
Yazım ərzi-halım gedim.

Pəri bir qaqqıltı çəkdi güldü.

– Abbas, dünya dağılsa da, alt-üst olsa da mən sənin, sən mənimсэн. Niyə kefini puzursan, iki ay nədi ki, dözmürsən? Qəm eləmə, məni sənnən təkçə ölümnən başqa heç şey ayıra bilməz.

Belə deyif Pəri xanıım yola düzəlди. Kəcavələr yol aldı Məzə dağına tərəf.

Abbas Məhəmməd bəyin yanında qaldı. Nolajax, hələ həyəətə-bajıya alışa bilməsə də gününü işnən-güjnən birtəhər başa vurordu. Məhəmməd bəy də nə ki, düzü Abbasın xatırını çox isdiyirdi. Az

müddətdə sarayda Abbasa özünə münasib iş verdi, maaş təyin elədi. Abbas idarə işdərinə baxmaqda olsun, gün-günü beləyə əvəz eliyirdi. Günnərin bir günü Abbasın səbri dözmədi. Kirmişcə qaynanasının yanına gəlif, ədəb-ərkənnan salam verdi. Dedi:

– Canım ana, başına mən dönüm. Məzə dağı hansı tərəfdədi?

Dedi:

– Neynirsən, oğul?

Abbas dedi:

– Heç.

Ana ürəyidi, işi başa tüşdü. Dedi, oğul, bir ay yarım qalif, onnan ötrü özünü niyə ayağa verirən?

Abbas başını yerə dikdi, bir az utandı. Amma dediyinnən də dönmədi. Eşq şiddəti Abbasi qoymadı dincəlməyə.

Gejənin bir aləmi Abbas daha dözə bilmədi, Qul Qəmbəri də yanına alif Məzə dağına tərəf üz qoydu.

Gəlhagəl payıpiyadə, oğruncax Məzə dağına tərəf getdikcə yol uzandı. Gördülər yol qurtarmax bilmir. Bu yerdə Abbas öz halına uyğun görək yorğun-yorğun nə deyir:

Qismət olsun gedim ziyarətinə,
Mənzilli yolların qurbanı canım.
Aynabənd otağın çarşov çirağı
Qızıl barigahın qurvanı canım.

Sevənlərin heç gələrmə qərarı,
Gecə-gündüz ağılyallar yaralı.
Nədən bərgahıdan düşdün aralı,
Ələmdar Abbasın qurvanı canım.

Səhərdən sübhədək hey addım-addım,
Nə dostum bilinir, nə də ki yadım.
Abbas deyir, əgər versən muradım,
Əli Əkbəriyin qurvanı canım.

Abbas getməkdə olsun, sizə kimnən deyim, Batmanqılıncdan. Batmanqılınc səhərsi Abbasi gəzdi, tapa bilmədi. Anasının yanına

gəlif Abbası xavar aldı. Dedi, oğul, iki gündü gözümə dəymir. Dedi, ana, olmaya Pərinin dalıynan getdi? Dedi, oğul, bəyəm də getdi, səni nejə alladım?

Batmanqılınc iki qara qul çağırdı. Özdərinə də elə tafşırdı ki, gedərsiniz əgər Abbasın Məzə dağında Pərinin yanında tafsanız döyə-döyə gətirərsiniz. Yox, yanında tapmasanız deyərsiniz ki, səni Batmanqılınc gözdüyür.

Abbas gedif mənzilə çatmışdı. Ancax Pəri xanımın özü qara-başdardan utandı, xanımlardan utandı, özü üzə çıxmadı Əsməri göndərdi. Görək Əsmər xanıma Abbas nə deyir, biz diyək, siz şad olun:

Başına dolanım, ay Əsmər xanım,
Nə gözəl yaradıf yaradan səni.
Səni görən kimi könlüm xoş oldu,
İstəməm gedəsən buradan səni.

Qırğı qonmaz mən tərlanın həddinə,
Nalə yetməz fitnəsinə, fəndinə.
Qurvan olum ol xudanın xəttinə,
Ağ üstədən çəkifdi qaradan səni.

Mən ki, varam, Adam ata zatıyam,
Göyü bilməm, yeddi yerin qatıyam.
Şikəstə Abbasam xarabatıyam,
Könül, heç görmədim abadan səni.

Söz tamama çatanatan qara qullar yetişdi. Məhəmməd xanın tafşırığını yerinə yetirməli idilər. Onatan Əsmər xanım getdi. Qara qullar Abbası ələ keçirmək istiyəndə Abbas Məzə dağının o tərəfinə dolandı. Özünün əhvalına, Məzə dağının belə durumuna tamaşa elədi, ürəyi qubarrandı, sazı sinəsinə basıf görək nə dedi:

Ay həzərət, nə gözəldi,
Əcəb nörax Məzə dağı.
Süsən-sünbül gül-ərvaqan,
Bürüyüfdü təzə dağı.

Gedin deyin o xanıma,
Qadasın salsın canıma.
Ya dursun gəlsin yanıma,
Ya çəkməsin gözə dağı.

Bu sözü deyəndə qara qullar daha da ajıxlaşdı.

Sonalar uşdu kölümnən,
Ayrı düşdüm mən elimnən.
Abbas qara qul əlinnən,
Qan-yaş töküf gözə dağı.

Qullar Abbası qaytarıf gətirməkdə olsun, Abbas öz işində olsun. Sən dediyini de, gör fələk nə deyir.

Sizə hardan ərz eliyim, İsfahan mülkunnən, Şah oğlu Şah Abbasdan. Şah Abbas özünə 39-cu qadın gətirmişdi. Türkün sözü, arvat gətirmişdi. O günüydü kü, şahın öyündə toy məclisiydi. Gətirdiyi qadının da adı Pərlam xanımydı, özü də Hind qızıydı. Pərlam xanım bu gün camahatın içində şaha şərbət verəjiydi. Xalx da kim istəsə ona xələt verəjiydi. Ancax Pərlam xanım o qədər gözəliydi ki, doğurdan da Şah Abbas elə bilirdi ki, dünyanın daşı qurulannan pərvərdigar belə gözəl yaratmıyıf. Pərlam xanım nağara-zurnaynan məclisə varid olanda hər tərəf Pərlam xanımın üstünə bəxşişlər, qızıl pul, xələtdər tulluyırdı. Bircə Allahverdi xan vəzir başını qaldırır baxmırdı. Şah oğlu Şah Abbas çox fikir verdi, gördü kü, heç Allahverdi xan vəzir bu səhniyə fikir vermir. Dedi:

– Vəzir, sən bu gözəlliyə qiymət vermiyəndə demək sənin qanın sudu?

– Yox, yox, ağam, yox – dedi, niyə elə deyirsən? Mənim mey-limə qonmur, sən onu o qədər tərifləyirsən ki, bu tərifə o dəymir axı.

Şah Abbas dedi, Allahverdi xan vəzir, sən nə danışırsan, bunnan gözəl də xilqət yaradıfını İlahi?!

Dedi, bəli, bəli. Təbriz şəhərində Batmanqılinc Məhəmmədin bacısı Pəri xanımın əlinə su tökməyə yaramaz sən bu Pərlamın, heç qavağında kənzidiyə yaramaz.

Şahın gözdəri kəlləsinə çıxdı, dedi, ayə, vəzir, babanın çıxqası haqqı sən dediyin düz olmasa başın qılıncdan keçəjək.

Dedi, olsun, şahım, nə deyirəm?

– Vəzir, dərdi bilənin özü dərmanını da bilər. Ona bir çarə.

Dedi şah sağ olsun, əvvəlcə mən sana bir iş deyəjəm. Batmanqılınc Məhəmmədin bəjisi Pəri xanım Tufarqannan gəlmiş aşiq Abasa nişannıdı. Özü də yarım nigah oxunuf, indi özün bil. Lazım olsa gedək gətirək. Şah dedi, əgər onu gətirsək, ona mən evlənməsəm də, o mənim Pərlanımdan gözəl olsa, sana zaval yoxdu, yaxşı xələt verəjəm. Yox, sən ki, mənim burda sıdqımı sindirdin, onnan gözəl olmasa, gənə də deyirəm, bavamın çıxqası haqqı boynunu vurdurajam. Tədbir belədi, indi özün bil. Vəzir Allahverdi xan dedi, şahım, o qızı bura gətirməkdən ötrü Batmanqılıncı da, Tufağanı Abbası da Təbrizdən aralamax lazımdı. Onnan sora qızı gətirmək mümkün olar.

– Qızı kim gətirəjək?

– Ən qəddar cəlladın kimdi?

Dedi, Bəcən.

– Bəcən elə bir cəlladıydı ki, anasının döşünü kəsərdi “uf” deməzdi.

Padşah əmr verdi Bəcən gəldi.

Dedi, özgə kim?

– Bir də nəniyin kecasasını çəkən Sarı Xocanı gətirt.

Sarı Xocanı da çağırırdı. Mətləbi üçünə də Şah Abbas əyan elədi.

Vəzir dedi:

– Şahım, onda belə bir fərman ver ki, Batmanqılınc bu gününə başdıyif Dərbənd xanlığının xəracını yığmağa göndərilsin. Bu da inşaallah iki il çəkəcək, iki ilətənə də sən nə istəsən eliyə bilərsən. Ancaq on gün bu fərmaşdan sonra ayrı bir fərmaş göndər ki, guya Tufarqannan kağız gətirif ki, Ay Tufağanı Abbas, anan can üstündədi, sənnən savayı heç kəsi yoxdu, qardaşın Qəmbər də canını sana tafşırif hökmən gərək gəlif ananı özün dəfn eliyəsən. O vaxtı bu məktubdan sonra Abbas da durası döylü, çıxıf, varıf

gedəjək. Orda qalajax Pəri xanım. Batmanqılıncın yerində Pəri xanım oturajax. Sənin də möhürün Allaha şükür orya işdiyir. Göstəriş verəjəsən, qız özü gələjək.

Bu fikir çox yaxşı bəyənilədi. Çağırdılar xəttətdarı, kağızdar yazıldı, möhürləndi. Batmanqılınc Məhəmmədə yazıldı ki, Qafqazdan bəri, Dərbənddən bəri hər yerin vergilərini yığmalısən. Danışıldığı kimi də oldu, on gündən sonra da Abbasın üstünə kağız yazdılar. Guya kağız Tufaqqannan gəlif. Kağızı aparan da Tufarqannandı, İsfahannan döyül. Bu ikisi getdimi? Aradan on gün keçənnən sora Sarı Xoca, Dəli Beycan, Allahverdi xan kecavələlif yola düşməkdə olsunlar. Sizə gənə Təvrizdən danışəm. O ku, Pəri xanım Məzə dağınnan qayıdıf gəldi, elə ki, Abbas Pərinin peşvazına çıxıf Pəriyi qarşıladi, ürəyi durmadı götürüf görək nə dedi:

Başına döndüyüm alagöz Pəri,
Elə bildim sonam bu sudan gəlir.
Müjgan atdı, dəyif keşdi sinəmnən,
O cadu qənzələr bu sudan gəlir.

Örtüfdü başına kalağay gəzər,
Altınnan nimtənə, qızıl düymələr.
Yaraşır belinə zərbafdan kəmə, r,
Çəpkənli, çarğatlı ağ bədən gəlir.

Abbasam, çəkərəm aman-amana,
Bir nə ola, əlim çata canana.
Qoynun içi dönüb bağı-bostana,
O sərxoş sevdiiyim Məzədən gəlir.

Pərinin köçü-köməni təzəcə gəlif çatmışdı. Pəri xanım Abbasnan əməlli-başdı hal-əhval eləməmişdi. Bir də xavar çıxdı ki, deməzsənmi Allahverdi xan vəzir bir neçə adamnan Batmanqılıncın sarayına gələr. Hələ olar saraya gəlif çatmamış özdərinnən qavax bir çapar göndərdilər. Çapar özünü saraya yetirif Batmanqılıncın qarşısında baş əyif, təzim eliyənnən sonra çıxardıf ona bir namə verdi. Batmanqılınc naməni oxuyannan sonra bildi ki, Dər-

bəndin yeddi illik badi-xəracını yığmağa getməli. Naməni alan kimi Abbası yanına çağırdı. Dedi, ay Abbas, sən o tərəflərə yaxınsan, Dərbəndi də heç görüfənmi?

Dedi, bəli, bir dəfə o tərəflərə yaylağa çıxmışdı.

– Oralar nə təhər yerdi, mənə söznən təsvir eliyə bilərsənmi?

Abbas “baş üstə” – deyif sazı sinəsinə sıxdı:

Ay ağalar, mən tərifin eyliyim,
Nə əcəb düşübdü yeri Dərbəndin.
İskəndər əliynən bərqərar bilin,
Çəkilfdi bürcü-barı Dərbəndin.

Dərbənd dedikləri bağcadı, bağdı,
Alt yanı dəryadı, üst yanı dağdı.
Çox əcəb gəzməli, səfəli çağdı,
Xəstəyə şəfadı narı Dərbəndin.

Dərbənd gözəlləri qəsirdən baxar,
Gələni-gedəni odlara yaxar.
Cümədən-cüməyə seyrana çıxar,
Gəlini, həm qızı, dulu Dərbəndin.

Sən gedirsən o Dərbənddə qalmağa,
Ləldən, cəvahirdən ələ salmağa.
Yeyib-yedirməyə, qonaq olmağa,
Səxaladı oğulları Dərbəndin.

Döşündə çeşmələr, zirvəsində qar,
Gözəlində həya, iyidində ar.
Elə ki, qış keçdi, açıldı bahar,
Laləzardı sağı, solu Dərbəndin.

Düyüsü əkilif Gilandan gəlir,
Sürüsü çəkilif Muğannan gəlir.
Çindən, Hindistandan, Yəməndən gəlir,
Darçını, mixəyi, hili Dərbəndin.

Düşməninə zalım, dostuna mərddi,
Səyyadı alıcı, bərəsi bərkdı.
Sıldırım qayalı, havası sərtđi,
Hər yana işləyir yolu Dərbəndin.

Cümə məscidində qılırlar namaz,
Ağam Əli orda olub pişnamaz.
Bu sözləri deyər binəva Abbas,
Məhəmməd dəstində əli Dərbəndin.

Abbasın Dərbəndi belə tərifiyəsi Batmanqılınc Məhəmmədin xoşuna gəldi. Dedi, Abbas, mən səksən nəfər sərbaznan atdanıf gederəm, ancax sən mənim yerimdə qalırsan. Bütün sərkərdələri, qulluqçuları çağırır Abbasın əlinin altından keçirənnən sonra, hamının böyükəliyini Abbasa tafsırannan sora Batmanqılınc da, səksən nəfər də özlərinnən götürüf atdara, dəvələlərə minif də “Dərbənd” – deyə yola düşdülər. Bunnar yola düşənnən sora Abbas dedi, ey dili qafil, mənimkini Allah yetirdi. Kim bilir Batmanqılınc səfərdən neçə müddətdən sonra qayıdajax. Onatana gejelı-gündüzlü Pəri xanımnan keçirəjəm vaxtı. Ancax həqiqətə çatanda gördü kü, Pərinin anası qızı elə yerdə saxlıyır ki, iki min ayaxlı nərdivan da olsa, Abbasın əli orya çatmıyajax.

Abbas işi belə görüf xeyli fikirəşdi. Ürəyində götür-qoy elədi. Nəsə bir tədbir görə bilmədi. Əsmər xanı.ı da görə bilmədi, elə bil Əsmər xanı.ı da yoxa çıxmışdı.

Sizə hardan xavar verim, qırx aşıxlar məclisində nar gətirən qarıdan, Əsmərin nənəsinnən, Qarı eşitdi ki, Batmanqılınc Dərbəndə töycü yığmağa gedif, yerinə də Abbası qoyuf. Dedi, bir gedem Abbasa baş çəkem, bəlkə ixtiyar çağımda mana da bir gün ağıladı. Bu niyyətnən qarı Abbasın yanına gəldi, hal-əhval elədi. Dedi, Allaha şükür, ay bala, eşitdim Batmanqılınc sana böyük etibar eliyif, öz taxtını sana tafsırır. Kefin-əhvalın yaxşısı.ımı, nişanınnan görüşürsənmi? Abbas dedi, ay qarı nənə, Pəri xanı.ı Məzə dağınnan gələnnən sora uzaxdan-uzağa birçə dəfə görmüşəm, əhvalımı heç xavar alma.

Qarı dedi, daşlara dönöm, bala, nənənə bir qırmızı tumannıx alarsansa, sizi bu gejë görüşdürərəm.

Abbas dedi, o mənim başım üstə. Belə deyəndə qarı dedi gejë filan bağın böyrünə gələrsən, mən özüm də orda durajam.

Vədələşdikləri vaxtda Abbas şərtləşdikləri yerə gəlif gördü ki, qarı gəlif çıxıf. Qarı Abbası götürüf apardı qaz damında gizdətdi. Abbası qaz damına salıf ağzını qıfilladı getdi Pəri xanımın dalıycan. Getdi, bir azdan qayıdıf gəldi, Pərinin yerinə ayrı bir adam gətirdi. Gətirdiyi də kim olsun, qarının öz oğlu. Oğlan gələn kimi Abbasın yaxasınan yapışdı, dedi, belə filan oğlu, savaxları sarayda mana bir qulluq verməsən, bu saat aləmi burya tökəjəm ki, Abbas bizim qazdarmızı oğurlamağa girif.

Abbas dedi, aya, sən dəlisən, nəsən, nə qaz oğurlamağıdı, sən nədi danışdığın?

Dedi, istiyirsən sözümə əməl elə, istiyirsən eləmə.

Abbas dedi ki, qardaş, mən sən dediyin işi görə bilmiyəjəm, istiyirsən nə eliyirsən elə.

Belə deyəndə oğlan elə bir qara-qışqırax saldı ki, səs-küy dünyanı başına götürdü. Qazdarın səsi oğlanın səsinə, qarının səsi bulara qarışdı. Bir söznən, Təvrizdə bu həndəvərdə nə qədər adam yaşayırdı hamı tökülüf səs-küyə yığıldı. Oğlan da bir tərəfdən hey qışqırırdı, ay camahat, qoymuyun, Abbas qazdarmızı oğurluyur.

Camahat baxıf gördü ki, doğurdan da toyux damındakı Abbas özüdü. Fikirrəşdilər ki, əyə, bu görən dəlimi oluf bir kasıf qarının qazdarına göz dikif. Bu boyda sarayda yeyif-içmək ona qəhətmi oluf ki, bu qaz oğurluğunnan yapışıf.

Nəsə, səhərətən bu qara-qışqırax davam elədi. Hamı Abbası qınadı, heç kim gözünə inanmadı. Savax açıldı, üstünüzə xeyirri savaxlar açılın, inşaallah, bu hay-küyə Pəri xanım da gəlif çıxdı. Pəri xanım Abbası belə vəziyyətdə görüf onu məzəmmət elədi. Abbas Pərinin bu məzəmmətinə dözmədi, telli sazı sinəsinə müstəkəm eliyif götürdü görək nə dedi:

Başına döndüyüm, ay Gülgəz Pəri,
Tanrı səni mənən ayrı salmasın.

Hax götürsün bu qarıyı aradan,
Nişanası qiymata qalmasın.

Gedəni gəlməsin, yatanı ölsün,
Göz-göz olsun, qabıx qoysun, soyulsun.
Hər yanınnan səkkiz piltə qoyulsun,
Yerini yıxsırif salan olmasın.

Tamam pozdu o, Abbasın halını,
Ona neynəmişdim tanrı zalımı?
Çəkim ciyərinə mən xəncəlimi
Tabutuna yaxın gələn olmasın.

Söz cavabı tamama yetmişdi. Qarının oğlu dedi, əyə, zalım oğlu, sən mənim anama nə qarğış eliyirsən? Sən həm mənim qazımı oğurruyasan, həm də bizi qarğışdayasan?

Abbas dedi, qulaq as:

Bəd oğulu əzəl başdan tanıram,
Çör-çöp yığar yad ocağın yandırar.
Səhər durar ar-namusun gözdəməz,
Suyu tökər öz ocağın söndürər.

Ulğum coşa gəlsə, köpük yağ olmaz,
Söyüt bar gətirif bağça-bir olmaz.
Zibil təpə olsa, küllük dağ olmaz,
Yel əsdikcə alçaxlara endirər.

Abbas bu sözdəri deyər sərinnən,
Arxı qazın suyu gəlsin dərinnən.
El bir olsa, dağ oynadar yerinnən,
Söz bir olsa zərbi gərən sındırar.

– Sən o böhtanı, o şəri mana nə qədər desən el ona inanmaz, camahat ona inanmaz, məni sən ləkəliyə bilməzsən.

Bu məqamda bir atdı gəldi. Fərraşdar gəldilər ki, Abbas, Tufarqannan sana namə gəlif. Abbas naməni açıf oxuyuf, orda yazılanları Pəriynən qaynanasına göstərdi. Naməyə yazılıf ki, Abbas,

qardaşın Qəmbər dünyadan iki aydı köçüf, onun dərdinnən anan vərəm bağlıyıf, yaşıya bilmer, ya bu gün, ya sabah dünyadan köçəsidi. Başını orda istat, burda qırxdır... Abbas neyləsin? Məlul-məlul Pərinin üzünə baxdı. Pəri dedi, Abbas, ana haqqı Allah haqqıdı, anayın dalınca getməlisən. Pərinin bu sözünnən sora Abbas görək götürüf nə deyir, tətəfinnən ərz eliyək, sizə can sağlığı:

Durum dolanım başına,
Ala gözdü yar, gedirəm.
Ölsəm, boyuna sadağa,
Qalsam, intizar gedirəm.

Namərdə etmə minnəti,
Mərdinən kəsmə ülfəti.
Bülbül oluf gül həsrəti,
Qışı ahu-zar gedirəm.

Abbas deyər, gül bəhsidi,
Bunnan artıx dərd hansıdı.
Ayrılığın vədəsidi,
Gəl könlümü al, gedirəm.

Pərinin gözlərinnən bahar buludu kimi yaş öz-özünə tökülör.
Görək Pəri xanım Abbasa götürüf neyə cavaf verer, siz şad olun:

Başına döndüyüm gülüzlü Abbas,
Halal-hümmət eylə, gəl, onnan ayrıl.
Bilməz idim belə hicran dərdini,
Lütv eylə üzümə gül, onan ayrıl.

Qasid gəldi, qəsddən xəbər gətirdi,
“Əlif” olan qəddim “dal”a yetirdi.
Çəşmim yaşı axdı üzümü götürdü,
Üzüm damcısını sil, onnan ayrıl.

Eşqin atəşinnən sinmədi dəftər,
Gejə-gündüz sənsən dilimdə əzbər.

Səni mən Pəriyə buta veriflər,
Qolunu boynuma sal, onnan ayrıl.

Abbasın gözdərinnən qan axmağa başladı. Yardan ayrılmaq özü də sevgili yardan – çox çətindi. Oydu ku, Abbas gənə də götürüf görək neyə deyir, biz deyək, siz şad olun:

İnnən belə qan ağlaram,
Göz yaşım ümmana getdi.
Şirin canım yar yolunda,
Olmağa qurvana getdi.

Doymadım yarın dilinnən,
Qucmadım incə belinnən.
Bülbül ayrıldı gülünnən,
Qarğana-qarğana getdi.

Hər nə oldu mana oldu,
Qaynadı peymanam doldu.
Desələr – Abbas nejoldu,
Deyin, Tufarqana getdi.

Bəli, Tufarqanı Abbas atdandı, yola düşdü. Gəlhagəl, bir neçə günə gəlif vətənə yetişdi. Atı qapıya sürəndə gördü Allaha şükür, qardaşı qapıda hərrəner, öz oğul-uşağının içərisində, dərdində-azarında. Anası da tər lan kimi, nə naxoş, nə sayrı? Pərinin bu sözü yadına düşdü “qasid gəlif, qəsddən xavar gətirdi”, dedi, halal olsun, Pəri, sən bu kələyi başa düşdün, mən yox.

Əlqərəz, anası, qardaşı Abbası pişvaz elədilər, boynunu qucaqlayıf üz-gözünən öpdülər. Anası dedi, oğul, xoş gəlif safa gətirifsən. İndi danış görək haralara getmişdin, başına gələnnərdən, eşitdiklərinən, gördüklərinən danış biz də halı olax.

Abbas neyə ki, bura kimi bilirik, hamısını anasına, qardaşına danışdı. İşinin də laf qaydasında olduğunu anasına deyif onu sevindirdi. Allahtala həmeşə sizi sevindirsin.

Bəli, Abbas anasının, qardaşının, öz yaxınlarının bir yerdə qalmaxda olsun, sizə hardan xavar verim Təvriş şəhərinən.

Abbas on günüydü Təvrizdən çıxmışdı. Allahverdi xan vəzir, Dəli Becan, Sarı xoca karvanı Təvriz şəhərinə çatdırdılar. Gəlhagəl, xannıx qapısında gəlif kəcavələri əylədilər. Oyannan, bu yannan söhbətdən sora Məhəmməd xanın möhürü kimdədi? Dedilər, Məhəmməd xanın öz anasındadı. Dedilər, bəs biz eşitmişik onun yeznəsi Abbasdadı. Dedilər, yox, Abbas Tufarqana gedəndə möhürü qoydu getdi.

– Onda bizim padşahımız Şah oğlu Şah Abbas Pərnan xanım adında bir qadın gətirif ona sağdış lazımdı. Onun başına gözəl qızdar lazımdı. İndi bir neçə günnüyə Pəriyi orya qonax istiyir. Hökmən gərək biz onu aparaq.

Pəri xanım işi başa düşüf. Nə qədər ahı-zar elədi, nə qədər imtina elədi, olmadı. Şah Abbasın qoşunun əlinnən harya gedəsi-di? Kəcavələri bəzətdilər, kəcavə hazır olan vaxtı Pəri xanım gördü ki, anası ağlıyır. Anasını gözü yaşdı görüf Pəri xanım götürdü görək nə dedi, tərəfinnən ərz eliyək, siz şad olun:

Əyər Abbas gəlsə, gec-tez buraya,
Söyləginən hələ qalsın, gəlməsin.
Gəlsə, yəqin öldürərlər orada,
Nahaq qanı üstümüzə salmasın.

Ay anacan, bu dərd məndə qalınca,
İncəlinçə, saralınca, solunca,
O, mənimdi, mən onunam ölünçə,
Mənnən qeyri-özgəsini almasın.

Mən Pəriyəm, əlim yardan üzülü
Pirim kömək durar müşgül düzəli.
Yazıq canım belə dərdədən tez ölü,
Üz çevirib İsfahana gəlməsin.

Kəcavə hazır. Təxdirəvana Pəriyi əyləşdirən vaxtı Pəri anasına üz tutuf, anacan, yaxın gəl, sana söz deyəjəm. Anası yaxınnaşdı, dedi, qızım, nədi? Pəri götürdü görək bu yerdə anasına nə dedi, tərəfinnən biz deyək, sizə can sağlığı:

Zor-güc ilə yüklədilər karvanı,
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi.
Dərdinnən olmuşam dəli-divana,
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi.

Fələk məni çətin olar güldürər,
Ağladıban çeşmim yaşın sildirər.
Becan kəmfürsətti, gəlsə, öldürər
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi.

Gülgəz Pəri saralıfnan solunca,
Qaynayıfnan peymanalar dolunca,
Gəlməyəydi Məmməd Bəyim gəlincə,
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi.

Əziz anam, olmuya-bilmiyə Abbas qayıdıl gələndə onu mənim arxamca tək göndərəsən. Gözdüyərsən qardaşım da qayıdar onuy-nan bir yerdə göndərəsən. Çünki qardaşı Batmanqılınc Dərbəndə getmişdi. Onçu deyir ki, qardaşım gələndə göndərəsən.

Ananın göz yaşı gözünən silinməz, yazıx ana öz ah-vay eləməyində olsun, kəcavələr də yola rəvan olmaxda.

Deyəllər Təvriznən İsfahanın arası 40 günlük kəcavə yoludu. Bunnar yola tüşüf getməkdə olsun, sizə kimnən xavar verim Qul Qəmbərdən.

Qul Qəmbər qalmışdı naçar, neyləsin, nə təhər eləsin? Abbas Qul Qəmbərə o qədərə yaxşılıx eləmişdi ki, ömrünün son gününə kimi də bu yaxşılığın altınan çıxammazdı. İşi bu yerdə görəndə Qul Qəmbər tab gətirə bilmədi. Heç ailəsinə-uşağına da xavar eliyə bilmədi. Əlinə, öküzdən, dəvədən, atdan, ulaxdan nə keçdisə minif yolun damarına basdı Tufaqrana doğru. Gəlhagəl, gəlhagəl, on günlük yolu beş günə qət eliyif gəlif Tufarqana yetirdi. Yetirən kimi ağlıyif başına döydü kü, ay Abbas, başımıza bu fələkət gəldi.

Qul Qəmbər Pərinin başına gələni neçə var eləjə Abbasa söylüyən vaxtı Abbas bu işin qavaxçadan düşünölmüş kələk olduğunu tam anladı. Sazını sinəsinə basdı, qəlbi qubar elədi,

gümüş simlərə bir sığal çəkif təzəniyi tellərə endirdi, götürdü
görək neyə dedi, sizdəyə can sağlığı:

Bir səda eşitdim canan elinnən,
Oyandım yuxudan bu sabahları.
Bir cavab almadım yarın dilinnən,
Görüm açılmasın bu sabahları.

Ay qalxıfdı günortanın yerinə,
Talib olan qulluq elər pirinə.
İki sevgi yetişsə biri-birinə,
Allaha xoş gedər busa vaxtları.

Abbas deyər müsəllaya varmadım,
Əl uzadıf yar zülfünü hörmədim.
Bir bağ saldım, güllərini dərmədim,
Dərdilər, tökdülər bu sabahları.

Anası Abbasa yaxınnaşif işdən halı olannan sora dedi, oğul,
başına gələn bu nə işdi?

– Ana, əziz mehriban ana, qulaq as, başıma nə iş gəldiyini
sana söznən deyə bilmərəm, dilim yanar, icazə ver saznan deyim.
Belə deyif, Abbas telli sazı gənə də bağrına basdı.

Gecə-gündüz qan ağlaram,
Artıfdı fərağım mənəm.
Başımı alıf gedərəm,
Tutduğca ayağım mənəm.

Fələk işim salıf ləngə,
Düşmüşəm qovğaya-cəngə.
Aşaram Hində, Firəngə,
Alınmaz sorağım mənəm.

Abbas qürbət elə varsa,
Namərd olar dala qalsa.
Deyilənlər gerçək olsa,
Sönüfdü çırağım mənəm.

Abbas anasının, qardaşının halallaşdı. El-obaynan halallaşdı. Qul Qəmbərnən hərəsi bir at minif yola düzəldilər. Gündə bir mənzil, teyyi-mənəzzil, ustad dili yüyürəy olar, gəlhagəl, gəlhagəl gəlif Təvriş şəhərinə çatdılar. Yetirən kimi Tufarqanı Abbas Pərinin otaxlarını gəzməyə başladı. Gördü nə gəzir, lələ köçüf, yurdu qalıf. Telli sazı sinəsinə alıf görək nə dedi:

Gəldim gördüm yarım köçüf yurdunnan,
Yaylax yeri çəmən olmuş, ay olmuş.
Bunnan belə mən neynirəm sağlığı
Rəqib yarı əmən olmuş, ay olmuş.

Yenə artdı mən fağırın dərd-qəmi,
Çərxi fələk tərsə çəkdi qələmi.
Göz yaşımnan qərq elədim aləmi,
Qətrə sular ümman olmuş, ay olmuş.

Məclisimə sürəhilər düzəldü,
Eynim yaşı qavdan-qava süzəldü.
Ağla Abbas, əlim yardah üzəldü,
Bu gün axır zaman olmuş, ay olmuş.

Abbas neyləsin, nə fikirəşsin, qaynanasına acığı tutsun, qaynına acığı tutsun. Göyə boylandı, yerə baxdı... Dincələ bilmir, neyləsin. Qoşun götürüf Pəri xanımın dalınca getsin? Sərkərdələr bunun sözüne baxmadılar. Dedilər, ay oğul, ay Abbas, baxmıyarax ki, bu saat sən bizim xanıımızsan, ancax o bizim padşahımızdı, biz onun üstünə qoşun çəkif gedə bilmərik. Əlac yalnız sənin özünə qalıf. İkinci də Pəri xanımın sana yazdığı məktubu oxu. Pəri xanım yazıf ki, Abbas mənim dalımca gəlməsin. Bunu hamımıza beləyə möhkəm tafşırıf.

Abbas dedi, elə şeymi olar, mənim sevgilimi aparalar, mən də əl-qolu bağı oturam gözdüyəm.

Qaynanası bircə onu dedi ki, Abbas, sən Pəriyi tək qoyuf Tufarqana niyə gedirdin ki, başımıza da bu iş gəldi?

Abbas qaynanasının bu sözünün qavağında götürdü görək nə dedi:

Mən olmuşam dərdi-qəmin barkeşi,
Qəmnən tikdirmişəm nə qalam indi.
İstədim ki yara bir namə yazam,
Nə kağız tapmadım, nə qələm indi.

Bir ərzəm var, mən də deyim şahənə,
İlahiyə şükür, deyim şahə nə?
Qorxuram ki, nazlı yarı şah anə,
Yarsız bu dünyada nə qalam indi?

– Oğul, qalmazsan, inşaallah, qismətin yerini tapar, özünü belə çox üzmə, allah kərimdi. Arvad başdadı Abbasa öyüd-nəsihət verməyə. Abbas dedi, qulaq as, ana:

Katiblər oxudu, cumada getdi,
Yarım İsfahana cumada getdi.
Abbas ağlar sarvan cumada getdi,
Nə qovğayam indi, nə qalam indi.

Sözü tamamlayıf Abbas yola tüşdü. Heç olmasa əyləşif nə vaxtı gəlmişdi, o vaxtın çörəyinişə yemədi. Qul Qəmbər də yanınan geder. Abbas gördü Qul Qəmbər bunnan əl çəkmək istəmer. Dedi, Qəmbər, qayıdarsan öz oğul-uşağıyım içinə. Mən çox gec gələjəm, qismat, qayıdam, ya qayıtmayam. Ancax sənin bir bölük balaların var, onların gözünü yolda qoyma, qayit uşaxlarıyım içinə. Əlini də civinə salıf bir xeyli də xarşdıx çıxardıf Qəmbərə verdi. Özün də gedif o qırx aşixların ustaddarına deyərsən ki, mənim dalımcən duva eləsinnər.

Qul Qəmbər Abbasın əllərinnən öpüf gözü yaşdı onnan ayırdı. Abbas başdadı tək-tənha İsfahana doğru yol getməyə. Günün qızqını, qumun qızqını, yollar uzax, allah göstərməsin, tək-tənha adam, eşq başınnan vuruf, dərd ayağınnan çəkif, neyləsin Abbas. Götürüf öz-özünə görək nə oxuyur:

Nə ağlarsan, nə sızdarsan,
Bir dərdi beş olan könlüm.
Axırda zinhar bağlarsan,
Qəmə yoldaş olan könlüm.

Yar gələydi odasının,
Mən aleydim qadasınnan,
Çərxi-fələk badasınnan,
İçif sərxoş olan könlüm.

Abbas ağlar arsız-arsız,
Fani dünya etibarsız,
Deyirdin “dözərəm yarsız”,
Döz, bağır daş olan könlüm.

Belə baxanda gördü geri yanınan bir atdı gələr. Ancax nəse
atdının sufatı buna xoş gələr.

- Salamın əleykim.
- Əleykissalam.
- Oğul, niyə belə ahı-zardasan, nə yaman ahı-zar çəkirsən?
- Ay bava, dərdim çoxdu, niniyirsən mənənnən soruşuf.
- Oğul, sənin dərdin nədi?
- Bava, qulax as, gör dərdim nədi:

Yeridim, yürüdüm yetə bilmədim,
Ovum qarlı dağlar aşdı da getdi.
Yornux səyyad idim çata bilmədim,
Çətin bərələri keşdi də getdi.

Çirkin gələr el içində qul adı,
Çəşmim yaşı yar qapısın suladı.
Könlüm quşu göydə qanad buladı,
Qırdı şıkarbəndi, uşdu da getdi.

Abbas deyər, yalan gəlməz dilimə,
Qeyri bülbül qona bilməz gülümə.
Tər lan düşdü mən nadanın əlinə,
Saxlıya bilmədim, qaşdı da getdi.

Qoja dedi, oğul, neçə gündü gedif Pərin? Abbas dedi, bava,
on səkkiz gündü gedif.

- İndi sən bə harya gedərsən, ay oğul?

- İsfahana.
- Bə İsfahana neçə günnük yoldu?
- Ay bava, deyillər qırx günnük yoldu, mən də hələ ikisini gəlmişəm, otuz səkkizini də Allah kərimdi.
- Oğul, gedək söhbət eliyə-eliyə. Nə yaxşı avazın var, birini də oxu.

Abbas bavasına “baş üstə” – deyif götürdü görək:

Dərdimin dərmanı, haqqın yəzdanı,
Qoyma, Dəli Becan yarım apardı.
Dilimin əzbəri gecəbəgündüz,
Qoyma, Dəli Becan yarım apardı.

- Ay oğul, ay oğul, Dəli Becan kimdi, nəçidi, yardan ötrümü gedirsən?

- Bəli, ay bava, sana qurvan olum, yardan ötrü gedirəm.
- Kimdi o, Bejan, kimdi?

Şah Abbas hökmünü xəttatlar yazır,
Quruluf kəcava, olufdu hazır.
Gəlif İsfahannan bu zalım vəzir,
Qoyma, Dəli Becan yarım apardı.

Abbasam, heç zaman demərəm yalan,
Hamı şərəfimə salıfdı talan.
Sarı Xoca, Dəli Becan, Allahverdi xan,
Qoyma, Dəli Becan yarım apardı.

- Oğul, Allah üstündə dursun, inşallah görüşərsən. Əlini mana ver.

Abbas əlini bavasına uzatdı.

- Oğul, gözünü yum.

Gözünü yumdu.

- Oğul, oğul, özünü bərkit.

Abbas özünü bərkizif ata minmək istiyəndə qoja dedi, oğul, oğul, düş, düş.

Abbas düşdü.

– Oğul, get özünü xatadan xilas elə, ağanı dilinnən qoyma. Mən də yavaş-yavaş atımı sürüf gederəm.

Atdı elə ki aralandı Tufarqanı Abbasadan; Abbas fikrində dedi, əyə, bu neyə atıydı ki, mənim əlimi bir az ovcunda tutdu, mənim başımı qatdı aralandı. Belə baxanda gördü ki, qəflə qatır gəlir qarşıdan. Bir-iki dəvədi, yeddi-səkkiz adamdı, yaxın gəldilər. Abbası görən vaxtı gülən də oldu. O vaxtı çiyində saz olan adama lağ eliyirdilər. Onu da eliyən cahil kəsdələriydi. Derdilər ki, həzrəti peyğəmbər saz çalmağı haram buyuruf. Abbas bunnara salam verdi, “əleyk” aldılar.

– Ay sizə qurvan olum, harya gedirsiniz?

Dedilər:

Biz haca gedirik inşallah.

– Sizə qurvan olum, o ki, haca gedersiniz mənim bir ismarıcım var, onu da orya yetirərsinizmi?

Dedilər, oğul, deynən, yetirərik, niyə yetirmirik. Abbas götürdü görək haca nə ismarladı, tərəfinnən biz deyək, siz də şad olun:

Asta gedin, mən də gəlim yetirim,
Siz gedirsiz Kərbəlaya ərzim var.
Çox sitəmlər oldu mən binəvaya,
Adı bəlli mürtəzaya ərzim var.

Ahu kimi oylamadım çölləri,
Sona kimi yayxımadım gölləri.
Fərad üstə düşdü şümşat qolları
Əbülfəzil Ələmdara ərzim var.

Abbas gördü zəvvarrarın bir neçəsi irişir, qırışır, ancax bir neçəsinin gözünnən yaş öz başına tökülür. Endilər Abbasın yanına gəldilər. Abbası dinnəməyə başladılar. Aldı Abbas birini də:

Abbas deyər sözdərini hədəfdə,
Gözüm qaldı gərdən bağı sədəfdə.
Arzum budu gedim qalım Nəcəfdə,
Həzrət Əli Mürtəzaya ərzim var.

– Oğul, Allah sənin işini onun andına salsın, sənin duanı qəbul eləsin. Sənin başına nə iş gəlir ki, sən belə yanıxlı-yanıxlı ərzə verirsən? Bu nə deməkdir?

– Siz hardan gəlirsiniz, əmilər?

– Biz İsfahannan gəlirik.

– O ki İsfahannan gəlirsiniz, mənim sinəmə İsfahan tərəfdən dağ çəkilib, qulaq asın, görün nə dağdı:

İsfahan mülkännən gələn zəvvarlar,

Bu canımda intizarım var mənim.

Biri hicran, biri möhnət, biri qəm,

Qəm övliyəm xiridarım var mənim.

– Oğul, İsfahan hara, bura hara? İsfahannan burya iyirmi, iyirmi iki günnük yoldu. Ordan burya sana kim sitəm eliyə bilərdi?

Dedi, qulaq asın:

Ala gözün xumarlayıf silməsin,

Ay qabağa qızıl, inci düzməsin.

Yara deyin əl duvadan üzməsin,

Ürəyimdə ahı-zarım var mənim.

Mən Abbasam, yolum gəlsin aradan,

Oxudum dərşimi, çıxdım qaradan.

Sən bilirsən, yeri-göyü yaradan,

Gülgəz Pəri kimi yarım var mənim.

Söz cavabı başa yetəndə zəvvarlar başa düşdülər ki, eşq əhlidi. Nədisə burda qadın işi var. Zəvvarlar əl çəkmədilər. Abbasi söylətməyə başladılar.

– Oğul, başına gələni bütün bizə söylə, bəlkə dərdinə bir əlac elədik.

Abbas dedi:

– Sizin qadınız alım, mənim başıma belə bir iş gəlir... Yarı biz nə ki, bilirdik indiyənə kimi Abbas hamısını zəvvarlara danışdı. Üstəlik də dedi ki, Dəli Becan, Allahverdi xan vəzirlə gəlir Gülgəz Pərimi İsfahana aparır. İndi mən də onnanın dalınca düşüf gederəm. Dedilər, oğul, neçə gündü olar, sən Pərinə aparalı?

Abbas dedi, bu gün on səkkiz gündü.

– Oğul, onların burya gəlif çatmağına bircə gün qalif. Bax, bu yaxında bir quyu var, Xoca Yaqub quyusu – deyillər, biz də o quyunun üstündə gejələmişdik, harda olsalar gəlif o quyunun üstünə çıxaxlar – deyif zavvarrar yoluna davam elədi.

Abbas gəlhagəl quyuya yaxınlaşif doğrudan da gördü kü, köçdü, dəvəli zavvarrar, su çəkən, su içirdən, uzanif dincini alan nə qə-dər adam var bu quyunun başında. O qədər yığnax var ki, gəl görəsən. Abbas yaxınlaşif quyudan su çəkənnərdən xeyli su içdi, əlini-üzünü yudu. Günorta vaxtıydı, namazını qılıf xalxın içərisinə qarışdı.

Bir ağsaqqal, bu camahatın içinnən Abbası görüf xavar aldı:

– Oğul, hardan gəlersən?

Abbas dedi:

– Təbrizdən.

– Neçə gündü yola düşüfsən?

Abbas dedi:

– Bu gün üç gündü.

– Oğul, sən burdakı xalxı nə hesaf eliyirsən, axı Təvrizdən burya, Xoca Yaqub quyusuna iyirmi günnük yoldu, ayıf döymü sənin kimi bir cavan oğlan bizi aldadersən.

Abbas dedi:

– Hamınızın işini Allahtala düzəltsin. Nə bilim bir söz idi, dedim, deməmiş olum.

– Oğul, çox dərqli-qəmli adama oxşuyursan, başına gələnnən bir az söylə, dinliyək. Bir xeyli söhbət elədi Abbas. Biri də o yannan qalxdı dedi ki, əyə, zalım oğlu, zalım şahnan davalıxmı eliyəjsən, aparıf bir qızdı, qoy aparıf getsin, sən də ayrısını al. Biri dedi, ə kişi, görünür bunun qismatında döylü. Ağızdardan cürə-cürə sözdər çıxer, Abbasın sinəsini yaralıyır. Götürüf orda görək nə deyir:

Ağlıya-ağlıya düşdüm yollara,

Yar ayrısı, dərdi-möhnət yara üz.

Dərdim oldu əzzəlkinnən beşbetər,

Şan-şan oldu sinəm üstü, yara yüz.

Tutdum yar əlinnən bəlkə sağalam,
Saqi məstdi, saqi sərxoş, sağ aləm.
Çətin-çətin mən bu dərddən sağalam,
Dərd bir oldu, dərman doxsan, yara yüz.

Mən Abbasam, yara qurban yar üçün,
Doğra bağrım, kəs ciyərim yar için.
Yar odu ku bu dünyada yar üçün,
Yaxa yırtı, zülf dağıda, yara yüz.

– “Əhsən” də diyən oldu, “dəlisən” də diyən oldu. “Arvatdan öteri nəyə çöllərə düşüfsən” – də deyən oldu. Ancax hər kəsin öz qəlbi, öz könlü, öz bildiyidi.

Savaxlarınız xeyirliyə açılın, savax tezdən durdular, namazdarını qıldılar, ibadətərini elədilər.

Tufarqanı Abbas belə baxanda gördü ki, Təvriiz tərəfdən bir kəcavə gələr. Kəcavə gəlhağəl yaxınnaşan vaxtı dedilər ki, bu kəcavə rəyət kəcavəsi döylü, Təvriizdən gəlir bu kəcavə, xan-şah kəcavəsidi. Yüyürə-yüyürə kəcavəni qarşılamağa üz qoydu. Qan-tərin, toz torpağın içində özünü kəcaviyə çatdıran Abbas götürüf bu məqamda görək nə dedi, tərəfinnən ərz eliyək, sizdəre can sağlığı:

Aman vəzir, bir qulax as ərzimə,
Əylə kəcavəyi, yarı görəyim.
Ahu kimi tutuf dağları, düzü,
Əylə kəcavəyi, yarı görəyim.

Vəzir dedi, ayə, bu zalım oğlu mənə nə tanıdı, bu nə bildi mən vəzir olduğumu?

– Ayə, oğlan, sən nə bilirsən mən vəzir olduğumu? Abbas cavab verdi – çünki gözdərin balajadı.

– Oğul, saqqalın uzun oluf, gözdərin balaja olmasında nə nişan var ki, belə dedin?

Abbas dedi:

Sən yaltaxlıxnan şahın üzünə çox baxıfsan, onçün gözdərin balajalanıf.

Belə deyəndə vəzirin ajiğı tutdu. Sarvan Abbasın qavağına gəldi ki, oğlan, aralan, danışdığın adam sən bilirsənmi kimdi? Şah Abbasın vəziridi.

Abbas heç şaynını da pozmadı, dedi, qulaq as:
Əmən bilir ləblərinin qəndini,
Boynuna salmışam yar kəməndini.
Aman sarvan, sən bilirsən fəndini,
Əylə kəcavəyi yarı görəyim.

Tufarqanı Abbas başını yuxarı qaldırif kəcavədə əyləşən Pəri xanımı gördü. Gördü kü, Pəri bunu tanıyif, özü də gözdərinnən elə yaş tökür ki, elə bil leysan yağışdı. Al yanaxları, ağ buxağı say ki, dağ şələləsinin altda qalıfdı. Allah göstərməsin, həsrətdik çox pis şeydi. Nəsə, Abbas üzü Pəri xanıma sarı götürdü görək sözü nejə tamamladı:

Mən Abbasam, yollar üstə duraram,
Gah ağlaram, gah boynumu buraram.
Dəli Becan, sənə bir ox vuraram,
Əylə kəcavəyi, yarı görəyim.

Becanın başına saqqız közü yapışmadımı? Əl uzatdı xəncərə Tufaqlı Abbasın üstünə cumsun, gördü qolu qalxmır. Dəli Becan bu işə mat qaldı. Dedi, ilahi, mən indiyə qədər nə qədər qannar tökmüşəm heç mənim qavağıma duran olmuyuf, bu nə kareydi ki, məni dayandırdı? Gözünün qulağınan əmir verdi, o qədər padşahın müftə çörəyin yiyənnər varıydı ki, Dəli Bejan him-cim eliyən kimi beş-altı nəfər Abbası arıya alıf əl-qolunu buruf quyunun başına gətirdilər.

Kəcavə dayandı, dəvələr su içdi. Abbas Pəriyə boylaner, Pəri Abbasa boylaner. Bir-birinə yaxınnaşa bilmellər. Pəri gördü kü, Abbas tək, bunlar çox, Abbasa çox zülm eliyillər, aldı görək nə dedi:

Bircə insafa gəl, ay Dəli Becan,
Ayırma Abbasdan zülümdü mana.
Sənsən bu ölkəyə qəzəbli soltan,
Ayırma Abbasdan zülümdü mana.

Bejanın heç tükü də ürpəşmer.

– Ay xanım, çox acıyım zarıma, sən Şah Abbasın əmrinnən gedərsən. “Abbasdan ayırma” – deyirsən, Abbas kimdi, bu nə sözdü? Pəri xanım götürdü sözün davamını.

Becan, gəl eyləmə qəddimi kaman,
Aşiqi-məşuqə çəkdirmə aman.
Sən olasan o yediğin namək-nan,
Ayırma Abbasdan zülümdü mana.

Pərinin bu andı da Bejanın vejinə gəlmədi.

Pəri dərd əlinnən gəlirdi cana,
Yar eşqinnən oldum dəli-divana.
And verirəm səni Şahi Mərdana,
Ayırma Abbasdan zülümdü mana.

Bejan dedi, Pəri xanım, mən səni Abbasdan ayıran döyüləm. Kəcaveyi araladılar. Abbası quyunun başına gətirif dedilər, oğlan, burda hamıdan cavan sənsən, düş quyudan su verginən. Abbasın belinə kəndiri bağlıyım quyuya saldılar. Kəndiri kəsif, quyunun ağzına da bir yekə daş qoyuf kəcaveyi tərptəməkdə olsunlar, sizə kimmən xəvər verim, Abbasdan.

Abbas işin nə yerdə olduğunu başa tüşüf, qarannıx quyunun içində o tərəfə bu tərəfə vurnuxordu. Götürüf quyunun divində öz halına uyğun nə deyir, siz nə eşidersiniz:

Başına döndüyüm, ya Şahi Mərdan,
O qadir Sübhana bağışda məni.
Övladı Mustafa – şəfai-ələm,
Xaki Xorasana bağışda məni.

Quran endi Məhəmmədin şaynına,
Əli Əkbər kimi növcavanına.
Yol göstərən cümlə müsəlmanına,
Məscidül-Qurana bağışda məni.

Sidqinən çağırırım qadir Allahı,
Nəkreyil suallı şahların şahı,
Beçərə Abbasın yoxdu günahı,
On iki imama bağışda məni.

Abbas təlaş içində quyuda qalxmaqda olsun, sizə kimnən xavar verim, İsfahan mülkündə yaşayan Xoca Yaquf kişidən. Xoca Yaquf kişi çox qocalmışdı. Təxminən yaşı səksənə çatmışdı. Gejə yuxusunda gördü kü, atası ehsanına Təvriznən İsfahan arasında qazdırdığı quyuya bir adam saldırlar. O adamın çıxmasını məleykələr bunnan tələb eliyir. Xoca Yaquf kişi diysinif yuxusunnan ayıldı. Dedi, vallah, burda nəşə var, bu yuxu gerçəkdi. Tez qalxdı, qırx arşın kəndir, bir az da azuqə götürüf İsfahanın qırağına doğru gəlməkdə olsun, sizə kimnən xavar verim Tufarqanı Abbasdan. Tufarqanlı Abbas “on iki imama bağışla məni” – deyif sözünü qurtarmışdı, gördü quyunun ağzı açıldı, quyunun ağzı açılan kimi quyuya elə bir işiq düşdü ki, elə bil indinin projektorudu.

– Ayə, oğul, ay quyudakı, səni orya kim salıf? Abbas yuxarı boylanıf ay sana qurvan olum, dedi, gəldin özünü yetirdinmi?

– Oğul, mən nə özümü yetirəjəm. Mən İsfahan tərəfə gederəm. Qohumun, qərəvən kimdirşə gedim onnara xəvər verem, gəlsinnər səni çıxartsinnar.

– Yox Ağam, sən nə danışırsan, sən məni özün burdan çıxart. Qohum nədi, qərəvə nədi?

– Ədə, mən kiməm ki, sən o sözü deyirsən?

Abbas dedi, qulaq as:

Yer yox ikən, göy də qərar tutmamış,

Əridif gövhəri dür eylədin, Şah!

Yox yerdən aləmi münəvvər etdin,

Özünü qəndildə nur eylədin, Şah!

– Ayə, oğul, sən nə sayaxlayırsan, nə deyirsən, mən nə karayam ki, şah oluram?

– Ağə, ağə, qulaq as, sana qurvan olum.

Bir işix sən saldın cümlə canaha,

Qırxlarla girdin yola, ərkana.

Rəsulun, xətabın aldın nişana,

Özünü heybətədi şir eylədin, Şah!

Rəvayətə görə, Peyğəmbər Məracdan qayıdan vaxtı həzrəti Əli şir donunda peyğəmbərin qavağını kəsif özünü heybətədi şir

kimi göstərif, peyğəmbərin üzüyünü almışdı. Tufarqanı Abbas həməən rəvayətə işarə eliyir.

Bir ismin Heydərdi, bir ismin Vəli,
Bir ismin Yadullah, bir ismin Əli,
Pərdeyi niqabətdən uzatdın əli,
Haqqınan sirrini bir eylədin, Şah!

Dindirdin Abbasi – mən dərdiməndi,
Boynuma sən saldın eşqdən kəməndi.
Dəryanın üstüynən sürdün səməndi,
Özünü Cəbrayıl, pır eylədin, Şah!

Guya Həzrəti Əli meracdan qayıdan vaxtı Cəbrayılın baravar gəlirdilər. Yolda bir enni dəryaya irast gəldilər. Cəbrayıl dedi ki, mən qanatdanıf uçuf gedəjəm, ya Əli, sən nağayrajasan?

Həzrət Əli o vaxtı Düldülə bir aji qamçı çəkif, Cəbrayıldan qavax gəlif dəryanın bu toyuna çıxıf namaz qılmağa başdadı. Cəbrayıl onu gəlif belə görəndə, dedi, ya Əli, pırimsən, doğrudan da sənın sirrinə çatmaq olmaz. Abbas həməən bu hədisə işarə eliyir.

– Oğul, oğul, Abbas, gəl sən mənım vaxtımın alma, qohum-qərəvən kimdi, de, yoxsa varıf çıxıf gedəjəm burda qalajasan. Tənabım yox, nə ilə səni xilas edim.

Dedi, mehriban babam, qulaq as:

Misilsiz əcayibsən, tayfayi-həmta,
Behışdə maliksən saqiəl-kövsər.
Qurana natiqsən, kəlama bəyan,
Vəkili karxana, sahibi-dəftər.

Sən idin meracın yolunda yatan,
Tifilkən ağ devin bəndini çapan.
Qul edif Bərbərdə özünü satan,
Vəsiyi Mustafa, qaziyyi Məşşər.

– Sən gənc yaşdarında ağ devin bəndini çapan Əlisən, qul edif Bərbərdə özünü satan Əlisən.

Bərbər şəhərində bir kişinin on dörd qızı olur. Padşaha çox borcu olur. Başına oynnar gətirir Padşah. Həzrəti Əli qul donunda həmən kişinin yanına gəlir ki, məni qul donunda apar padşaha sat, ancax qiymətini çox baha de. Həmən kişi həzrət Əliyi qul adına gətirif padşaha satan vaxtı, çox böyük qiymət dedi. Padşah dedi ki, sənin bu quluyun qabiliyyəti, başarığı nədi ki, sən bunu belə baha qiymətə satersan?

Kişi dedi, o, dağı dağ üstünə mindirə bilir.

Dedi, o ki, elədi, onda bu geje mənim sarayımı bir yerdən götürüf başqa yerə qoysun.

Kişi dedi, inşaallah, səhər açılarda görərsən. Padşah səhər yuxudan oyananda gördü ki, doğrudan da saray yerində döylü, o tərəfdədi, ancax qul yox oluf. Padşah kimə toxunduğunu onda bildi. Əlacı ona çatdı ki, Bərbər şəhərinin sakini on dörd qız atasını dünya malınan qane eləsin.

Yer-göy varlığına tutdu bərqərar,
On səkkiz min aləm küllü hər nə var.
Fatmey-i-zülfüqar, Düldülü-Qəmbər,
Sana bəxş eylədi ol pərvərdigar.

Sən oldun neçə min nəbidən əla,
Hax dedi şaynına lövla ha lövla.
Bir ismin Yadullah, bir ismin Təha,
Bir ismin Qul-kafa, bir ismin Heydar.

– Əyə, oğul, ağına gələni sayaxlama, de görüm, mənim adım nədi?

Abbas dedi, qulaq as, gör nədi:

Abbas, bu sirləri kim bilər, Allah,
Kümbəzəl Xızırda zikiriullah.
Beytölmüqəddəsdə vallah və billah
Yoxdu sənin kimi zatı pürhünər –
Ya Əli havar.

“Ya Əli havar” – deyəndə sol əlini uzadıf Abbasın sağ əlinnən tutuf çəkif quyunun qaşına qoydu. Dedi, oğul, izanın yaxşıdı, məni

yaxşı tanıyırsan, məni çox təriflədin. Abbas dedi, sana qurvan olum, olanı belədi, hələ mən az təriflədim.

– Oğul, indi de görüm bir, harya gedirsən, mən səni harya aparayıyam?

– Dedi, Ağa, sən özün bilmirsənmi?

Dedi, yox, bilmirəm, məni agah elə görüm sən harya gedirsən.

Abbas götürdü görək nə dedi:

Könül bir cananın sövdəsindədi,

Misildə mələkdi, mahu ənbərdir.

Camalın yanında “tu”ynan fail,

Bilmirəm “əlif”di, ya sənubərdir.

– Oğul, oğul, elə sən o canannan ötrümü bu yollara düşüfsən, ayrı canan zad yoxdumu?

Gedək cənnətdən yeddi min, yeddi yüz, yetmiş yeddi pərinin hamısını burya gətirim. Onların içərisində hası gözəldi onun yaxasınan tut, ömrünü başa vur. Neynirsən bu zülmü çəkif.

Abbas dedi, qulaq as, Ağam:

Yarımın camalı qureyşin nuru,

Yusif-i-Kənanı, Çinin fəxfuru.

Deyillər cənnətdə çox olur hürü,

Onlar qocalıflar, yar təzə-tərdi.

– Oğul, axı səni onun yolunda öldürəjəklər. Nə deyirsən, ölümünə irazısanmı?

Abbas dedi, qulaq as, Ağam:

Çoxu aşılığın asan şey sandı,

Cəfasını gördü, sonra oysandı.

Bir canım var, xan Pərimə qurvandı,

Qoy desinnər Abbas üçün bu ardı.

Sana qurvan olum, məni öldürsələr də, asıf-kəssələr də neynillər eləsinlər mənim boynuma bu kəməndi sən salırsan, sən də qurtarmısan, daha mən heç zad bilmerəm.

– Oğul, gözünü yum. Abbas gözünü yumuf, əlini ağasına verif atın belinə suvar oldu. At yeni yerinnən tərənmişdi. Abbas gördü

kecavə gedir. Odu ku götürüf sazın zilini-zil, bəmini bəm elədi aldı görək nə dedi:

Ay həzərət, gedənə bax, gedənə,
Məni gözü yaşdı qoyuf yar gedər.
Yüklənifdi qəflə, qatır, barxana,
Elə bildim küllü-aləm var gedər.

Hanı bu ölkədə ədalət, divan,
Yox kimsə dərdimə eyliyə dərman.
İnsafa gəlmədi o Dəli Becan,
Sarvan çəkər, maya kövşər, nər gedər.

Alçaxda dayandım, gördüm ucanı,
Yarı yolda qalsın Dəli Becəni.
Yar yolunda qoydum bu şirin canı,
Abbas deyir: Pəri kimi yar gedər.

– Oğul, oğul, qəm yemə, inşaallah muradına çatarsan – deyif Abbası atdan türşütdü. Dedi, bir namaz qılax. Abbas gözünü açanda gördü bir böyük əzəmətdi şəhərin böyründə dayanıflar.

Dedi, oğul, məqamında gəlifsən, hələ bir namazımızı qılax, in-nən belə görərsən Allah qoysa. Atdan endilər, üz qıvlaya çöyürüf, “Allahu-əkbər” – dedilər, salavat çöyürüf namaza duran vaxtı Tufarqannı Abbas fəhm yetirdi, yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi mələkzadə hamısı yerə endi, hamsı həzrət ağalarının başına cəm oluf Allahtaliya duva eləməkdə oldular. Peyğəmbər salavatullahın kəbəsində doğru baş əyif, onun qıvlasına /qiblə/ doğru namaz qıldılar. İki rükət namazdan sonra Abbas sağ yerinnən qalxan vaxtı gördü kü, ağası buna baxıf der oğul, oğul, bax gör o şəhər tərəfdən gələn kimdi? Belə baxanda gördü kü, bir qoja kişidi, çiyində nəsə gələr. Bir də dala dönüf baxanda gördü, ba, heç kəs yoxdu, yanı ağası gənə qeybə çəkildi. Abbas belə olanda götürdü görək nə dedi:

Kor olasan a gözdərim,
Duran ağam hara getdi?

Batıl olan xəsimpləri,
Aşkar edən hara getdi?

Zülfüqarı çaldı daşa,
Bir cüt bulax çıxdı qoşa.
Əjdahanı başdan-başa,
İki bölən hara getdi?

Mən qurbanam ənbərinə,
Düldülünə, Qəmbərinə.
Cəbrayılın şahpərinə,
Ustad olan hara getdi?

Mən istərəm Mustafanı,
Ağamnan natiq Quranı.
Abbas kimi beynavanı,
Ağlar qoyan hara getdi.

– Onatana qoşa gəlif yetirdi.

– Salamin əleykim, oğul.

Dedi: Əleykimə salam.

Kişi Abbasın üzünə baxıf belə durdu.

– Əyə, oğul, sən quyuda olan oğlan döysənmi?

Abbas dedi, a kişi, nə danışırısan, quyuyu nədi?

Kişi dedi: Bu geję mən yuxuda gördüm kü, mənəm burdan
iyirmi günnük aralı olan qazdırdığım quyuya səni salıflar.

Abbas dedi, bəli ordoydum.

– Bə səni kim çıxartdı?

Abbas dedi, babacan, qulaq as gör məni kim çıxartdı:

Zəmində giriftar idim, əkbəri sübhana bax,

İki aləmin günəşi şövkət edir şana bax.

Vəssalam qələm çaldı girdi o, donnan donara,

Nöh fələkdən tər açıldı səlli-əla rizvana bax.

– Ay oğul, mən gördüm, burda sənin yanında çoxlu insan
cinsi adamlar görünürdü, onnar nejdoldu?

Bir təşn də üç səxavə, mənəm qul, kəmtar gəda,
Daş yarıldı, Düdgül çıxdı, həftidən gəldi səda.
Yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi pərizada
Çar tərəfdən səcdə qıldı hürreyi-qılmana bax.

– Nə danışırsan oğlan, sən yuxu görmürsən ki?

Abbas dedi, qulaq as:

Yeddi yerdi, yeddi göydü, yeddi də xaki-zəmin,
Ərəbi qıvla tərəfdən sərvər alan şahidim.
Müşkülləri həll eliyən Duvarqan Abbas üçün,
Üz döşərəm xaki payna həbib-i-rəhmana bax.

Söz cavabı tamam oldu, Xoca Yaquf kişi dedi, oğul, o quyuyu mən qazdırmışam. Atama-anama ehsan üçün. O quyudan səni çıxardıf gətirəni niyə mana göstərmədin?

Dedi, atası rəhmətdik, özüm düz əməlli gördümmü ki, sana da göstəreydim.

– Oğul, görünür sən gözəl insansan, gəl mənən barabar mənim evimə gedək.

Xoca Yaquf kişi Tufarqanı Abbası gətirdi evinə. Arvadına dedi, arvad, Allahtala bizə məleykə kimi bir adam yetirif. Bu adama gərək elə qulluq eliyəsən ki, başının tükü də incimiyə.

Arvad qonaqpərvər adamıydı, “mənim canım ona qurvan” – deyif əl-ayağa түşdü. Allah verənnən, çaydan-çörəkdən, təam eliyif qurtarannan sonra Abbas dedi, Xoca Yaquf baba, mən gəldiyim günü bilirsənmi?

Kişi dedi, bilirəm da həməni gündü.

Abbas dedi, bu günü yaxşı yadında saxla, ancax sənən çox tavaqqa eliyirəm ki, günü savaxdan mana bir iş tap. Boş-bekar dayanmaxdan bir şey hasil olmaz, özümə dinar qazanım gün-güzarınımı gərək qurum nə qədər ki, burdayam.

– Oğul, qonşuluxda bir dəllək var, ona şeyird lazımdı gedərsənmi?

Dedi, niyə getməyəm, gedərəm.

Tufarqanı Abbas dəlləyin yanına gəldi. Salam verdi, “əleyk” aldı.

– Dəllək baba, məni özünə şeyird götürərsənmi?

– Mənim gözüm üstə.

Bəli, həmən günnən başdıyif Tufarqanni Abbas düz on səkkiz gün bu dəlləyin yanında şeyird dayandı. Gələn-in-gedənin üzünü-başını tərəş elədi. Bu az müddətdə o qədər irazılıx, o qədər şan-şöhrət qazandı ki, həmən bərbərə yaxın gələn olmurdu, nəinki Abbasa. Bu günnər ərzində dəllək o qədər Abbasın hesabına qazanmışdı ki, gəl görəsən. On səkkiz gün tamamında bir də kənddə-şəhərdə hay-haray tüşdü kü, deməzsənmi Təbrizdən Batmanqılinc Məhəmmədin bacısını şah oğlu Şah Abbasa gətirillər, camahat hamısı onun istiqbalına, görüşünə çıxmalıdı. “Məmə” – yeyənnən, “pəpə” – deyənə, ala öküz minənnən, qara öküz minənə, at minən, qatır minən, uzunqulax minən hamı özünü yetirdi şəhərin qapısına.

Dəllək dedi ki, ay Abbas, sən qadan alım mən gələnətən burda dur, mən padşahın qırxıncı zövcəsini görmək üçün onun hüzuruna getməliyəm, Abbas dedi, kişi, yavaş, mən də sənən gedəjəm.

– Ayə, harya gedəjəsən?

– Harya ki, sən dediyin yerə. Ancax səni and vererəm o yaradana ki, məni havaxdan burda görüfsən onu deyrən.

Abbas Xoca Yaquf kişiyi də səsdədi, baravar gəldilər şəhərin darvazasına.

Gəlhagəl, kəcavə anardan gələn kimi ən birinci Abbasi Pəri xanım gördü. Pəri xanım qaçıldıyif sevinif gülən vaxtı Becan dedi, niyə gülürsən? Dedi, neyə gülmüyüm, Abbasım odur qoltuğunda saz qabağıma gəlif.

Becan belə baxanda gözdərinə inanmadı. Dedi, əyə, zalım oğlu, – yavaş-yavaş Abbasın yanına gəldi. Dəvələri yatırtmışdılar, şahın özünün adamlarını gözdüyüydülər ki, Pəri xanımı qarşılansın. Hələ qara camahat yığılmışdı. Dəli Becan dedi, əyə, Abbas, mən səni öz əlimnən qırx arşın quyuya salıf ağzına dəyirman daşı qoymuşam, sən nejdoldu ku, gəlif bizi qavaxladın. Abbas dedi, on səkkiz gün bunnan əvvəl. Dedi, elə şey olmaz. Dedi, inanmırsan, bax, bu adamlardan soruş. Xoca Yaquf and içdi, dəllək and içdi ki, on səkkiz gündü bu adam mənim şagirdimdi.

– Ay Abbas, sən allah düzünü de, səni burya kim gətirdi.
Dedi, qulaq as, gör kim gətirdi?

Qalmışdım qara zəmində,
Guşuma bir səda gəldi.
Oyandım xabi-qəflətdən,
Ərənnərdən nida gəldi.

Dərin dəryalar dalmışdım,
Yolu zülmətə salmışdım.
Hamıdan dalda qalmışdım,
İmdadıma xuda gəldi.

Özüm düzəm, sözüm düzdü,
Bədən birdi, yara yüzdü.
Abbas deyər, nurlu üzdü,
Məhəmmədəl Mustafə gəldi.

Becan dedi, Allahverdi xan vəzir, anamın südü mana haram olsun bu günnən belə mən Abbasa əlimi toxundursam, ona qarşı bir söz desəm – deyif, Becan aralandı.

Vəzir Abbasa yaxın gəldi, dedi, oğul, bu dediklərin düzdümü?
Abbas dedi, qulaq as:

Şeytan qalib gələr məhəbbət artsa,
Dəyər bir-birinə kəc adam oğlu.
Bir kimsə sənə hax yolunda düz ola,
Qoymaz yaşamağa bic adam oğlu.

– Əyə, oğul, mana niyə elə söz deyirsən?

Dedi, qulaq as:

Bir neçə söz deyim qəzəbə dalma,
Namərdin əlinnən sən badə alma.
Nənəcib adamnan oturub-durma,
Bir gün səndə görər suç adam oğlu.

Abbas deyər, cisim nədi, can nədi,
Ərəstədə sultan nədi, xan nədi?

Zülümkarə din nədi, iman nədi,
Qoyufdu küfrünə tac adam oğlu.

Abbas saznan dediyi kimi, söznən də üzünü vəzirə tutuf dedi:

– Vəzir, sizi bu bəd yola, pis niyyətə salan kimsə də şeytan-
narın böyüyüdü.

Vəzir dedi:

– Oğul, bizi bu işə şah göndərif, şahə elə təhqirli söz deməz-
dər, sözüne sərhəd qoy.

Abbas dedi:

– Görmüşəm, bilmişəm, gördüyümü də deyəjəm, kim olsa
qorxası döyləm. Nə qədər ki, nəfəsim var, səsim var, sazım var, bir
də özümənən qeyri heç kimə görünməyən ağam var. Mənim
qorxudan heç bir pəkım yoxdu.

Kəcaveyi tərpedən vaxtı Abbas başdadı bunnarnan getməyə.
Becan dedi, Abbas sən hara gedirsən? Götürdü görək Abbas dəli
Becana nə deyir, tərəfinən ərz eliyək, könlunuz xoş olsun:

Ağa Becan, sultan Becan, xan Becan,
Ayrılmam Pərimnən belə gedərəm.
Alış Becan, tutuş Becan, yan Becan,
Ayrılmam Pərimnən belə gedərəm.

Gözümənən görmüşəm öz məkanımı,
Yara qurvan dedim şirin canımı.
Öldürsələr halal edif qanıımı,
Ayrılmam Pərimnən belə gedərəm.

Neçə müddət dərin quyuda qaldım,
O quyudan dür götürüf, dür aldım.
Şikəstə Abbasam, beynəva qaldım,
Ayrılmam Pərimnən belə gedərəm.

Pəri xanım gördü kü, Abbas bunnan ayrılmax istəmir, ancax
şahın adamları qoynullar. Götürüf bu yerdə görək nə dedi:

Gecə-gündüz fəğandayam,
Mənəm eşqin nətavanı.

Taladaram mahalları,
Boş qoyaram bu meydanı.

Bilirsənmi haralıyam,
Ağlı, göylü, qaralıyam.
Yüz yerimnən yaralıyam,
Sinəmdə zənbur nişanı.

Hökmünən yazdı fərmanı,
Kim eylər dərdə dərmanı,
Pəriyəm yarın qurvanı
Abbassız istəməm canı.

Abbas gördü kü, Pəri də bunan ayrılmax istəmer, ancax
kecavə geder, xalx da bunnarın dalınan. Götürör burda görək
Abbas daha nə deyəjək:

Başına döndüyüm Pəri,
Get Pəri, gələ bilmirəm.
Sana kömək olsun tanrı,
Get, Pəri gələ bilmirəm.

Peymanamız dolmayınca,
Gül irəngim solmayınca,
Şahdan izin olmayınca,
Get Pəri, gələ bilmirəm.

Usta ol, ustanı tanı,
Üstümüzdə duruf qanı.
Qul Abbasın din-imanı,
Get, Pərim, gələ bilmirəm.

Kecavə yola düşüf şah sarayının qapısına yola düşməkdə
olsun, şahın elçiləri, şahın əyyanları Pəri xanımı qarşılamağa
gəldilər, onu pişvaz elədilər. Kecavə yerə enən vaxtı Şah oğlu Şah
Abbasın özü istiqbaldeydi. Pərinin üzünə baxmaq istədi. Ancax
Pəri üzünü açmadı, isteyirsən dünya yığılsın.

Becannan Allahverdi xan irəli duruf şahın qarşısında baş
əydidilər ki, sizin hökmünüzü yerinə yetirmişik. Becan dedi, şah sağ

olsun, qızı gətirdim, doğrudu... sözün dalını gətirmədi. Şah gördü Allahverdi xan vəzir çox məyusdu. Dedi, Allahverdi xan vəzir, yaman məyus görünürsən, görünür gətirdiyin gözəl Pərlam xanımın ayağının tozudu, eləmi? Vəzir dedi, yox, yox, şahım, ona görə yox, Pəri xanımın ağına, gözəlliyinə söz ola bilməz, bütün küreyi ərzi gəzəsən elə gözəl tapa bilməzsən. Məyyus olmağımın əsas səvəvi odu ku qızın nişannısı da dalınnan gəlif.

– Nejə?

Belə baxanda gördülər ki, Tufqarannı Abbas əlində saz özünü yetirdi. Padşah Abbasa tərəf baxıf gördü ki, gözəl-göyçək, boylu-buxunnu, Allahtalanın əlinin boş vaxtı yaratdığı bir oğlandı. Abbas yetirdi şaha baş əydi.

Pəri kecavədən düşüf Əsmər xanımnan birlikdə şahın göstərdiyi otağa gedən vaxtı Abbas dözə bilmədi, sazı genə də sinəsinə basdı görək nə dedi:

Məgər vəfan budu, ey gözəl Pəri,
Görçəyin halınan oldum xəbərdir.
Sarı Xoca kimdi mənim yanımda,
Eyləsin zülmünü bir təzə təkrar.

Pəri dönüf ürbəndini açıf Abbasa baxanda Şah oğlu Şah Abbas əyağı üstəydi, dizi üstə çökdü. Qızın gözəlliyi nizə oluf Şah Abbasın ürəyinnən elə batdı ki, o tərəfinnən çıxdı.

– Abbas, sən nədi dediyin?

Abbas dedi, şahım, səbr elə, gör nə deyirəm:

Nə qədər canım var, dönmərəm sənnən,
Əl üzməyəm sənnən, əl üzmə mənnən.
Üz çevirif getmə əziz vətənnən,
Əyər rəva görsə, zülmü-zülmükar.

Ay Abbas, allah eləməsin ki, mən bir yana gedəm. Demişəm, genə də deyirəm, ölsəm torpağınam, qalsam sənin. Bizi heç kim bir-birimizdən ayıra bilməz.

Abbas götürdü sözün möhürbəndini:

Salıfsan Abbası niyə bu aha,
Bu fani dünyada batma günaha.

Dil verdin o şaha, mən də bu şaha,
Sən yazmısan təkrar, məndəmi təkrar?

Pəri gənə də Abbasa toxtaxlıq verdi. Dedi, heç ağına qarura fikirlər gətirmə, özü də naxah yerdən ağına pis fikirlər gəlməsin. Belə deyif, Pəri xanım, Əsmər, bir də şahın kənizdəri sara-ya daxil oldular. Sizə deyim Şah Abbasdan. Elə ki, Şah oğlu Şah Abbas rüyadan ayıldı, Pərinin nizəsi könlünnən çıxdı, qiyafəsinə daxil oldu. Başdadı başı hərrənməyə. Bir azdan özünə gəlif irəngi dəyişdi. Dedi:

– Allahverdi xan vəzir!

Dedi:

– Bəli.

– Sənin atan atama qulluq eliyif, baban babama. Səndəki ehtibarı dünyada görməmişəm. Doğrudu, sən haxlısanmış.

– Eyvallah, şahım, eyvallah.

– Bə bu dalınnan gələni neyniyək.

Gözünü çöyürdü, ajıxlı-ajıxlı əmr elədi, tez olun götürün bu Abbas deyiləni.

Fərraşdar töküldülər, Abbasın əl-qolunu bağlayıf götürdülər.

– Şahım, əmrin nədi, bunu neyniyək? Fərraşbaşı dedi:

– Kötük üstə qoyax başını kəsək, yoxsa itdərin yanına atax, itdər dağıtsın?

Şah dedi, yox, elə döylü. Onu zəhər quyusuna atın.

Zəhər quyusu nə olan şey idi? Doqquz dəqiqanın içərisində insan bədənini su eliyirdi.

Abbası gətirdilər zəhər quyusuna atdılar. Abbasın ağası həməşə üstündəydi. Quyunun divinə tüşən kimi öz-özünə əl-qolu açıldı. Elə bil behişt bağına tüşdü. Gözünü açıf özünü tərəzdiyən vaxtı quyunun divində götürüf görək nə dedi, sizi şad olun.

Sənə fəda olum Rəbbil aləmin,

Kimlər vardı ərş üzündə sənin tək.

Yeri-göyü özün bərqərar etdin,

Kim xəlq elər bu cahanı sənin tək.

Necə güldü o salmanın əlində,
Nə vəchidi peyğəmbərin əlində,
Asiman üzündə – ərzi-zəmində,
Kim qurtardı o dəllalı sənin tək?

Sinəmi dayadım təhnə daşına
Könlüm çoxdan oluf sənnən aşına,
Xeybər üstə əmir-əntər başına,
Kim vurardı zülfüqarı sənin tək.

Ayı-günü göydən yerə endirən,
Nəzər qılıf qara daşı dindirən.
On dörd oxu bir kamana mindirən,
Kimin vardı kamandarı sənin tək.

Abbasam çağırram Heydəri-Səfdər,
Behiştə maliksən saqi-yi-kövsər.
Vəkili-karxana, sahibi-dəftər,
Kimin vardı ol dəftəri sənin tək.

Deyif, Allahına şükr eliyif göyə boylandı. Gördü quyunun ağzında neçə sərbazdar hərrənir. Abbas susdu.

Bəli, Abbas qalsın burda, görək Pəri xanımın əhvalı neçədi?

Şah oğlu Şah Abbas Tufarqanı Abbası zəhər quyusuna atdı-rannan sora Allahverdi xan vəziri yanına çağırtdırif ona göz aydın-nığı verdi ki, Becannan, Sarı Xocanın əməyi itmədi. Şah dedi, və-zir, indi qaldı toy tədarükü. Görək toy işini də tezliknən həll eliyək.

Alahverdi xan vəzir çox məyus, fikirli halda kirpiklərini qaldırif şahın üzünə baxdı. Dedi, şah sağ olsun, gəl bu sövdadan əl çək. Dedi, Allahverdi xan, neçə yanı bu sövdadan əl çək. Axı, bu dərdə məni sən özün mübtəla eləmişən. Pəri xanıma da gətirif burya sən çıxardıfsan.

Allahverdi xan vəzir dedi, şahım, doğrudu, onu deməyə heç ehtiyac da yoxdu. Onu mən gətirdim. Ancax Sarı Xocanın da, Be-

canın da danışdığına görə burda Allahtalanın əli var. Yazıya pozu olmadığı sana da aydıncı. Çünkü bu işi biz poza bilməyəcəyik.

– Vəzir, axı, sizin çəkininiz Abbasdan idi, bir də Batmanqılınc Məhəmməddən. Batmanqılınc qayıdanda görəcəm ki, onun bacısı İran şahının ən əziz xanımıdır, ona da nə deyəcəm? Qaldı Abbas, onu da gözünnən gördün ki, atdırdım zəhər quyusuna, aradan da filan qədər vaxt keçir, indi heç sümüyü də qalmıyır.

Allahverdi xan vəzir dedi, inanmıram, şahım.

Şah dedi, vəzir, inan sənın təlaşa düşməyinə heç bir ehtiyac yoxdu. İndi əsas məsələ Pəri xanıma qovuşmaqdır. Bu gün gərək ona hədiyyə verəm, onu sevindirəm. Anamın yadigar bir üzüyü qalır, o üzük demək olar ki, İran mülkünün yarısına əvəzdir, o üzüyü gətirt, üstünü parıldat, Pəri xanımın barmağına keçirt. Özünə də de ki, bu gününən sən Şah oğlu Şah Abbasın nişanlısın.

– Mənim başım üstə – deyif vəzir təşşirığın dalınca getdi.

Həmən üzük xəzinədən gəlir tamamlanif gözəllənəndən sonra fikirşədilər ki, bu üzüyü kimnən göndərsinlər Pəriyə. Çox götür-qoydan sonra çağırıldılar Cahan qarısı. Cahan qarısı gəlir yer öpdü, başını qaldırdı. Qulluğunuzda hazırım, şahım – dedi.

Cahan xanım, fikrimiz budur ki, bizim təzə zövcənin yanına gedif bu üzüyü ona verməlisən, özü də deməlisən ki, bu gününən şahın nişanlısın.

– Şah sağ olsun – dedi, Cahan qarısı, üzük tək olmaz, onu yanına boyunbağı, dingə, hay-harey, hər bir şey təmsili yanında olsun, dəmi-dəsgahı.

– Həmən başım üstə – dedi şah. Şahın nəyi əysiy idi?

Hər şey düzəldi, hər şey hazırlandı. Yola düşən vaxtı Cahan qarısı dedi, şah sağ olsun, bə mana sənın bəxşeyşin nə olajax? Şah dedi, Cahan qarısı, o sənın əlinnən üzüyü alif barmağına keçirsə, sənın donun da, barmağıyın üzüyü də, boynunun bağı da hazır, üstündə də cəvahir-i-cənnət. Qarısı bu sözdən çox xoşal oldu. Yanında bir neçə kənis harda ki, Pəri xanım əyləşif o barığaha qədəm qoydular getməyə. Qarısı Sarı Xoca müşayət eliyirdi. Gəldilər Pəri xanımın əyləşdiyini barığaha çatdılar, çalğıynan, sazandaynan, bir

neçə oynunnarnan Pəri xanımın könlünü almax istiyillər. Ancax gördülər ki, vallah, elə bil dağ başına qar yağır. Pərinin halı özündə döylü. Gözünün qulağınan da bunnara baxmer. Qarı əyləşif yalvardı, “sən filankəssən, şaha layıxsan”, belə, elə, qadın konludu, nəvazişi çox sever. Qarı o yannan, bu yannan əlinə üzüyü alif Pəri xanıma dedi ki, sağ əlini mana ver. Pəri xanım dedi, nə üçün? Qarı dedi, bu üzüyü sana şah göndərif, bu gündən nişannınızdı.

Pərinin ağzınan bircə o çıxdı ki, Allah heç bu işə xeyir verməsin.

Camahat elə bil suya döndü. Pəri xanım dedi, get şaha deynən ki, mənim nişanım Tufarqanı Abbasdı, qardaşım da Batmanqılinc Məhəmməd, havax qardaşım Batmanqılinc Məhəmməd gələr, üzüzümə deyər ki, bəzi sən Abbasın nişannısı döysən, Şah Abbasın nişannısısan, onda mən bu üzüyü barmağıma taxaram. Yoxsa, öldüm torpağınam, qaldım Tufarqanı Abbasın. Get şaha belə çatdır.

Bəli, camahat, gedən qız-gəlinlər, Cahan qarı qayıdır gəldilər söhbəti şaha diyən vaxtı şah üzünü vəzirə tutuf dedi, vəzir qadınların peşəsidir naz eləmək, mənim bağırm çatdırır, toyu elan elə, tezdiknən toy olsun.

Hər yana car çəkildi, kağızdar dağıldı, hər tərəfə fərmanlar getdi. Atdılar atdandı, şahın toyu olur, inşallah 40-cı toy başa çatıxdı.

Toy günü təyin olunan vaxtı hər tərəfdən xalx töküldü gəldi. Şah qapısına çox yerdən qonaxlar gəldi, o cümlədən Türküyədən 40 nəfər atdı gəldi. Hamsı ənamnan, hamsı baxşeyişnən şahın qapısının gəldilər girdilər. Toya gələnnər toya gəlməyində olsun, görək Abbasın halı neçə oldu?

Abbas kimin yadına düşürdü? Düz on günüydü kü, zəhər quyusundaydı Abbas. Öz yığvalına, öz baxtına, eləjə də öz ağasına böyük ümid bəsdıyirdi. Abbas beləjə quyuda qalmaxda olsun, gənə qayıdax şahın toyuna.

Türkdən gələnnər hası məclisdə əyləşmişdilər orda çalğıcı istədilər. Cürə-cürə fars çalğıcıları gəldi. Türklər dedilər, xeyir, biz oğuz tayfasıyız, bizə ozan gərəkdi.

– Ozanı İsfahanda hardan tapax? Nə qədər gözdlər bir nəfər də olsun aşix tapılmadı ki, tapılmadı. Axırda Becan dedi, şah sağ olsun, bir söz var ürəyimdə sana deməyə ama utaneram. Şah dedi, niyə utanırsan, de. Becan dedi, şah sağ olsun, bu şəhərdə Abbasdan başqa bir aşix çətin tapıla, icazə ver Abbası gətirək gələk.

– Ayə, zalım oğlu, nə danışırısan, on gün bunnan qavax Abbas zəhər quyusuna salınıf.

Bejan dedi, şah sağ olsun, onu quyuya salan vaxtı o kimləri çağırıdı dada. Mən inanmıram ki, o tələf ola. Şah dedi, Becan, əyər sənin dediyin düz olsa, Abbas diri qalmış olsa mən bu günnən Pəri xanımlan əl çəkif bu toyu onnarın adına bağılyıf bir-birinə qovuşdurajam.

Becan dedi, şah sağ olsun, mən umutvaram ki, o salamatdı.

Vəzir dedi, şah sağ olsun, hələ tələsmə, o bu dəfə sağ da olmuş olsa, gərək sən onu dönə-dönə sınaxdan çıxardasan.

Şah dedi, neyə?

Vəzir dedi, əvvəlcə o quyuya bir səda eləmək lazımdı. Pəriyi çağırtdır gedək hamımız quyunun başına. Həmmən quyuya Pəri bir daş tullasın görək, o quyudan səs-sorax gələjkmı? Onda biz bilək o salamatdımı, ölüfmü?

– Vəzir, əyər biz özümüz daşı atsax olmazmı?

– Xeyir – dedi vəzir. Mən belə məsləhət görürəm. Allahverdi xan o qədər çoxbilmiş vəziriydi ki, ola bilsin ki, dünya sirlərinin çoxunu bilirdi.

Pəri xanımın böyük qaravaşı Əsmərin yanına adam göndərdilər ki, Pəri xanım bu gün eşiyə çıxmalıdı.

Pəri xanım əlində zəhər, dəyqasını gözdüyür kü, havaxt içif dünyadan getsin. Ancax Əsmər xanım ona çox maneçılıx törədir ki, ay xanım, sizə vergi verən var, sizə buta verən var, sizə yazı yazan var, səbr elə, səbr eləmək hər elmin başıdı, “sükutluxdu, salamatı dünyənin”, /allah irəhmət eləsin Aşix Şenliyin sözüdü/, sükutlux eləmək lazımdı, görək işmizin axırı nə olur, başımıza nə qədər⁸ gəlir?

⁸ Qədər – hadisə, olay.

Pəri xanım Əsmərnən baravar sallana-sallana həməən quyunun üstünə gələn vaxtı Allahverdi xan dedi ki, xanım, o daşı götür o quyuya at. Pəri xanım baxıf gördü daş iridi, yanınnan bir xırdaja daş götürüf quyuya atan vaxtı quyudan bir nalə qalxdı, götürək görək nə deyir, tərəfinnən biz deyək, sizə də can sağlığı:

Duman gəl get bu dağlardan,
Dağlar təzə bar eyləsin.
Nə gözüm cananı görsün,
Nə könlüm qubar eyləsin.

Yaşa, sevdiciyim, yaşa,
Deyilənnər gəldi başa.
Bir yannan özün tut daşa,
Bir yannan el car eyləsin.

Abbas ağlar zarı, zarı,
Getməz könlümün qubarı.
İlqarinnan dönən yarı,
Tanrı tezbazar eyləsin.

Şah oğlu Şah Abbasın matı-qutu qurudu, mətəl qaldı. Dedei, ilahi, sənin varlığına, birliyinə şükür, sən ki, belə iş görüfsən.

Ancax Pərinin bu sallanışı, bu gözəliyi Şah Abbası dilinnən çıxan ilqarı tamam unutturdu. Dedi, xanımlar, siz keçin gedin görək başımıza nə gəlir.

Fərraşdar yığıldılar, kəndir saldılar. Abbas quyudan çıxdı. Şah oğlu Şah Abbas gənə öz gözünə inanmır. Öz-özünə fikirrəşdi ki, görünür zəhər quyusuna salmıyıflar Abbası, elə belə quyuya salıflar. Odu ku, fərraşdardan soruşdu:

– Ayə, ay uşaxlar, burda zəhər quyusu hasıdı?

Dedilər şahım, zəhər quyusu indi Abbası çıxartdığımız quyudu. Padşah bu işə mətəl qaldı.

Pəri xanım dala qayıdıf Əsmərnən baravar Abbasa tərəf gəlməyə başdadı. Abbas Pəriyi görüf götürdü görək nə dedi, siz şad olun:

Qədəm qoyuf yar yanına gedəndə,
Elə gəl, elə get yol inciməsin.
Əmməyə busə ver şirin ləbinnən,
Dodax tərənəmən, dil inciməsin.

Şah Abbas quruyuf qalmışdı. Doqquz gün zəhər quyusunda qalan bir cavan elə bil quyuda daha da gözəlləşmişdi. Götürdü Abbas sözün ikinci bəndini görək neyə dedi:

Dərildi bostannar, boş qaldı bağlar,
Könül istədiyini verməsən ağlar.
Darayıb üstünnən al-yaşıl bağlar,
Həmayıl üstünnən tel inciməsin.

Abbas elə başa düşdü ki, Şah Abbas artıx Pəri xanımın könlünü alıf, ona görə də belə deyir “Dərildi bostannar, boş qaldı bağlar”.

Abbas deyir, şah da mənnən yağıdı,
Ölüm gəldi, ayrılığın çağıdı.
Pərim əcəb ortalıqda sağıdı, /saqi/
Dəstində piyalə ol, inciməsin.

Söz cavabı tamam oldu. Pəri xanım bu sözə incinmək istiyən vaxtı Əsmər dedi, ay Pəri xanım, incinmək yeri döyü. Bir fikir ver, Abbasın yerinə ayrı adamlar olsa idi ərimişdi, sən onun sözünnən incimə.

Pəri xanım Abbasdan ayrılan vaxtı Abbas götürür görək Pəri xanıma nə deyir, siz şad olun:

Başına döndüyüm, a Gülgəz Pəri,
Əməllər ləbini, aman, əl aman.
Badi-səba mənnən yaman yağıdı,
Dağıdar telini aman-ələman.

Kəsmə hilal gözün siyah sürməsin,
Seyraquflar qönçə gülün dərməsin.
Pünhan dolan, səni nadan görməsin,
Eşidər dilinnən aman-ələman.

Hərdən sən Abbası yada salanda,
Dindirifnən sınıx könlün alanda.

Əvrişan tellərə səjdə qılanda,
Sürüşər telinnən aman, əl, aman.

Pəri dedi, mən özüm bildiyim yaxşıdı, Abbas, sən öz başını saxla. İnciyən kimi oluf Abbasdan aralandı.

Pəri Abbasdan aralanıf öz otağına getməkdə olsun, sizə kimmən deyim, Şah Abbasdan.

Şah Abbas dedi, Allahverdi xan vəzir, mən bu işə mat qalmışam, bu Abbasdan nəynən hayıfımızı alax?

Vəzir dedi, Şah sağ olsun, mənim bir tədbirim var, hası yolnan ki, bu məclisə varid olajax, həmən yola zəhər səfdirmək lazımdı.

Şah dedi, nə danışdığındı, vəzir? Doqquz gün zəhərin içində yaşadı, ölmədi, indi zəhərin tozunnan ölərmı, sənın ağlın hardadı?

Nəsə Abbası məclisə gətirdilər. Abbas məclisdəkilərə baş əyif telli sazı sinəsinə mindirdi. O yana, bu yana boylananda soruşdular ki, Aşığ Abbas, haralısan, hansı məkannansan? Abbas dedi:

– Tufarqannanam.

Eşitdiyimizə görə, sən bu gün doqquz gündü zəhər quyusun-dasan, bə nə təhər oldu sən ordan salamat çıxdın? Deyillər doqquz dəqeyqada zəhər orda adamı ərider. Abbas dedi, qulaq asın görün mənim başıma nələr gəlif:

Onun kimin şahı-xuban sevənin,
Bəki⁹ nədi qala qəmlər içində.
Gözəl şahın üzün görən çürüməz,
Yüz il qalsa çahi-nəmlər¹⁰ içində.

Buyurdunuz gətirdilər fərmana,
Davasız dərdimi yetir dərmana.
Qayda budu şamda yanar pərvana,
Yazıx canım yanır oddar içində.

Şah Abbas düşündü kü, bu “onu kmi şahı-xuban” – deyəndə kimisə nəzərdə tutur. Dedi, oğlan, sən hansı dinin adamısan?

Abbas dedi, qulaq as, qulaq as:

⁹ Bəki – yəni, nə qorxusu?

¹⁰ Çahi-nəmlər – nəmli quyular

Abbasa dedilər, sən hansı dinsən,
Ağılda, kamalda xeyli dərinsən.
Varanda məclisə sədrinişinsən,
Məleykəsən müqərrəblər içində.

Şah oğlu Şah Abbas dedi, ey vallah oğul, ey vallah. Demək sən hər şeyi bilirsən? Dedi, bəli, bilirəm.

– Kimə inanersan?

Dedi, Ağama inaneram. Allahıma inaneram, Peyğəmbərimə inaneram. Məni bu dərdə dəlalət eliyənə inaneram.

Dedi: Oğul, o ki, inanersan, onda səni bir balaca sınağa salajam.

Dedi: Buyurun, mən sizin sınağınıza hazırım.

Şah dedi, Allahverdi xan, bunun gözdərini bağlatdır görək qapıdan girənnəri bir-bir tanıyaxmı?

Bəli, Abbası ayrı bir otağa apardılar. Gözdərini qara parçeyən elə sarıdılar ki, bir yannan baxmağa imkanı olmadı. Türkdən gələn paşalar, bəylər mətəl qalıflar bu nə sirdi, nə hikmətdi? Nə gözəl oxuyan sənətkardı. Bunu niyə qoymadılar biz bir az qulax asax.

Yazıx Abbası içəri gətirdilər. O tərəfdən də Şah oğlu Şah Abbas, ancax yanında bir tanınmıyan adam gözəl bir libasda şahnan baravar içəri girən vaxtı dedi oğul, indi de görüm o anardan gələn kimdi?

Tufarqanı Abbas gözü bağlanmış şəkildə götürür gələnnər səmtə çöyrülüb nə deyir, siz nə eşidersiniz:

Qan ağlama qəmli könlüm, ol şiri yəzdan gəlir,

Zəlillərin gümanıdı ol Şahi Mərdan gəlir.

Yüz min dərdim tüğyan etsə, yenə gəlməz eynimə,

Ağam Əli köməyimdi, eyliyə dərmən gəlir.

Allahverdi xan vəzir dedi, oğul, de görək gələn kimdi axı?

Abbas götürdü görək:

Mən bir şahın nökeriyəm, payına¹¹ diz çökərəm,

Ala gözlü Pərim üçün ağlayıf yaş tökərəm.

¹¹ payına – ayağına

Bağlatdırdın gözdərimi imtahannan keçərəm,
O yandakı şah Abasdı, yanında mehman gəlir.

Şah oğlu Şah Abbas mətəl qaldı, dedi, əyə, bu nə möcüzəli
adamdı, bunun qulağına kimdi belə deyən? Bir az şübhələndi,
amba gördü kü, Abbasın yanında heç kəs də dayanmıyif.

Götürdü Abbas birini də:

Tufarqannı Abbas üçün hər sitəm şirin olur,
Boylamışam mən eşqimi dəryadan dərin olur.
Eşq əhlinə zülm eliyən axrı zavalın bulur,
Baxarsan ki, məhşər günü olufdu peşiman gəlir.

Doğrudan da, Şah oğlu Şah Abbas peşman oldu. Dedi, İlahi,
varlığına çox şükür, bu nə sirdi? Ancax Pəri xanımın gözəlliyi Şah
oğlu Şah Abbasın beyninnən getmer. Dedi öldü var, döndü yoxdu,
neçə belə Abbasdar qırılsa da mən Pəridən əl çəkən döyləm.

Bu sınaq belə başa çatdı. Tufarqannı Abbas gənə də başdadı
türk qonaxlarına ozannıx eləməyə. Dədə Qorqutdan söz açdı,
keçmişdən, gələcəkdən söz açdı. Biri əyannan qalxdı dedi ki, bizi
başə salmax üçün yaxşı bir söz oxuyun, elə oxu ku, həm ərəbi
olsun, həm farsı olsun, həm türkü.

Abbas dedi, baş üstə:

Arif odu dərsin urfatdan ala,
Dəmə qal qatmaya hərdən edə güş.
Xəbər aldım sövlü-səlat neçədi?
Ərəb-xəmsi, farsı-pənci, türkü beş.

Geyinifdi yar qəddinə inci, dür,
Gümüş kəmər incə beli incinidir.
Düzdürüfdü dahanına – incidir,
Ərəb-ziriş, farsı-dəndan, türkü-diş.

Müxənnət adamnan olmayın aşna,
Axır bir gün zəhər qatar aşına.
Abbas deyir, namərdlərin başına,
Ərəb-həcər, farsı-səngi, türkü-daş.

Camahat “Allahu-Əkbər” – dedi. Abbas çox xoşdarına gəldi. Abbas dərdinnən gileyləndi, başına gələnnərdən söylədi. Dərdinnən-dərdinnən oxudu. Türk qaradaşdarına başa saldı ki, mən bu azara düşüf burya gəlmişəm. Türklər ayağa qalxdılar, Şah Abbasa dedilər, axı belə olmaz, sən neçə özgənin qismatını gətirif özünə zövcə elan eliyif bizi də toyuna dəvət eliyifsən. Allahın, peyğəmbərin hansının yolunda bu yazı yazılıf? O vaxtları din çox möhkəm oluf. Şah dedi, ay camahat, Pəri xanımı mən özüm gətirmişəm. Abbas nə çalır, nə oxuyur, onun dediklərinəmi inanırsınız?

Türk qonaxları dedilər, o ku elədi, onda gəlini gətirt biz də görək, ona boy görməsi verək. Həm də öz dilinnən eşidək, görək hansınızı istiyir?

Bir alim çağırıldı. Şah bir elçi göndərdi. Əsmər xanım da başında bir neçə qızdar, kənizdər Pəri xanımı gətirdilər. Ancax gəlin paltarını geydirə bilmeyiflər. Pəri xanım yaxın qoymuyuf. Taaddım Batmanqılınc Məhəmməd gəlməmiş. Tufarqanı Abbas Pəriynən sözdəşməmiş Şah oğlu Şah Abbas muraza çata bilməz ki, çata bilməz.

Abbas məclisə dəvət olunmuş alimə üzünü tutuf sazını sinəsinə götürüf görək nə dedi:

Başına döndüyüm, ay yazan alim,
Mən deyim dərdimi sən də bir də yaz.
Doqquz ay yatasan yarın qoynunda,
Üç ay payız, üç ay qışı, bir də yaz.

Mən tuş oldum nazlı yarın oxuna,
Ağ məmələr bir-birinə toxuna.
Bir qələm çal hər divanda oxuna,
Görən desin var əllərin bir də yaz.

Nə ola Abbası yada salalar,
Murğular havada qanad çalalar.
Qorxuram ki, yarı mənnən alalar,
Çağrışalar haçan gəlif bir də yaz.

Türklər dedi, oğul, heç kəs sənin yarını əlinən ala bilməz. O nə sözdü?

Pəri xanımın gözünün altınnan-altınnan Abbasa baxması, bir də hərdən bir Şah Abbasa baxması Abbasın sinəsinə ox oldu, götürdü görək nə dedi:

Sədası ellərdə can alan Pəri,
Kərdana həmayil tax, aydın olsun,
Sövdası sərimdə var olan Pəri,
Sinəmə odları yax, aydın olsun.

Bir zaman dövranı sürdüm sizinən,
Aşiq oldum söhbətiyənin, sözünən.
Əzəl başdan mana baxan gözünən,
İndi özgülərə bax, aydın olsun.

Qul Abbası nə kənara atmısan,
Hərcayilərilə ülfət qatmısan.
Görürəm ki, təzə aşna tapmısan,
Sevdiyim, gözdərin çox aydın olsun.

Pəri xanım bir irəng verdi, bir irəng aldı. Ancax Əsmər xanım Pəri xanıma göz vurdu ku, təkinni ol, görək sənın Abbasın sonra nə deyir:

Başına döndüyüm gülüzlü Pəri,
Söylə əlin şah əlinə dəydimi?
Dağıdaram xanımın könlümün,
Söylə, əlin şah əlinə dəydimi?

Pəri xanım başını bir-iki yol tərətədi, dedi, arxayın ola bilərsən, mən sən düşündüyün kimi vəfasız döyləm.

Qəmzəsi bəllidi qaşı-gözünən,
Öpməmişəm yanağınnan, üzünən.
Ruhum ürpəşərdi çuğul sözünən,
Söylə, əlin şah əlinə dəydimi?

Ləkə yoxdu mən Abbasın zatında,
Biliyim var yerin yeddi qatında.

Döşək üstə, müşkül yorğan altında,
Söylə, əlin şah əlinə dəydimi?

Pəri elə ajıxlandı, elə ajıxlandı qıy vurdu camahatın arasınnan,
üzünə-gözünə döyə-döyə qaçmağa başladı.

Şah oğlu Şah Abbas Pərinin belə qaçmasını görüf dedi, a camahat, siz gördünüzmü Pəri neyə qaçdı, o, doğrudan da Abbası sevmiş olsoydu elə qaçardımı? Ancax camahat Abbası başa düşür kü, Abbas öz sevdiyini sınağa çəker.

Pərinin belə ayrılması Abbası xeyli düşündürdü. Abbas düşünməkdə olsun, Şah oğlu Şah Abbas Pəri xanımın öhdəsinə qırx otax vermişdi. Xanım hasında istəsə dayana bilərdi. Otaxlar da o zövqənən bəzənmişdi ki, yeddinci, səkkizinci cənnəti-əla onun yanında bir şey döyüldü. Şah oğlu Abbas Tufarqanı Abbası qəmli görün vaxtı dedi, oğlan, sən naxah mənim qarşıma çıxıfsan. Axı, qız məni istiyir. Abbas dedi, ay camahat, mana ixtiyar verin, əyər mən Pəri xanımı qaytarıf gətirməsəm, onda söz Şah Abbas deyəndi. Camahat hərə bir tərəfdən “icazədi” – dedilər, Abbas, işində ol.

Pəri xanım hası otağa girmişdisə Abbas da onun dalınnan girdi. Baxanda gördü Pəri xanım yanaxlarını al-qan eliyif. Abbası görün kimi gözdərini ox kimi üzünə zilliyif dedi, ay Abbas, sən nə ehtivarsız adamsanmış? O camahatın içində mana nə dedin? Mana nə olmuşdu ku əlim şah əlinə dəyəydi?

Pərinin bu sorğu-sualında görək Abbas nə deyir, sizi xoşbəxt olun:

Müşərrəfəm, dilbər sənin yanında,
Dünya şöhrətində xalısan, barı.
Uğratmışan məni Eyyub dərdinə,
Dərmanım səndədi, halısan, barı.

Sallana-sallana oda gedərsən,
Haçan, dilbər, sən də oda gedərsən?
Yandırır cismimi oda gedərsən,
Od budu sinəmdə xalis anbarı.

Pəri xanım Abbasın üzünə boylanır.

Hamı yığışdılar dar ayağına.
Yoxsul üzün sürtər var ayağına.
Abbas, əlin yet sə yar ayağına,
Döşən ni yaz elə xalı, sən barı.

Abbas gördü hələ də Pəri xanım onnan incikdi. Odu ki, götürör görək daha nə deyir:

Məgər vəfan budu, a Gülgəz Pəri,
Görcəyin halımnan oldun xəbərdar.
Sarı Xoca kimdi mənim yanımda,
Eyləsin zülmünü bir təzə təkrar.

Nə qədər canım var dönmərəm sənnən,
Əl üzməyəm sənnən, əl üzmə mənən.
Üz çevirib getsən əziz vətənnən,
Əgər rəva görsə zülmü-zülümkar.

Pəri dedi, Abbas, sana deyirəm get, səni öldürəcəklər. Bir var sənin dadına qardaşım Batmanqılinc Məhəmməd yetirə. Özgə heç kəs yetirmiyəcək.

Abbas dedi, Pəri xanım, heç qəm eləmə, bizə buta verif bir-birimizə yazan ağamız bütün bələlardan qoruyajax bizi, sən heç fikir eləmə.

Salmısan Abbası nəyçün bu aha,
Bu fani dünyada batma günaha.
Dil verdin o şaha, mən də bu şaha,
Sən yazmısan təkrar, mən yazım təkrar.

Pəri xanımın başınnan elə bil ildirım vurdu, aya, zalım oğluzalım. Sən iki gündü mənim gözdərimin yaşını tökdürdüyün, məni vəfasız saydığın yetmirmə, mən neyə şaha söz vermişəm, sən nə söylüyürsən?

Abbas burda yanlışlıq elədiyini başa tüşdü, gördü iş-işdən keçif, Pəriyi naxahdan incidif götürüf yalvarmağa başdadı, Pəriyi tərifə keçdi:

Səhər-səhər sərçəşmələr başına,
Gün kimi aləmə yayılan Pərim.

Mənnən sana hər kim yaman qandırsa,
Ya əqrəb dişdəsin, ya ilan, Pərim.

Qovma dərgahınnan şirin nökrə,
Geyməmə hər şalı, hər qələmkiri.
Hicran xəstəsiyəm, yeməm şəkəri,
Qoynundakı nara qayılam, Pərim.

Pəri dedi, əyə, öyün yıxılsın, nar axtaran adam beləmi eliyir,
gündə mənim üstümə bir şər yıxırsan, mənim günahım nədi. Dedi,
qulaq as:

Götür yax sürməni, qaşına gəlsin,
Çal, əyri çalmanı başına gəlsin.
Abbasın sözləri xoşuna gəlsin,
Hürü qızlarından sayılan Pərim.

Bu sözü başa vurmuşdu ku, Abbas götürdü ayrı bir söznən də
Pərinin tərifinə keçdi:

Bir gözəl oxladı məni,
Belə əbru-kaman olmaz.
Göydən hürü-mələk ensə,
Onu kimi qılman olmaz.

Kavaf yanar közü ilə,
Danış yarın özü ilə.
Müxənnətin sözü ilə,
Yar ha yardım yaman olmaz.

Aşığı Abbas yana-yana,
Qara bağrım döndü qana.
Bir namə yaz Tifərqa,na,
Daha səndə aman olmaz.

Abbas saznan dediyi kimi, dilnən də Pəriyə dedi ki, o ki məni
istəmirsən, onda götür Tufərqa,na qardaşın Batmanqılınca, anana
bir məktuf yaz ki, daha mən Abbasa getmirəm, Şah Abbasa gedi-
rəm.

Belə deyəndə Pəri xanım gözlərinin yüz yerinnən gildir-gildir tökdü. O birisi otağa keçdi. Abbas da arxasınca getdi, əl çəkmədi. Hər otaxda üç bənd söz deyif o birsinə keçdilər. Otağın birində gənə Abbas götürdü belə dedi:

Qadasın aldığım, nədən məlulsan,
Əyər layiq bilsən dil sana qurvan.
Gümüş neştərilən tökdün qanımı,
Nazik əllərinən sil, sana qurvan.

Qoyun-quzu otlar dağın içində,
Piltə şöylə verər yağın içində.
Dindirdin bağbanı bağın içində,
Dedi, süsən, sünbül, gül sana qurvan.

Başına döndüyüm gözləri xəndan,
Turunclar baş verif çıxıf yaxannan.
Abbas deyər, bir busa ver o xaldan,
Acıxlandı, deyir, al sana qurvan.

Pəri xanım üzünü yaxın tutdu, dedi, öp, ancax bu günnən mənnən sana yar oldu yoxdu. Sən məni şərə salıfsan.

Abbas xeyli fikirrəşdi:

Könül, qəmli arxanca hey dolannam,
Nə insafdı, mən də sənsiz qalam, yar.
Gözüm görür, yarlı yarın dindirir,
İstərəm ki, sənnən kamım alam, yar.

Ayrı düşdüm vətənimnən, elimnən,
Bülbülümən, gülşənimnən, gülümən.
Mən nə dedim, sən incidin dilimnən,
Həsrət qaldım mən dərmədim gülüm, yar.

Pəri xanım dedi, günah özündədi, Abbas.

Abbas deyər, tərək etmişəm elimi,
Axıtmişəm gözdərimnən selimi.

Arada var çərxi-fələk ölümü,
Qoy camalın görüm, sonra ölüm, yar.

Pəri yaxın qoymadı ki, qoymadı, o birisi otağa keşdilər. O birisi otaxdan o birisi otağa keşdilər. Abbas otağın birində Pəri xanımın qarşısını kəsif götürdü bir daha görək nə dedi:

Başına döndüyüm, a Gülgəz Pəri,
Çəkirəm həsrətin dərd ayağında.
Fələyin cəbrinnən, el töhmətinnən,
Düşmüşəm çöllərə dərd ayağında.

Pərim, sənin üzün görən tər salar,
Öldürsələr sənnən dönməz tərsalar.
Hicrannan məşq eylər, qəmnən dərs alar,
Sən mənə dərs verdin dərd ayağında.

Qabaq aydı, saç buluddu, üz gündü,
Sənsiz mənim bir sahatım yüz gündü.
Heç demirsən qul Abbasım üzgündü,
Qəm başınnan tutar, dərd ayağınnan.

Pəri dedi, Abbas, mən sənnən gedən döyləm. Qoy dərdimi burda çəkəm. İnşallah savağatana ömür çoxdu, savax gələrsən danışarix. Abbas dedi ki, Pəri, mən şaha, həm də türk qonaxlarına söz vermişəm, səni burdan geri qaytarmasam, sən mənim döyülsən, Şah Abbasınsan. Dedi, olum Şah Abbasın, mənnən getdi yoxdu.

Abbas başdadı zarımağa.

Başına döndüyüm, qurvan olduğum,
Harda qaldı, baxtı qara gəlmədi.
Bülbül uçdu qondu gül yarpağına,
Qismət oldu qönçə xara gəlmədi.

Şah hökmünnən xan üstünə xan getdi,
Didəm ağlar yaş yerinə qan getdi.
Qol boşaldı, dil dolaşdı, can getdi,
Məni apardılar dara gəlmədi.

Abbas deyər, bu ad yaman ad oldu,
Cismim atəş, qoynum dolu od oldu.
Mən can dedim, canan mənən yad oldu,
Yaman uzaq oldu, ara gəlmədi.

Bəli, Abbasnan Pəri xanımın bu dərddəşməsi, Abbasın Pəriyə bu cürə sözdər deməsi, Batmanqılınc Məhəmmədin gəlif çıxması işi yaman çətinə salmışdı. Birdən bu yanda meçitdə gözəl bir əzan çəkildi. Bu əzan günorta əzanıydı. Cuma günüydü. Mömün kəstələri namaz qılmağa dəvət eliyirdi. Şah oğlu Şah Abbas camahata dedi, ay camahat, namaz qılmaq lazımdı. Bu tərəfdən adam göndərif Abbası çağırtdırdılar ki, gəlsin namaz qılsın. Axunddar, mollalar, ülamalar, başı bələklilər gəldilər günorta namazına, qatlaşif “Allahü əkbər” – deyif baş yerə söykədilər. Peyğəmbərin qıvlasına namaz qılıf qurtaran vaxtı Şah oğlu Şah Abbas dedi ki, Abbas, nə təhəri ola ki, səni kimi bir yeganə şair gələsən mənim məçidimə şeir demiyəsən.

– Şahım sağ olsun, heç olarmı demiyəm?! Qulaq as inşallah deyərəm:

İlahi xəlx etmiş qəni qüdrətdən,
Oxuram şaynına kəlamı təkrar.
Məscidi-ələdi, mülkü-İsfahan,
Nurdan çəkilifdi üstünə mərmər.

– Eyvallah, oğul, yaxşı deyirsən. Bə bunun daşı-kəsəyi hardan gəlif?

Abbas dedi, qulaq as:

Qüdrətdən gəlifdi, qoyuluf daşı,
Lailahaillallah Quran naxışı.
Allahüəkbər, laməliflə ya işi,
Bənnası olufdu Xızırı mötəbər.

Ay Abbas, dünyanın çəkmə qəmini,
Əli öz dəstiynən qazmış himini.
Peyğəmbər nuruynan tikmiş cameni,
Surədə oxunur məscidi-minbər.

Eyvallah oğul, çox gözəl dedin, çox irazıyam sənnən. Ancax Şah oğlu Şah Abbas öz işini görür. Dedi, Allahverdi xan tədbir? Dedi, tədbir görülf. Ətdar dükənina getməliyik. Orda hər iş düzələr, inşallah. Şah dedi, afərin sana, vəzir, afərin.

Yola düşdülər, ətdar dükəninin qarşısına çatan vaxtı Şah oğlu Şah Abbas dedi, oğul, bu gün Cuma günüdür, qadınnarın konlunu almaq lazımdı. Gedək ətdar dükəninnan ətriyat alax. Abbas dedi, mənim heç kimə bir şey verəcəyim yoxdu. Gənə özünüz bilən məsləhətdi.

– Oğul, almırsan, gənə heç şey alma, əmbə içəri girək.

Bəli, girdilər ətdar dükəninin içərisinə. Dükənin girəcəyinə çatanda Abbasa qabağa buraxdılar. Sən demə, dükənin girəcəyini zəhərri almazdarnan dolduruflar ki, Abbas birinci girən kimi ayaxlarını doğuruf zəhərrəsin. İçəridə də Abbasdən ötrü şərbət adına zəhər qatıf düzəltmişdilər. Abbas qavağa tüşən kimi ürəyinə damdı ki, burda hiylə var, birdən ağası gözünə sataşdı, dinməz-söyləmz Abbasa yol salğadı. Abbas ağasının dediyi yolnan xatasız-ətərsiz gəlif dükənin içinə girdi.

Şah da, vəzir də mətəl qaldılar. Əlac zəhərri şərvətə qalmışdı. Göz elədilər tükənçiyə ki, şərvəti Abbasa versin. Tükənçi qavağa yeridi, dedi, hamınız xoş gəlifsiniz şahın qədəmlərinə mənim tükənimə, alın bu şərvəti də nuş eliyin şahımızın şərəfinə. Belə deyif birinci şərvəti Abbasa uzatdı.

Abbas şərvəti əlinə alıf yuxarı aynabəndə baxdı gördü Pəri xanım başının qızdarinnan duruf buna tamaşa eliyir. Gözünnən-qaşinnan işara elədi ki, olmuya içəsən. Abbas özü mətəl qaldı. Axı Pəri xanımı o biri sarayda qoyuf gəlmişdi. Bə indi bu Pəri xanım burya hardan gəldi çıxdı, haqqın dərgahına şükür eliyif götüruf zəhəri içmədi, dedi, şah sağ olsun, biz aşix tayfasıyix burda bu ətdar tükəninə söz deməsək, heç olmaz. Aldı görək nə dedi:

Ətdar tükəninə bir molla gördüm,
Tutufdu dəstində var, ağını gör.
Verdi suvalını cavab almadı,
Döndərdi mənasın, varəğini gör.

Allahverdi xan vəzir dedi, əyə, oğul, Abbas, bir deynən görüm qapıdan içəri girəndə niyə bu tərəfdən girdin?

Abbas dedi, qulaq as:

Bitif dost bağında canım alması,
Dərmə, yetirmiyif, canım alması.
Necə qəbul edər canım almazı,
Doğram-doğram edər var ağını gör.

Vəzir şahın üzünə baxdı, molla Abbasın üzünə baxdı. Dedi, əyə, oğul, mənim əlimdə ağı olduğunu nədən bildin?

Abbas götürdü:

Mənim yarım gülüf-gülüf baş bular,
Qaş oynadar, dil tərpedər, baş bular.
Qiblagahım başım üstə baş bular,
Tel azdı, sırğanın var, sağını gör.

Tufarqanı Abbas belə deyəndə şah yuxarı baxdı, gördü, ayə, doğrudan da Gülgəz Pəri bunnarın başının üstündə duruf.

– Allahverdi xan vəzir, onu burya kim gətirif?

Yüyrüşdülər yuxarı çıxdılar ki, gözəllər qatarraşif gedillər. Ancax Pəri xanım aralarında yoxdu. Bu sirrə mat qaldılar. Bunnar bu sirrə mat qalmaxda olsun, sizə kimnən deyim, genə Tufarqanı Abbasdan.

Şah Abbas dedi, Abbas, sən mənim meylimə yatırsan, görürəm, ancax hamı mənim Pərլan xanıma baş əyir, sən də onu görəndə baş əyərsənmi?

Abbas dedi, şahım sağ olsun, qəlbimə yatsa, niyə baş əymirəm.

Məclisə xalx, camahat hamı yığılıf, gözdər qapıya tikilif. Pərլan xanım tovuz quşu kimi min bir irəngə bürünüf budu içəri girdi. Söz Abbasa verildi. Abbas sazını sinəsinə alıf görək nə dedi:

Aradım Osmanı, gəzdim cahanı,
Misri, İstambulu, Şamı görmüşəm.
Harda adı bəlli gözəl vardısı,
Arayıf, axtarıf hamı görmüşəm.

Firon, İskəndər, Namrudnan-Şəddat,
Onlar da dünyada qoydular bir ad.

Yusiflə Züleyxa, Şirinlə Fərhad,
Bəhram ilə Güləndamı görmüşəm.

– Oğul, onnarmı gözəliydi, Pərlandı xanım gözəldi, yoxsa sən
Pərinmi?

Mana yarın hər sitəmi gözəldi,
Ürəyimdə dərdi, qəmi gözəldi.
Pərim gözəl, qəşəng namı gözəldi,
Çarı-naçar o Pərlanı görmüşəm.

Abbasam, sözlərim dilimdə əzbər,
Cəmdə ürəyimdə dərdimdi dəftər.
Şahım, sizin olsun məscidi-minbər,
Mən gözümünən müsəllanı görmüşəm.

Siz burda itaət eliyirsiniz, meçiddə itaət eliyirsiniz, mənim başıma ətdar tükənində min cür oyun açırsınız, ancaq mən gözümünən müsəllayı görmüşəm, mənən əl çəkin.

Padşah Pərinin burya gəlif-getmək sirtinə mətəl qalmışdı. Bu hardan gəldi, hardan getdi, bunu burya kim gətirmişdi. Elə bil yuxu görürdü.

Abbas dedi, şahım, axı yaxşı döylü, türk qonaxların mənim yolunu gözdüyür, yaxşı döylü. Özü də söz vermişəm ki, mən Pəri xanımı gətirməliyəm. Bu oyunnardan əl çəkin, heç olmasa axşam namazınatana Pəriyi gətirim, axşam da ya sana verər Allah, ya mana.

Şah Abbas Abbasa ixtiyar verdi. Ancaq qarıları, kənizdəri hamısını elə öyrətmişdi ki, görün bunnar nə danışır, nə deyir?

Gələnnər xavar gətirdilər ki, nə vaxtdan Abbas Pəri xanıma yalvarır, Pəri xanım heç gözünün ucunnan da baxmer ona. Şahım, meyli sanadı.

Biz də görək indi məsələ deyilən kimidimi, yoxsa xavarçılar yalanmı danışır?

Abbas Pəriynən çox çənə-boğaz olmuşdu, oxuyuf yalvarmışdı. Əlacı üzüluf birini də götürdü görək nə dedi:

Sən ki, bu qaydada belə gözəlsən,
Yoxdu gözəllikdə sana tay, gözəl.

Qaşların kamandı, kirpiyin oxdu,
Ağ üzündə qoşa xallar, ay gözəl.

Hax götürsün aralıxdan yamanı,
Artsın seyraqubun dərdi, amanı.
Hər kəs vursa, sənnən mənim aramı
Görüm düşsün evlərinə vay, gözəl.

Abbas deyər, qızıl gülü dərginən,
Dərifnən də sinən üstə sərginən.
Ağ üzünən bircə busə verginən,
Hesab elə qonşulara pay, gözəl.

Pəri xanım birdən gülümsündü. Gülümsünən kimi Abbas dedi, mənim kimi gülüncə nə yaxşı gülürsən? Götürdü genə sazı bağrıma basdı görək nə dedi:

Əzəldən “can” – deyif, “can” eşidən yar,
İndi “çor” deməyin ay nədən oldu?
Deyirdin ölüncə dönmərəm sənnən,
Bə indi dönməyin ay nədən oldu?

Tutmuşdun dəstində zəhərri camın,
Deyirdin içginən qalmasın kamın.
Söylədin həftiyə alarsan kamın,
Həftə ilə döndü ay nədən oldu?

Camalın şöləsin bənzətdim aya,
Görən heyran qaldı bu haqqı-saya.
Abbas mat qalıfdı sirli xudaya,
Səhərin günəşi ay nədən oldu?

Pəri xanım gənə də dedi ki, Abbas, mən sənin yanına düşüf getmiyəjəm. Get allah işini avand eləsin, görək savaxları İlahi nə göstərer?

Bəli, Abbas Gülgəz Pəridən çox qəmli ayrıldı. Gəldi məclisə qayıtdı. Bu yannan da vəzir, Dəli Becan, bir də Sarı Xoca tədbir

töküllər. Savağa kimi nə qədər tədbir elədilər bir şey hasil olmadı. Bu yannan da xavar çıxdı ki, deməzsənmi üç günə kimi Batmanqılınc Dərbənddən vergiyi yığıf-yığışdırıf Təvriyə qayıder. Bu üç gün müddətinə şahın toy eləmək niyyəti baş tutar-tutmaz üç günnən sonra Batmanqılınc Məhəmməd gəlif İsfahanın küllüyünü göyə dağıdajax.

Allahverdi xan vəzir dedi ki, şah sağ olsun, mənim belə bir tədbirim var. Savax bir məclis düzəldərsən, o məclisə əyannarı çağırif yığarsan, gözəl, bəzəkli qadınar gətirdərsən, Pərlan xanım da o məclisdə olar. Ancax ortuya elə bir məcməi bəzədərsən ki, o məclisdə dünyanın ləli, cavahiratı, gövhəri, ən qiymətli şeyləri orda olar. Bu geje savaxatana da Pəri xanımı öyrətdirəjəm duadan, cadıdan yazdırıf üstə tikdirəjəm. Hökmən o savax sənin olmalıdı.

– Vəzir, neje?

– Bəzənərsən, ortuya çıxarsan. Əyləşərsən bir tərəfdə. Yanında əyannarın. Məcməyi də ortuya qoyaram. Pəri xanıma deyəjəm, bax bala, bu məcməyidəkilərin hamısı sənindi. Nəvənə-nəticənə, gələcəyinə, hamısına yetər. Şah oğlu Şah Abbas da səni cannan-dildən sevdiyini özün bilərsən. Bütün İran camaahatının birinci xanım-xatını olajaxsan. Arvat xaylağıydı, bu geje savağatana qızdar-gəlinnər Pəri xanıma sənin zümzüməni çalif yoldan çıxardajaxlar, inşaallah.

Şah oğlu Şah Abbasın xəzinəsində nəki gözəl, bahalı daş-qaş vardıydı bir gözəl məcməiyə dolduruf savaxsı meydanın ortasına qoydular. Geje savaxatana Pəri xanım öyrədilif. Məclis düzəldi. Şah Abbas başda, əyannar dörd yanında əyləşdilər. Bu tərəfdən Pəri xanımı gətirdilər. O tərəfdən də Tufarqanı Abbası gətirdilər. Bir tərəfdə dayanan kimi vəzir dedi, qızım Pəri xanım, sən bilirsən ki, bu dünyanın yiyəsi İran səltənətinin başçısı Şah oğlu Şah Abbasdı. Özü də bu gün səni ona zövcə, həm də İran xalqına birinci xatun elan eliyirəm. İndi buyur o məcməyidəki dünya varı da sənindi. İndi get o var-döylətin üzünən öpüf Şah Abbasın yanında əyləş ki, bu gün qazıları, müftüləri çağırax sizin nigahınız kəsilsin. Bu avara aşıxdan sana ər olmaz, bala. Get, bala, get, şaha doğru get.

Belə deyən vaxtı Pəri xanımı elə bil don vurdu. Neje savağatana qulağını doldurmuşdularsa da bilmirdi neje hərəkət eləsin. Yornux

maral kimi o tərəfə, bu tərəfə döyükdü. Gördü Şah oğlu Şah Abbas cah-cəlalnən əyləşif, bu yanda da yetim aşıx. Nə olajax, aşığın nəyi var? Olanı əynində-başında olur. Öyündə heç zad yoxdu. Ancax Tufarqanı Abbasa baxanda gördü vallah, elə məlul-mələl duruf ki, allah göstərməsin. Öz-özünə dedi, gəl bir Tufarqanı Abbası sınağa çək.

Pəri xanım yavaş-yavaş başladı şaha doğru getməyə. Abbasın ürəyi güpbüldəməyə başladı. Götürdü görək burda nə dedi:

Başına döndüyüm, a Gülgəz Pəri,
Dur gəl bizə sarı, bizə gəl sarı.
Leyli-nahar¹² həsrətini çəkməkdən,
Gül irəngim oldu sarı, gəl sarı.

Pəri xanım gənə başladı Şah Abbasa doğru getməyə. Abbasın ürəyi az qaldı yatsın. Dedi, əyə, bu zalımın qızının ürəyi deysən o yandadı, gözünü də yumuf geder.

Gəl bir bunun yadına salginən.

Təbrizdə səninən gederdik başa,
Qışda ağ otağa, yayda yaylağa.
İndi mən öləjəm, özün pük ağa,
Zülfünnən tabutum sarı, gəl sarı.

Zülfünnən tabutumu sarı, gəl sarı – deyən vaxtı Pəri xanım əyağını saxladı. Geri döndü, Tufarqanı Abbasa doğru. Buzoy¹³ anasının üstünə yetirən kimi özünü yetirdi. Abbası qucaqlıyif üzünən-gözünən üç-doqquz götürəndə Abbas zornan ayrılıf götürdü sözün dalını görək nə dedi:

Canım qurvan olsun həmişə mərdə,
Qədir Allah, fürsət vermə namərdə.
Abbası salmışdın qurtarmaz dərdə,
Dərmanı özünən sarı, gəl sarı.

Bəli, Şah oğlu Şah Abbas bu səhnəni görəndə dodax titrədi, bığm bir tərəfi yuxarı qalxdı, sağ gözü aşağı endi. Şah Abbas belə hirsdənəndə həməşə bir qan çıxardardı. Adət eləmişdi, həməşə şah livasının altında bir qəmə gəzdirdərdi. Elə ki, belə hirsdəndi əlini

¹² Leyli-nahar – gecə-gündüz

¹³ Buzoy – buzov

atardı həməən qəmiyə, uzaxdan ajiğını tutduran adamı vurardı. Diyəllər əlli arşınnan elə düz vurardı qəmə gəlif həməən adamın ürəyinə sancılardı. Bu dəfə də Abbası qanına qaltan eləmək fikrinən əlini atdı ki, qəməsini götürüf tulazdasın, gördü qəmə üstündə yoxdu. Bu vaxt Abbas Pərinin bu işinə götürdü görək neyə dedi:

Başına döndüyüm, a Gülgəz Pəri,
Apardı ağılımı, ay bu yanda dur.
Ağıl başdan oynar, ruh da bədənnən,
Eylədi tarımar, ay buyanda dur.

Halaldı nütvəmiz, bulunmaz haram,
Qırxlar məclisində mən orda varam.
Seyraqub adamlar heç olmaz aram,
Şeytandı felindən, ay bu yanda dur.

Abbasam, dövranım ay belə keçdi,
Gün belə dolandı, ay belə keçdi,
Pərim də sallandı, ay belə keçdi
O səbəbdən dedim, ay buyandadı.

Şah Abbasın ağı özünə gəlif qəməsini axtaran vaxtı tapa bilmədiyinə mətəl qaldı. Onatana çaparax bir neçə atdılar özdərini yetirdilər şahın hüzuruna, Şah sağ olsun, Batmanqılınc Məhəmməd böyük bir qoşunnan özünü salıf İsfahana, sənin imarətiyin qavağındadı, səni axtarır.

Şah Abbas elə bil yuxudan ayıldı. Dedi, vəzir, tez Pəriynən Abbası qonaq otağına keçir, özdərinə də hörmət elə, Batmanqılıncın qarşısına əzizdiknən çıx. Çünki Batmanqılınc Məhəmməd çox qüvvətdi adamıydı. Şah Abbasnan uzun müddət bir yerdə oluf onnan dərs almışdı. Onun qolunu heç kəs qanıra bilmerdi. Şah Abbas yalnız onnan sayırdı. Bəli, Pəri xanımın Abbası qonaq otağına keçirdilər.

Bunnar qonaq otağında olsunar, sizə kimnən deyim, Batmanqılıncdan. Batmanqılınc irəngi avazımış Şah oğlu Şah Abbasın qavağına gələndə həməşəki kimi təzimnən xavar aldı, mənim bajım-

nan yeznəm hardadı? Batmanqılınc “yeznəm hardadı” deyəndə şah dedi ki, Məhəmməd, Məhəmməd, niyə tələsiyirsən, bəjinnən yeznən qonaq otağındadılar. Odu ki, toyları da çalınır allaha şükür. Məhəmməd təmiz soyudu, səhv elədiyini başa düşdü. Yox-yox – dedi, şah sağ olsun, bu sahat onnarın yanına getməliyik. Şah irazı oldu, keçdilər qonaq otağına, qapıyı açanda nə görsələr yaxşıdı? İnan Allaha Pəriynən Abbas bir-birinə elə sramaşılflar ki, dodax-dodağa. Elə bil ajmış kalça anasını əmer. Nə qədər hündürdən Şah Abbas öysürdüsə xeyri olmadı. Batmanqılıncın səsinə Abbas ayıldı. Pəri xanım çarşavını başına örtüf qardaşınnan utanıf bir tərəfə çəkildi. Abbas geri dönüf təzim elədi. Şaha da baş əydi, Batmanqılınc da. Gəlif əl tutuf görüşdü. Batmanaqılınc dedi, Abbas, vəziyyət nə təhəridi?

Abbas dedi, Məhəmməd, çoxdan yolunu gözdüyürdük. Allaha şükür kü, gəlif çixdın. Şah Abbas bayaxdan içərisini yeyir ki İlahi, mən neyniyim?

Həmən üzük ki, varıydı Şah Abbasa anasınnan qalmışdı. Sən demə, Şah Abbas həmən üzüyü hər arvad aldıcxa ona hədiyyə eliyif sora da öz barmağına taxırmış. Hər arvad alanda da üzüyə bir qaş artırermiş. Axırınıc dəfə ki, Pəri xanıma təklif eləmişdi qırxınıc qaşı qoydurmuşdu. Əlacsız qaldı şah üzüyü öz barmağınnan çıxardıf Pəri xanıma yaxınnaşıl dedi ki, bu da mənən şah payı olsun gəlinimizə.

Üzük Pəri xanımın barmağına qalxmaxda olsun, bunnar aralanıf gedənnən sora Şah oğlu Şah Abbas gənə də bir fitnə hazır-ramaxdan ötrü vəzirənən məsləhətləşməkdə olsun, sizə kimnən deyim, Pəri xanımnən Abbasdan.

Pəri xanımnən Abbas xəlvət otaxların birində deyə-gülə, çalaçağıra başdamışdılar. Abbas gənə də sazı sinəsinə basıf öz Gülgəz Pərisinə görək nə dedi, biz deyək siz də qulaq asın:

Könül, Məcnun kimi dolan dağları,
Açılan lələnin budağınnan öp.
Pərvanətək dolan yarın başına,
Sığalla tellərin yanağınnan öp.

Kitafda oxunan “sin” nə yaxşıdı,
Seyraquf gərdəni sına yaxşıdı.
Mən dedim öpməyə sinə yaxşıdı,
Könül ha yalvarır dodağınnan öp.

Bağçalar titrəşir bardan ötəri,
Almadan, heyvadan, nardan ötəri.
Tufarqanlı Abbas, yardan ötəri,
Dur Şahi-Mərdanın əyağından öp.

Bu vaxtı otağ işıxlandı, başında əmmamə, gözəl sifətdi bir nurani kişi peyda oldu. Abbas baxanda gördü kü, bu Şahlar Şahu, ağalar ağasıdı. Dedi, Abbas, allaha şükür kü, muradına çatırsan. Ancax bir də sınağa düşəjəsən. Yola düşən vaxtı qarı libasında qabağını kəsən Şah Abbas olajax. Deyif də qeybə çəkildi.

Hamnızın savaxlarınız xeyirliyə açılın. Savax açılan kimi Batamanqılınc Məhəmməd kecavə düzdürdü. Kecavə yola düzələn vaxtı Şah oğlu Şah Abbas qarşıya çıxdı.

– Oğul, Abbas, yolunuz uğurlu olsun, qoşa qarıyasınız. Mən çox sövünürəm.

Abbas bu yerdə götürdü görək şaha nə dedi:

Bar ilahim, yoldaş eylə,
Yola yoldaşınan məni.
Mən ona “can” qıyar olsam,
Sevsin o başınan məni.

Ağladırısan, güldürürsən,
Eynim yaşın sildirirsən.
Cəllad oluf öldürürsən,
O göz, o qaşınan məni.

Şah oğlu Şah Abbas sözün arasında Abbas Tufarqannıya bic-bic dedi:

– Abbas, bir şeyi də yadınnan çıxartma ki, quyuya daşı atan Pəri xanım idi.

Dedi qulaq as:

Abbasam, yoxdu günahım,
Qadir Allahdı pənahım.
Sən buyursan, gözəl şahım,
El döyər daşınan məni.

Sənin ənamlarını, payını-püşünü nə var hamısını kəcaviyə qoydurmuşam. Kəcavə yola düşməkdə olsun, Şah oğlu Şah Abbasın əlinnən nə gəlmir, qoşun da tökə bilər, Tufarqannı Abbası doğrada da bilər. Ancax ilahi yol vermer, Şah nə qədər çalışsasa kəskin yol tuta bilmer. Əmə axırını dəfə hayıf almax fikrinnən də daşınmer. Çağırer vəziri.

– Allahverdi xan vəzir, üzük geder, anamın üzüyü. Bə nə əməl qurax ki, üzüyü dala qaytarax?

– Şah sağ olsun, verilən şey də dala alınarmı, axı o üzüyü sənin özün bağışdadın Pəri xanıma, xalx adama nə deyər?

Şah dedi, yox, hökmən o üzüyü almalyam. Başdan, ayağa qarı livasına geyinif getdi oturdu Tufarqannan Təvriiz yolunun iki ayrıcında, dağın üstündə, kəcavədən qavax. Oturuf o yana, bu yana boy-laner, heç kimsə yox. Abbasa ağası dediyi yadıma gəlif düşən vaxtı kəcavə yola düşüf geder. Uzaxdan Abbas daşın üstə oturan qarıyı gördü. Pəriyə də görkəzdi ki, bax, görürsənmi, qarı nənən yolu kəsif.

Pəri dedi, yolu kəsif nəzirdən-niyazdan verginən, yol adamıdı. Bizim bu şad günümüzdə də kasıva, yazığa əl tutmuyajıyix bə havax tutajıyix. Qarının yanına gələn vaxtı üzünü qarıya çöyürdü, özü kəcavədən endi. Abbas kəcavədən enən kimi Pəri də endi. Məhəmməd xan da gəlif çatdı. Abbas dedi, ay Məhəmməd xan, sinəmə bir-iki xana söz gəlif diyəjəm, o sözə sən fikir verginən. Götürdü görək bu iki yol ayrıcında Abbas nə dedi, Məhəmməd xan bunnan nə başa düşdü:

Gedərikən bir ümmüana tuş oldum,
Dəryalar çalxanır, göl bu yandadı.
Boy gedir bir yana, buxax bir yana,
Cığa pərvaz edir, tel bu yandadı.

Qarı dedi, atam-anam, nə gözəl oxuyursan? Harya gedəsi-siniz?

Dedi, ay nənə, Tufarqana gedəsiyik. Qarı bunnara uzax bir yol göstərdi ki, buruynan getsəniz tez çatarsınız. Pəri xanım dedi, ay Abbas, onda bu tərəfə gedəjiyik. Götürdü Abbas:

Gülgəz dəli oluf, yoxsa divana,
Üz çevirif gedə çöl-biyabana.
Bu yol özü gedir ol Tifarqana,
Tamam qohum-qardaş, el bu yandadı.

Qarı gənə dilini işə saldı. “Biy, mən qoja vaxtı səni alda-derammı?”

Abbas dedi, qulaq as:

Hökmü malik-əjdər, ismidi Əlhəm,
Didələrim qan-yaş tökür dəmadəm.
Rəhm eylə Abbasa, qibleyi-aləm,
Qadasın aldığım yol bu yandadı.

Pəri dedi, Abbas, “qibleyi-aləm” nədi deyirsən, burda “qibleyi-aləm” kimdi ki? Abbas dedi, Pəri xanım, bu qarı libasına girən qibleyi-aləm Şah Abbasın özüdü.

Pəri də götürüf ona hələ əşrəfi vermək istəyirdi. Abbas dedi, xanım, onun heç şeyə ehtiyacı yoxdu. Gözü barmağındakı üzük-dədi, qaytar özünə ver, bizdən aralansın.

Pəri xanım işi başa düşüf üzüyü çıxardan vaxtı, Şah Abbas qiyafəsini dəyişdi, səhvini başa tüşdü. Üzüyü də gerçəkdən bağışdadı. Bu da bir sınaq idi, bu sınaxdan da çıxdınız, di sizə yaxşı yol – deyif buralardan aralandı.

Şah Abbas bunnardan aralanannan sonra Tufarqanı Abbas gördü kü, daha xətər soyuşdu, bunnan sonra bunnarın əl-ayağına dolaşan olmuyajax götürdü sazı sinəsinə, zilini zil, bəmini bəm elədi, onda görək nə dedi:

Qurban olum səni çəkən naqqəşa,
Yetirdin dəstimi damana, Pəri.
Qüdrət qələm çalmış ol qələm qaşa,
Əbrulərin bənzər kamana, Pəri.

Gəl verək əl-ələ çıxax bu dağa,
Gül-gülə sarmaşır, budax, budaxa.

Üz-üzə dayanax, dodax-dodağa,
Ağ sinən sinəmə dayana, Pəri.

Tutum rikabını, Gülgəzim atdan,
Sən məni qurtardın alovdan, oddan,
Oyadın Abbasi xabi-qəflətdən,
Tavuz kimi silkin bu yana, Pəri.

Kecaviyə əyləşif yola düşməkdə olsunnar. On gün tamamında kecavə Tufarqana çatdı. Qarşı gələn, muştulux verən, bir-birin müjdəliyən, hamı öz murazına çatsın, toy başdandı. Qırx gün, qırx gejə toy çalındı. Batmanqılınc Məhəmməd bacısının əlini Abbasa tapşırıldı. Ordan tərənif getməkdə olsun, Abbas gəlin otağına keçəndə gördü kü, Pəri öz-özünə tellərinnən oynuyur. Abbas Pəriyi belə görüf sazı gənə də döşünə sıxdı:

Pərinin zövqünə heyran qalmışam,
Öz-özünə qeyri-halınan oynar.
Cəvahir mətahı, dür xiridarı,
Tutufdu dəstində ləlinən oynar.

Sevdiyim əyninə geyifdi ağı,
Çəkifdi sinəmə düyünü, dağı.
Zülfünün ətri eylər məzağı,
Ağ üzə münəvvər xalınan oynar.

Ay Abbas, Pərinin bəzi işləri,
Yornux maral kimi xoş baxışdarı,
Almadı yanağı, inci dişləri,
Ağzı süd, dodağı balınan oynar.

Şamdannar yanır, otax gün kimi. Pəri xanım zövqünü daha da şirinnəşdirməkdən ötrü üzü üstə uzananda şamamalar anardan bəri görünən vaxtı Abbasın konlu coşa gəlif götürüf görək nə deyir, biz də deyək siz şad olun:

Pərim, sənin məmələrin,
Mən bilmirəm nəyə bənzər?!

Biri yasin surasına,
Biri əlif-beyə bənzər.

Biri mimdi, biri cimdi,
Bunnarı xəlq edən kimdi?
Biri səhər doğan gündü,
Biri axşam aya bənzər.

Biri Bağdadın xurması
Biri Alxatın alması,
Biri şəkərin xırdası,
Biri şamamaya bənzər.
Abbas deyər ağlım çaşır,
Qolların boynumdan aşır.
Duruf taxt üstə boylaşır,
Bir cüt şahzadəyə bənzər.

İki qol bir-birinə çatışdı, həsrətdər murazını aldı. Aşır gəldi, toy tutuldu. Elə də yaşadılar, oğul-uşax sahabı oldular, hamıyı murazına çatsın.

TAHİR-ZÖHRƏ

Bismillah İrrəhman İrrəhim! Allahın adıyla başlanan iş uğurlu olar inşallah. Allah işlərinizi uğura calasın həməşə. Sizin qulluğunuzda dayanan Borçalı mahalının Qarayazı bölgəsinin Kosalı kəndinin aşığı Aslan Kosalıdır.

Ustaddar məclisə başladıyanda «Divani» oxuyur, «Təcnis» oxuyur, «Gəraylı» oxuyur, sonra başladıyır dastana. Bizə bu dastanı keçirən, öyrədən ustaddara Allah irəhmət eləsin. Qarayazılı aşiq Alxan öyrəndiyim dastanı qulluğunuza çatdırajam inşallah.

– İran ölkəsində, İran dövlətində o vaxtları Qaraman deyilən bölgə oluf. Burda bir padşah yaşayırdı Tahar adında. Tahar padşahın bir cüt oğlu oluf, birinin adını qoyuf Hətəm Sultan, birinin də adı oluf Əhməd Xan. İki qardaş. Hətəm Sultanın bir qızı dünyaya gələr. Tahar padşah çox seviner. Öz anasının adını – Zöhrə adını Hətəm Sultanın qızına layax göruf, bunnan da adı imzalıyır inşallah!

Əhməd Xanın da bir oğlu var, ona da öz adını qoyur Tahar. Həməşə də uşağı «Xan Tahar» – deyə çağirer. Hası baba nəvəsini çox istəmer?! Çünki nəvə hər şeydən üstündü.

Tahar padşah böyük səltənəti, varı-döyləti öyladlarına qoyuf dünyasını dəyiməzdən bir az qabax, öyladlarını yanına çağiruf vəsiyyəət eliyir ki, «mən dünyamı dəyişerəm, hər nə qoyuf gedirəmsə, hamısı halalınız olsun. Yeddi arxa dolanana qədər ağılnan işlətsəniz şükür Allahın birliyinə hər şeyiniz var. Bir şeydən ehtiyacınız olmuyacax. Mehriban dolanın, istiyirsiniz ki, qardaşdığınız daha da şirin olsun, o zaman vəsiyyəət eliyirəm ki, nəvələrim Taharnan – Zöhrə göbəkədsi olsun, vədələri çatanda onları evləndirin» – deyif Allahın irəhmətinə getdi.

Hətəm Sultannan Əhməd Xana qalan var-döylət bölünör (hası qardaş axıratan bir yerdə oturor?). Hərəsi bir tərəfdə, bir barigaha sahib olor.

Hətəm Sultan ata barigahında, ata yurdunda qaler, Əhməd Xan ayrı yerdə yurd saler.

Bir müddət çox şirin dolanellar, arada böyük mehribançılıx olur. Uşaxlar gələr – Taharnan Zöhrə çatellar yeddi yaşdarına. Uşaxları məktəvə qoyullar. Uşaxlar başdıyır dərş almağa, əlif öyrənməyə. Gəlhagəl bir il, iki il, beş il. Uşaxlar bir-birinə çox mehriban olollar. Zöhrə Taharı çox sever, Tahar də Zöhrəni çox sever. Sevgi-məhəbbət dünyada başına gələnlərə ayəndi. Həddi-buluğa çatıllar. Bunnara dərş verən, bunnarı öyrədən molla Zöhrədəki gözəlliyə o qədər valeh olur ki, bilmer neynəsin, nə işnən Zöhrəyi özünə ram eləsin. Ancax Zöhrənin meyində yalnız Tahardı. Tahar Mirzədi. Ustad deyirdi ki, Taharın yaxşı xətti olduğuna görə ona həm də Tahar Mirzə deyərđilər.

Bu iki məhəbbət hələ gizdindədi. Molla da nə qədər çalışdı, nə qədər əl-ayax elədi heç Zöhrənin gönlünü ala bilmədi. Neynəsin, şeytan birdən insanın gönlünə çox xayınnıx verer. Çünki şeytan həməşə onun könlündədi. Şeytan vəsfəsələndirdi. Bir neçə dəfə molla Zöhrüyə açılmaq istədi. Ancax açıla bilmədi. Düşündü ki, neynəmək lazımdı. Qərara gəldi ki, hökmən Zöhrəynən Taharın arasını vurmaq lazımdı. Uşaxların arasına söz saldı, yalannan uydurmalar danışdı. Neynədisə, gördü yox, bu iki cavan, dərş oxumax əvəzinə həməşə bir-birinnən şirin söhbətdədilər, bir-birini məhəbbət alışdırıf yandırer.

Əmmaməsini başına qoyuf, çuxasını əyninə geyif, belini sarıyıf, əlinə hasa alıf, qədəm-qədəm Hətəm Sultanın evinə gəlif, salam-kalamnan sonra Hətəm Sultana eyhamnan qandırdı ki, belə də olmaz axı, bu uşaxlar dərş oxumor, məhəbbət eşqinə tüşüflər. Məhəbbət aləmindədilər.

Hətəm Sultan qardaşınnan düz gəlmerdi. Çünki qardaşının günü-gündən varı-döyləti arterdi, bununku geri gederdi. Neynəsin atasının dərğahında bir fitnə qaldırsın?! Əhməd xanın başına bir oyun gətisin.

Hətəm Sultan molluya dedi, hələ sakit ol. Uşaxlar öz yoluna gələllər, sənnik döyü.

Molla gənə fitniyə başdadi. Bir gün, beş gün, axırı Hətəm Sultanı bezdirdi. Hətəm Sultan uşağın anasını çağırır tafsırdı ki, uşağı məktəvə qoyma.

Bir gün ana tərindi uşağına ki, sən məktəvə getmiyijəsən! Zöhrə işi başa düşüb, Tahar Mirziyi görən vaxtı, dedi, ay Tahar, dilimnən dərdimi deyə bilmijəyəm, gəlginən sana saznan dərdimi deyim.

Tahar dedi: – Nəydi, noluf?

Zöhrə dedi: – Qulağ as!

Xəbərin yoxdu xəbərdən,
Nə gəzirsən, əmimoğlu?!
Sən əmdikcən qənd-şəkərdən,
Nə qanersan, əmimoğlu?!

Tahar Zöhrənin üzünə mat-mat baxer. Deer, hər dəfə məni öpüb qucaqlıyan qız, indi nəydi danışdığı?

– Götürör sözün o biri bəndini, görək neyə deyəcəyəm.

Başımdakı tirmə şaldan,
Üzümdəki qoşa xaldan,
Sən umursan ləbi-baldan,
Utanersan, əmimoğlu.

Mən Zöhrəyəm qələm qaşdı,
Gərdinimdə qulaş saşdı.
Mən yazıqı gözü yaşdı,
Sən qoyarsan, əmimoğlu.

– Ay Zöhrə, nədi dediyin?

– Ay Tahar, bir az həyalı lazımdı, bir az həyalı dolanmaq lazımdı. Sən az qalırsan bağırını yarım məni içinə addadasan. Belə də olmaz.

Tahar dedi, əmqızı, belə də olmasa məhəbbət, eşq olmaz axı.

Bəli, molla öz işindədi, fikirəşer ki, neynəsin buları tezliknən bir-birinnən ayrı salsın. Neçə dəfə əyax döyəsiydi?

Hətəm Soltan həyat yoldaşını çağırır Zöhrənin məktəvə getməsini qəti qadağa elədi. Bir gün, beş gün, on gün Tahar Mirzə geder məktəfdə Zöhrə yoxdu ki, yoxdu. Öydə çörək yeməz oluf, atasınnan-

anasının söyləməz oluf. Geder, gələr fikir içindədi. Bir gün də, gənə ümütnən getdi ki, gedif məktəfdə Zöhröyü görəjək. Gördü xeyir, Zöhrənin əyləşdiyi yer boşdu ki, boşdu. Götürör orda oğlannara, qızdara nə deyəjək, biz deyək, siz şad olun inşallah:

Belə gözəl doğub hansı analar,
Nədən hamı gəldi, Zəhrəm gəlmədi.
Göröm veran qalsın mollaxanalar,
Nədən hamı gəldi, Zöhrəm gəlmədi?

Taharın belə yanıklı oxumasına tayı-tuşu, yoldaşdarı da dözmədilər, başdadılar gözdərinnən yaş tökməyə. Onatana aldı Tahar birni də:

Zalım molla gedif nələr deyifdi,
Mən bilerəm Hətəm onu döyüfdü.
Ağlamağı əlif-qəddim əyifdi,
Nədən hamı gəldi, Zöhrəm gəlmədi?!

Bu müşgülə kim kömək eliyə bilər, bu işə kim əncam çəkə bilər? Oydu ki, aldı Tahar görək dahi nə deyəjək:

Açılar çiçəklər, baharrar, yazdar,
Ağlıyar Taharın sümüyü sızdar.
Sizə qurvan olam, oğlannar-qızdar
Nədən hamı gəldi, Zöhrəm gəlmədi?

Söz cavabı tamama yetişdi. Oğlanlara, qızdara yalvarmaxnan Tahara nə kömək? Neynəsin?

Atasını xəvərdar elədi, dedi, babeyi mehriban, başıma belə işdər gəlif.

Əhməd Xan bir neçə ağsaqqal-ağbirçəknən Hətəm Sultanın üstə gəldi, dedi, qardaş, uşaxlar həddibuluğa çatıf, vaxtdarıdı, evləndirmək lazımdı.

Hətəm Sultan dedi ki, Əhməd kişi, sənin məndə, mənim səndə itiyim zadım yoxdu. Hər kəs öz yerində olsun.

Əhməd xan qəzəbə gəldi, dedi, sən atamızın dediyini, atamızın vəsiyyətini yerəmi salmax istiyirsən?

Hətəm Sultan dedi, atamızın ixtiyarı öz övladına çatardı, mənəm oyladım da ixtiyarı yoxdu. Mən qızımı kimə istəsəm, ona verəjəm. Sən də get oğluna kimi istiyirsən tapgınan.

Əhməd xan kor-peşiman elçilərnən geri döndü.

Taharın Zöhrə neynəsin? Görüşməlidilər. Bir tərəfdən Tahar vaxtı xəlvətdiyif əmisinin öyünə getdi. Taharı görə Zöhrə sarmaşx kimi Taharın boynuna sarılan vaxtı Hətəm Sultan bunu gördü. Kəlləsinə qeyz vurdu, təpəsinə qan sıçradı. Qızını, arvadını döydü. Taharı tutuf zindana saldırdı.

Əhməd xan günnərnən başdadı gəlif-getməyə.

– Qardaş, insafa gəl, ətəyindəki daşı tökgünən. Qardaş qardaşa zulum eləməz; bizim atamızın vəsiyyətidir. İnşallah, Allaha şükür, varımız-döylətimiz başımızdan aşer. Oğul da sənindi, qız da sənindi, gəl bu işi eləmə. Hətəm Sultan «yox» – dedi ki yox!

Əhməd xanın da öz mənlisi vardı. Dışinin divinnən gələni Hətəm Sultanın başınan yağdıran vaxtı qardaşı əmr elədi yerindəjə Əhməd xanı öldürtdürdü, doğma qardaşının ömrünə xitam verdi.

Allah göstərməsin, xalxın içərisinə vahimə düşdü. Camaat çox narazılıx elədi. Hətəm xanın bu hərəkətinən.

Hətəm Soltanın ürəyi bunnan soyumadı. Əmr verdi ki, Taharı da dar ağacına gətirin.

Cəllad əmrə müntəzirdi, cəlladın nə işinə qalif, Hətəm Sultan Allah verə camaatın hamısını qırsın.

– Padşah sağ olsun, əmrini yerinə yetirəjəm, nə buyurursan əmir ver.

Dar ağacına gətirilər Tahar Mirzeyi. Bu vaxtı Tahar Mirzə gördü ki, bah, iş-işdən keçif. Orda götürüf görək nə diyəjək, biz deyək, siz şad olun, inşallah!

Tayım-tuşum yığılıfdı yanıma
Taxisirsızam yox günahım, xan əmi.
Zalım molla nə susayıf qanıma,
Taxisirsızam, yox günahım, xan əmi!

Cəlladdar kiminin əlində qılınc, kiminin əlində yağlı kəndir
əmr gözdöyüllər. Götürör görək birini də.

Dəryalarda olar dərin adalar,
Könül dost yolunda saldı cadalar.
Məktəb şagirdləri, mollazadalar,
Diləyillər iltimasım, xan əmi!

Zöhrə bu haq-hesavı görüf gözdərinnən bahar buludu kimi yaş
tökə-tökə kəlayağısını atasının ayağının altına atdı. Baba, sən nə
qayırırsan, nə iş görürsən?

Baba təpiknən qızı vuruf itəliyən vaxtı, götürör burda Tahar
Mirzə görək nə deyir, siz şad olun.

Gözəl kəklik kimi səsə gəlifdi,
Telləri sərində bəsə gəlifdi.
Ay həzərət, iltimasa gəlifdi,
Zöhrə kimi xoşzəbanım, xan əmi!

Tahar sözünü tamama yetirən kimi şahın vəziri irəli yeridi,
dedi, şah sağ olsun, bu gün qəzəbə gəlifsən, nə iş görürsən? Atasını
öldürdün, oğlunu öldürməyə Allah təbəkərallah sana ixtiyar verməz.
Cavandı bunu öldürmək olmaz. Evi boş, həyəti sahıvsız qoymaq
olmaz. Nəsli kəsmək olmaz, ona görə sürgün elə.

O vaxtı Hətəm Sultan əmr elədi:

– Bütün qullarınnan baravar bunu burdan iradd eliyin get-
sinnər!

Taharın özünən gözəl yeddi qulu varıydı. Qol-qola çatdılar,
hamısının qollarını geri yannan bağliyıf, cəlladların qavağına
qatdılar ki, bunnarı Türkiyə vilayətinə, Osmannı torpağına aparıf
ötürsünnər. Ancax molla qisasçılığınnan gənə də əl çekmerdi.
Hətəm Sultana dedi ki, ilanı öldürüf balasını niyə sağ buraxersan.
Qorxmorsanmı vaxt gələr gəlif sənnən qisasını alar. Nə qədər
fürsətədi Taharı da məhv elə.

Hətəm Sultan dedi, molla, ağsaqqallardan, bir də el tənəsinnən
qorxoram, yoxsa onu da atasının dalınca o dünyalıx eliyərdim.
Ancax cəlladdara tafşırđı ki, yol boyu bunun qullarının hamısının
boynunu vurun. Özünü də buraxın, qoyun iradd oluf getsin.

Bəli, İrannan Türk sərhəddinə gəlif çatdılar. Başdadılar qulları bir yerə yığıf öldürməyə. Tahar Mirzə baxdı ki, yox, iş-işdən keçif, qulları qıraxlar, görək cəlladlara neyə yalvarer, biz deyək, siz şad olun inşallah:

Sizə yalvarıram, sultan cəlladı,
Öldür məni, aman, qulu öldürmə!
Ədalət, səxavət, ixtiyar sizdə,
Öldür məni, aman qulu öldürmə!

Onatan cəlladın biri Tahara yaxınnaşif dedi, ayə, istiyirsən sənin özünü birinci öldürəm, heç qullarıymın ölümünü görmə. Tahar Mirzə götürör birini də:

Hər tərəfdən məlul-məlul baxıllar,
Şirin canımı eşq oduna yaxıllar.
Təxsirsizdi canlarınnan qorxullar,
Öldür məni, aman qulum öldürmə.

Tahar mənəm, sarvanı yox karvanam,
Günahım yox, mən təxsirsiz bir canam.
İstərsiniz mən də sizə qurvanam,
Öldür məni, aman qulum öldürmə.

Sözə baxmadılar, Taharın qullarını tamam qırdılar. Qana bələdilər, Allah göstərməsin. Hətəm Sultanın əmrinnən çıxmaq olmaz. Çünki o, nə dedi o da olmalıdı. Ona görə də Tahar Mirzənin qollarını açif dedilər: Oğlan, atayın çörəyini yemişik, sana qiymərix. Sən də öləsisən. Bizə daldeydan tapşırıxdı ki, səni də öldürək. Amba sana qiymərix. Allahı isteyirsən elə getginən heç yerdə də bizim adımızı çəkməynən.

Bəli, Tahar günə bir mənzil, teyyi-mənəzzil tək-tənha qərib ölkədə yolu başına götürüf üz qoydu tanımadığı, görmədiyi şəhərə varid oldu. Allah heç kimə göstərməsin qəribliyi. Osmannı torpağınan Qarsa gəlif çıxdı. Qəribin sahabı Allahdı, konulları işıxlandırer. Tahar Mirzəyi Xanverdi deyilən bir kəsin yanına gəttilər. Tahar Mirzədən soruşdu: – Oğul, sən nerəlisən, nəçisən, bu vilayətdə nə edirsən?

Tahar Mirza ağıly-ağıly götürüf görək nə deyir, siz şad olun inşallah:

Vətənimnən cida düşdüm,
Qan ağlar ellərim mənim.
Bülbüllər kimi gülşanda
Boş qaldı güllərim mənim.

– Oğul, başına gələn qəzeyi-qədəri təmiz deynən, nədi belə ağılırsan, noluf şükür Allaha!

Qulaq as, baba:

Hər nə oldu mana oldu,
Saraldı gül rəngim soldu.
Sağımda-solumda öldü,
Növcahan qullarım mənim.

Xan Taharın bu çağında,
Sinəsi Zöhrə dağında.
Qaldı hovuz qırağında,
Sonalı göllərim mənim.

Xan Taharın başına müsibətdər gəlif, yanında növcahan qulları ölüf, Vətənnən didərgin tüşüf, qırağa çıxıf. Xan Zöhrənin dərdi birəbeş...

Xanverdi kişi Taharı oğul kimi qəbul elədi. Göstəriş verdi paltarı dəyişdirilsin, hamamlansın.

Tahar Mirzə burda qalmaxda olsun, sizə hardan xavar verəjəm Zöhrədən. Zöhrə nə haldadı, başına nə müsibətdər gəlif?

Aradan 3-4 ay keçmişdi. Molla yavaş-yavaş başdadı Zöhrə xanıma yaxınlaşmağa. Dərdini açmaq istədi ki, sənnən öteri dəli-divanıyam. Bu işdər, Taharın başına gətirdiyim bu müsibətdər hamsı sənin eşqinnən ötrüdü, yoxsa mənim Taharnan nə işim vardı. Molla Zöhrüyə bu sözdəri deyəndə qız dedi:

– Molla, yolunu çəşmə, bir də mana bu sözdəri desən, babama deyərəm. Babam səni duz daşı kimi əzdilər. Kirmiş dur, bu sirri bir də açma, neyə bilersən elə də qoy qalsın.

Molla dedi, yox, Zöhrə, sənnən dönmək yoxdu. Sən saydığını say, gör fələk nə sayır?!

Zöhrə ah-vay içində, Zöhrə dərd içində, Tahar Mirzənin dərdi, əmisi Əhmədin dərdi qızı haldan salıfıdı. Gəzə-gəzə gəlif əmisinin öyünə çıxdı. Tahar gəzən otaxları gəzif, başına qara bağılyıf, Allah heç kəsin başına gətirməsin. Gördü imarət boşdu, heç kəs yoxdu. Götürdü bu məqamda görək sinəsinə nə gəldi, tərəfindən çatdırax, xoşbaxt olun.

İmarətlər, sizdən xəbər alayım,
Sizdə gəzən xanlar xanı nejdoldu?
Könül qəmli bu viranı gəzəyim,
Sizdə gəzən xanlar xanı nejdoldu?

Hanı bəs baharım, hanı bəs yazım,
Hanı bəs söhbətim, hanı bəs sözüüm?!
Nejdoldu ördəyim, nejdoldu qazım,
Sizdə gəzən xanlar xanı nejdoldu?

Əhməd xanın xanımı Nazpəri xanım otaxlardan gələn səsə tərəf gələndə gördü ki, Zöhrə xanımdı, qan-yaş tökə-tökə şüvən qoparər. Geri yannan yaxınnaşif Zöhröyü qucaxladı, bağırina basdı. Nazpəri xanımın göz yaşı Zöhrəninkinə qarışdı, Zöhrəninki Nazpəri xanımınkına, bir müddət belə qaldılar. Dinmədilər, danışmadılar, elə hey ağladılar. Bir azdan Nazpəri xanım özünə gəldi, üzünü Zöhrə xanıma tutuf dedi: – Qızım, qızım, Allah bizi bu dərdə salanı bunnan böyük dərdə salsın. Onatan Zöhrə götürdü birni də görək nejdə dedi:

Zöhrəyəm, çəkərəm ahınan-zarı,
Getməz ürəyimin qəmi, qubarı.
Bir desən neynədin sən Xan Taharı,
Səndə gəzən xanlar xanı nejdoldu?

Nazpəri xanım bir qədər Zöhrənin könlünü aldı, üz-gözünnən öpdü, otaxları gəzdirdi. Başına taytuşdarı-qızdarı yığdılar. Xeyli söhbətdən sonra Taharın nejdolduğu, harya getdiyi hələ bulara bəlli

döylü. Zöhrə yerinə-yurduna sığışmer ki, sığışmer. Qızdarı belə görüf, onnara dərđini nejə deyəjək, siz şad olun, inşallah.

Qızdar, gəlin sizə dərđim söülüyüm,

Taharın sir sözü yadıma düşdü.

Pünhanı dərđimi bəyan eyliyim,

Taharın sir sözü yadıma düşdü.

Cavannıxdı, gözəllikdi, eşqdi. Hamı bir-birinə dərđini söylüyür.

Axşam-səhər gəlib məni bəllərdi,

Öpərdi üzümən, döşüm əllərdi.

Özü gəlmİYəndə qasid yollardı,

Taharın sir sözü yadıma düşdü.

Zöhrə deyər zülm elədim özümə,

Əcəb yandım beyvəfanın közünə.

Bulaq üstə su səpərdi üzümə,

Taharın sir sözü yadıma düşdü.

Bəli, Zöhrə bu dərddə, bu qəmdə, Allah sizə dərđ-qəm verməsin inşallah! Zöhrə Taharın yolunu gözdəməkdə, Taharın dərđini çəkməkdə olsun, görək Taharın başına nələr gəldi?

Xanverdi Sövdəgər ki, Taharı özünə oğulluğa götürdü. Paltarını dəyişdirdi, yedirdi, içirdi. Bir ay keçmişdi, Xanvrerdi Sövdəgarın qızı Taharı gördü. Taharı görəni kimi qız ona vurulmağa başdadı. Ancax Tahar gözünün qulağınan da baxmer qıza. Qızın adı Bolqarlı Xatın idi. Nə qədər hərrədi, neynədi Taharı tora sala bilmədi. Qız bir gün dərđini atası Xanverdi Sövdəgara danışdı, Tahara vurulduğunu bəyan elədi. Atası dedi, qızım, bir az səbr elə, mən özüm Taharın fikrini öyrənərəm, irazılıx versə çox yaxşı olar, həm kürəkənim olar, həm də oğlum. Görürəm özü də xan oğludu, çox ləyaqatdı oğlandı. Çağırtırdı Taharı hüzuruna, dedi kefiyin harasıdı, nə təhərsən?

– Çox sağ ol, əmi, Allah sənnən irazı olsun, çox irazıyam. Məni belə qəbul eliyif öz oğlun kimi saydığına görə sana ömrüm boyu duvaçıyam.

– Oğul, burda bir fikir də var.

Tahar dedi, baba, sennən qavax qoy mənim bir neçə xana sözüm var, onu deyim, sora lazımsa sən də deyərsən. Bunu deyif Tahar görək götürüf nə dedi, siz xoşbəxt olun:

Baş götürüf ayağına gəlmişəm
Hər yerdən kəsilib əlacım, əmi!
Ayax torpağına ziyarətim var,
Əgər qəbul olsa meracım, əmi!

– Bala, meracın da qəbuldu, hər bir şey də. Mənim gözümlün ağı-qarası bir qızım var Bolqar Xatun. O nişannıdı. Eşitmişəm, o, da gözünü sana dikif, nişannısına getmək fikrində döyü. Tay-tuş arasında da, oğlan da mənim yaxınımdı, qohumluğu çater. Söz-gap olur, sənin fikrin nədi?

Tahar dedi, qulaq as:

Kim sevər ördəyin, kim sevər qazın,
Kim çəkər işvəsin, kim çəkər nazın,
Pərdeyi-ismətdə Bulqarlı qızın,
Hax bilsin o, mənim bir bacım, əmi!

Xudaverdi Sövdagar əlini üzünə qoyuf, Taharın üzünə möykəm-möykəm baxdı. Onacan Tahar aldı birni də:

Atdılar vətənnən məni irağa,
Kimim var dalımca düşə sorağa.
Xan idim çıxardım ağır yığnağa,
Taharam, boş qaldı taxt-tacım, əmi!

“Əmi” – deyəndə kişi başdadı ağlamağa. Tahar başına gələnəri, atasının ölümünü, qullarının ölümünü, özünün çəkdiyi əziyyətdəri bulara danışan kimi, Allah göstərməsin, ağlaşma qopdu. Bulqarlı Xatın irəli yeridi.

Dedi, oğlan, dərđini indiyətən manna demiyifsən, çox da mənə sana vurulmuşam, amma bunnan sonra sən mənə qardaşımın. Ürəyə zor eləmək olmur, neynəmək. Allah səni öz sövgünə qovuşdurar, inşallah! Ancax sennən xahişim odu ki, bir neçə gün də bizdə qal, barabar bağlarımızı seyr eliyək.

Bəli, bağı gəzərkən, bülbüllərin səsinə eşidəndə, bu qənirsiz gözəllikləri görəndə məhəbbətnən dolu ürək neynəməlidi?

Bu vaxtı Bulqar Xatın gözdərini Taharın sufatına zillədi. Dedi ilahi, varsan, yoxsan, özün bilirsən, noloydu insanların hamısını bu sufatda yaradeydin. Onatana aldı Tahar görək bağda cəh-cəh vuran bülbülə nə dedi?

...Bülbül, sənın işın qandı,
Aşıqlər oduna yandı.
Nədən hər yerın əlvandı,
Köysün altı sarı, bülbül!

Bu bir qızın geyiminə də işarəydi.

Qız dedi:

– Can-can fikri manadı.

Aldı birində də:

Bülbül, sən bəla çəkərsən,
Göz yaşın kola tökərsən.
On bir ay cəfa çəkərsən,
Bu bir ay da zarı, bülbül.

Bülbül, sən məni yandırdın,
Axar sular bulandırdın.
Gülşən bağın dolandırdın,
Yazıq xan Taharı, bülbül.

Bulqar Xatın dedi:

– Ədə, o, işarələrini kimə verirən? Doğrumu sənın xəyalınnan keçerəm. Dedi:

– Yox, xanım, mənim xəyalımnan keçmərsən.

Dedi:

– Bayax bülbülə dediyin sözdər, məni sənə çəker axı, belə bir fikirin varmı?

Tahar Mirzə:

– Yox xanım, bayaq nə dedim axı?

Birin də deyim qulaq as, sənnik heç nə yoxdu:

Yenə geyibsən al-yaşıl
Gəşd edirsən bağı, bülbül.

Ağlamaq mana yaraşer,
Axşam-səhər çağı, bülbül!

Tahar Mirzə üzünü bülbülə tutuf demək isteedi ki, sənin nə dərdir? Dərd məndədi.

Bulqar Xatın:

- Oğlan, sənin nə dərdir var ki, belə yanıqlı oxudun?
- Qulaq as.

Bülbül, səni kim uçurdu?
Yurddan-yurda kim köçürdü?
Kim süzürdü, kim içirtdi?
Kim olmuş sağı, bülbül.

Haman Bulqar Xatın xeyli özünə yığıldı. Dedi:

– Vallah, burda nə sirr varsa, görək bir bu nə deyir. Sözüünün axırın neyə deyəcək?

Maral gəzər binasında,
Tərhan yatar yuvasında.
Xan Taharın sinəsində,
Zöhrə yarın dağı, bülbül!

– Mənim Zöhrə kimi bir yarım var, ay Bulqar Xatın, sən fikrindən daşın, mana bacı ol. Allahdan bərəkət, Allah da sənün üstündə dursun. Bulqar Xatın gözünən yaş axıtmağnan nə olsun? İş-ışdən keçif, hər kəsin öz sahabı var. Allah hər kəsin, özünə bir tay yazıf.

Tahar Mirzə:

– Məni babayın yanına apar, babannan halallıq alem. Mən getməliyəm.

Bəli, söhbət eliyə-eliyə Xanverdi Sövdəgarın yanına gəldilər:

– Babayi mehriban, mənim fikrimə bir şey gəlif, saa bir üç bənd deyəjəm, onnan sonra məni mürəxxəs eliyə bilərsən.

Xanverdi xan:

– Oğul, de görüm hələ nə deyirsən?

Tahar Mirzə:

Başına döndüyüm, qurvan olduğum,
Bir sözüm var sənə, Xanverdi, deyim.

Duz-çörəyin halal elə, gedirəm,
Hər yerdə o, mənə nan verdi, deyim.

Xanverdi Sövdəgar:

– Oğul, bizim borcumuzdu, qonağa hörmət eləməy, bizim qonağdan başqa kimimiz var ki, sən o sözü deyirsən? Sənin özgə fikrinnən keçən nədi? İnşallah işin də, aqibətin də yaxşı olar.

Tahar:

– Baba, qulaq as gör nə deyirəm:

Ərzimi eylərəm mərdi-mardana,
Şikayətim vardı çarxı-dövrana.
Sübh çağı girmişdim bağı-bostana,
Bülbül də gül üstə can verdi deyim.

Mən öz gülümdən ayrıla bilmərəm. Hər şeyi sənə açıq demişəm.

Xanverdi Sövdəgar:

– Bəli, oğul, de görüm sözünün Alməmmədi nədi?

Tahar:

Tahar Mirzə yanar eşqin közüynən,
İşvəsiynən, qəmzəsiynən, nazıynan.
Rəqib tənəsiynən, düşmən sözüynən,
Bəlkə Zöhrəm mənnən yan verdi deyim.

Başıma gələn budu. Qorxuram mənim Zöhrəmi əlimdən alalar. Axirətə yana-yana gedəm. İndi sənnən mən mürəxxəs olmaq istəyirəm. Halallıq istəyirəm. Sənin qızın mənim bacım, sən mənim atam.

Bulqar Xatın yanmağnan ha döyül. Bəli, ixtiyar verdilər. Yola düşdü. Tahar Mirzə günə bir mənzil, tayyimünəzil, gəlhağəl gəlif, ustadlar cürə-cürə sözlər deyib. Yamən şəhərinin yanından keçəndə, şah qızı Nərgiz Taharı yolda tutdu. Ovdanmı gələrdi, hardansa gələrdisə çox bir qüvvəli, öz yerində, öz ətrafında sayılmış bir şəxs qızı idi. Nərgiz xanım Taharın əsir kimi qol-bəylərinin qarşısına qatdırıf, qollarını bağlatdırıf, imarətinə gətirdi. Atasına dedi:

– Baba, bu qaçaxdı bunu zindana salajam.

Atası:

– Sən bilərsən, kimdi sənin əlinnən alan.

Bir gün, iki gün, ancaq Nərgizin qəlbinə Təhar Mirzənin gözəlliyi getmir. Gəlir hərdən yoxluyur ki, görsən məhbubu necədi. Bu tərəfinə, o tərəfinə hərəninir. Axırı Təhar buna müştəri gözünən baxır:

– Qız fikrin nədi? Mənnən nə istiyirsən? Məni burya niyə gətirirsən?

Qız dedi:

– Ədə, bir maa tərif deyə bilərsənmi?

Təhar Mirzə:

– Qulaq as, deyərəm. Onnan gələsi nə var?

Budur gəlib, bahar fəslü,
Açılıfdı lala, nərgiz.
Ağzın süddü, dodax qaymax,
Dilin batıf, bala, Nərgiz!

Nərgiz bir eşqlanmağa düşdü ki, az qaldı ki, Təhar Mirzənin qarşısında sındırif, oynasın. Allaha and olsun, bunun könlünü almışam, yoxsa bu mana tərif diyəsidi? Aldı görək ikinci bəndini:

Kəsibsən aşığın yolun,
Qırıbsan qanadın-qolun,
Tutu kimi ötür dilin,
Dönübsən bülbülə, Nərgiz !

Qızıl bazular qoldadı,
Əşrəfi ipək teldədi.
Zöhrənin gözü yoldadı,
Tutma məni dilə, Nərgiz!

Ölmüş şeydi, mənnən sənə yar olmaz.

Nərgiz:

– Oğlan, nə gözəl oxuyursan, birini də deynən.

Yalvartma sən Xan Təharı,
Ağlatmeynan zarı-zarı.
Məlul qoyma Zöhrə yarı,
Dur məni sal yola, Nərgiz!

Bəli, ordan-burdan, ay bala, zornan gözəllik olmaz. Belə bir aşıqı da əyləmək olmaz. Xan Taharı azad eyliyillər. Tahar gəl-hagəl, hansı yollardan ki, bunu aparmışdılar, o yollardan da gəlif Qaramana çatır. Gizlindən gələr, bir əmizadası var idi, əmizadasının, adı Mələksumaydı. Onun yanına gəlif, daldeydan özünü görsətdi. Mələksuma bunu görüf:

– Əyde, öyün yıxılsın, sənün başına oyunnar gəlif, sən burayamı gəlifsən? Demersənmi, səni öldürəllər, asallar, kəsəllər, hardan gəlersən burya?

Tahar Mirzə:

– Mən getməliyəm. Gəlmişəm, indi, məni Zöhrənin yanına aparmalısın.

Mələksuma:

– Heç bir vəchlə səni Zöhrənin yanına aparmaq olmaz, ancaq mən bir şey fikirəmişəm.

Tahar Mirzə:

– Nədi fikrin?

Mələksuma bir qadın donu tapıf, Tahar Mirzeyi başdan-ayağa qadın libasına geyindirif, Zöhrənin yanına aparır. Gələndə gördülər ki, Zöhrə xanım şirin yuxudadı. Bu vaxtı Mələksuma istədi Zöhrəni oyatsın. Tahar Mirzə irəli yeridi, dedi söygülümü özüm oyadajam. Oydu ku, götürüf görək neyə dedi, biz deyək siz sağ olun.

Dan yerinə yenə düşdü nişana,
Oyan, gözdərinə qurban olduğum.
Uşdu şeyda bülbül qondu gülşana,
Oyan, gözdərinə qurban olduğum.

Alma atdım yastığına dayandı,
Yastığın da al qırmızı boyandı.
Sənnən yatan qız-gəlinnər oyandı,
Oyan, gözdərinə qurban olduğum.

Bağrım başı bar götürməz xəzəldən,
Göz çəkmərəm sənün kimi gözəldən.

İkimiz də həmdərd idik əzəldən,
Oyan, gözdərinə qurban olduğum.

Nə vaxtandı gözüüm yolda qalıbdı,
Sarılıbdı, gül irəngim solubdu.
Oyan Zöhrə, Xan Taharın gəlifdi,
Oyan, gözdərinə qurban olduğum.

Tahar Mirzə neynədisə Zöhrə oyanmadı.

Belə olanda Mələksuma arvad Zöhrənin başının üstündə duruf
görək Zöhrəyü neyə oyatdı:

Xab içində yatan Zöhrə,
Oyan, Zöhrə, yarın gəldi.
Dərdə-qəmə batan Zöhrə,
Oyan, Zöhrə, yarın gəldi.

Zöhrə tələsik qalxıf, gözlərini oxalamadan, Mələksumaya belə
cavab verir:

Mələk ana, doğru danış,
Görən haçan gələr Tahar,
Yoxsa, yuxumu görmüşəm,
Görən, haçan gələr Tahar?

Mələksuma dedi ki, qulaq as, ay bala:
Muradın haqqı bitirdi,
Müjdəni qarı gətirdi.
Gətirif sana yetirdi,
Oyan, Zöhrə, yarın gəldi.

Zöhrə deyir:

Eşqin gölünə girərəm,
Sınıq könüllər hörərəm.
Sana mən müjdə verərəm,
Söylə, haçan gələr Tahar?

Mələksuma:

Sonalar göllərə cuma,
Sözü gətirdim tamama.

Sənə qurban Mələksuma,
Oyan, Zöhrə, Tahar gəldi.

Zöhrə:

Zöhrəyəm, qanlar ağlaram,
Bulannıq sel tək çağlaram.
Qəlbimi yara bağlaram,
Söylə, haçan gələr Tahar?

Zöhrə gözünü açanda gördü doğrudan da Tahar qadın libasında bunun yanına gəlif. Tez soyunuf paltarını dəyişdi. İki sevgi bir-birinə tapışmağda olsun. Xeyli dərdləşdilər, Tahar:

Zalım atan, xan atamı öldürdü,
Olsun taxtı-tacı, tarımar, yeri.
Ağladıban göz yaşımı sildirdi,
Qalmadı bir məndə ixtiyar, yeri.

Zöhrə cavabsız qoymadı:

Zalım atam ol atanı öldürdü,
Olsun taxtı-tacı tarımar, yeri.
Üstümüzə düşmənnəri güldürdü,
Olmasın dövləti, bərqərar, yeri.

Tahar Mirzə:

Dost-düşmənnər hər tərəfdən baxdılar,
Könlümün evini vuruf yıxdılar.
Şirin canım eşq oduna yaxdılar,
Yaxdılar sinəmin üstə nar, yeri.

Aldı Zöhrə:

Əbəs bizi yaman günə salıbdı,
Dörd yanımızı qarı-düşmən alıfdı.
Demə ki, yad eldə yalqız qalıbdı,
Ala bilməz tər lan elin sar, yeri.

Mən dediyimin üstə durmuşam, ay Tahar. Ömrüm boyu səni gözdüyəjəm. Tahar dedi:

Mən Taharam, halım müşgül olanda,
Əcəl peymanası gəlif dolanda,

Tər bağçalar saralıban, solanda,
Qoyma qona gül dibinə xar, yeri.

Bəli, aldı Zöhrə:

Eşqin səməndini minif çaparsan,
Sınıq könülləri həməən yaparsan.
Sən oğlansan yad ölkədə taparsan,
Zöhrə yalnız çəkər ahu-zar, yeri.

Bah-bah-bah. Böyük dərdi çəkilməz. Burda götürüf söhbət əsnasında, yeyillər, içillər, kimdi, gələn yox, gedən yox, ancaq iş qorxuludu. Çünki, bunların dörd bir yanı qarollanan, gözətçilər-nən, çuğullanan, bir tərəfdən bunların adamları, bir tərəfdən şahın adamları güdöllər ki, gələn-gedən olar. Bir gün, iki gün, axırı dedi ki, belə qalmaq olmaz. Gələn var, gedən var, gəlif səni görəllər. Tahar Mirzə dedi:

– Ağıma bir şey gəlif. Dedi: – Nədi? Onu elətməlisən mütləq. Bir müşəmbəli sandıx qayıtdır mənim boyuma. Üstünnən də bir balaca nəfəs yeri qoydur, sanduğu səhər tulla, axşam çək çıxart məni, sənnən görüşüm. Beləliknən, görək Allah havaxtacı verib, yaşayıyıq.

Bəli, Zöhrənin ağına batdı. Mələksuma qarının əlinnən bir sandıx qayırtdırıf, gətirdilər, müşəmbələtdilər ki, içinə su atdamasın, üstünnən də bir balaca yer qoydular nəfəs alsın. Bu minvalnan bir gün, beş gün, iyirmi gün hər axşam aparıf sandığı çəkif, səhər sandığı salırdılar çaya. Çünki çay Zöhrənin tufarının dibinnən axırdı. Heç kim başa tüşmürdü, burda nə var, nə yox.

Tahar dedi:

– Qız, mənim yadıma bir şey tüşüf:

Dedi:

– Nədi?

– Qulaq as:

Başına döndüyüm alagöz canan,
Qoy aparsın göröm, sel mənə neynər?
Sana qurvan olsun bu şirin canım,
Qoy aparsın göröm, sel mana neynər?

Əmib-əmib ləblərindən qandığım,
Alışiban eşq oduna yandığım,
Müşənbələ, at dəryaya sandığım,
Qoy aparsın görüm, sel mənə neylər.

Əlbət belə imiş qəzanın işi,
Gecə-gündüz mən edərəm təşvişi.
Yusifli dəryadan qurtaran kişi,
Qoy aparsın görüm, sel mənə neylər?

Mən Taharam, sözüüm deyim mərdana,
Şikayətim vardı, qadir Subhana.
Qoy sandığa, tulla, məni ümmana,
Qoy aparsın görüm, sel mənə neylər?

Bəli, bu minvalnan bir aymı, iki aymı, səhər tezdən sandıx dəryaya salınır, axşamüstü çəkilir. Bunnar öz işində, öz kefində. Ancaq görək, fələk nə iş qayırır.

Bir axşamüstü gedəndə gördülər sandıx yoxdu, gedif su aparıf. İpi çəkəndə ip gəldi, sandıx yoxdu. Zöhrə başına döyməsin, neynəsin?! Qan-yaş tökməsin neynəsin?! Zöhrənin ahu-zarı dünyöyü götürüf. Görək burda nə deyəcəh:

Qanlı dərya, nə axırsan selavda
Axıb-axıb sən ümmana gedərsən.
Amanatdı, qərq eyləmə sandığı,
Tapşırıram Süleymana, gedərsən.

Ağlaram gözümünən tökərəm qanı,
Fəryadıma yetis, Kərəmin-kanı.
Bir ah çəksəm qurudaram dəryanı,
Üz tutufsan biyabana gedərsən.

Zöhrə necə dözsün bu ahu-vaya,
Kaman ikən qəddim dönübdü yaya.
Əlimnən sandığı atdım dəryaya,
Daldalanıb sən ha yana gedərsən?

Bəli neyləməy olar? Dərya aparıf gedif sandığı. Zöhrə eşiyə çıxer, içəri girer, başına döyör, saçını yolor, neyleyir. Mələksuma qarı dedi:

– Bala, Allahdan umudunu üzmə.

Savaxlarınız xeyrə açılsın. Zöhrə bir savax tezdən, hardan ki, sandığı gedif özünü oruya yetirdi. Siyah tellərinnən üç tel ayırif görək nə dedi? Biz deyək, siz şad olun:

Dərya, sənin dalğaların,
Çağlar ingildər, ingildər.
Kimin körpə yarı itib,
Ağlar ingildər, ingildər.

Mələksuma qarı özünü döyməknən, üzünü-gözünü cırmağla-maxnan noolsun? Dörd yana yığılan qızdarın ağlaşması Allah göstərməsın, fəğan eliyirlər. Aldı birini də:

İki dağın arasınnan,
Fələk kəsif qarasınnan.
Xan Taharın nalasınnan,
Dağlar ingildər, ingildər.

Aldı üçüncü bəndini görək nə deyir:

Dərya, sən kəsdin aranı,
Sinəmə vurdun yaranı.
Xan Zöhrə başa qaranı,
Bağlar ingildər, ingildər.

Yüz çağır, yüz çığır nə köməyi var? Dərya köpüklənər, sandıx da üzə-üzə üstündə. Kim bilsin harya geder. Allah aparıf hayana çıxardajax. İnşallah, görərik. Tahar sandığıda geder. Çin padşahının qızı Banı xanım bir dəstə qıznan suyun kənarına gəzməyə çıxıflar, yuyunmağa. Onu görüllər ki, dərya üzündə bir sandux gələr.

Banı xanım:

– A qızdar, o ya gəmidən qalif, ya kimnən qalıfdı. İçinnən canlı çıxsə mənım, cansız çıxsə sizindi.

Qızdar deyir, nətər yani canlı çıxsə?

Banı xanım:

– Yanı, dir insan çıxsa mənimdi. Qızıl, gümüş çıxsa sizindi. Oldumu?

Qızlar:

– Oldu.

Ələviyyə adında bir telli-toqqalı qız soyundu. Özünü verdi dəryanın ortasına. Üzə-üzə gedif, döşünnən vura-vura sandığı qırağa çıxartdı. Banı xanımın az qala ürəyi gedəcəkdı.

– A qızdar, gəlin sandığın ağzını açmağa.

Ordan-burdan, bir-birinə köməyləşif, sandığın ağzını açdılar. Tahar Mirzəni dalğa vuruf, layla çalíf, gözünə yuxu gedif. Heç özünnən xəvəri yoxdu. Banı xanım nəzər salanda gördü ki, ilahi, on dörd gecəlik ay kimi allah-təala boş vaxtı qırx qələmnən zinyət verif. Yanı bunu nətəhər yaradıf. Qaş, göz, kirpik, boy-buxun. Heç dilnən deyiləsi döyül. Bəşərdi da. Banu xatunun eşq atası ciyarına düşüf, saçınnan üç tel ayıríf sinəsinin arasına basíf, görək oğlanı nə təhər oyatmax istədi. Qızdarın bəzisinin gülüncünə gəldi, bəzisinin yazığı gəldi.

Açanda sandığı göründü sinə,
Camalın şövqünü bənzətdim günə.
Kim çəkif, köhsünü dağı-düyünə,
Oyan sandığınnan, can əcəm oğlu.

Açanda sandığı göründü maya,
Camalın şövqünü bənzətdim aya.
Söylə, səni kimlər atdı dəryaya?
Oyan sandığınnan, can əcəm oğlu.

Tahar gözünü belə açanda dedi, ya rəbb, bunlar cindi, şeytandı, mən hardayam? “Bismillah” eylədi, gördü qaçmellar. Dedi:

– Yox, bunnar bəni-insanlardı. Ancax insannar nə insannardı, dəvə-daylağı kimi bir-birinnən iri. Titim-titim titrəşirdilər.

Aldi görək:

Saralıban, o gül rəngin solubdu,
Qaynayıban gül peymanın dolubdu.

Kimdən sənə belə sitəm olubdu?
Oyan sandığının, can əcəm oğlu.

Tahar Mirzə gözünü açıf “Ya Allah” deyif əyağa qalxdı. Ordan-burdan, qızdar gördülər bu padşah löyünlü, padşah libasdı belə bir gözəl gəncdi. Tahar Mirzənin də yanında saz yox, bir şey yox. Ustad deyirdi yerdə bir kösöy vardı götürüf saz yerinə sinəsinə basdı. Görək nə deyir. Biz deyək, siz şad olun:

Mən yetiməm, siz atalı-analı,
Tanrı məni sizə qurban eyləsin.
Qolları bazubəndi, başı cunalı,
Tanrı məni sizə qurban eyləsin.

Kimi ağ geyinif, kimi qırmızı,
Kimi gül döşürür, kimi nərgizi.
Nazinən yeriyir şahımın qızı,
Tanrı məni sizə qurban eyləsin.

“Şahımın qızı”nın adını çəkəndə Banu xanım elə bilginən təzə gül açılar. Bir dənə qəşmərrəndi¹⁴ ki, ennənən kimi elədi. Dedi ki, gədənin könlünə girmişəm, hər şey düzələjək. Onatana götürdü görək Tahar daha nə deyir:

Adın Banu, özün xanlar xanısan,
Gözəllər içində nişanalısan.
Bircə Xan Taharın şirin canısan,
Tanrı məni sizə qurban eyləsin.

Banu xanım öz-özünə elə şad oldu ku, “Oğlanın konlunu aldım, daha mana ölüm yoxdu”. Bəli, Banu xanım bir neçə gün Tahar Mirzeyi ovutdu. Qız Tahara elə vuruluf ku, bir dayqa¹⁵ onsuz keçinə bilmer.

Tahar Mirzə heç buna gonul vermer, heç buna yaxınnaşmer.

Banu xanım gənə Tahar Mirzeyi bağa gətirdi. Bağ nə – Gülşan bağı. Bülbüllər bir-birinin cəhcəhindədi. Banu xanım dedi ki, bizim bülbüllərin cəh-cəhi, bağımızın gözəlliyi xoşuna gələirmi? Dedi:

¹⁴ Qəşmərləndi – qürrələndi mənasında

¹⁵ Dayqa – dəqiqə

– Qulaq as, xanım:

Baharın yetgin çağıdı,
Qarşılacaq yazı, bülbül!
Sən oxursan, mən ağlaram,
Belə gəlif yazı, bülbül!

Oxu səsin zilə gəlsin,
Xoş avazın dilə gəlsin.
Yarım gülə-gülə gəlsin,
Mən çalanda sazı, bülbül.

Söz ağzınnan çıxmışdı. Banu xatun Taharı qucaxlıyır, yanağının bir busə götürdü. Tahar tez özünən Banu xatunu ayırır geri durdu. Sınəsinnən geri itələdi. Dedi:

– Xanım, səhv eləmə, qulaq as:

Tahar Mirzə düşüf xəstə,
Mən olaydım sən həvəsdə.
Oxuyasan budaq üstə,
Zöhrəm edə nazı, bülbül.

Bəli, Banu xanımı özünən araladı. “Zöhrəm edə nazı, bülbül” sözü Banuya elə toxundu, ürəyinə sancıldı. Öz-özünə dedi, “yaxşı mən sənnən bu hayıfı alaram”. Çünki Banu xanım şah qızıydı, özü də gözəl qadınıydı. Yüzlərnən şahzadələr, bəylər, oğlanlar istəmişdi, heç birini könlünə salmamışdı. Ancax Tahar Mirzeyi gözünün bəbəyi kimi severdi. Tahar Mirzənin də belə eləməyi Banunun xoşuna gəlmədi. Qayıtdılar imarətə gəldilər, ibadət eləməyə. O yannan, bu yannan, yemək, içmək. Çuğulun anası ölmüyüfdu, biri öldümü, sabah yerinə beşi doğulor. Çuğullar şaha çatdırdılar ki, bəs deməzsənmi sən qızın Banu xanım, sənnən xavarsız özünə toy eliyir. Yanında oğlan saxlıyır. Şah fərraşdarı çağartdırır Tahar Mirziyi tapdırdı, hüzuruna gətirdi. Hikmətnən, gözəlliknən, mərifətnən Tahar Mirzə özünü şaha təqdim elədi. “Adım Tahar Mirzədi, Qaramannam. Əhməd xanın oğluyam”.

– Oğul, bəs burda sən nənə işin, mən qızımın yanında nə gəzersən?

Dedi:

- Qulaq as, qoy sözümün cavabımı saznan deyim:
Şahım, mən qapına dada gəlmişəm,
Nola yetirəsən canana məni?!
Hətəmin qızına aşiq olmuşam,
O atdı dəryayi-ümmana məni.

Qərrib dağlar kimi dağları aşdım,
Hələ tifil ikən ağılımı çaşdım.
Oxudum sinəmin dəftərin aşdım,
Buyurdu cəllada fərmana məni.

- Oğul kim, nə?

Dedi:

- Qulaq as, baba!

İndi sənə mən şikayət eylərəm,
Xəncər alıb qara bağrım teylərəm.
Üzüm tutmur beş kəlməni söyləyəm,
Apar Zöhrə ilə divanə məni.

- Ay oğul, Zöhrə nədi, sən nə danışersan? Səni mən qızım
Banunun yanında görürəm.

Banu xanım da əyləşif, örpəy üzündə, atasının məsləhətinə
fikir verir.

Aldı birni də Tahar:

Uşaq ikən beşiyini yığradım,
Çörəyimi zəhərlərə doğradım.
Hətəm Sultan qəzəbinə uğradım,
Atdı seldən selə, ümmana məni.

- Ay oğul, vallah, heç nə başa düşə bilmerəm. Bir da görüm
Hətəm Sultan kimdi, sana nə oluf? Dedi:

- Qulaq as:

Hətəm Sultan özünü mana bildirdi,
Xan Taharın göz yaşını sildirdi.
Naxax yerdən xan atamı öldürdü,
Təbibsən sən yetir dərmana məni.

Başına gələnləri Tahar Mirzə mən sizə danışdığım kimi Calələddin şaha söylədi.

Şah üzünü qızına tutuf, qızım, bə sənin fikrin nəydi bu oğlanı yanında saxlıyırdın?

Qız dedi, baba, oğlana fikir verərsənmi?

Dedi:

– Bəli, maşallah, fikir vererəm, çox ağıllı, həm də gözəl oğlandı.

Dedi:

– Baba, sən bəyəndiyin kimi, mən də bunu sevmişəm, ona görə.

Dedi:

– Qızım, bu gör nələr danışer, bunun sevgilisi var.

Dedi:

– Baba, bilmerəm. Əgər o qız, o sevgilisi mənnən gözəl olsa, mən ona kəniş olajam. Yox, mən onnan gözəl olsam, vallahi-billahi üçümüzü də öldürəjəm. O qızı da, bunu da, özümü də.

– Oğul, indi mənnən nə isteyirsən?

– Şahım, sənnən kömək istiyirəm.

Banu xatun dedi:

– Mən özüm sana kömək eliyəjəm. Sizin o Qaraman vilayətində nə qədər qoşununuz olar? Hətəm Sultanın nə qədər qoşunu olar ki, bizə cavaf versin?

Tahar dedi, nə qoşunu olajax, balaja bir şəhərdi. Hətəm Sultan elə də qüvvətli adam döylü.

– Özgə yerdən onun köməyi yoxdu ku?

Tahar dedi:

– Xeyr, onun hardan köməyi olajax. Arxası-köməyi atam Əhməd xanıydı, məniydin. Atamı öldürdü, məni də didərgin saldı. Elə namərdə kim kömək eliyəsidi ki?

Cələləddin şah qızının sözünə baxdı. Kimi deyir səkkiz yüz, kimi deyir səkkiz min, kim də deyir səksən min ləşgər atdara suvar oldu. Xan Tahar bir dəvənin üstündə oturuf, Banu xatun özü də atdanıf, gəlhağəl gəldilər çatdılar Qaraman vilayətinə. Hətəm Sultana qasid göndərdilər, dedilər ki, ya şəhəri talıyırıx, ya Zöhrə xanımı ver.

Hətəm Sultan özü qavağa çıxdı. Dedi:

– Ay oğul, mənim şəhərimi niyə talıyırsınız, mən neynəmişəm. Dedilər, Zöhrə adında bir qızın var onu verməlisən.

Dedi:

– Kimə verməliyəm qızımı.

Dedi:

– Banu xatuna.

– Banu xatunun nəyinə lazımды Zöhrə. O, qız, bu qız. Qız da qıza gedərmi?

Dedi:

– Bilmerəm, istiyir.

Hətəm Sultan dava olmasın, qan tökülməsin deyə kəcaveyi bəzətdirif, Zöhrəyü kəcavədə əyləşdirif, gəldilər Banu xanımın yanına. Kəcavədən Zöhrə xanım enəndə Banu xanım vallahi-billahi ayıl-mayıl oldu bunun gözəlliyinə. Qıza dedi:

– Əlini bəri uzat.

Zöhrə əlini uzatdı Banu xanıma tərəf. Banu xanım Zöhrənin əlini öpüf gözünün üstə qoydu. Şükr olsun dedi, ilahinin yaratdığına, şükr olsun varlığına. Əcaib-gözəl yaradıf. Üzünü Tahar Mirziyə tutuf dedi:

– Ey, vallah sana ki, belə gözəl seçifsən. Bu yerdə Banu xanım aldı görək Zöhrə xanıma nə dedi:

Gözlərində ayıf yoxdu,
İllah sənin qaşın, Zöhrə.
Dodaxlar yaquta bənzər,
İnci, sədəf dişin, Zöhrə.

Bərəkallah səni yaradan Allaha.

Gəl durax qabax-qabağa,
Boyum-boyuna sadağa.
Sandıx çıxdı bizim bağa,
Onda bitdi işin, Zöhrə!

Banu deyir gəl dərddəşək,
Görək kimdi kimnən qəşəng?!

Gücün varsa, gəl gülüşək
Gətirmişəm qoşun, Zöhrə!

Zöhrə işi başa tüşüf, Banu xanımın üzünən öpüf, boynunnan qucaqladı. Dedi:

– Eşq olsun sana, halal olsun sana.

Bunnan sonra Banu xanım Hətəm Sultanı çağırırdı. Hətəm Sultan Banu xanımın qarşısına gəlif dedi:

– Oğul, sənin bu səfərdə, qızımı tələb eləməkdə məqsədin nədi?

Banu xatın dedi:

– Qardaşın Əhməd xanı qətlə yetirdiyin günənən bu günə onun oğlu Tahardan mana bir xavar verə bilərsənmi?

Hətəm Sultan ağladı, dedi:

– Bala, mən Allahın da qarşısında, qardaşımın da qarşısında, oğlunun da qarşısında çox böyük günahkaram. Məni filan molla qızıqdırif başıma bu oyunu gətirdi. Onu da əməllərinə görə xalxın qarşısında edam etdirdim. Eylədiyim səhvi də başa tüşdüm. İndi mənim varım-döylətimin hamısı Taharındı. Havaxt o gəlsə, mən qızımı ona verif gözəl bir məclis qurajam, toy eliyəjəm.

Banu xanım üzünü Tahar Mirziyə tutuf dedi ki, Tahar, get əmiyin əlinnən öp. Tahar dedi, heç vaxt elə şey olmaz. Bir əmi kimi, bir ağsaqqal kimi mən ona hörmət eliyəjəm, əmbə atamı öldürüf, başıma bu müsibətləri gətirdiyinə görə onu ömrüm boyu bağışdamıyajam. O, mənim bavamın vəsiyyətini yerinə yetirmədi heç nahax yerə. Onun gözünü var-döylət örtüdü heç nahax yerə. İndi də özü bilsin, mana onun vordatınnan Zöhrədən başqa heç kim, heç nə lazım döylü. Mən Zöhrədən dönən döyləm.

Hətəm Sultan Taharın qarşısında baş əydi. Dedi:

– Tahar, bala, bir atan kimi, bir əmin kimi mən elədiyim haxsızlığı başa tüşörəm, mənim günahımnan Allahın qarşısında keçməyini istiyirəm. Özgə heç bir şeydən yox! Mənim də vilayətim, mənim də varım-döylətim sənindi, atıyan da qoyuf getdiyi var-dövlət də sənindi. Sən gedənnən sonra mən anana neyə hörmət eləmişəm, neyə baxmışam onu da anan sana danışar, inanarsan.

Haşiyə:

Bəli, burda bir haşiyəyə çıxajam. 1954-cü ildə Qara Təhlə kəndində toydoydux. Aşix Sadıxıydı, Aşix Alxanıydı, həmənlə bu dastanı danışərdılar. Orda Aşix Alxan dastanı bağliyan vaxtı, ustad Banu xanımı da Tahara verdi. Yanı hər ikisinin niğahını Tahara bağladı. Çünki Banu xanım da Taharı çox severdi. Deyilənə görə, bu izdivaca Zöhrə xanım da irazı oluf. Ustad danışərdi ki, Zöhrə xanım güzəşdə getdi, Tahardan xahiş elədi ki, əvvəlcə Banu xanımlan kəbin kəsdirsin, sonra onunlan. Dedi:

– Bu qız ki, sənin yolunda belə zulumlar çəkif, belə əziyətdər çəkif, bu Allaha da xoş keçməz, heç kimə də. Çünki bizim peyğəmbərimiz də bir kişiyə bir neçə kəbinə ixtiyar verif. Bu şərtənən ki, kişi bu qadınnara bir gözənən baxsın, birini o birinnən üstün tutmasın. Rəhmətdik Aşix Şenniyyin də belə bir sözü varıydı «Bir tərlandı iki şikar ar döyü».

Bir söznən hər üçünün, Zöhrənin təklifinnən, Banu xanımlan irazılığınlan Taharın konlunnən toy başdadı, nə başdadıü. Tahar Mirzə hər iki xanıma muraz verif, muraz aldı. Bu vaxt Tahar götürüf Zöhrüyə bir söz deyir, görək neşə deyir?

Qız, səni ədalət bildim,
Mən qapına dada gəldim.
Çox cəfa çəkdim yolunda
Ömür verdim bada gəldim.

Hər nə oldu mana oldu,
Yazıx cismim cana doldu.
Gül üzöldü, bülbül soldu,
Səni saldım yada gəldim.

Xan Taharın bu vaxtında,
Sinəsi yanan baxtında.
Hətəm Sultanın taxtında,
Özmü saldım oda gəldim.

Tahara dedilər, Tahar, özünü oda-zada salmıyıfsan. Bu xanımlan biri halalca göbəkəsdin, o birisi də yolunda cəfa çəkən igid,

gözəl xanımdı. Peyğəmbərimiz də bir kişiyə iki xanımı halal buyuruf. Heç kefini puzma. Hər ikisi halalın olsun. Beləcə hər iki növcavanın kəbinnəri Tahara kəsildi.

Elə ki, Aşıq Alxan dastanı tamamladı. Aşıq Sadıx dedi:

– Alxan, dastanı niyə belə tamamladın. Banu xanımı gərək Tahara vermiyəydin. Axı biz kommunist ölkəsində yaşayırıq. Sən niyə iki arvadlılığı təbliğ eliyirsən!

Alxan kişi də dedi:

– Ay Sadıx, mənim ustadım mana belə örgədif, mən də belə danışeram, belə də danışjam. Kim qorxor qoy danışmasın.

Allah-tala onların hamısına irəhmət eləsin. Bu dastannara qulaq asıf, oxuyuf düzəliş verənnərə, bəzi yerdə sözdər bir-birini tutmor, bəzi yerlərdə yanılışdıxlar var. Alimlər əlinə keçəcək bu sözdər. Bircə onu deyə bilərəm ki, mənim söyləməmdə bu dastan heç bir dəyişikliyə uğramayıf, ustaddan neyə almışam, eləjə də çatdırdım. Allah amanında, hamınız murazınıza çatasınız.

NOVRUZ-QƏNDAB

Sizə hardan danışajam, keçmiş əyyamnan, sadıqəl dövrannan, ustaddar qovluğunnan, bu fani dünyanın Diyarbəkir vilayətinnən.

Diyarbəkir mahalı, Diyarbəkir xalqı öz axarınnan yaşayırdılar, dolanerdılar, severdilər, sevilerdilər, toy eliyerdilər, nişan eliyerdilər, sünnət eliyerdilər, dünyasını dəyişerdilər. Allah ölənnərə rəhmət eləsin, qalannara can sağlığı versin, inşallah. Diyarbəkir mahalının ən gözəl, addı-sannı, peyğəmbər sifətdi, millətinə canı yanan, xalqını sevən Kərim addı bir padşahı var idi. Kərim padşah çox səxavətədi, çox ədalətədi idi. Dəryalar mürəkkəb oluf, meşələr qələm olsa munun varını-yoxunu yazıf-qurtara bilməzdi. Hamısını xalqının yolunda xərjdiydi. Xalqınnan da qazanerdı. Bunun evladı yoxuydu.

Var-döylət bir yana dursun, evlad yoxdu. Nəzirrər verer, yetimlər söyündürör, məktəflər tiker, məsciddər tiker, nə iş görörsə evlad yoxdu ku, yoxdu. Bir gün ahı-zar içində qadınınnan barabar oturmuşdular, içəri bir dəvriş girdi:

– Salamun-əleyküm!

– Əleyküm-salam!

– Baba, nə istiyersən?

– Şahım sağ olsun, ey padşahım, mən pay alannardan döyüləm, pay verənəm, sizə bir alma verəjəm. O almeyi yarı bölün yeyin. Doqquz aydan sonra sizin bir öyladınız olajax. Hansı gündə anadan olarsa, uşağa onun adını qoyun.

Almeyi mizin üstünə qoyuf kişi geri döndü, gözdən itif yox oldu.

– Ay qonax!

Cavab vermədi, getdi.

Ay dolandı, il dolandı, Kərim padşahın arvadı dünyaya bir evlad gətirdi. Noyruz günündə. Noyruz günündə yaranmışdı, Noyruz günündə də adını Noyruz qoydular. Mamalar, dayələr yığıldılar, göz aydınnığı, şəhərə, xalxa sovqat, pay, hamının könlünü almax, sevindirmək. Allah elimizi-obamızı həməşə sevinc içində yaşatsın, inşallah.

Uşax yeddi-səkkiz yaşına çatanda öyrətmənləri, yanı, müəlimləri padşah yanına yığdı. Oğlu neyə tərbiyə almalıdı, gələcək padşahlığı necə idarə etməli. Hamısını bir-bəbir örgəder.

Noyruz gəlif on beş yaşına çatmışdı.

– Oğul, mənim bir dostum var, onun evində toydu, gəl barabar gedəh.

O vaxtın böyük ustadı, saz-söz əhli, aşixları məclisdə cöylan eliyirdilər. Noyruz bunnara o qədər vuruldu ku, atasınnan bir gün əl çəkmer, aşixlar, aşixlar, aşixlar... Ay baba, aşix nə gözəldi, aşix nə gözəl söhbətdər eliyer, aşix nə gözəl tərbiyələr verer, bu nə gözəl məktəfdi. Həm də oxuyur. Mən də çalif-oxumaq isteyrəm.

Noyruz on səkkiz yaşına çatıf, həddi-buluğa çatıf. Gecələrin bir vaxtıydı, zümsümə eliyif yatmışdı. Gördü bir nurani kişidi gəlif:

– Oğul, oğul, nə xəyala, fikrə dalıfsan? Gözdərini aç məni dinlə.

Gözdərini açıf:

– Baba, xoş gəlifsən.

– Oğul, bu badəni iç, nuş elə.

– Baba, bizə haram döyül kü? Bizə haramdı o badə.

Dedi:

– Oğul, bu o badədən döy. Adəmi Həvvıya, Yusifi Züleyxiya çatıran bədələrdəndi. İç, inşallah, ağlın yerinə gələh.

Noyruz badəyi nuş eliyif, iki barmax arasında baxıf haraları gördü. Gəlhagəl Qəndab adında bir gözəl göstərdilər. Məqamın da dedilər, Misirdədi. Calal paşanın qızıdı.

– Oğul, sən sağ, mən salamat.

Noyruz badədən sonra beyhuş oluf, sabahısı mamalar, dayalar, həkimlər, loğmannar töküldülər. Bu oğlan niyə belə oluf? Buna nə oluf?

Bir qoca qarı var idi. Gəldi belə baxdı, dedi:

– Ay Kərim padşah, olarmı bu uşağın dodağınnan öpəm?

– Olar, niyə olmur? Öp.

Dodağımı dodağına söykədi, uşağın nə ki seliyi var idi hamısını əmdi.

– Ay qarı, nağarersan?

– Bu hax vergisidi, badə içif, bir az ömrü uzansın deyə eleyrəm. Bu qalxanda inşallah, başına cavan oğlannar yığeynan, nə istəsə, onu ver.

Oydu ku, yeddi gün tamam olanda Noyruz özünə gəldi. Gözdərini aşdı, belə baxdı, dörd yanında tay-tuş, cavan yığılıf, hamı-sınnan salamlaşdı. Ancax rəng dəyişif, Noyruzda bir gözəlliy əmələ gəldi.

– Oğul, bu nə haldı, bu nə halətədi, bizi dəli eliyifsən? Neçə gündü yatarsan, ayılmışsan?

– Baba, mənə bir sineydar.

– Oğul, sineydar nədi?

Bir keçəl dedi:

– Mən bilerəm. İldə bir dəfə göy gürellüyəndə göydən tüşör.

– Ay oğul, nədi ki o?

– Yüz manat ver, mən gətirəjəm.

Yüz manatı aldı, getdi sazbəndin yanına, beş-on manat verif bir saz götürüf gətədi. Dedi:

– Budu.

Noyruz sazı alıf sinəsinə qoyuf, görəh nə diyijəh, siz şad olun, inşallah.

Tifilkən ustada qulluq elədim,
Oxudum dərşimi kamalın gördüm.
Sazınan, sözünən zay etdi mənə,
Mən atam Kərimin əməlin gördüm.

Girdim bağa, bağım təqayir oldu,
Xoryad əli dəydi təğayir oldu.
Gözüm gördü, aqlım təqayir oldu,
Çayi Tərtərin əyməyin gördüm.

Novruzam, qalmışam bir cam içində,
Bir camı bəslədim bir cam içində.
Ağam mənə verdi bir cam içində,
Misirdə Qəndəfin camalın gördüm.

Söz tamama yetdi. Noyruzun anası keçəlin üstünə tüşdü nə tüşdü? Dedi, əyə, zalım oğlu, bu nə sazdı gətirifən, bu sazdan Noyruzun atası Kərim ağanın hər otağında biri var. Götür sazını da cəhənnəm ol.

Bəli, hörmətdi qardaşdar, Diyarbəkir vilayətinə yayılıf ki, şahın oğlu dəli oluf. Başına bu oynnar gəlif. Vergi verilib. Uşax durmor, ata çatdıyır. Ana özünən geder, yalvarıf-yaxarellar. Ancax Noyruz da deyir mən dəli-divanə olmuşam, hökmən getməliyəm.

– Ay bala, getmə, aman günüdü, olmaz.

Bir gün, beş gün, on gün, anası uşağı nə qədər qılıxladı, neynədi, olmadı. Axırda Zeynəb xanım vücudə gəlif dedi:

– Oğul, əlnən dedim qanmadın, dilnən dedim qanmadın, göz-nən dedim qanmadın, qaşnan dedim qanmadın, ateynan dedim qanmadın, aneynan dedim qanmadın, axırı indi gəl bax gör anan sənnən daha hansı dilnən danışajax:

Noyruz dedi:

– Buyur, ana.

Doqquz ayı sinəm alta bəslədim,
Getmə oğul, getmə, qoymaram səni.
Möhnətinən boya-başa yetirdim,
Getmə oğul, getmə, qoymaram səni.

Bəli, ana sözü evlad üçün möhürdü. Ancax eşq atası Noyruzda o qədər möcə¹⁶ gəlif ki, Noyruz başa tüşmör ki, başa tüşmör.

Noyruz başdadı:

– Anacan, anacan, sənin südünə də, dediyinə də, sözünə də qurvan kəsim, ana. Bir mənə də qulaq as axı:

Başına döndüyüm gülüzlü ana,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.
Əmmişəm südünü mən qana-qana,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.

– Oğul, nə dedin?

Aldı görək ana nə deyir:

¹⁶ Möcə – coşmaq, şiddətlənmək

Qoymaram gedəsən sən bu xanadan,
Qurtarmaram bu qüssədən, baladan.
Öylad olan üz döndərməz anadan,
Getmə oğul, getmə, qoymaram səni.

Aldı Noyruz:

Dərdli könül havalanıf uçmağa,
Dünyasında yaxşı-yaman seçməyə.
Qəndəb üçün şirin cannan keçməyə,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.

– Qəndəb mənim hər şeyimdi, vücudumdu, gözümün işığıdı,
nurdu.

– Ay oğul, nə Qəndəb, nə zad? Şəhər dolu Qəndəb döyülmü?
O qədər qəndəblər var ki. Diyarbəkirin hansı gözəlini istərsən
ayağına gətirəm. Bir ananı eşit, bala:

Mən rüsxət versəm də sənə qıymaram,
Dolannam başına, sənnən doymaram.
Zeynəbəm, yalvarram, səni qoymaram,
Getmə, oğul, getmə, qoymaram səni.

Aldı Noyruz görək axır bəndində nə dedi?

Canım fəda olsun o min bir ada,
Yarsız can dözərmi fani dünyada.
Sən dua qıl, mən də yetim murada,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.

Hörmətdi qardaşdar, hörmətdi camaahat, hörmətdi el-oba, bu
deyişmənin, bu atışmanın bir qolu da var. Ustadardan belə də eşitmi-
şəm. İndi onu ağızdan deyəcəm. Elə bilerəm, oxuyannara, eşidənnərə
bu da maraxlı olar. Başqa ustaddar belə də deyirdi. Qulax asın:

Başına döndüyüm gülüzlü oğul,
Getmə oğul, getmə, qoymaram səni.
Yedirmişəm sənə qənd ilə noğul,
Getmə, oğul, getmə, qoymaram səni.

Noyruz deyir:

Başına döndüyüm gülüzlü ana,
Ana, halal eylə, məni qoy gedim.

Südünü əmmişəm mən qana-qana,
Ana, halal eylə, məni qoy gedim.

Anası deyir:

Atan xərac aler divanxanadan,
Ölmədik, qurtarax bu qəmxanadan.
Oğul da kəsərmi meylin anadan,
Getmə, oğul, getmə, qoymaram səni.

Noyruz deyir:

Fəda olum ustaddarın pirinə,
Sevəni yetirər biri-birinə.
Babam bağışlasın taci-sərinə,
Ana, halal eylə, məni qoy gedim.

Zeynəb xanım deyir:

Bu Zeynəb xanımı ağlar qoyma gəl,
Sınəsinə əlvən dağlar qoyma gəl.
Ata qapısını bağlar qoyma gəl,
Getmə, oğul, getmə, qoymaram səni.

Noyruz deyir:

Ağamın əlinnən içmişəm badə,
Xudayi-zülcəlal dadıma yetə.
Noyruz əli yarın əlinə çata,
Ana, hümmət eylə, məni qoy gedim.

Ana əl çəhmer:

– Yox deyir, oğul, bı yerdə o qədər qızdar var ki. Kimin qızını istersən, atan əmr eləsin, gətirsinnər. Sana qızını qəhətdi? Toy eliyəh 40 gün, 50 gün, nə qədər istersən.

Dedi:

– Yox, aneyi-mehriban, mən getdim ki, getdim.

– Yox, oğul, qoymujam.

Arvad qarşısına döşəndi, nə qədər elədi, olmadı. Axır bir gün Noyruz yaman ajiğa gəlif dedi:

– Ana, bir qulaq as.

A beymürvət, beyinsafın balası,
Yaxşı dosta yalan satmaq olarmı?

İnsafı unuduf, dini tərک edif
Namusu, qeyrəti atmax olarmı?

Dedi:

– Yox, ay bala, olmaz.

Dedi:

– Qulaq as.

– Oğul, nə dedin?

Çoxunun könlündən keçir paşalix,
Aslan üçün vətən olar meşəlik.
Tülküdən qohumlux, qurddan aşnalix,
Şahmarın qoynunda yatmax olarmı?

Dedi:

– Ay bala, olmaz.

Dedi:

– Onda qulaq as.

Noyruz da axtarer özünə bir bab,
Vədə gələr, bir gün çəkilər hesab.
Poladdan şiş olsa, sümükdən kabab,
Uyduruf bir-birinə taxmaq olarmı?

– Yox, oğul, olmaz.

Dedi:

– Onda ana, məni mürəxxəs elə, mən getməliyəm ki, getməliyəm.

Bəli, el bir yana, ata bir yana, ana bir yana, camaahat bir yana, Noyruzu əyləmək mümkün olmadı. Kərim padşah əmr verdi 500-ə qədər, 1000-ə qədər atdı atdandı ki, Noyruznan barabar Misirə getsin. Ancax bunnarın arasınnan böyük dəryalar keçir, oraları mən görməmişəm, ustaddar belə deyer. Bu dəryadan o taya addamaxdan ötrü gərəh gəmiynən keçeydin.

Gəminin yanına gəldilər. Leşkər dayandı, Noyruz dayandı, atdan endi. Gəmiçibaşı deyillər, kapitan da deyillər, gavdan da deyillər. Noyruz munun yanına getdi. Salam-kalamnan soyra dedi:

– Əmi, biz Misirə addamalıyix. Filan qədər qoşunum var.

Gəmiçibaşı dedi:

– Oğul, münəccimlər xəbər verer ki, altı gün dənizə girif-
çixmax olmaz.

– Niyə?

Dedi:

– Fırtına olajax, xalx qırılar. Xalx yazıxdı.

Çox yalvardı Noyruz. Etmə, eləmə. Noyruzun eşq təpəsinə
vuruf, bir haydadı ki, elə biler ki, Qəndab bu saat əlindədi ki,
əlindədi.

Noyruz gördü hər yerdən əlac kəsiler, kapitan heç bunu
çəsitmer. Ancax kapitan da çox ağıllı adamdı. Gördü bu dəliqanı
dediyini deyir.

– Oğul, get, savax gələrsən. Büyün olmaz.

Savaxlarınız xeyirriyə açılıns, savax dedi, get bürsüğün
gələrsən. Nə qədər oyutdusa münəccimlər havanın pis olduğunu
dedilər. Gəmiyi çıxartmax olmaz.

Ancax Noyruz bir həftədi burda qaler. Qoşunu yemləmək
lazımdı, qoşuna sahablıx eləməh lazımdı. Əziyyət çəkəllər. Axırda
gəmiçibaşının yanına gəlif görək nə dedi?

Sənə deyim, gəmiçibaşı,
Qəndəb Misirdə, Misirdə.
Olma öz işində naşı,
Qəndəb Misirdə, Misirdə.

– Oğul, nə dedin, nə?

Noyruzun ləfzi, Noyruzun saz çalib-oxuması gəmiçibaşını
ağıldan elədi:

– Oğul, sana qurvan olum, bir o dodaxlarını bir də aç, nə
deyersən?

– Neynək, oğul, yerindədimi? A kişi, ikinci sözünü de, düzələr.

Aldı görək nə deyir?

Mən olmuşam yola naşı,
Artıbdı könlüm təlaşı.
Uçubdu könlümün quşu,
Qəndəb Misirdə, Misirdə.

– Oğul, oğul, get Diyarbəkirə dincəl, qoy havalar da düzəlsin, gələrsən.

Belə deyəndə elə bil Noyruzun başınnan qaynar su töküldü:

– A kişi, nə danışərsən?

Noyruzam, mən nələr edim?

Bağırımın başını didim.

Diyarbəkirə necə gedim?

Qəndəb Misirdə, Misirdə.

– Altı-yeddi gündü sən məni burda uyudursan, gəmiçi başı. Dədəmin qılıncı haqqı, sana bir qılış çalajam ki, iki bölünəjəsən.

– Ay oğul, Allah xatanı, qanını başına töksün. Gətir leşkərini doldur gedək.

Doldular. Başdadılar yol getməyə. Bir-iki gün getmişdi. Üçüncü günüydü. Alt tərəf qaraldı, üst tərəf qaraldı, Allah göstərməsin, bir fırtına qofdu. Gəmiyi yeddi-səkkiz yerə parçaladı. Parçaladı, tökdü, darmadağın elədi. İçindəki canlıların hamısı qər q oldu. Noyruz bir taxta parçasının üstündə qalır, su içində titrətmə tutuf.

– Ha mənim aqlım qara gəlsin, kişiyi eşitmədim.

Təpənə yüz döynən, geri gələrmə peşmançalıq? Götürüf görəh burda indi nə diyijək, biz diyəh, siz həməşə şad olun.

Gecə ayaz, gündüz bulut,

Qaldım bu dərya üzündə.

Ana, yaş köynəymi qurut,

Qaldım bu dərya üzündə.

Kimə deyirsən? Kim eşidəsidi? Dərya öz dalğasını vuror, yel öz işini görör, taxta da nazik taxtadı, belə tüşör, zornan qalxer, belə tüşör, zornan qalxer. Suyun içində Noyruz:

– Mənim aqlım belə olsun.

Noyruz çox peşman olof, aler birini də:

Bu dəryada balıx çoxdu,

İnsanata ölüm haxdı.

Beş arşın kəfənim yoxdu,

Qaldım bu dərya üzündə.

Aldı birini də:

Noyruz da yaman haldadı,
Peymanam dolhadoldadı.
Qəndəfin gözü yoldadı,
Qaldım bu dərya üzündə.

Bəli, Noyruz dəryanın üstündə köpüklənər. Əl ata bilmer, qol ata bilmer, az qalır su canını alsın. Taxtanın üstündə, bir parça taxtanın. Ağına bir şey gəldi. Babası həməşə aşığa qulax asan vaxtı aşxıqlar nəsihət vererdilər ki, Allaha dua eliyin, işiniz tamam olajax, arzunuz yernə yetəjək. Bu gəldi, Noyruzun yadına tüşdü. Dedi, gəl bir Allahına sən də dua elə, bəlkəm kömək oldu. Götürüf görək orda nə deyer, biz deyəh, siz şad olun inşallah.

Qarlı dağlar gəldi keşdi aradan,
Kərəm eylə, qoyma məni dəryada.
Yeri, göyü, ərşi, kürsü yaradan,
Kərəm eylə, qoyma məni dəryada.

Nə cavab gələr, nə səs gələr, dəryanın dalğasının səsi,
vəssəlam, suyun şırıltısı.

Övliyalar, ənbiyalar, ərənnər,
Hanı mənə doğru yola varannar?
Qərq oldu dəryada çox şirin cannar,
Kərəm eylə, qoyma məni dəryada.

Noyruz da çağırer səni imdada,
Bir dəvriş donunda sən verdin bada.
Tut qolumu dəstim yetir Qəndəba,
Kərəm eylə, qoyma məni dəryada.

Taxtanın üstündə gözünə yuxu getdi. Bir də gözünü açanda gördü kü, üstündə qağayılar oana-boana uçşor. Ancax su munu gətirif kanara, dəryanın qırağındadı. Bir təhər sürünə-sürünə özünü verdi qumun üstə. O minvalnan yatmaxda olsun, sizə kimmən xəvər verəjəm, Qəvvas Əhməddən, yanı, üzücü Əhməddən.

Hər səhər tezdən Qəvvas Əhməd gəlir dəryanın kənarında gəzərdi, özünün balıx tutmaxdan ötrü qoyduğu torrara baxardı,

torrarı yoxluyardı. Balıx, nemat, qısmat tüşüfsə götürüf aparıf satıf başını dolandırardı. Öz-özünə deyinə-deyinə, qım-qımı çala-çala gələr. Gəldi gördü ki, yolun qırağında, suyun qırağında harda ki dalğa vuror, ləpə vuror, bir nəfər insan uzanıf. Mat-mətəl qaldı Əhməd kişi. Yavaş-yavaş gələndə gördü kü, oğlan, nə oğlan, Allahın gözünün xoş olan vaxtı yaranıf, padşah libasında. Ancax irəng-iriz palçığa bulanmış, kirə bulanmış, sürünmüş, ancax nəbz ater. İlahi, sənin varriğına şükür. Bir bundan xəbər ələm görüm kimsən? Burda nə əzersən?

Xab içində yatan, ay cavan oğlan,
Oğul, dur götüröm xanəmə səni.
Nədən belə tərgi-vətən olufsan,
Oğul, dur götüröm xanəmə səni.

Gördü ki, yox, oğlanın heç dünyadan xəbəri yoxdu, ayılmax fikrində də döy.

– Ay oğul, birin də deyim.

Boyunnan bilerəm yadigərrisən,
Məhəbbət ucunnan ahu-zarrısan.
Oğul, söylə görüm hansı yerrisən,
Balam, dur götüröm xanəmə səni.

Noyruz tərənmer ki, tərənmer. Aldı Əhməd kişi birin də:

Oğul deyif səni burdan götürəm,
Götürüf də məkanına yetirəm.
Mən Əhmədəm, mətləbini bitirəm,
Oğul, dur götüröm xanəmə səni.

Əhməd kişi bunun nəbzini yoxladı, kürəyini oxaladı, bəri çevirəndə ha-ha-ha Noyruz özünə gəlif, gözünü açıf “Əşhədü ənna ilahə iləllah” dedi.

– Hə, bala, başına dönüm, əlhəmdulillah, deyən müsəlmansan.

– Hə, müsəlmanam.

– Ay oğul, səni bu hala gətirən nədi? Niyə bu günə tüşöfsən? Mana diyərsənmi?

Noyruzun dili hələ söz tutmor. Kişinin qoltuğunda, heyvə-sində nə var idisə caddan-kütdən çıxardıf Noyruzun ağzına, doda-

ğına bir az çörək verdi, bir az su verdi. Noyruz özünə gəldi, görək nə dedi?

– Oğul, Noyruz, nə dedin?

Qadiri-sübhanım, sənə əyandı,
Necə pərişandı hallarım mənim.
Bir bülbüləm, gül üzünən sızlaram,
Sarılıf-solufdu güllərim mənim.

– Oğul, inşallah, hər bir işin düzələr. Öydə sənin tayın-tuşda-rın var, gedərsən, onnarı görüb açılırsan, inşallah. Aldı birini də:

Qurvan olum nazlı yarın özünə,
Eşq əlindən yuxu getməz gözümə.
Necə baxem xeyirxahlar üzünə,
Qəndəb də gözdüyör yollarım mənim.

Aldı birin də görək nə dedi?

Sarı samovardı, hazır peşədi,
Ağ eyvan odadı, büllur şüşədi.
Adım Noyruz, atam Kərim Paşadı,
Var idi nökrəm, qullarım mənim.

– Oğul, o ki sən Kərim Paşanın oğlusan, mənim gözümün işi-ğışan. Qalx ayağa, mənnən gedək.

Gəlhagəl gəlif çıxdılar Əhməd qəvvasın komasına. Çox gözəl hörmət elədilər. Noyruzun ayağını, başını yudular. Ancax Noyruz fikir verer ki, kimsə munu güdör, ancax özü bilmer. Bir gün dedi:

– Baba!

Dedi:

– Bəli!

– Bu əziyyəti mana çəkərsən, sənin burda kimin var? Oğlun, qızın?

Dedi:

– Oğul, mənim gözümün ağı-qarası bircə qızım var. O da sən burdasan deyə utandığınnan bizim üzümüzə çıxmer.

– Baba, sən mana bu iyiliyi eliyifsən, Allah eşqinə, ixtiyar ver qoy o xanım üzümüzə çıxsın.

Ay qızım, ay qızım, ay Gülşan, – deyə Qəvvas Əhməd çağırın vaxtı Gülşan on dörd hörük hörük, ay qabax, ayna yanax, Allah qorusun. Mənəm-mənəm deyir, elə yetkin vaxtıdı ki. On yeddi-on səkkiz yaşına çatıf, halay döyür. Əssalamü-əleyküm deyif, Noyruza yaxınlaşif Noyruzun əlini əlinə alanda elə bil Noyruzu silkələdilər. Noyruz da buna əlini uzadanda bir-birini elə hiss elədilər. Ancax Noyruzun qarşısında Qəndab duror. Noyruz heç yoldan çıxammaz.

Bir gün oruya, bir gün buruya, aradan bir on-on beş gün keçif, bunnar lap yaxşı isinişiflər bir-birinə. Oğlannan qız. Ancax qız fikir verer ki, həməşə Noyruzun fikri qaçmaxdadı. İş ondadı ki, Noyruz da başa salammer ki, a zalım qızı, sən əl çək, mənim yeyəm, sahibim var. Bu bağımız belə, bu bağçamız belə, bax burda nar biter, burda alma biter. Savax səni hayva bağına aparajam. Bürüsüyün təxminən yarım ay, bir ay keçif, Noyruz da açılıf deyəmmer ki, a zalımın qızı, dərdim mənim ayrı dərdi.

Oydu ku, bir gün bunnarı Gülüstan bağına aparıllar. Bağa gedən vaxtı, bunnar da yetirən vaxtı bir bülbül gülün üstünə şığıyan vaxtı tikən bunun köksünnən batıf süysünnən o yana, kənara çıxdı. Başını belə söyköf can verer. Noyruzun gözdəri yaşardı. Qızın üzünə baxdı:

– Görörsənmi, məhəbbət, eşq nə deməkdi. Mənim də məhəbbətim var.

Qız elə bildi ki, bunun məhəbbəti onadı.

Dedi:

– Mən də şad olaram. O məhəbbətdən məndə də var.

Dedi:

– Gəl hələ bu gülə, bülbülə baxaq görək nətərdi dünyanın axırı.

Bəli, əziz qardaşdar, Noyruzu Qəndəbin eşqi, Qəndəbin dərdi içini oyub aparer. Bülbülü də ki bu halda gördü, ciyarı başdadı qovr eləməyə. Ancax yanındakı xanıma da dərdini açif deyə bilmer ki, mən səni yox, ayrısını severəm. Deyir götürüf bülbülə bir neçə söz diyijəm, qanar, qanar, qanmaz da özü bilər.

Yanıdakı xanım ağzını açır, qulaxlarını açır, gözdərini örtər,
deyir görüm bu nə oxuyur?

Səhərdən gəşt eylər gülün üstünə,
Gör necə tutubdu işini bülbül.
Gah gedər, gah gələr qonça başına,
Axıder gözünün yaşını bülbül.

Qız belə fikirləşdi, dedi:

– Noyruz, bu söz mənim üçündümü, yoxsa ayrısı üçündümü?

Dedi:

– Xanım, özün başa tüş. Gör nə var. Məhəbbət gör nə işlər
eliyer.

Aldı ikinci bəndini.

Bəli, Gülşan xanım dedi:

– Noyruz, qadan alım, açıxdan deynən.

Dedi:

– Xanım, mən gizli heç nə demərəm.

Bağın, həm bağçanın bağı gərəkdi,
Alması, heyvası, narı gərəkdi.
Hər kəsə öz dostu, yarı gərəkdi,
Sevərmə özgənin qaşını bülbül?

Dedi:

– Yox, sevməz.

– Mən də özgöyü sevmərəm.

Az qaldı deyər ki, səni sevmərəm. Gözdöyürdü Noyruzdan
eşitsin ki, yalnız səni severəm.

Bəli, mənim əzizlərim, Noyruzun sözünün axır bəndi belə oldu:

Noyruz necə çəksin Qəndəb dağı...
Sözü tamamlamamış qız oandan dedi:

– Qəndəf, kimdi?

Noyruz dedi:

– Xanım, Qəndəb mənim sevgilimdi.

Belə deyif son bəndi söylədi:

Noyruz necə çəksin Qəndəb dağı,
Əridib ürəyimi, aldı yağını.

Yel vuruban saldı gül yarpağını,
Can verer söyköyüf başını bülbül.

Özünən asılı olmayarax, Allah göstərməsin, sevgi-məhəbbət çox pis şeydi. Qız ki içəridən vuruluf, az qaler Noyruzun içərisini yarsın girsın. Ələc yoxdu, namus-həya qoymor. Çünki Allah rəhmət eləsin, Ələsgər deer, “Gözəldə namus gərək, iyiddə də ar”. Həya, namus, ar qoymor Gülşan qalxıb desin ki, ədə, mənəm sənnən ötrü ölən, hariya gedersən? Onunçun da deer ki:

...Yel vuruban saldı gül yarpağını,
Can verer söyköyüf başını bülbül.

– Mən Qəndəfi necə buraxa billəm? Ay xanım, Allah işini avand eləsin, bu bağın, bağçan, hər bir yerin şadı-xoşbəxtlixdən sana nəsb olsun. Mən gedəsiyəm.

– Ədə, nə danışərsən? Başına at təpif, dəli olufsan?

Bir aydı, yarım aydı, aradan nə keçif onu bilmerəm, yalan olmasın, axırı qız bunun gecə-günüz yanından əl çəkmer, bunun nazından oynooof Noyruzu Noyruz sifətinə gətirir.

– Ədə, sənin belə getməyin Allah yanında qəbahət dəyilmə?

– Xanım, mənim məhəbbətim var. Dəryaya onunçün qərç olmuşam. Qoşunnamı Qəndəfdən ötrü bada vermişəm. Mənim də murazım var, gedif ona çatajam. Əyər nəsb olsa. Qayıdanda səni də götürəm, inşaallah.

Bu minvalla, söhbət eliyə-eliyə Qəvvas Əhmədin komasına gəldilər. Noyruz Qəvvas Əhmədə dedi:

– Ağam, sana minnətdaram. Allah təbarəki-təala sənin varını-döylətini nə qədər istəsən eləsin. Sən mana çox hörmət elədin. İndi ixtiyar ver mən məhəbbətimin dalından gederəm.

Nə deyə bilər kişi?!

– Oğul, işin avand olsun, gedə bilərsən.

Noyruza da bu lazım idi. Yola tərənən vaxtı xeyli getmişdi, gördü kü, bir böyük ağacın dalından gözəl xanım – Gülşan xanım çıxıf Noyruzun qavağını kəsdi. Noyruzun altında bir kəhər at, Əhməd kişi bağışdıyıf ki, oğul, yolda əziyyət çəkmiyəsən. Yasəmən tellərini açıf, üzünü təmiz açdı ki, ədə, bax gör bundan

gözəlini hardan tapajaxsan? İki nar məməsinin arasınnan telləri belə aşağı salannan sora; görmiyənnər görsün, içi mən qarışıq. Səkkiz cənnət deyillər, bax ordadı.

Aldı Gülşan xanım:

Mən sana neynədim, zalım beyvəfa,
Getmə, oğlan, getmə, qoymaram səni.
Bu fani dünyada sürmədik səfa,
Getmə, oğlan, getmə, qoymaram səni.

Noyruz məcbur oluf, sazını sineydar eliyif alt simini üstə, üst simini ortaya köklüyöf, görək nə cavaf verer.

Dolanım başına, a nazlı dilbər,
Ağlama, sızdama, gözdə, yar, məni.
Mənim gözü yolda bir mələyim var,
Ağlama, sızdama, gözdə, yar, məni.

– Yanı, birinci odu, ikinci sənsən. Xoşun çəker gözdə, xoşun çəkmer gözdəm.

Onacan aldı görək Gülşan xanım nə dedi?

Olmaz məni kimi şamlı, əcəmli,
İş-gücü ah-vayla, ürəyi qəmli.
Çərxi dönmüş fələk qoydu ələmli,
Getmə, oğlan, getmə, qoymaram səni.

Aldı Noyruz görək nə cavab verer?

Payız olar, bağlar tökər xəzəli,
Şagird olan Ustadınnan söz alı.
Unuda bilməm ki, sən tək gözəli,
Ağlama, sızdama, gözdə, yar, məni.

Gülşan xanım nəfəsini alır, döşdər qalxer, cöngə buynuzu kimi aşağı tüşör. Beçarə Noyruz gözünün altınnan-üstünnən baxer, neynəsin. Gülşanın dodaxlarının qönçə kimi açılıf-yumulmasına fikir verer. Aldı Gülşan:

– Ay xanım, nə dedin, ay xanım?

Qəvvas Əhməd geridən bunnarın hərəkətinə fikir verer. Ata ürəyidi, ya Rəbb, sən özün onun qəlbinə, könlünə nur sal. Qoy

qalsın, getməsin. Ancax gördü atın yönü o tərəfədi. Aldı görək burda Gülşan nə dedi?

Gözü yaşlı qoyma bu Gülşanı da,
Ayrılıx həsrəti qaler canımda.
O ruzi-məhşərdə, hax divanında,
Tutaram yaxannan, qoymaram səni.

Noyruz bu yerdə başa tüşdü kü, Gülşan xanım buna ayrı cür vuruluf, özündə-sözündə döylü, bunnan da böyük məhəbbət olmaz. Dedi:

– Xanım, qulaq as.

Noyruz gedif qürbət eldə qalmasa,
Sarılıban heyva kimi solmasa,
Əcəl gəlif peymanamız dolmasa,
Ağlama, sızdama, gözdə, yar məni.

– Eyvallah, əlvıda, mana müsaidə – deyif Noyruz əllərini qaldırif, atını tərətədi. Ancax Gülşan xanım arxasınnan baxmaxdan savayı heç nə görmədi. At gözdən itdi. Xanım gözünün yaşını silə-silə atasının yanına gəldi. Atası yönünü qivliyə çevirib dedi:

– Ya Rəbb, sən bu baladan bu balamı ayırma. Elə bir niyyət elədi.

İnşallah, hər bir niyyət tutar.

Gəlhagəl, teyyi-münəzzəl, yollar çinqıllıx, yollar əyri, Noyruz ordan-burdan at sürə-sürə dağın tərəsinə qalxanda bir boran başdadı, Allah göstərməsin. Bir tufun başdadı ki, Noyruzun atını əlinnən aldı, kim biler harıya apardı? Özü qaldı daşdarın divində. Aradan bir xeyli keçmişdi, gördü kü, ruzgar açılar. Ancax atını tapa bilmədi. Özü mat-məəttəl qalif görək burda dağlara nə deyəcək, biz deyək, siz şad olun, inşallah.

Mən ki oldum vətənimnən didərgin,
Gəzerəm Qəndəf tək maralı, dağlar.
Duman, çiskin, səndə qaydadı müdəm,
Yanan çiraxların qaralı, dağlar.

Mənim sağlığıma kim güman eylər,
Tüpü-boran halım çox yaman eylər.
Qarlı dağlar gündə nahaq qan eylər,
Yarı salıf yardan aralı dağlar.

Aldı birin də:

Kimim var burada məni dindirə,
Dindirif də halım yara bildirə.
Qorxuram ki, bu dərd məni öldürə,
Noyruzam, sinəsi yaralı, dağlar.

Bəli, əziz qardaşdar, Noyruz atını axtardı, tapa bilmədi. Kim bilsin qar, çoyğun atını hariya apardı, qurda-quşa qısmat elədi. Hamısı öz yerində, iki ayaxlarına güvənif sazını çiyinə keçirif, qılıncını böyrünə bağlıyif, belini möhkəm çəkif yola tərpendi.

Gəlhagəl bir dinşdiyə enmişdi, şəhər görünür gözünün qavağında, hansı şəhərə gedəjek, Misir şəhəri, gözünün qavağında. Ancax gördü kü, bir yaman yığnax var. Bir tərəfdə də bir az adam var. Bu çoxlux olan tərəf o tərəfə söyünc eliyer: filan oğul, verməsən dünyanı dar eliyəjəm.

Noyruz az olan tərəfə gəlif birinnən salamlaşdı:

– Qardaş, bu hekayə nədi, məni başa salarsanmı?

– Oğul, neynirsən, yolunna varif getsən, sana nə qalif?

– Yox, qardaş, mən bilmək isteyrəm, mən də insanam sizin kimi.

– Bax, o çoxlux Mahmud paşanın qoşunudu, bu azdix Calal paşanın qoşunudu. O Mahmud paşa Calal paşanın qızını istiyer. Bu da qızı ona vermer, çox yaşdıdı. Onun üstə müharibə geder. İki dəfə məğlub olmuşux, üçüncü dəfə də məğlub olsax, bizi yernən yeskan eliyəjəklər.

Qərib adamdı, taniner formasından, görkəminnən taniner, bunu Calal paşanın yanına apardılar. Xoş-beş, oğul, haralısan? Dedi filan yerdənəm.

– Oğul, görörsən bizim başımıza gələn hekayəni. İşimiz bu yerdədi.

Noyruz dedi:

– Baba, mən o qoşunu qaytarsam, mana nə verərsən?

Dedi:

– Oğul, nə istəsən.

Noyruz dedi:

– A kişi, elə şeymi olar? Bəlkə padşahlığını istədim.

Dedi:

– Vallah, padşahlığımı da verərəm.

And işdi, qəsəm elədi.

Noyruz dedi:

– Ey şahım, Allahın adına and içərsən, olmaz.

– Mən sana dedim nə istəsən sana verərəm. Bircə sən bu kaftardan məni irəğ elə.

Savaxlarınız xeyirriğa açılısın. Savax açılan kimi o tərəfdən at belində bir qabi-cəllad gəldi, dedi:

– Eey Calal paşa, göndər görüm kimi göndərərsən?

Savaxlarınız xeyirriğa açılısın. Savax açılan kimi Noyruz yedi-işdi, möhkəm-möhkəm cəng livasını altdan-üstən bərkidif dedi:

– Mana elə bir at gətirin ki, at mana yaraşsın.

Calal paşanın özünün atını gətdilər. Atın belinə əyləşif belə sürdü, qavağınnan bəri gələn oğlan özünü yetirən kimi Noyruza bir əmud, nizə tulladı. Noyruz munu dəf eliyif, geri yannan hər-rəndiyinnən, süysünün ağzını qılışnan vuruf burdan oriya atdı-ğinnən bir oldu. İkinci adam, üçüncü adam, onnar dağılışdılar. Bu geri gedəndə:

– Afərin, oğul, sənə afərin. Bircə savax qalif. Savax da məni bu bəladan qutarsan tamam hamısı sənindi.

Savaxlarınız xeyirriğa açılısın. Savax vuruşma yenə başladı.

Noyruz dedi:

– A kişi, kimdi burda cürət eliyif qız isdiyən?

Dedilər:

– Mahmud paşa.

Noyruz dedi:

– Onun özü meydana gəlsin. Bu xalxı, cavannarı yalannan qırdırmasın. Yüzü də gəlsə, qırjam.

Bu vaxtı utandığınanmı, arınnanmı, namusunnanmı Mahmud paşanın özü ata mindi, Noyruzun qavağına gəldi. Bir belə, bir helə, qılıc, əmud kar eləmədi. Mahmud paşa da balaca adam döy, sınanmış pəhlivandı. Atdan endilər, güştü tutdular, nə elədilər olmadı. Axırı Noyruz axşamtərəfi idi, Qəndəfin eşqi beynində cuşa gəlif, ya Allah, deyif qollarını göyə qaldırdı, Mahmud paşeyi yerə çırfdı. Xançarı sinəsinnən basdı.

Bu qələbədən sonra Cəlal paşa Noyruzu hüzuruna çağırdı, dedi:

– Oğul, adın nədi?

– Noyruz.

– Haralısan?

– Filan yerdən.

– Oğul, mətləbe-vaqiyəni deyə bilərsənmi? Mənnən nə istiyərsən?

– Babeyi-mehrriban, diyijəm. Sən mana hər şeyini verirən. And içif qəsəm eliyifsən: vallahi, nə istəsən verəjəm – deyifsən.

Ancax Noyruz nə Qəndəfi görüf, nə Qəndəf Noyruzu. Elə ağaları nə verib odu. Barmağının arasınnan buların camalını göstərif, odu.

– Oğul, mənnən nə istiyərsən?

– Qulaq as, ay baba.

– Oğul, nə deyirsən?

– Paşam, eşitdiyini.

– Bir də de.

Könlüm mətləbini açə bilmerəm,

Qorxoram paşamın tuta qəzəbi.

İyid gərək öz sözünnən dönməsin,

Yar ucunnan mən çəkerəm əzəbi.

– Ay oğul, şəhər üzü o qədər gözəllər var. Sən nə yarın dərđin çəkərsən? Əllisini-altmışını birdən verəjəm.

– Şahım, qulaq as.

– Oğul, nə dedin ə?

Əyax torpağına ziyarətim var,

Dildə dua, əldə ibadətim var.

Nə müddətdi səndə əmanatım var,
Üzüm tutmur, eyliyirəm hicabı.

– Ay oğul, dədənə dədəm borşduydu? Yoxsa sənın məndə nə amanatın var, mən səni üçüncü dəfə görürəm.

– Kişi bilmersən? Qulaq as.

– Əyə, nə dedin ə?

– Padşahım, eşitdiyini.

Nə müddətdi qaldım sənın qolunda,
Bir kimsənəm yoxdu Misir elində.
Canımı verərəm yarın yolunda,
Noyruzam, isterəm telli Qəndəbi.

– Ayə, fərraş. Bu nanəcib oğlunu tutun!

Basmarrıyif dəf kimi qolunu burdular, bağladılar. Heş təzyiq göstərmer. Noyruz sadə, sakit:

– Padşahım sağ olsun, sən and içifsən. Andına niyə xilaf çıxersən?

– Ayə, nə and, Mahmud kimi paşıya mən qızı vermədim, sən nə belə filansan mən sənə qız vererəm. Cəllad!

Cəlladların əllisi töküldü.

– Nədi, şahım?

– Bunun boynunu vurun.

Vəzir dedi:

– Dur, şahım, dur. Qan tökmə. Bu elə bir iyitdi ki, səni bəlalardan qutardı. Heç olmasa zindana sal, qoy canı çıxsın, orda qalsın.

Bəli, atdılar zindana.

Şahın qəsəmi, şahın andı yerini almır. Şah başdadı vəzirə, vəkilə ki, bu haranın nəyidi buriya gəlif çıxıf. Biri dedi, şahım, o, səni ölümnən xilas elədi, biri dedi səni düşmandan azad elədi.

Şah dedi:

– Yox, yeddi qardaşın bir bacısı Qəndəb xanımı mən ona versəm, dünya tari-mar olar. Atın onu zindana.

Qoldan qüvvətdi, dizdən tağatdı cəlladlar yetirdi özünü. An-cax Noyruz bunnara mülayim yanaşer. İxtiyarın verif bunnara. Heş

bir zorrux tətbiq eləmə. İstəsə Noyruz bunnarın yeddisin bir-birinə qatar. Ancax Qəndəbin xətrinə padşaha ata gözünnən baxer, onun sələfinə görə. Heş bir şey demer. Qollarını bağliyf zindana saldılar. Zindana tüşən kimi görək burda nə deyir:

Dustaxlar, məbusdar ordan-burdan qalxdılar:

– Ayə, aşıxsanmı? Nə gözəl ləhcən var. Sən nə oxuyorsan?

Burda Noyruz deyir:

Nə bəlaya düşdü bəlalı başım,
Səbəb nəydi mən bu hala yetişdim?
Qohumnan, qardaşdan, evdən aralı,
Qolu bağlı mən bu qala yetişdim.

– Ayə, sənin dilinə qurvan olum, ay aşıx, ayə, qardaş, sən nə gözəl oxuyorsan? Birni də de bizim xoşumuza gəlsin.

Noyruz belə dedi:

Bülbülün naləsi bağı yandırır,
Şamlar şölə salır, yağı yandırır.
Mənim naləm daşı, dağı yandırır,
Əbəs yerə bu minvala yetişdim.

Götürüf birini də deyir:

Qadir Mövlam mənə göstərdi didə,
Nələr varmış fitnə-feldə, məkirdə.
Atam Kərim paşa Diyarbəkirdə,
Noyruzam, Misirdə dalə yetişdim.

Söz cəvabı tamam oldu, əl çaldılar. Noyruzu başa çəkdilər.

– Qardaş, sənin yerin burda gözəllihdi.

Noyruz burda qalsın, sizə bir hekayət deyjəm. Ustaddara Allah rəhmət eləsin, bəzi ustaddar deer ki, necə ki Aslan şahda Hürnüsə lağım atdıran kimi, Noyruza da Qəndəb öz otağının altınnan qazamata kənkan çağırır lağım atdırer. Amma bəzi ustalar deer, Ağcaqız adında çörəh daşıyan, xörəh paylıyan bir qız Noyruzun sözünü Qəndəfə, Qəndəfin sözünü də Noyruza yetirir. Hələ belə bir rəvayət eleyellər ki, bunnarı biri-birinnən görüşdürördü həmən qız. Həmən qız görüşdürməhdə olsun, sizə kimnən deyim, aylar-nan, beş aynan burda yatan Noyruz axırı belə bir məktub göndərer:

“Ey Qəndəf, mən üzülərəm, sən nə haldasan? Mana bir cavab yetir”.

O vaxtı anasını yanına çağırır Qəndəf. Anasına başdıyer şikayət eləməyə. Görək ana nə deer, qız nə deer, tərəflərinən biz deyək, sizdəyə can sağlığı, inşallah;

Şahnaz xanım qızının yanına gəlir, mernən-meyveynən, gözəllihən, başında da bir neçə qız. Gəlif göröllər mizin üstə uzanıf, Qəndəb xanımın halı hal döy. İrəng saralıf, göz çuxura tüşüf. Arvad üzünü cırdı:

– Ay, Allah mənə ölüm versin. Mənim bu gözəl qızım, bu məleykə qızım niyə bu hala tüşüf? Götürör görək burda nə deer?

Mən səni bəslədim allar içində,
Qızım, dərdin nədi, gəl mana söylə.
Hörmətə yetirdim dillər içində,
Qızım, dərdin nədi, gəl mana söylə.

Qəndəb xanım yerinnən qalxıf, geri yanına bir balış qoyduruf, tellərinən ayırıf dedi:

– Ana, ana, gör nə isteerəm. Mana qulaq as:
Açılıf dağların nərgiz, laləsi,
Ana, mənim dərdim Noyruz dərdidi.
Mana gəlsin nazlı yarın qadası,
Ana, mənim dərdim Novruz dərdidi.

– Allah mənə ölüm versin, a qızım. Bu saatca qızdarı gön-dərim o qədər noyruzgülü dərsinnər gətsinnər. Otağın da gülnən dolsun.

Belə deyəndə başını yerə tikif, anasının başa tüşmədiyini görüf beykef olan vaxtı Şahnaz xanım nə deyir görək.

Sən necə balasan, mən necə ana,
Az qaler dərdimmən ciyarım yana.
Yeddi oğul bir yana, sən də bir yana,
Qızım, dərdin nədi, gəl mana söylə.

Başını buladı, gözünü anasının gözünə tikif:

– Aneyi-mehriban, sən məni qanmadınmı?

Dedi:

– Yox, ay bala, nə qanajam, noyruzgülü istersən dana.

Dedi:

– Qulaq as.

Bir namə yazaram babam şəninə,
Qıyasım saxlaram hax divanına.
Ölsəm qat qanımlı Noyruz qanına,
Ana, mənim dərdim Noyruz dərdidi.

Arvad mat-məətəl qalır ki, bu Noyruz nədi? Bu nə deer?

– Sana qurvan olum, bir qulaq as:

Gətirəm üstünə həkimi-loğman,
Eyləsin dərdinə davayı-dərman.
Şahnazın da canı Qəndəfə qurvan,
Qızım, dərdin nədi, gəl mana söylə.

Görək Qəndəf nə diyir:

Gətirmə üstümə həkimi-loğman,
Eyləmz dünyada dərdimə dərman.
Qəndəf də Şahnazla Noyruza qurvan,
Ana, mənim dərdim Noyruz dərdidi.

– Ay qızım, Noyruz kimdi ki?

Başına gələni, buta verilənnən bu yana hamısını anasına nağıl elədi. Ana biçarənin əlinnən nə gələni işdi? Neyniyə bilər? Kor-peşman qızınan aralanıf, geder şahın yanına, deyə bilmer. Tay-tuşuna diyə belmer. Qalır içində qırıla-qırıla. Desə bunun bəəm də başını kəsdirellər.

Həmşə gecələriniz xeyrə gəlsin, savaxlarınız xeyirə açılısın. Gejənin bir vaxtı padşah yuxuda gördü kü, öyündə şamlar var, yaner. Quşdar saxleerdı, bülbüllər saxleerdı, bunnarın hamısı qəfəsdə ölüf geder, soluf yaner. Bütün vardatı, küllüyyatı əlinnən geder. Yeddi oğlunun yeddisi də irağ indisinnən, yan-yana düzülüf ölüf. Ya Rəbb, bu nə yuxudu ki, mənim gözümə gəlir?

Savaxlarınız xeyirriğa açılısın, tezdən qalxdı:

– Vəzir, yuxu yozannarı buruya tök.

Neçə yuxu yozannar gəldi, ay toba, heç bir yana bir iz çıxmer.

Vəzir gördü kü, elçi daşının üstündə bir şəxs oturuf. Yavaş-yavaş yanına gedif salam verdi:

– Salam, qardaş. Kimsən? Nəçisən?

Dedi:

– Mən yuxu yozanam.

– Ayə, sənə qurvan olom, nə qədər pul isteersən mən sana verəjəm, bizim padşah belə bir yuxu görüf, onu yozasan.

Dedi:

– Maa pul-zad lazım dəyil. Özümü oruya apar.

Şahın yanına gəlif baş əymədi şaha. Aralı durdu. Şah buna baxanda gördü heç görmədiyi bir şəxsiyyətdi. Ancax bunda bir zəhm, bir sifət var ki, insanı ortadan bölör.

– Salam-əleyküm, şahım.

Dedi:

– Əleyküm-salam.

– Deyellər yuxu görmüsən.

Deyir:

– Görmüşəm.

– Deyellər bülbüllərin qırılıf, güllərin soluf, şamların keçif, doğrudurmu?

– Hə.

– İndi mən səni ona üç bəndnən sana diyəjəm. Əgər onu başa tüşsən, işin avand olar inşallah. Başa tüşməsən, özün bilersən.

Şah əmr verdi:

– A cəlladlar, hazır olun.

Bunun heç qılı da qımıllamer. Heç tərənmer.

– Qadan alem, niyə ajiğin tutor?

– İndi mən diyijəm, sən qulax as gör nə var, nə yox?

Şah dəvrişin hecav elədiyi kişinin üzünə baxer:

Bülbülü salmısan qəfəs içinə,

Əlbətdə, ah ilə yanar, soltanım.

İyid gərək ilqarınnan dönməsin,

Şah da qəsəminnən dönər, sultanım.

– Necə yanı? Mən hansı qəsəminnən dönmüşəm?

Dedi:

– Calal əfəndi, Mahmud bəy öləndə, onu öldürənə sən nə demişdin? Nə istəsən sana verəjəm. Eləmi?

– Hə, demişdim.

Dedi:

– Bə and dəyişdin vallahi.

Şah dedi:

– Ayə, gözümə çox ala-bula dəyirsən.

Dedi:

– Qulax as hələ.

Əzəl başdan sən ki qəsəm eyelədin,

Andına zindanı ənam eyelədin.

Hər iki cavana sitəm eyelədin.

Yanar çıxaxların sönər, sultanım.

– A kişi, sən burda çoxmu zəhlə tökjəksən?

Dedi:

– Əfəndim, nə zəhləsi tökөрəm? Olanını sana diyirəm. Birini də diyəjəm, onnan sonrasını sən bilərsən.

Quranda yazılıf ayə, doğru sin,

Doğru əlif, doğru reynən, doğru sin.

Dəvrişəm, deyirəm sözün doğrusun,

Noyruz Qəndəf deyif yanar, soltanım.

– Əyər sən o iki cavanı bir-birinə görüşdürməsən, o iki cavanın payını verməsən, Allah sənin bir dənəni qoyan döy.

– Hələ bir bunu tutun!

Kimi tutajaxlar? Şəkil var idi, yoxdu şəkil. Qeyb oldu.

Vəzir-vəkil yığıldı:

– Öyün yıxılsın, sən kimnən oynorsan? Bu qeybdən gəlmiş bir şəxs idi. O, Noyruzu buruya gətirən şəxs idi. Mahmud əfəndiyi öldürməyə qüvvət verən şəxs idi. Sən neyleersən?

Dedi:

– Yox, mən elə şeyə inanan döyüləm.

– Bə neyliyəjəksən?

– Savaxları şəhərin bütün qızdarını yığersan. İçinnən yeddi-səkkiz gözəl seçərsən. Qəndəfi də onnara qatarsan. Əyər Qəndəfi tanısa, qızı verəjəm. Tanımasa ölmüş şeydi.

Savaxlarınız xeyririğa açılsın. Savax açıldı, gözəllərin hamısı Noyruzu görmək istiyər. Yığıldılar, səkkiz nəfər qız seçdilər. Qəndəfi də bunların içində. Cürə-cürə libasdara geyindirif düzdülər.

– Aşığın gözdərini bağlıyın!

Noyruzun gözdərini qara parçeynan, qavaxca altdan qara pambux qoydular, üstünnən də qara parçeyı elə çəhdilər ki, bir qram göz görməyə yer yoxdu.

Bəli, vəzir-vəkil, bütün əyanlar qatarınnan duruflar, padşah da taxtında əyləşif. Qavaxdan bir xanım buraxdılar.

– Oğlan, bu gedən kimdi? Tanıyarsanmı?

Ağası qeyfdən geri yanda əyləşif Noyruza deer filankəsdi:

Mənim bu müşkül günümdə,

Özün yetir Rəbbim, haray.

İçmişəm Qırqlar əlindən,

Əşq ilə şərabım haray.

– Ayə, sənın qavağınnan kim keşdi? Onu danışğınan mana. Nə şərbət danışersan?

– Ağam, tələsimə!

Şah dedi:

– Eşitmədim, o nə dedi?

– Ağam, o çox düz dedi. Qulax as, yaxşı qulax as.

Hanı mənim xanımanım,

Özümdədi öz gümanım.

Vəzir qızı Gövhər xanım

Hax versin mətləbin haray.

İkinci qızı buraxdılar, aldı görək ikinci qızı nətər dəjək, inşaallah.

Hanı mənim taxtı-tacım,

Kimsəyə yox ehtiyacım.

Vəkil qızı Xanım bacım

Sən deyilisən babım haray.

Açerlar üzünü, həmən qızdı.

Üçüncüyü buraxdılar:

Sənə qurvan olum, Tanrı,
Çıxart qəlbimnən qubarı.
Qazı qızı Sənəm pəri
Sən deyilisən babım haray.

Bu da getdimi? Açerlar üzünü, həmən qızdı.

Başma gələn nə kələkdi,
Fikrimdə çərxi-fələkdi.
Sərdarın qızı Mələkdi,
Gülüzlü mahtabım haray.

Bu da belə getdimi?

Bir də bir çolağı gəldi axsıya-axsıya keçən vaxtı ona da belə deer:

Əyninə geyibdi ağı,
Sinəm üstə çəkib dağı.
Misirin köhnə axsağı,
Səni tutmor təbim, haray.

Axırncı gələr, görək axırncıya nə diyijək? Hamının ürəyi gup-gup guppulduyur, görək bunu tanıyajaxmı?

Noyruzam, getməm buradan,
Mətləbim versin Yaradan.
Gözəllər keşdi aradan,
Süz yeri, Qəndəfim, haray.

Bir şappılıt qofdu, bir ura qofdu. Xalx bir ura çəhdi. Qəndəf soyunuf belə, əynindəki libası belə çıxardıf öz əlinnən gəlif Noyruzun gözdərini aşdı. Şah əmr elədi, bütün odalar, hər bir yer bəzənsin. Şəhər qırmızı bəzəndi. Qırx gün, qırx geje toy elədilər. Bunnar öz kamını alif özdəri dincələn vaxtı neçə yəhərri atdar, neçə adamlar Noyruznan Qəndəfi yola saler. Geri qayıdıf bir dağın ətəyinə gəldilər, hansı ki dağda bunu tüpü boran vurmuşdu, lələzar, güllüzar, gözəllik, bəh-bəh. Nə gözəllih var bu diyarda, Ya Rəbbi. Hər komanın üstünnən cürə-cürə güllər açıf. Hər bülbül bir cəh-cəh vurur. Noyruzun sinəsi cuşa gəlif görəh burda dağlara nə

deer, biz diyək, həməşə xəlqimiz var olsun, inşallah. Türk dünyasının bayrağı uca olsun, inşallah.

Hey yağər yağışın, qalxer dumanın,
Axır bozbulannıx sellərin, dağlar.
İnnən belə xoş səfəli çağındı,
Qonor, köçör ağır ellərin, dağlar.

Qəndəf deer:

– Ay Noyruz, ay Noyruz, dilinə, ağzına qurvan olum, yanı dağlarda da belə qiymət var?

Otaxda böyümüş qadın nə görüf çöllərin, kolların, dağların, dərələrin ləzətini. Qalxdığı imarətdi, endiyi də dəhlizdi – vəssalam. Aldı görək nə dedi?

Hər dağlardan uca Nuhun dağıdı,
Dörd tərəfi səkkiz cənnət bağdı.
Tülək tərən, laçın quş oylağıdı,
Sonalar arzular göllərin, dağlar.

Aldı görək axırıncıyı nətər dedi?

Şükür olsun Haqqa, dadə yetişdi,
Ağamın əlinnən badə yetişdi.
Axır Noyruz xoş muradə yetişdi,
Əcəb seyrangahdı bellərin, dağlar.

Söz cəvabı tamam oldu, iki sevgi, iki məhəbbət bir-birinnən qucaxlaşdıf o gülün üstündə, bu nərgizin üstündə gah ata minəllər, gah atı yedəhliyəllər, özü də gələn çavuşdarı, yoldaşları hamısını geri qaytardı ki, mənə ötürmək lazım döy, özüm tək gedəjəm. Ta gəlif bir dağın ətəyində atdarını qurd-quş yeməsin deyən iki qayanın arasında özünə bir məskən saldı. Odun yığdı, ocax yaxdı, atdarı rahatdadı, ot lazım idisə, ot gətirdi, yerini gözəl düzəldənnən sora iki sevgi, iki cavan nolajax, sarmaşdılar bir-birinə.

Savax tezdən gördü kü, bir tappılıt gələr. Noyruz qalxıf oana baxdı, boana baxanda gördü kü, bir hündür boylu, nərəli, göydəli bir admdı. Göz də burdadı, kəllədədi. Kəlləgöz.

– Ədə, sən kimsən mənə yerimdə ocax yaxıfsan, tüstü çıxardərsən.

Noyruz dedi:

– Əfəndim, müsafirəm.

Kəlləgöz dedi:

– Müsafir mənim əvimin qapısına gələr. Sən burda neylərsən mənim qoruğumda, at otarıfsan, ot yolufsan, odun qırıfsan.

Noyruz dedi:

– Əfəndim, Allah qonağına heş kim heş nə deməz. Allah qonağını incitməh düz döy. Qonaq Allahındı.

Kəlləgöz dedi:

– Mən sənin Allahını tanımeram. Mənim qılincımın altında çox sənin kimi kəllələr dığıranıf.

Qəndəfə baxıf Qəndəfi görəndə Kəlləgöz dəli olmadımı?!

– İndi sənin ananı gör nətər yaxacam.

Bəli, Kəlləgöz qəhrəman Noyruzun üstünü kəsif hədə-qorxu gəlir:

– Sən mənim elimdə, sən mənim torpağında nə iş görörsən?

Noyruz Kəlləgözü çox dilə tutdu:

– Qardaş, etmə, eləmə, yol adamıyam, sənin yerində qonağam.

Allah-təbərəkə-təala Məhəmməd əl Mustafaya buyurdu: Ya Peyğəmbər, qonağı incitmə. Əgər qonax düşmanın da olsa, ona hörmət elə. Düşmən səni daşnan, sən onu aşnan yola sal. İnşallah, axırı düzələr. Olmadı.

İyiddihdə qaydadı. Əvvəla, sözdəşəllər, soyra bir-birinə hər-bə-zorba gələllər. Onnan sonra qılışdaşallar. Qılışnan da murad hasil olmasa güştü tutallar, yəni güləşəllər. Əvvəl Kəlləgöz qəhrəman başdadı hündürdən oxumağa. Noyruz işarə elədi:

– Ay Kəlləgöz qəhrəman, adını qəhrəman qoyufsan, səndə qəhrəmannıx görmörəm. Mən ağamın əlindən badə içmişəm, mənim kürəyim yerə gəlməz. Mənnən vaz keçginən qoy mən yoluma davam eleyim gedim.

Dedi:

– Qulaq as.

Lağnan başdadı deməyə.

Noyruz dinlədi. Gördü kü, qavağındakı buna sarıx gələr. Heç Noyruzunu iyidə yox, heç nəyə saymır.

– Allaha bax, ay Kəlləgöz qəhrəman, mənən aralan.

Kəlləgöz aldı:

– Pəh-pəh, buna bax, ə.

Əcəm oğlu badə içmiş,
Ol Şahi-Mərdan əlinnən.
Oynadıf o gözəl kəkliyin,
Alaram güman əlinnən.

Gəl gümana tüşməynən. Hökmən sənin o kəkliyini əlinnən alacam. Yanı Qəndəf xanımı sənnən alajam deməh idi. Noyruzun daha doğru yarasına toxunan vaxtı dedi:

– Ayə, qulaq as, zalım oğlu, mən isteyərdim mülayim keçək. Sən zorroyorsan. Onda deyim.

Noyruz

Barilahi, azad eylə,
Məni bu yaman əlinnən.
Qurtarmer qovğalı başım,
Bədasıl insan əlinnən.

– deyəndə Kəlləgöz daha da başdadı düşünməyə.

– Ayə, qulaq as, sən nə dedin?

Burdan keşsə ağır ellər,
Gözünə çəkərəm millər.
Neynəsinnər beçə qullar,
Mən bəbir, aslan əlinnən.

Ancax öz aramızdı, Qəndəf təlaş içindədi, həyəcan keçirir, bir söznən təmiz qorxuf. İrəngi saralıf, bir tərəfə bürüşüf. Gözünü gəzdirdi Noyruz, işarə ellədi, dedi:

– Kefini kök tutoynan. Gör indi nə deerəm.

İgid, meydanda hərrəni,
Vurram, başın dığıranı.
Meydan güm-güm gümbürrəni,
Hazarı qalxan əlinnən.

Bəh-bəh-bəh, elə bileynən Kəlləgöz qəhrəmanın üstünə bir ağır daş tüşdü. Elə ajiği tutdu, çığıрмаğa başdadı. Dedi, qulaq as.

Kəs səsini, ay heyvara,
Gününü eylərəm qara.
Ellər tamam gəlif zara
Kəlləgöz qəhrəman əlinnən.

Noyruz dedi:

– Bircə qulaq as:

Noyruz burda qalmaq istər,
Misri qılnc çalmaq istər.
Kor yapalaq almaq istər,
Sonanı tər lan əlinnən?!

Noyruz dedi:

– Yəni sən mənim Qəndəfimi mənim əlinnən alıf məni boş yerə qoyajaxsan?

Atdar o tərəfdən, Kəlləgöz qəhrəman bu tərəfdən iki yüz addım aralandılar bir-birinnən, bir-birinə saqqasaq nizələr işə düşdü, murad alınmadı. Qılnc-qalxan işə düşdü, murad alınmadı. Bunnar düşdülər, atdan endilər, atı buraxdılar, yançıdar əllərini uzatdılar bir-birinin yaxasına. Güləşmə getdi. İki saat, üç saat kotan kimi yeri əkillər. Noyruz baxdı ki, qavağındakı da hərif döy ha. Qavağındakı da tutarı adamdı. Bir, iki, üç, ya Allah, mana hörmətin, köməyin olsun. Ey mana badə verən kəsdər, mənim qüvvəmi artırın, - deyif inşallah Kəlləgöz qəhrəmanı qaldırif göydə firrıyif yerə vuruf sinəsinə dayandı. Xırp başını kəsdi. Bədən qaldı ortada. Başı saldı xurcuna, atdandı. Getmək istiyəndə baxdı gördü, ə, qavaxda yekə qalaça var. Qavağında insanlar hərrənişir.

– Qəndəf xanım, burada qalsax gözəl olar.

Onatan bir neçə fərraş qavaxlarına keşdi:

– Ədə, harıya gedersiniz? Buruya gələn qatır dırnax salar, quş qanad salar qorxmursan? Sən harıya gedersən?

Oydu ku, Noyruz baxdı ki, yox, insan əhlidi. Atdan endi. Atdan enif belə baxanda gördü kü, İlahi, sənin varriğına şükür olsun, qələmnənmi çəkifsən, tuncdanmı yonufsan? Bu gələn

mələkdi, yoxsa insan? Qəndəfdən də heç geridə qalımıyan bir xanım buların qarşısına gəldi:

– Ey bəni-insan, sizə qurvan olum, gəlin-gəlin daldeylanın, bu saat gələjək, bizi biavır eliyəjək. Sizin qanınıza mən susamaq istəmerəm.

Şəhriyar xanım kim olsun, Kəlləgöz qəhrəmanın zornan gətirib özünə ram elədiyi qadın. Ancax bilmer ki, Kəlləgözün başı burda xurcundadı.

Şəhriyar xanım Noyruzun boyuna-buxununa, irənginə baxanda bir könüldən min könlü özünü yapışdırdı muna. Yapışqan kimi aralanmaq istəmer.

– Ay qızdar, mənim bir ordan cürəmi burya gətirin.

Əyləşdi bir tərəfdə.

– Oğlan, bir yanımda otur.

Oturdu.

– Hardan gəlif harya gedersən?

– Filan yerdən gəlif, filan yerə gederəm.

– Bu kimdi?

– Bu mənim arvadımdı, nişanlımdı.

Qəndəf xanımnan tanış olannan sora Şəhriyar xanım vurulufdu kimə, Noyruza. Götürüf burda görək nə deyir, Noyruz ona nə cavab verəjək, inşallah:

Dolanem başına, ay qərib oğlan,
Otur bir yanımda, qal sənə qurvan.

Nə müddətdi mənim könlüm məluldu,
Bu qəmli könlümü al, sənə qurvan.

Hancarı olmasa töyöx-töyöxdü, üstünə günü istəmer, a qardaş.

Qəndəf oana-boana burulmağa başdadı ki, bu nə idi? Onda Noyruz gördü kü, Qəndəfin könlü pozulor, aldı görək nə dedi:

Başına döndüyüm, ay nazlı dilbər,
Söyləsən halını yar, sənə qurvan.
Mən bülbüləm, güldən ötrü sızlaram,
Layix deyil qona xar, sana qurvan.

Aldı görək Şəhriyar xanım:

Bəli, Şəhriyar xanım burda Kəlləgöz pəhlivanı nəzərdə tutur ki:

Pünhan danış, heç kəs səsin duymasın,

Qabi-cəllad şirin canına qıymasın.

Səni öldürüf, yarım tənha qoymasın,

Yalvar-yapış yara dil, sənə qurvan.

Götürüf burda görək Noyruz nə deyir?

Hax səni saxlasın, telli Şəhriyar,

Mənim gözü yolda bir Gülşanım var.

Allah əmanəti bircə canım var,

Cannan başqa qeyri qul sənə qurvan.

Şəhriyar baxdı gördü ki, Kəlləgöz bəydən buların xəbəri yoxdu. Ona görə aldı birciyin deməyə. Kəlləgöz qəhrəmanın öldüyünü Şəhriyar bilmer. O ki deyer ki, asta danış, heç kəs səsin duymasın. Yəni Kəlləgöz gələr, sizi öldürər.

Noyruz dedi:

– Qəndəf-Qəndəf, o xurcunda qarpız var, onu gətir ver kəsək.

Noyruz belə deyəndə Şəhriyar qalxdı – yox-yox – dedi, o, zəhmət çəkər, qoy mən gətirem. Gedif xurcunu açanda Kəlləgözün kəlləsini gördü. Onda qız kəlləni tulloof belə deyir:

Yaxşı olar ilqar ilə etibar,

Gözəl oğlan, səndən qeyri kimim var?

Özüm ərəb qızı, adım Şəhriyar,

Yaz məni Qəndəfə qul, sənə qurvan.

Aldı görək Noyruz nə dedi:

Gözüm qaldı buxağında, telində,

Tər lan könlüm sona qoymaz gölündə.

Bir canım var üç gözəlin yolunda,

Noyruzam, ölüncə yar, sana qurvan.

Söz tamam oluf, bir xeyli burda qaldılar, axırda azuqə götürüf atdara süvar oldular, ya Allah, - deyif tərpendilər. Həriya doğru? Qəvvas Əhmədin bunu tapdığı yerə doğru. Gəlhagəl, gəlif çatan vaxtı bunları kim gözdüyərdi? Qəvvas Əhməd elə bir oğlanın – Noyruzun bunun əlindən getməsinə kefsizdəmişdi. Qəvvas Əhməd

din ailəsi pozulmuşdu. Niyə? Gülşan xanım burda qalif-gedif, gecə-gündüz Gülşan yatmer, Noyruz dilinin əzbəridi ki, əzbəridi. Xəbər gəldi ki, üç atdı gələr. Gülşan xanım belə baxanda gördü ki, Noyruzun boyudu. Yüyürə-yüyürə Noyruzun qavağına gəldi, görək burda Noyruza nə deyir, biz diyək, siz şad olun, inaşallah.

Şükür Haqqa yenə olduq üzbəüz,
Alagözlü bəy Noyruzum, xoş gəldin.
Əyləşəydik əhdim budur dizbədiz,
Ala gözlü bəy Noyruzum, xoş gəldin.

Gəl-gəl gedək mənim o qəm-xanama,
Müjdə deyim qəmli ata-anama.
Körpə kimi alem səni sinəmə,
Ala gözlü bəy Noyruzum, xoş gəldin.

Alır birin də:

Süsən-sünbül, tər bənövşə, ireyhan,
Ətirışah tərtəzə güldən Gülşan.
Səni gördüm, gözüm oldu şadıman,
Ala gözlü bəy Noyruzum, xoş gəldin.

Söz tamam oldu, bah-bah-bah, iki həsrət bir-birinə sarmaşif, üç-doqquz öpüşdülər, Beçara Qəndəf mat qalıfıdı, bu nətər şeydi. Söhbət eliyə-eliyə Qəvvas Əhmədi sevindirdilər, Güllü xanımı sevindirdilər. Beş-altı gün, burda qalannan sonra üç atdı oldu indi dörd atdı. Noyruz, Qəndəb, Şəhriyar, Gülşan xanım. Dörd atdı atdanıf bir-iki at da ehtiyat üçün götürüf gəl-hagəl yol açdılar, yol düzdülər, gəlif bir dağa çıxdılar. Bir dağa çıxanda Noyruz dedi:

– Mənim burda uşaxlıx yadıma tüşör. Deyən bura bizim Diyarbəkirin yaylağıdı.

Ola bilər. Bir neçə yerdə atdan tüşdülər. Bir də baxıf gördülər yekə bir peysər oğlan çıxdı, başında yekə papax. Belə görəndə gözdərini açer-yumor, qızdara baxer, heç Noyruzu da saymer.

– Ayə, mənim o çomağımı buruya gətirin.

Çomağı sinəsinə basıf görəh burda götürüf nə deer.

Gəl əzəl başdan danışax,
Ağıllı, kamallı oğlan.
Zərb ilə çəkim çombağı,
Vurub atdan salem, oğlan.

Noyruz belə baxdı, gördü ayə, bu nəşə səyahlər.

Dedi:

– Ay oğlan, aqlın üstündədimi?

Dedi:

– Əlbəttə ki, üstümdədi, eşitmədinmi?

Noyruz dedi:

– Onda qulaq as, birin də mən diyijəm.

Gələrdim Misir elinnən,
Birdən kəsdi yolum çovan.
Gəl çəksəm Misri qılıncı,
Sənə fərzdi ölüm, çovan.

Çovan yaman qeyzə gəldi. Ayə, bu yaman hədəleer ölümən:

– Ayə, qulaq as bir qulax. Gözəllərin gözünə baxıf, eşqdi vuruf topuğuna çovanın. Aldı birin də:

Vuruban atdan yıxaram,
Yıxıf da yerə çaxaram.
Birini sana pay çıxaram
İkisini özüm, oğlan.

Noyruz ürəyində dedi axşama qalma, yaman pay verdin.
Qulaq as, aqlına gələnə səyaxlama:

Uğrayıf şeytan felinə,
Əl vurma sonam telinə.
Vermərəm xoryad əlinə,
Mən bülbüləm, gülüm, çoban.

Çovan baxdı gördü qavağındakı da böyük hənəkdi. Aldı görək nə dedi?

Oğlan, sən gəl bir insafa,
Çəkmişəm bu yolda cəfa.

Üç ay yayda sürüm safa,
Payız yola sallam, oğlan.

Noyruz deer:

Gözəllər sağ-soldadı,
Misri qılış da beldədi.
Atamın gözü yoldadı,
Necə burda qalem, çovan.

Çovan deer:

Mən dəli çovanam, dəli,
Etmərəm fikri, xəyalı.
Qucmalı Qəndəfin beli,
Xoş keçər iqvalım, oğlan.

– Oğlan, o ikisi cəhənnəm, apar, bax gör nə gözəl qızdı,
qucmalıdı.

Onatan götürüf görək Noyruz nə dedi:

Noyruzam, sinə dağlıyam,
Dərdimi kimə ağlıyam.
Kərim paşanın oğluyam,
Diyarbəkir elim, çovan.

– Nədi bu səyaxladığın?

Dəli çovan təzdən başa tüşdü kü, əyə, bunun ağasının oğludu.
Ətək belə, bel ətəyə, əyax yerə, yer ayağa, ya Allah, tərpnədi
ağzından nəfəs çıxı-çıxa. Özünü yetirdi şahlıq sarayının qavağına.
Kim çıxdı onun qavağına? Zeynəb xanım çıxdı. Noyruzun anası.
Aldı görək çovan nə deyir?

Köçübdü Misir elinnən
Noyruz gəldi, Noyruz gəldi.
Üç durnatel gözəl ilə
Noyruz gəldi, Noyruz gəldi.

Camahat tökülüf, el ağniyıfıdı. Bu nədi? Çovan nə səyaxler?
Ayə, oğlan, nə dedin, ə? Arvad gah bayıler, gah ağleer. Onatan
aldı görək birini də nə deer:

Gələndə mənim yanıma,
Sevdanı saldı canıma.

Muştulux Zeynəb xanıma,
Noyruz gəldi, Noyruz gəldi.

Dəli çovanın özü dədə,
Qullux edibdi ustada.
Kam alıf yetə murada,
Noyruz gəldi, Noyruz gəldi.

Söz burda tamam oldu, Allah hamını sevindirsin, toy, bayram, şənnik, Noyruzu qarşılamağa getmək, üç gözəli gətirmək, neçə günnərnən təzdən toy eləmək. Ancax Dəli Çovanı Noyruz boş qoymadı. Cariyalardan hansı gözəl idi, birini seçif dedi:

– Get həm heyvan saxla, həm də bunu saxla.

Allah-təbarəkə-təala el-ovanı var eləsin, aşıx gəldi duvaxqap-maynan dastanı bitirdi.

SƏYYAD-SƏADƏT

Sizə hardan xəbər verəjəm, Herat şəhərinnən iki qardaşdan: Hidayətnən Nidayətdən. Böyük tacirlər idi, çox böyük tacirlər idi. Heş tayları barabrarları yox idi. Hər yerdə barmaxnan göstərərdilər; belə vardılar, belə vurdular, belə tutdular, belə insanı sevin-dirdilər, belə düşman tutdular. Xülas. İki qardaş çox mehriban şirin dolaner. Bir gün Hidayət əfəndi bazara getmişdi. Gördü bir aşıx sazı sinəsinə basıf belə bir çoban bayatısı oxuyur:

Əzizinəm el ayağı,
Çəməndi el ayağı.
El yeməz, oba yeməz,
İt yesin elə yağı.

Bu söz Hidayət əfəndiyi çox aldı, çox. Evinə gəlif qardaşı Hidayəti çağırif dedi ki, qardaş, bu qədər var-dövlət yığmışıq amma bizim övladımız yoxdu. Bu hariya çatajax. Evladsız mal nəyimə gərək. Bizim gələcəyimiz neyə olmalıdı? Səndə yox, mən-də yox.

– Qardaş, qardaş. Allahdan əlini üzmə. Gəl, malımızdan, dövlətimizdən paylıyax inşallah.

– Qardaş, nə qədər var-dövlət çox olsa, o qədər başa bələdi.

Bunnar varlarınnan, dövlətlərinnən payladılar kasıflara. Bir gün iki qardaş qavax-qavağa oturuf sohbət eliyirdilər. Bir də gördülər ki, bir nurani qoca kişi bunların yanına gəldi. Xoş-beş on beş:

– Baba, nəyə ehtiyacın var?

Qoca:

– Heş nəyə ehtiyacım yoxdu. Heybamda bir qırmızı alma var onu saa verəjəm.

O, almanı Hidayət əfəndiyə verif dedi:

– Al bu almanı, yarısını özün, yarısını da külfətin yesin. Sevi-nərsiniz inşallah.

Ustad dili yüyürək olar. Doqquz ay, doqquz günnən sonra Hidayət əfəndinin həyat yoldaşı yükünü yerə qoydu. Hamının

gözü aydın olsun, hamının işi avand olsun evlad cox şirin şeydi. Uşaq pərvazlanmaxda olsun, uşaq gəlif bir yaşına çatdı. Ancax Hidayətnən Nidayət qardaşları varlarını o qədər paylıyıflar ki, baxdılar ki, heş öz dolanmalarına bir şey qalmadı. Yenə başladılar işə. Var azalanda göz də başlayır daralmağa. Var çox olanda adam ürəkli olur.

Mamalar yığıldı, dayalar yığıldı uşağın adını Səyyad qoydular. Səyyad gəlif bir yaşa çatanda, Nidayət xan Hidayət xanın yanına gəlif dedi:

– Qardaş, var azalif biz vətəni tərki eliyif ticarət dalınnan getməliyik.

Oydu ki, hər iki qardaş Nərgiz xanımın yanına gəlif başa saldılar ki, iş nə yerdədi, biz qazac dalınnan gederik. Uşağımıza kamıl bax. Biz dönənə kimi hər şey yaxşı olar inşallah.

Hidayətnən Nidayət öz sərgüzəştində, öz gəzməsində olsun, sizə kimmən xəvər verim Nərgiz xanımnən Səyyad bəydən.

Səyyad günü-gündən böyüməyə başlayır. Ustad dili yüyürək olar. Səyyad gəlif on beş yaşa çater. Ancaq nə Hidayətdən xəbər var, nə Nidayətdən. Nərgiz xanımın əlində olan var-dövlət də gedif. Özü möhtac qalif. Səyyadı aparif bir molluya tapşırđı ki, buna quranı, dinini oyrətsin. Aradan üç gün keçmişdi, molla gördü ki, Səyyad “əmmə” surasını elə avaznan, elə dəqiq oxuyur ki, molla mat qaldı:

– Ay oğul, mən əlifbanı sənə hələ dünən oyrətmişəm.

Səyyad:

– Nə olsun baba, bu geje yatmadım əlifbanı oyrəndim. Səhər də qalxdım “əmmə” surəsini oyrəndim. Savax da “yasini” oyrənəjəm. Bu belə deyəndə molla fikirləşdi ki, vay-vay bu belə biliklənsə, mənim dolanmam hardan gələcəh, çörəyimi əlimnən alacax. Qışqırđı Səyyadın üstünə, qoyladı onu məytəfdən.

Səyyad gəlif əhvalatı anasına danışdı. Anası da neynəsin? Götürüf bunu hörükçü yanına apardı. Bənnə baxdı ki, bu boylubuxunlu bir cavandı. Dedi, vallah bu günə əlli daş qaldırajax hörüyə. Dedi, xanım qəbul eliyərəm.

Bir xanın evini tikirlər, Səyyad dedi baba, mən bu tərəfi hörüm, sən o tərəfi hör. Başladılar hörməyə. Savaxlarınız xeyrə açılınsın. Savax açıldı, ağa gəlif baxdı ki, hareyi ki, Səyyad hörüf elə bil sıfatdı. Elə gözəl hörülük ki, gəl görəsən. Amma usta hörən yeri bəyənmədi. Usta belə baxıf Səyyadın hördüyü yeri görəndə qoyladı Səyyadı. Səyyad anasına gəlif əhvalatı danışdı. Anası:

– Oğul, oğul, səni indi də sərracın, yəhər qayıranın yanına qoyajam.

Sərracın yanında beş-on gün qalmışdı, iyirminci günüydü, sərrac baxdı ki, Səyyad elə yəhər tikif ki, vallah bu ömründə belə yəhər tikə bilməz. Dedi:

– Ay oğul, sənin əllərin qızıllanasıdı. Sən gözəl sənətkar olacaxsan. Gəl sən bu gündən mənim yanımda həm oğul ol, həm də mənnən barabar işdə. Bu minvalla Səyyad işləməkdə olsun. Yaşı on altıya, on yeddiyə çater. Gözü oyda-kuşdadı, qız-dara baxır. Gecənin bir vaxtı iydi. Dağların kənarında əlini- üzünü hoyuzda yuyuf, sağ çiyini üstünə söykənmişdi. Bir də gördü ki, bir nurani qoja kişi əlində badə özünü yetirdi:

– Salam-əleyküm, bala.

Səyyad:

– Əleykümə-salam, baba.

Qoca dedi:

– Oğul, bu badeyi nuş eylə!

Səyyad:

– Baba, o bizə haramdı axı!

Qoca:

– Yox, oğul, bu o şərbətlərdən döyül. Bu allah-təbarak-təalanın verdiyi şərbətdəndi. Buyur!

Səyyad istəkəni nuş eyliyin. Devran güzgüsü deyəllər. Qoja Səyyada Devran güzgüsünü göstərer. Deyir:

– Oğul, nə görürsən?

Səyyad:

– Böyük şəhər. Uzağ-uzağ yollar, dar cığırar, həbsxanalar.

Qoca deyir:

– Oğul, daha nə görürsən?

Səyyad:

– Eyvan görürəm.

Qoca:

– Daha nə görürsən?

Səyyad:

– Bir gözəl qız duruf orda.

Qoca:

– Bax, oğul, o qızı sana, səni də ona buta vererəm. İnşallah qovuşarsınız. Özünən muğayat ol, bala. Mən butanı verdim, yolun açıx olsun. Yollarını təmiz görürsən. Bunu deyibən yox oldu qoca.

Səyyadın halı dəyişdi, ağzı köpühləndi, gözü sulandı, başdadı əli-ayağı oynamağa. Ana gözdöyür uşağ yolunu. Axşam gəlmədi. Hər yeri axtarellar axırda hovuzun üstədə tapdılar. Savaxlarımız xeyrə açılıns. Savah açılan kimi uşağı gəttilər evə. Uşağın halı hal döyül. Molla gəldi cadu yazdı, divan gəldi bir soz dedi olmadı, baxıcı gəldi belə dedi olmadı. Ancax bir yaşdaşmış qarı vardı, gəldi belə baxdı-baxdı, gədənin qaşınnan gözünən öpüf, öpüf, dodağınnan da bir mac eylədi.

Qarı dedi:

– Buna vergi verilif, bu eşq atasındadı. İnşallah, gözünü açanda sizə deyər dərdini.

Bəli, bu minvalla Səyyad gözünü açdı. Baxdı ki, dörd yanında cavan oğlan, cavan qız yığılıflar. Eloğlular, qohum-əqrəbə.

– Mənim başıma gələn nədi? Mənə bir saz gətirərsinizmi?

Sazı hazır eylədilər. Səyyad sazı sinəsinə basıf nə deyəjh, biz deyək, siz şad olun.

Yatmış idim, xabi-qəflət içində,

Bəlalı başıma sevda göründü.

Ərənlər sərvəri bir nəzər qıldı,

Saqinin dəstində badə göründü.

– Oğul, o badə bizim dində haram döyülmü?

Qulaq as:

Əbcəd hesabılə gətđi ayinə,
İsgəndər atdandı gotürdü aynə.
Şəhadət barmağın yetirdi ayna,
Gözümə bir mələkzada göründü.

– Oğul, daha nə gördün?

Qulaq as:

Qafildən güşuma gəldi bir sada,
Ərənlər əlilə verdilər badə.
Leyliyi – Macnuna, Şirni – Fərhada,
Sədət də Səyyada buta göründü.

Anası da ikiəlli dizinə vurdu. Bəyəm bu dağılmışda qız yoxuydu? Gərək səni cəhənnəmin qucağına aparıf çıxardeydi?

Səyyad dedi:

– Ana, innən belə məni burda bağlasan da mən dura bilmijəm.

Ana:

– Yox, oğul, elə şeymi olar? Bə məni kimə tapşırırsan?

Səyyad:

– İnşallah, atamnan əmim gələr sana sahablıx eyləyər. Mən də gedif öz tayımı tapmalıyam.

El, oba, xalix çox minnət elədilər, xeyri olmadı. Həftə keçif, ay keçif gejë-gündüz Səyyadın yuxusunnan Sədət çəkilmər. Ağası nejë göztərif elə gələr görünör çəkiler. Bir savax sazı sinəsinə basıf üz tutdu anasına:

– Əziz ana, qulaq as:

Başına döndüyüm gül üzli ana,
Ağlama, sızlama, məni qoy gedim,
Südünü əmmişəm mən qana-qana
Ağlama, sızlama, məni qoy gedim.

Nərgiz xanım tellərinnən üçünü ayırıf sinəsinə basıf, əlinə gül alıf görək nətər dedi:

Başına döndüyüm gül üzli oğul,
Ağlaram, sızlaram, qoymaram səni.
Sənə yedirmişəm qənd ilə noğul,
Ağlaram, sızlaram, qoymaram səni.

Bəli, ana dilinnən də başladı yalvarmağa ki, oğul etmə, elmə.
Gəl bu yoldan qayıt.

Səyyad dedi:

– Ana, qulaq as:

Anadan olannan mən qoçağ oldum,
Duşmanın gözünə mən bıçaq oldum,
Hara qoydun ordan mən qoçağ oldum,
Ağlama, sızlama, məni qoy gedim.

Burda işarə verir, mollanın yanınan qaşdı, bənnanın yanınan qaşdı. Anası görək nə dedi:

Gejə-gündüz yola baxıf, ağlaram,
Göy geyinif, başa qara bağlaram.
Oğul deyif, mən sinəmi dağlaram,
Ağlaram, sızlaram, qoymaram səni.

Aldı görək Səyyad nə dedi:

Səhər-səhər doğan dan ulduzudu,
Atanın-ananın xoş avazıdı.
Səyyad deyər Fərrux Mirzə qızıdı,
Ağlama, sızlama, məni qoy gedim.

Aldı Nərgiz xanım görək burda nə dedi:

Nərgiz biler gözəllərin xasıdı,
Əynimə geydiyim qəm libasıdı.
İndi mən tutduğum oğul yasıdı,
Ağlaram, sızlaram, qoymaram səni.

Bəli, ana-oğulun söhbəti burda tamamlaner. Oğul meyli qırxda, ana meyli oğulda, uşaxda. Görək indi Səyyadın başına nə işlər gələr. Səyyad yola düşəndə anası qoymax istəmer. Görək indi burda Səyyad anasına nə deyər:

Başına döndüyüm, qurvan olduğum
Bizimkini mövla belə yazıfıdı.
Araxçın altınnan bir dəstə kəkil,
Qara tər çığanı telə yazıfıdı.

Barat gecəsində gördüyüm duşlar,
Pirinnən dilərəm, məni bağışlar,

Dəryada balıqlar, havada quşlar,
Ala göz ceyranı çölə yazıfdir.

Sirrimi vermərəm hər yetən yada,
Mənim dərdim oldu həddən ziyada .
Ağamın əlindən içmişəm bada,
Sədəti Səyyada mövla yazıfdı.

Söz cavabı tamam oldu. Səyyad anasınnan, tay-tuşunnan halallaşır yola tüşdü inşallah, görək mənzilinin axrı harya çıxər.

Bəli, günə bir mənzil, teyyi-mənazil, gəlhağəl, yalnız adam, payı-piyadə yorulor, dincələr, qalxer, yeriye, xüləs, ajdix əmələ gəldi. Özünün də yeməyi qurtarır. Nə götürəsi olardı. Bir günnük, iki günnük, üç günnük azuqədən artıx götürə bilməzdi. Bir dağın səhrasınnan gederdi. Birdən gördü bir çovan yaman tütək çaler. “Dələmə Fatma, gələm a Fatma, öləm a Fatma”. Aydınca şümşət tütəyində çalerdi. Səyyad dedi, bir bunun yanına yaxınlaşəm, bu da mənim kimi eşq əhlidi deyesən. Görüm yeməkdən, təamnan nə ala billəm:

– Salam-əleyküm, a çovan qardaş.

– Əleykümə-salam, ay cavan oğlan.

– Ay çovan qardaş, bərəkətdi olsun. Biri beş olsun.

– Sağ ol oğlan, sağ ol. Gəl bir görəm yanına. Gələnnən, gedənnən, başına gələnnən, burda götürüf görək Səyyad çovana nə deyəcəh:

Başına döndüyüm, ay çovan qardaş,
Bir sona salıfdı çöllərə məni.

Ağlaram eynimmən gedər qanı yaş,
Bir sona salıfdı çöllərə məni.

Çovan dedi:

– Əyə, ay rəhmətdiyin oğlu, sona-sona deyirsən, göllər dolu döyülmü? Gedək hansını isteyirsən ovluyax, tutax.

Səyyad dedi:

– Ay çovan qardaş, mənimki elə sonalardan döyül. Qulaq as:

Şirindi söhbəti, şirindi sözü,
Şəkərdi kəlməsi, xoşdu avazı.
Adı Sədət, Farrux Mirzənin qızı,
Bir sona salıfdı çöllərə məni.

Çovan dedi:

– Ayə, sənin başına dönüm, dediyin qızdımı? Mən də elə bildim göldə üzən sonaları deyirsən!

Səyyad:

– Bəli, qızdı.

Çovan dedi:

– Ayə, burda elələri var ki, heç onun əlinə su töhməyə yaraşmaz.

Səyyad:

– Ay çovan qardaş, mənim dərdimi təzələmə. Qulaq as, gör nə deyirəm. Ayrıları mənim gözümə görünmür axı.

Sədətlə Səyyadı bir-birinə yazan,

Ay qavaq üstünə qara tel düzən.

Qaşını oynadıf, gözünü süzən

Bir sona salıfdı çöllərə məni.

Çovan:

– Ayə atamın gору haqqı o, bizim kənddədi.

Səyyad:

– Ayə, nə danışərsən?

Çovan:

– Ayə, vallah o, bizim kənddədi. Abdulla xanın yanındaı. Sən beyjə Abdulla xanın öyündə qalsan, o xanımi da görərsən orda inşallah. Yəni, doğrudan da Abdulla xanın arvadı gözəl imiş.

Çovan Səyyadı yanına salıf, Abdulla xanın iqamətgahına gətirdi. Abdulla xan baxanda gördü əlində saz. Allah-təbarak-təalanın könlü xoş olanda yaratdığı evlad, cavan. Xoş, beş, on beş:

– Oğul, xoş gəlmisən bizim vilayətə.

– Xoşduğuna gəlmişəm.

Axşam oldu, məclis düzəldi. Hamı yığıldı.

– Oğul, bir dərdini mənə deyə bilərsənmi?

- Əlbətdə, deyə bilərəm.
- Bir sazı köynəyinnən çıxart.

Bəli, çovan Səyyadı Abdulla xanın iqamətgahına aparən zaman Abdulla xan xavar aldı:

- Oğul, bu kimdi?

Cavan dedi:

- Bu gəlmədi, ağılına gələni sayaxlıyır.
- Oğul, bayaq mənə oxuduğun o sözü təzədən oxu.

Səyyad alıf, həməən çovana oxuduğu sözü Abdulla xana oxuyur:

Sədətlə Səyyadı bir-birinə yazan,
Ay qabaq üstünə qara tel düzən,
Qaşını oynadıf gözünü süzən,
Bir sona salıfdı çöllərə məni.

Deyəndə bir gözəl gəlin oturuf, güldü. Bu da kimdi? Abdulla xanın arvadı Sənay xanım idi. Baa bu elə bu sözü mənim arvadıma deyir. Səyyadı zindana atdırer. Tam doqquz ay Səyyad zindanda qaler. Doqquz ay keçmişdi. Bir gün Abdulla xanın zindan başına Ziyad haramıya işçilər, qullar lazım olor çölə çıxardıf işlətməkdən ötürü. Ziyad haramı dedi, gedem göröm kimin canında tutar var, kim işə yararlıdı - deyif zindana getdi. Zindanda bir-bir qulları seçən vaxt Səyyad qarşıya çıxanda, haa bu qul da maa yarıyar dedi.

Səyyad dedi:

- Ağa, bir qulaq as gör sana nə deyejəm, sonra məni hariya istəsən apar.

Başına döndüyüm Ziyad haramı,
Qurtar zindanınnan məni bəsdı, bəs
Sinəmə çəkmisən olmaz düyünü,
Qurtar zindanınnan məni bəsdı, bəs

- Ayə, oğlan, sızıldama, sözüyün mətləbini de.

Ziyad haramı baxer ki, böyük səhv edif, ürəyinə, könlünə mərhəmət damır. Deyir:

- Oğul, yolun açıx olsun. Mən bilməmişəm səni naxaxdan zindana salmışam. İşin avand olsun.

Halallaşif, vidalaşirlar. Günə bir mənzil, teyyi-mənəzil çater Gırman şəhərinə. Həriya getsin, kimin qapısına getsin? Bir baxçanın yanından keçərdi. Gördü yaman şaqqıltılar, qaqqıltılar, qız səsdəri gələr. Yönünü çöyürüf ora, görür bir neçə dəstə qız oynuyullar, gülüllər. Səyyadın əlində sazı görən kimi başına toplaşillər.

– Ayə, ay aşix, hardan gəlersən, həriya gedersən?

– Ay xanımlar, aşix saznan deyər, belə deyə bilmərəm.

– Biz də isterik sən saznan deyəsən.

Görək burda Səyyad nə deyəjəh, biz deyək, siz şad olun. Eşq-nən, avaznan Səyyad bu sözü oxuyur:

Fələyin əlindən, çərx gərdeşinnən,

Döndü ruzigarım, amana gəldim.

Şükür haqqa gördüm yar camalını,

Elə bil yetişdim imana gəldim.

Çünki, qızdarın arasında ağasının göstərđiyi xanımın camalını gördü. Sədət xanımın da xəbəri yoxdu ki, sevdiyi oğlandı.

– Oğlan, daha nəyi gördün?

Bayax ki, demişdi

“Şükür haqqa gördüm yar camalını,

Elə bil yetişdim imana gəldim.”

Bu sözdər qızdarın bəzilərinin yaman xətrinə dəydi. Bu kimdi? Burada bunun yarı kimdi? O vaxt götürüf deyir ki,

Mənim yarım geyif yaşıl, alı,

Yaşılın al geyinifdi, özgə bir şey yoxdu əynində. Bu da bircə Sədətdi.

Mənnən qeyrisinə dönməz xəyalı,

Öldürməyin siz bu aşix abdalı.

Ədalət eşidib divanə gəldim.

Mən dedim gəlif, bir az azaddığa çıxmışam siz də məni döyürsünüz. O tərəfdən qızdar dedi:

– Ayə, çox danışma birini də oxu. Bayax ki, Səyyad demişdi:

“Mənim yarım geyif yaşılı, alı”

Sədət bunu eşidən kimi yanında paltarmıyoxdu xanımın? Tez paltarını al libasa çöyürüf, o da ortalığa qarışan vaxt:

Səyyad deyər budur yarın durağı,
Geyifdi əyninə sündüsdən ağı.
Ölkədən-ölkəyə Sədət sorağı,
Heyratdan eşidif, Girmana gəldim.

Deyən vaxtı Sədətin əmisi qızı bunu başa түşdü. Dedi ki, görəh burda nə var.

– Ay oğlan, açix-açığına bizə deyə bilərsənmi, gah deyirsən ağ geyinifsən, gah deyirsən, qırmızı geyinifsən. Sədət addı qız var. Sənin sevdiyin kimdi? Bizə deyə bilərsənmi?

Səyyad dedi:

– Qulaq asın, ay xanımlar, deyəjəm:
Başına döndüyüm, ay duran qızdar,
Adı Sədət bir gözəli sevmişəm.
Nazlı yarı gördüm sümüyüm sızlar,
Adı Sədət bir gözəli sevmişəm.

Deyəndə qızdar dedi ki, ədə bir doğru de görək o necə Sədət-di? Hansı Sədətdi?

Geymək üçün yaşılı var, alı var.
Əmmək üçün dodağında balı var,
Sağ üzündə bir cüt qoşa xalı var,
Adı Sədət bir gözəli sevmişəm.

Burda paxıllığı tutan da var, o deyir keşkə mən oluydum, bu deyir keşkə mən oluydum. İlahi, kimə nə deyesən? Görək Səyyad nə deyir:

Seyyid Yaqub məclisinnən qaçılar,
Zövq artıqcan ağıl başdan açılar.
Səyyad deyər bağda güllər açılar,
Adı Sədət bir gözəli sevmişəm.

Sədət fikirən, məhəbbətnən baxanda görür ki, ağası verən oğlan, ağası göstərən oğlan budu. Eşq ataşı cuşa gələr, yasəmən tellərinnən üç tel ayırif nar məmələrinin iki arasınan aşırif, yerdən enif görəh nə deyir, biz deyəh, siz şad olun:

Başınıza dönüm, a duran canlar,
Mənim sevdicəyim oğlan bu imiş.

Heç gəlməz eynimə sultannar, xanlar,
Mənim sevdicəyim oğlan bu imiş.

Qızdar boylandılar. Sədət eşq atına minif, Sədət göylərnən
uçor. Savaxki rəngi döyül. Bu rəng ayrı çaler. Aldı Sədət birini də:

Duman gəldi, çən bürüdü gədiyi,
Zəhər olsun müxənnətin yediyi.
Doğru imiş ərənlərin dediyi,
Mənim sevdiciyim oğlan bu imiş.

Könlüm müştəq oldu gözü-qaşına,
Şirin canmı saldı eşq ataşına.
Sədət deyər durum dönüm başına,
Mənim sevdicəyim oğlan bu imiş.

Qızdarın üstünə elə bil qara bulud çökdü. Hamı əlin çəkdi
Sədətdən başqa.

Qızdar:

– Ay oğlan, sən bir könül sevindirdin, bə biz?

Səyyad:

– Sizə də deyirəm. Qulaq asın:

Yığılıb bir bölük sonalar kimi,
Geyinif gəliflər, tər-təzə qızdar.
Kimi yaşıl örtüf, kimi qırmızı,
Kimisi bənzəyif ağ qaza qızdar.

Qızdara da bu lazımdı ki, bunları tərifləyəsən. Bəlkə, birdən
biri çıxıf bunnara yiyə duran ola.

Aldı Səyyad birini də:

Cilvəli tərլansən gir donnan dona,
Qoymaram üstünə bir qubar qona.
Kimisi cilvəli yaşılbaş sona,
Kimisi bənzeyir şahbaza qızdar.

Qızdarın arasına qaqqıltı tüşür. Bir-birinə naz eliyillər. O
deyir mən gözələm, bu deyir mən sənnən gözələm. Amma daya-
nacax nöqtə bircə yerdədi:

Mövlamın əlindən içmişəm bada,
Çağıreram gələr yetər imdada.
Sədatlə Səyyadı çatsın murada,
Sizinki də qalsın o yaza, qızdar.

Bıyy, Allah maa ölüm versin. Hərəsi bir yerdən başlayıllar
Səyyadı daşdamağa ki, sən nə danışersan, bizimki o yaza qalsın?
Bizimki indi olsun, səninki o yaza qalsın.

Sədat həm seviner, həm də qorxor atasınnan. Qızdarın xəya-
lını yayındırmaq üçün başdeyir sinəsinə guppultu qopub, saz
əvəzinə. Görəh nə deyir:

Qızdar, gəlin, çıxmaq gülşən seyrinə,
Sazınan, sözünnən, əldə tarınnan.
Bülbül güldən ötrü dolaner bağı,
Gülə layıxdımı qala xarınan?!

Ancaq Sədatin əmisi qızı Səlminin içi buruluf yaner. Deyir
ki, gör sənin başına nə iş gətirəjəm. Axşam hamısını açıf danış-
masam, belə filanam. Səlmi irəli girdi.

Bu günki məclisin nə yaxşı gözəl,
Gözəllər içində nə yaxşı gözəl,
Əziz bir ağacdı nə yaxşı gözəl,
Sərvi-sənubərdir yaxşı yarınnan.

– Az, demək bir sənsən gözəllərin içində?

– Yox ağız, niyə elə başa düşürsən? Qulaq as.

Səlmi qulağının ikisini də açıf fikir verer.

Bülbül olan gedər ötər bağlarda,
Ahu gəzən gedər ovlar dağlarda.
Sədat ilə Səyyad ağ otaxlarda
Danışıb, söyləsin xoş güftarınnan.

Qızdardan bir qaqqıltı çıxdı ki, Səlmi dedi ki, cıyarını bir
yandıraram ki, babana deməsəm, mənim günüm qara olsun. Sədat
gözünən işarə elədi ki, ədə, evimizi yıxsa, bu yıxajax. Buna bir
söz deyİNən. Götürör körək nə deyir, biz deyək, siz şad olun:

Gözəllərdən sən əlasan,
Səlmi sən də, Səlmi sən də.

Mənim başıma balasan,
Səlmi sən də, Səlmi sən də.

Səlmi gözünü oynatdı, qaşını oynatdı, belini nəziltdi, köksünü qabartdı, üzünü qızdara tutuf:

– Görün, bu oğlan maa nə deer?!

Aldı birini də:

Səlmi boyun ərərdimi,
Sinən şəmsi qəmərdimi?
Artırdın mənim dərdimi,
Səlmi sən də, Səlmi sən də.

Səlmi dedi, ayə, bu maa vuruluf, Sədət nədi?

Aldı birini də:

Şah buyurmaz belə fərman,
Gəl eylə dərdimə dərman.
Səyyad Sədətə qurvan,
Səlmi sən də, Səlmi sən də.

Bu sözə görə Səlmi Səyyadı Fərrux Mirzəyə çuğullamağa başdadı. Necə başdadı.

Axşamlarınız xeyiriyə gəlsin inşallah. Qızdar bağdan çəkilib gedən vaxtı Səlmi fikirşer mən nə təhər babama qanderem ki, sənin qızın bu qələti eyliyif. Amma birdən Sədət desə ki, oğlan sənə görə gəlif, onda mənim öyüm yıxılajax. Neynəsin? Nə cürə kişiyə qandırısın ki, məsələ belədi!

Axşam oldu. Fərrux Mirzənin öyünə yığıldılar. İrəlidən dediyim kimi Səlmi xanım partamağa başdadı. Hancarı bunu əmimə çatderem. Olmadı. Dedi deyəjəm, Sədət deyəjh Səyyad səndən öteri gəlif, mən deyəjəm səndən öteri evimizə qavğa düşəjh. Yaxşısı budu gəl deynən nə olar olar. Axşam olan kimi Səlmi xanım Fərrux Mirzəyə dedi ki, qızın bu yoldadı, sənin xəvərin yoxdu.

Fərrux Mirzə dedi:

– Kimdi?

Səlmi də dedi ki, bə filankəsdi, filan yerdədi özü də bu gün Səlmiynən görüşüf.

– Nətər görüşüf?

– Geridən geriyə bir-birini gördülər.

Fərraş göndərib Səyyad beçarını apardırdı.

Fərrux Mirzə:

– Ay oğul, sən hardansan? Kimsən? Buralarda nə gəzersən?

Səyyad:

– Baba, mən də bir elin oğluyam, bir insanam, buralara gəlmişəm. Allah baxtımı buraya yazıf.

Şah:

– Artıq-əhsih danışma. Nə gəzersən buralarda?

Səyyad dedi ki, qulaq as:

Atadan-anadan mən yetim qaldım,
Mərdlik mərtəbimi əlimdən saldın,
Qiymətə getmədim, kəm qiymət oldum,
Sərraflar götürsün bazara məni.

Şah:

– Oğul, niyyətin nədi ki? Fikrin nədi?

Səyyad:

– Sözüün düzünü mü isteyirsən?

Fərrux Mirzə:

– Bəli.

Səyyad:

– Qulaq as:

Tanımam sultanı, tanımam xanı,
Yar yolunda fəda qıllam bu canı.
Buyursan cəlladı, töhdürsən qanı,
Sədətsiz qoymayın məzara məni.

Fərrux Mirzə:

– Ə, kəmfürsət oğlu, Sədətlik sənın nə işın var? Onu nə tanıyrsan?

Səyyad:

– Qulaq as, əfəndim:

Bənnə oluf, sınığ könlün hörmədim,
Bağban oluf, qonça gülün dərmədim,

Səyyad deyir Sədət üzün görmədim,
Naxahdan gəttilər hüzurə məni.

Fərrux Mirzə:

– Ayə, neyə görmüyüfəsən? Bə Səlmi xanım deyir bağda belə-
elə?

Səyyad:

– Bəli, ağamız bizə buta verib, biz bir-birimizi görmək cəh-
dindəyik. Təzəcə gəlmişdim ki, görüşək, siz bura gətirdiniz.

Fərrux Mirzə qeyzə gəlif cəlladlara tafsırdı ki, tez olun bunu
zindana salın.

Səyyadı zindana saldılar. Camaatın arasına belə söz yayıldı
ki, bə bir aşx gəlif, özü də bağa. Qızdar da danışer atasına, ana-
sına. Camaat bunnan sonra narazı oluf, Fərrux Mirzənin qapısını
kəzdirirlər ki, sən günahsız insanı neyə zindana sala bilərsən?

Olmadı. Fərrux Mirzə gördü xalx bunnan əl çəhməyəjək.
Neynəsin? Başıdır fitnəyə əl atmağa. Deyir:

– Ay camaat, siz bilersiniz İsfahanda mənim Cəmşid adında
qardaşım var?

– Bəli.

– Sizin hasımız qardaşımızın iştirakı olmadan qızınızı verə-
siniz?

– Heç hansımız.

– Onda mən bu Səyyadı göndərəm İsfahana, qardaşımın yanına
o, ixtiyar verərsə, mən də qızımı verərəm, vermərsə, vermərəm.

Ancax bu sözdəri Sədət də eşider. O, bildi ki, atası hiylə
işləder. Xəlvətə geder bir məktuf yazer: Görək nə yazer, neyə
yazer, biz deyək, siz şad olun:

Başına dolanım gül üzlü əmi,
Sən yaz, babam versin Səyyada məni.
İstəməm dünyanın malı-mülkünü,
Sən yaz, babam versin Səyyada məni.

Ancaq məytuf məxvi olmalı idi. Aldı birini də:
Səyyadla Sədətə verdilər badə,
Dərdim olur günü-gündən ziyadə.

Səyyad dedicəyim bir halalзадə,
Sən yaz, babam versin Səyyada mənı.

Səyyad əlində ölüm fərmanı İsfahana geder. Məytuf möhürlü, açmağa da ixtiyarı yoxdu. Fərrux Mirzə deyir:

– Bu məytufu İsfahana Cəmşid Padşaha yetirərsən.

Əmbə məktufda yazmışdı ki, məktufu sana verən oğlanı gələnlə kimi qətl eylə, cəhənnəmə göndər ki, bir də geri dönməsin.

Səyyad yola tüşən vaxt Sədət bir neçə qızınan şəhərin kənarında Səyyadın yolunu gözdüyüdü. Gördü kü, Səyyad gələr yanındakı qızdarnan bir yerdə onun yolunu kəsif dedi:

– Oğlan, oğlan, harya gedərsən?

Səyyad cavaf vermədi. Belədə Sədət götüdü görək nə dedi:

Oğlan, mənə ayrılırsan,
İllərilən mən ağlaram.
Ağ üstünnən qara örtüf,
Tellərinən mən ağlaram.

Səyyad gördü baa Sədətin nə kefidı; aldı görəh cavabında:

Ala gözdü, Sədət xanım,
Sən ağlama, mən ağlaram.
Sənə qurvan şirin canım,
Sən ağlama, mən ağlaram.

Sədət:

Ahular gəzər dağlarda,
Piltələr yanar yağlarda.
Bülbüllər ilə bağlarda,
Güllər ilə tən ağlaram.

Səyyad:

Bülbül kimi güldən oldum,
Sonalar tək göldən oldum.
Mən ulusdan, eldən oldum,
Yollar ilə mən ağlaram.

Sədət:

Sədət ağlar yana-yana,
Yanar bağrım dönər qana,

Sən gedersən İsfahana,
Sən ağlama, mən ağlaram.

Səyyad:

Səyyad da dərđini bilməz,
Axan göz yaşını silməz.
Bu yollara gedən gəlməz,
Sən ağlama, mən ağlaram.

Allah görsətməsin Sədət də, Səyyad da, yanındakılar da qana batıf, qan ağlırdılar. Sədət bir namə çıxardıf dedi:

– Buruya bax, bu nameyi çatan kimi əmimə verərsən. O biri naməni verdiyini vermədiyini bilmirəm. Ancaq birinci bunu ver.

Səyyad:

– Baş üstə, xanım.

Səyyad başdeyir yol getməyə. Günə bir mənzil, teyyimənəzzil. Gah karvana rast gələr, gah ata rast gələr, altı aydan sonra gəlif İsfana çıxer. Gəlif şahın qarşısında baş əyer.

Cəmşid şah:

– Oğul, yol yorğunusan, kimsən? Hardan gəlersən?

Səyyad dedi:

– Şah sağ olsun, mən səni qardaşın Fərrux Mirzənin məytufunu gətirmişəm. Ancaq qardaşının məytufunna əvvəl bu məytufu oxu.

Cəmşid şah soruşdu:

– Kimindi?

– Qardaşının qızı Sədət xanımın məytuvudu.

Sədət məytufunu oxudular.

Cəmşid şah:

– Oğul, bə qardaşın gətirdiyin məytuf hanı?

Səyyad:

– Qavaxca bir neçə kəlmə saznan deyəjəm şahım, sonra məytuvu saa verəjəm.

Başına döndüyüm, ədalət şahım,
Dəryalar keşmişəm, ada gəlmişəm.
Ağlaya-sızlaya düşüf yollara,

Dərdim oluf, həm ziyadə gəlmişəm.

Şah:

– Oğul, daha nəyə gəlifsən?

Səyyad:

– Qulağ as:

Bülbül olan əlmi çəkər gülünnən,
Nə müddətdi çıxdım yarın elinnən.
O, Giranda Çuğul Simon əlinnən,
Ayağ torpağınnan dada gəlmişəm.

Çuğul Simon kimdi? Haman Səlminin atası. Səlmeyi qardaşı oğluna verməy isteyir. Arada fənd işdəder.

Şah Səyyada deyir:

– Ədə, bir sözünün axırını de görək, nə istiyersən?

Səyyad deyir:

– Qulaq as:

Ah çəkibən, mən köhsümü ötürdüm,
Göz yaşımnan şəccarələr bitirdim.
Səyyad deyər, sana badə gətirdim,
İçmişəm qırxlardan badə gəlmişəm.

Əlini cibinə salıf Fərrux Mirzənin verdiyi məytuvu Cəmşid şaha verir. Cəmşid şah naməni oxuyanda görür kü, baa iş nə yerdədi, qardaşı nə fikirdədi. Ancax Səyyad doğurdan da Sədətə layıxdı. Özü də hax vergisi olduğunu da Səyyad burda təsdiqlədi. Şaha elə gözəl gəldi ki, dedi vallahi iki qızım olsaydı, ikisini də saa verərdim.

Cəmşid şah götürüf qardaşına bir məytuf yazer.

– Oğul, mənnən istədiyin nədi?

– Sənnən bircə istəyim var.

– Nədi?

Səyyad:

Başına döndüyüm, ədalət şahım,
Şahım, mətləbimi düzəsən gərək.
Sahibim, sərtacım, ey qıbləgahım,

Şahım, mətləbimi düzəsən gərək.

İncimədim ləhcəsinnən, dilinnən,
Baş açmadım Seyraqvun felinnən,
İndi gəldim mən Girmanın elinnən,
Şahım, mətləbimi düzəsən gərək.

Şirindi söhbəti, şirindi sözü,
Həsətimi çəkir, yoldadı gözü.
Adı Sədət, sənin qardaşın qızı,
Şahım, mətləbimi düzəsən gərək.

Bəli, söz tamam oldu. Yarım ay Səyyadı yedirir, icirir, nə ki var qonağ otağında saxlıyır. Axırda deyir:

– Oğul, görürəm tələsiyirsən, getmək istəyirsən. Getməlisən. Bu məytufu götür, mənim qardaşıma verərsən. Yetirən kimi o, işini düzəltməsə, dön mənim yanıma, mən bilərəm nə qayıram.

Bəli, Cəmşid şah götürüf görək naməni necə yazer:

Başına döndüyüm gül üzül qardaş,
Gərək düzəldəsən işin Səyyadın.
Görcəyin gözlərim doldu qanla - yaş
Gərək düzəldəsən işin Səyyadın.

Əyər sevgi olsa, bir-birin tapar,
Bir könül sən yapsan, hax səni yapar.
Verməsən Sədəti qiyamət qopar,
Gərək düzəldəsən işin Səyyadın.

Qardaş olan, qardaş sözün eşidə,
Göz yaşlarım gül üzümü üşüdə.
Bir qızdı bağışda Şahı-Cəmşidə
Gərək düzəldəsən işin Səyyadın.

Oğul, bu namanı ancaq qardaşımın özünə ver. Nə vəzirə, nə vəkilə heç kimə vermə. Səyyad yola düşməkdə olsun. Yollar uzax, sözlər çox. Yol uzunu gələr, meşələrdən keşer qorxor, dərələrdən

keşer qorxor, görür kü, işi yaxşı getmer, götürüf ilahisinnən görək
nejë kömək istiyir, biz deyək, siz sağ olun:

Varlığın, birliyin hamıya əyan,
Qadir Allah, sənnən bir yol istərəm.
Dar günündə möminlərə yarıyan,
Qadir Allah, səndən bir yol istərəm.

Bu fani dünyada qonağam, qonağ
Nəzər sal üstümə düz gözünlə bax,
Əmr eylə yollarım olsun çılcırağ,
Qadir Allah, sənnən bir yol istərəm.

Yaman olur uzax yollar çətini
Qurda-quşa qismət etmə ətimi.
Yollarda qoymaynan Səyyad yetimi,
Qadir Allah, sənnən bir yol istərəm.

Bəli, Səyyad gəlməkdə olsun, sizə Girman şəhərində nələrin baş verdiyinnən deyim. Elə ki, Cəmşid şah Səyyadı yola saler, məytufu verer, bu tərəfdə Sədət necə müştəriləri var idi. İsmeyil xan adında bir bəyin oğlu Mahmud Sədət çoxdan aşiqi idi. Nə qədər eliyirdi yola gətirə bilmerdi. Səyyadla Sədət bir-birini sevməyi Fərrux Mirzənin gözünün qapağını aşdı. Adam göndərdi İsmeyil xana ki, qızı verirəm, gəl apar oğluna. O günü toy başda-dı. Vurhavur. Üç gün üç güjə keşdi, dördüncü günü gəlini atdandırıldılar İsmeyil xanın öyünə, Mahmud bəyə. Mahmud bəy gəlini qarşılایanda bir dəli at minmişdi. Bir daşın üstünnən keçəndə atın ayağı daşa ilişir. Mahmud bəy yıxıldı. Mahmud bəyin başı daşa dəydi. İrağ canınızdan orda canını tafşırđı. Toy döndü yasa.

Bə, neynəməy olar? Gəlin bəy öyünə təhvil verilif. Bunun axırı nə olajax? Geri qaytarmır. İsmeyil xan dedi, yox, oğlumun ili çixanatan, gəlin mənənim evimdə qalmalıdı. Ədət də belədi, iş də belədi. Bu minvalnan Sədət xanım İsmeyil xanın evində qalası oldu.

Sizə kimnən deyim, Sədət xanımnən. Banı xanım Sədət halına yanan rəfiqəsi idi. Onnan heç ayrılmerdı. Aradan üç-dörd

gün keçer, yas bir az səngiyir. Banu Sədətın yanına gələr. Sədət saçınnan üç tel ayırır görək Banu xanıma nə deyir:

Banu, Səyyad gəlsə şəhri-Girmana,
Söylə, Səyyadıma qaldı baqiyə.
Görüm ürcah olsun, yaman-yaman,
Söylə Səyyadıma qaldı baqiyə.

Səyyadla Sədətə bada verdilər.
Dərdi-qəmi həm ziyadə verdilər.
Zülüm ilə məni yada verdilər,
Söylə, Səyyadıma qaldı baqiyə.

Aldı birini də:

Nəlayiğ sözləri hərgiz tutmaram,
Gül də olsam, qeyri bağda bitməyəm.
Səyyad sevgisiyəm yada getməyəm,
Söylə, səyyadıma qaldı baqiyə.

Bu məytuvu Banu həmişə qoynunda gəzdirir. Sədət də Mahmud xanın yasını gözləməhdə olsun, sizə kimnən xavar verəyəm, Səyyaddan. Ta gəlif il tamam olur. Səyyad Heyrata¹⁷ o gün gələr ki, haman gün Mahmudun ili olur. Səyyad gələr Sədətın yaşadığı evin başına. Amma heş kəsi görmör. Bağ verana qalıfıdı. Heş kəs yoxdu. Sazımı çıxardır görək nə deer.

Hanı bu bağın bağbanı,
Görünməz, Sədət görünməz.
Boş qalıfıdı odaları,
Görünməz, Sədət görünməz.

Hanı yarın, yığnaxları,
Alma kimi yanaxları,
Boş qalıfıdı otaxları,
Görünməz, Sədət görünməz.

Səyyad belə oxuduğu vaxt, Banu anarından çıxır, Səyyadı gördü. Ağlıya-ağlıya qavağınnan keçəndə görək, Səyyad nə dedi:

¹⁷ Heyrat – Herat şəhəri

Banu xanım, ağlamısan,
Neyçün qara bağlamısan?
Səyyad qəlbin dağlamısan,
Görünməz, Sədət görünməz.

Bəli, mən sizə danışdığım kimi, Banu da əhvalatı Səyyada danışır və Sədətin də Səyyadın yolunu gözdəməsini deyir. Səyyad da birbaşa İsmeyil xanın qonşusu Xalixverdi xanın oğlunun toyuna gələr. Toya aşıx lazım olur. O vaxtı da aşıx təkəm seyrək görünərdi. Səyyadın toya gəldiyini görənlər camahat, çox şad olur. Ordan-burdan o qədər xələt tököllər ki, ayə, aşıx sazı köynəyinnən çıxar. Səyyad sazı köynəyinnən çıxardıf, görək camahata nə oxuyajax:

Qərib kəsin olmaz sözün qiyməti,
Ha söyləsin doğru sözü sağı yüz.
Ay hazarat, mən bunlara neynədim,
Bunlar çəkdi sinəm üstə dağı yüz!

Burdan belə bir bağ gördüm viranə,
Abad könlüm neyçin olsun viranə,
Gəldim gördüm bağlarını viranə,
Sədət deyib, ha dolandım bağı yüz.

Hamı məyus qaler. Ağlıyan var, gülən var, Allahın əmrini bilən var. İnşallah aldı görək Səyyad axır bəndini neyə deyir:

Bu dünyada həsrət qaldım beş günə,
Kəməndlər atıldı ömrüm köşkünə.
Səyyad deyər, Sədət yarın eşqinə.
Çox dolandım dərəni düz, dağı düz.

Bəli, savaxlarınız xeyrə açılın, savax açılan kimi Səyyad Fərrux Mirzənin yanına gedif, məytuvu ona verir. Fərrux Mirzə deyir:

– Ə, mən səni İsfahana göndərdim nə oldu ki, yenə buralara gəldin?

Səyyad:

– Mən sözü saznan deyə bilərəm?

Fərrux Mirzə:

– De, görək.

Qadir mövlam mənə irəhm eylədi,
Uzax yollarımı cada gətirdim.
Haqqın min bir adını zikr eylədim,
Həmişə dilimdə nida gətirdim.

– Oğul, özgə nə oldu? Nə təhər oldu?

Aldı birini də:

Bağçalar bar vermir qızıl söyüddən,
Hərgiz pis iş çıxmaz təmiz iyiddən.
İsfahan mülkünüən, o şah Cəmşiddən,
Qardaşınnan sana salam gətirdim.

– Ayə, bir göstər görüm o məytuvu?!

Səyyad dedi:

Leyli-Məcnun, Şirin-Fərhad gördümü?
Səyyad yar yolunda canın verdimi?
Yalvardım, yaxardım dedim dərdimi,
Şahın dəst-xəttinnən namə gətirdim.

Əlini cibinə salıf naməni Fərrux Mirzəyə verdi. Fərrux Mirzə naməni alıf kənara atdı. Heç oxumax da istemerdi ki, sən yalan danışırсан. Səyyad gözünün yaşını tökör, umudu kəsiləndə bir neçə qoca deyir niyə ağleyirsən?

Səyyad deyir:

– Qulağ asın:

Ay hazarat, ağlamayım, neyniyim,
Bağda bülbül gileylidi xarınnan.
Nalə edər taki sübh açılınca,
Dönməz ölənətək öz ilqarınnan.

– Nə demək, sən də dönməyifsən öz ilqarınnan. Mənim qar-daşımın yanına getmiyifsən. Buralarda hərrəniif, gəlif mənim başıma corav hörörsən.

– Şahım, şahım məytuvu oxumamış bilməzsən.

– Heç oxumax da istəmerəm.

– Onda qulağ as.

Qərib iyid, sənin arxan vətəndi,
Əcəl gəlif göz önünnən ötəndi.

Bir qızın var iki ərə satandı,
Utanmeyir namusunnan, arınnan.

Fərrux Mirzə qışqırır:

– Şər danışer.

Aldı Səyyad:

Bəyaz əllər, ağ biləklər, bazular,
Oxuyun alimlər, yaxşı yazılar.
Əl götürün, dua qılın, qazılar,
Hax sizi saxlasın çuğul şərinnən.

Tifilkən olmuşam elimnən kənar,
Mən gələli anam günümü sanar.
Yaqin bil ki, Kür quruyar, sal yanar,
Sədətlə Səyyadın ahu- zarınnan.

Məclisə höcətlik tüşör. Qəriblik sözü araya gələndə Hidayətnən Nidayət xoca ayağa duruf:

– Oğul, biz də qərivik – dedilər.

Səyyadnan Sədətin ahu-zarınnan bir az sonra məclis dağıldı. Bir adam da məclisdə qalmadı. Tək Fərrux Mirzəyinnən Səyyad qaldı.

Səyyad dedi:

– Fərrux Mirzə, məytuvu oxu!

– Oxumuyajam.

– Onda mən getdim.

– Hariya gedersən, get.

Yeniyə eşiyə sıxmışdı ki, iki fərraş qabağını kəsif dedi:

– Aşix, İsmeyil xanın oğlunun ili çıxdı. Qonaxları gəlif tacir-rər, ağalar, bəylər yığılıflar. Sənin də bir neçə sözünü eşitmək istiyillər. Əyər mümkün olarsa, o məclisə buyur.

Bəli, Səyyad bularnan barabar İsmeyil bəyin öyünə getdi. Ancax Səyyad hələ işi bilmer. Başa nə gəldiyini bilmer. Savaxsı İsmeyil bəyin öyünə yığıldılar. Bir ildi saz səsi eşidilmerdi burda. Həmi İsmeyil xanı yastan çıxardax, həm də bir neçə söhbətə qulağ asax.

Camahat yığıldı, xalx cəmləndi.

– Ay oğul, deyillər sən Şiraza gedifsənmiş, İsfahana gedib-sənmiş?

– Bəli.

– Nəyə getmişdin? Orda nə oldu?

Başına gələn əhvalatı camahata danışer. Ancax Fərrux Mirzə də bu məclisə gəldi, çağırmışdılar. Səyyad yollarda başına nə gəlmişdi ondan başladı danışmağa. Fərrux Mirzə mənə belə elədi, elə elədi. Nə iş olmuşdusa, hamısını danışdı. Fərrux Mirzə gənə də dedi:

– Mən sənə inanmeram ki, İsfahana getmişən.

Səyyad:

– Qulaq as.

Əyləşən ağalar, duran qazılar,
Eşq əlinnən qərib sevdaya düşdüm.
Leylidən, Məcnunnan, Şirin, Fərhaddan,
Onlardan beş betər qovğaya düşdüm.

– Oğul, nə düşdün, nə oldu?

Aldı birini də:

Tifil ikən vətənimdən atıldım,
Ayağyalın at döşünə qatıldım.
Bir nəinsaf xocaçıya satıldım,
Canımnan bezikif cəzaya düşdüm.

– Oğul, daha nə oldu?

Qulağ asın:

İstərəm ki, hər kəs var olsun elində,
Şəkər əzsın dəhanında, dilində.
Mən Səyyadam, xan Sədətın yolunda,
Tükənməz qədəya, bəlaya düşdüm.

Bəli, Fərrux Mirzə başını aşağı dikdi. Bu yenə Sədətın adını çəhdi dedi.

Sizə kimnən xavar verim? Hidayətnən Nidayəydən. Onlar da bu məclisdə idilər. İsmeyil xanın çox yaxın dostu idilər. Nə qədər desən varranıflar. Hidayət dedi:

– Oğul, bizim üçün də de. Biz də qəribik, buralı deyilik. Ənamını da verərik.

– Əfəndim, niyə oxumuram:

Bəxtim qəm bəxtinə güzər eylədi,
Mən qərq oldum çərxi-fələk nəhrində.
Eşqin piyaləsin verdilər işdim,
Tam verdi ağzımda ağu təhrində.

– Bah, bah, oğul, sən necə bu qiyamətdərə dözüfəsən?

Aldı görək nə dedi:

Bir ah çəkif, köksüm üstədən ötürdüm,
Göz yaşım ilə şəcədələr bitirdim.
Bir baxça bəslədim, bara yetirdim,
Heç gülün dərmədim, gülün təhrində.

– Oğul, sən hansı tərəfdənsən? Hansı qohumlardansan?

Aldı Səyyad:

Aşılıx Səyyada gəldi nəhayət,
Leyli-Məcnun dərdi məndə hekayət.
Kimə edim, mən dərdimi şikayət,
Əslim Xocakeşdi, Herat şəhrində.

Nidayət xoca Hidayət xoca ilə bir-birinin üzünə baxıf, mat-mətəl qaldılar. Axı, onnar da Xocakeşdəndilər. Bizdən nə istəyirsən saa verək? Biz də ordanıx.

İnşallah, indi görək burda Səyyad nə deyəcəh:

Qadir ilahidən diləyim budur,
Əvvəlkinən artıq bir günüm olsun.
Babamın devləti gələ başıma,
İncidən, sədəfdən bir donum ola.

– Oğul, vallah elə bizim də sən yaşda oğlumuz var. İncidən, sədəfdən çərkəz sayağı bir don tiktirmişik. Gəl onu saa verək. Allah eşqinə deyif, heybasını açer, sədəfdən tikilmiş paltarı verif dedi:

– Bala, bax, bu sənin. Özgə istəyin nədi?

O yannan İsmeyil xan dilləndi:

– Oğul, mənən nə istəyirsən? De verəcəm.

Aldı Səyyad:

İsfahannan gələ qızıl almalar,
Yaxşı olar dosta gedib, gəlmələr.

İpək dəstərxanlar, qızıl bölmələr,
Ortalardan qalxmaz bir xonum ola.

Bu tərəfdən Məhəmməd xan qalxdı:

– Oğul, onlardan istədiyini isteyifsən, mənnən də istə. Allahın
köməhliyi ilə verərəm.

Aldı Səyyad:

Yüklənə bərxana, çəkilə bir şatır,
Qabağında bədöy qovlayı qatır.
İpəkdən tahaba, atlasdan çadır,
Bu yurddan o yurda köç qonum ola.

– Oğul, vallah, onu mən eliyəjəm.

Səhrəb xan o tərəfdən qalxdı:

– Oğul, bə mənnən nə isteyirsən?

Səyyad:

Min birim atlana, min birim düşə,
Qırx-əlli erkəcim çəkilə şişə.
Ağrı dağ kimi şülənim bişə,
Axan Araz kimi sel-yağım.

– Ay oğul, maşallah, sənin qəlbin nə qədər böyükdü, deyif
Tahar xan ortadan qalxdı:

– Mənnən də istə.

Səyyad:

Üç yüz atım ola toylaya bağlı,
Üç yüzü səhrada sırtınnan dağlı.
Üç yüz comuşum ola budunna yağlı,
Çayırım, çəmənim, bostanım ola.

Səfi xan qalxdı:

– Oğul, mənnən nə istiyirsən?

Səyyad:

Qadir Allah, budu sənnən diləyim,
Yaylıma gələydi üç yüz inəyim.
Ağ eyvan otağım, qızıl dirəyim,
İçində gəzinən bir xanım ola.

Deyəndə Səfi xan dedi:

– Oğul, bu mənlik döyül, bu ya İsmeyil xannıxdı, ya da Heyrat şahı Fətəli şahlıxdı. İnəyi də verirəm, evi də, amma xanım Sədət mənnik döyül. Onun ixtiyarı İsmeyil xanda, Fərrux Mirzə-dədi. Yaxşı, oğul, axır sözün nədi?

Səyyad:

Xəbər alsan yerimi Heyratdı, Heyrat,
Atam Hidayətədi, əmim Nidayət,
Anam Nərgiz xatın, öz adım Səyyad,
Sədətə yetişən bir günüm ola.

Bah, bah, bah! İki qardaş Nidayətnən Hidayət başdarına dö-yüf, Səyyadı qucaqladılar.

– Ədə, oğul, sənin başına dönüm, bu Allahın neyə yazısıdı, neyə buralara gəlif cıxıfsan?

Üzünü İsmeyil xana tutuf dedi:

– Bu mənim oğlumdu, on səkkiz il bunnan qavax bir yaşında qoyuf gəlmişik. Hələ də görüşümüz budu. Allahın qismətinə, qədərinə bax gətirif bizi bura yetirif. Pul, mal, döylət dediyin bizdə. İndi biz iki qardaş üzümüzü tuturux sizə: Ay camaat, Sədəti Səyyada verirsiniz?

Xalx ayağa qalxdı:

– İsmeyil xan, sənin oğlun yoxdu artıx, elə başqa oğlun da yoxdu ki, Sədəti alasan, ay Fərrux Mirzə, sənin də qızın birdi.

Fərrux Mirzə:

– Yavaşın görüm, qardaşım məytuf yazıf, hələ görüm nə yazıf. Məytuvu çıxartdı, oxumağa başdadı. Məytuvu oxuyuf qurtar-an kimi dedi:

– Mən verdim, əyər qız razıdısa.

O saat bir molla, bir neçə də adam Sədətin yanına getdilər. Sədət harda idi? Qəmini dağıtmağdan ötəri, İsmeyil xanın balaca baxçasında hərrənerdi. Qızdarı da başına yığıf hər şeydən xəvərsiz belə oxuyurdu:

Qızlar, əl götürün, dua eyləyin,
Bəlkə, babam verə Səyyada məni.

Neylərəm kəcavəni, rəxti- taxtını,
Versələr gedərəm piyada məni.

Bu vaxt adamlar bura yetişdi:

– Ay qızım, sana belə bir iltifatımız var. Elə biz də ona gəlmişik ki, atannan qaynatan sənin razılığını istiyir. Sən Səyyada gedərsənmi?

Sədət:

Sədət gözlərini dikifdi yola,
Deyesən az qalif peymanam dola,
Dost bağınnan gələn xan Səyyad ola,
Bəlkə babam verə Səyyada məni.

Sədət xanımı gətirərlər məclisə. Götürdü sözün möhürbəndini görək nə dedi:

Sədətlə Səyyada verdilər badə,
Günü-günnən dərdim oldu ziyadə.
Səyyad gedəcəyim bir halazadə,
Söylə, babam versin Səyyada məni.

Sədətlə Səyyadın toyu yeddi gün yeddi gejə çəker. Hidayət xoca, Nidayət xoca Fərrux Mirzəynən böyük dost olurlar. Təzədən bir də toy başlaner. Gəlhagəl. Uzun yollardan taa gəlif Heyrata çaterlar. Nərgiz xanıma muştuluxçu gələr oğlu gələr, gəlnin gələr, ərin, qaynın gələr.

Allah-təbarakə-təala hamını sevindirsin. Böyük bir bayram olor. Allah onlara nə qədər ömür vermişdisə o qədər yaşayırlar. Siz xoş olun, mən də şad. Göydən üç alma düşdü. Biri mənim, biri nağıl danışanın, biri də aşıx Aslanın.

ASLAN ŞAHLA İBRAHİM

Allahın adıyla başlayaq. Rey mülkündə Zülal şah var idi. Dər-yalar mürəkkəb olsaydı, meşələr qələm olsaydı, onun devlətinə ya-zıf qurtartarmaq olmazdı. Çox adil, çox alicənab, xalqını istəyən bir bəndəydi. Zülal şahın allahın verdiyi payı bir cüt evladı var idi. Böyük oğlunun adı Aslan, kiçik oğlununki İbrahim idi. Allah-tə-barak-təallahın qəzasınnan-bəlasınnan heş kim uzaxlaşa bilməz. O, istəsə, yaxşı verər, istəsə pis. Allah sizə yaxşı nəsib eləsin İnşallah.

İbrahimmən Aslan şahın anası Əminə xanım dünyasını dəyişdi. Zülal şah qaldı dul. Zülal şahın arvadı dünyasını dəyişənnən sonra Aslannan İbrahim meyillərini atalarına saldılar, atanın həndəvərində gəzməyə başladılar. Oya (ov) gedərdi, oya aparardı, toya gedərdi, toya aparardı. Evladlarının yaxşı elm öyrədən müəllimləri varıydı. Ancaq Zülal şah günü-günnən neynədi? Xalxa zülm eləməyə başladı. Ağsaqqallar, qarasaqqallar yığıldılar ki, ay camaaat, şah həməşə nətəhər şah idi, indi niyə belə oluf? Bunun arvadı yoxdu, onunçün bizə zülm eliyir. Gəlin yığılax, munu evləndirək.

Bir gün fikirli-fikirli Zülal şah küləfirəngidə oturuf dünyanı seyr eliyirdi. Qapısında böyük bir çinar ağacı varıydı. Çinar ağa-cının başında bir sağsağan yuva qurmuşdu. Bunnar həmməşə mehriban uçuf cüt gələrdilər. Bir gün biri gəlmədi. İki gün keçdi, sağsağanın biri gənə gəlmədi. Üç gün keçdi biri gəlmədi. Dedi, görən noluf? Dördüncü gün gördü kü, ayrı bir sağsağan gəldi. Gəldi yuvuyu uçuruf-sökdü, başladı təzədən tikməyə.

Zülal şah dedi ki, qoy ağsaqqallar nə deyir desin, mən evlən-miyəjəm. O təzə gələn analıx mənim uşağlarımı mənnən ayrı salajax, ona görə də mən evlənmərəm. Olmadı. Aradan iki il, üç il keçdi. Aslan şah çatır on səkkiz yaşına, İbrahim isə on altı yaşına.

Ağsaqqalların, elin-obanın deməsinnən Zülal şahı evləndirəsi oldular. Zülal şaha kimi alax, kimi alax qonşu padşahlıqda, padşah ölüf arvadı dul qalıf. Bizim şahımıza o gəlin ləyaxdı, onu gətirəh. Getdilər, danışdılar, aldılar. El qaydası, el adəti. Dambıradum bir toy çalması vaxtı İbrahim dedi:

- Aslan, bizə ana gələr, gəlsənə biz də onu yaxşı qarşılıyax.
- Ay qardaş, sən mənən ağıllısan.

Hərəsi bir at mindi, özünün başının dəstəsinnən cavan oğlanlar, atı çapa-çapa gəlinin qavağına çıxdılar. Gəlin rübəndini belə qaldırif baxanda gördü bir cüt oğlandı. Biri yolun altınan, biri üstünnən gələrdi. Dedi, ilahi, görən hansıdı mənimki?

Gəlin gəlif şah evinə yerrəşdi. Axşam gəlin otağına gələn Zülal şahı görəndə gəlin yaman pozuldu. Söhbət əsnasında soruşdu ki, kişi, sənin evlədin-uşağın nəyin var?

Zülal şah dedi:

- Bir cüt oğlum var.
- Olarmı onlarnan mən tanış olom?
- Niyə olmor.

Aslannan İbrahimi hüzuruna çağırıldı. Oğlannar gələndə qız baxdı ki, həmən oğlannardı. İbrahim Aslannan boylu-buxunnu, həm də gözəl idi.

Gəlin dedi:

– Babası, bu İbrahimi taa ver mən tərbiyə eyliyim, Aslanı sən tərbiyə elə, görək kim yaxşı tərbiyə eleyəjək.

Bu minvalnan aradan bir il keçdi, iki il keçdi. Analıx İvrahıma günü-günnən vurulmağa başladı. Bir gün soruşdu:

– İvrahım, sənin babyan xəzinəsi harda, silahları harda, malı-mülkü hardadı? Mən öyrənməh istiyirəm. Mən buranın xatunuyam, axı.

– Anacığım, baş üstə. Bax bura bu otaxdı, bura bu otaxdı. Burda bu silahlar saxlanıler, burda bu əmrlər veriler.

Hamsını göstərə-göstərə taa istintaq otağına gətirdi. İstintaq otağında bir məngənə var, salelar ora sıxellar, başdeyellar döyməyə.

Analıği İvrahıma dedi:

– Gəl bir gir buruya görüm nə təhər sıxıler.

İbrahim girən vaxt qadın onu sıxıf dedi:

– Mənnən olorsan ol, olmorsan səni bu saat sıxıf öldürəjəm.

Bu yerdə görək İvrahım nə deyəjək biz deyək, siz şad olun:

– Ana, ana.

– Kəs səsini maa ana demə, mən sənin anan döyüləm. Mən sənnən nə tələb eliyirəm. Sən nə deyirsən?

Onda qulaq as:

Haqqın varlığına itaət eylə,
Yaqın bil ki, üstümüzdə var, ana.
Mən oğul, sən ana, insafın olsun,
Evladına olma zülmkar, ana.

– Oğlan, oğlan, heç elə sözlər danışma. Mən istədiyimə nail olajam. Allah dediyin var, ona da inanmeram. Sənnən mən kəm almaliyam.

İvrahim:

– Qulaq as.

Mərd iyidin gözü-könlü tox olar,
İstədiyini verər, azın çox alar.
Öz əməlin öz sinənə ox alar,
Eyliyər sinəni tarimar, ana.

İbrahimi məngənədə sıxdığı az deyilmiş kimi, üzünə də bir-iki şapalax vurdu, 1-2-də yumruq ki, bə mənən olajaxsan, olmu-yajaxsan?

Onatan İvrahim aldı birin də:

İbrahimə bu zülmü az eylə,
Oynayıb-gül Zülal şaha naz eylə.
Geyin, sallan özünü sərvinaz eylə,
Bir cüt oğlunu et bəxtiyar, ana.

Bu zaman Zülal şahın vəziri ordan keçirmiş! Qadın bunu görəni kimi İbrahimi açır buraxır:

– Ədə, sənnən zarafat eyliyirdim, səni sınıyirdim. Sən mənim əzizimsən, gözüksən – deməhnən iş-ışdən keçmişdi.

Arvad gördü bunları daha heç kim eşitmeyir, naznan bir şey olmuyacağ. Deyir, neynim, gəl buna şər at. Odu ki, üst-başını, donunu cırır özünü eşiyə atdı.

– Ay vəzir, hay eylə, ay vəkil, hay eylə bu uşax məni qoymur dincəlməyə.

Zülal şaha xavar çatdı ki, öyün yıxılsın, iş belə oluf.

Arvadı Zülal şaha dedi:

– Mənim kişim sənsənmi, yoxsa oğlun İvrahımdımı?

Zülal şah dedi:

– O nə deməhdi?

Qadın:

– Gör məni nə hala salıf.

Vəzir belə geridən baxdı dedi:

– Şah sağ olsun, görünür bu qız onun üstünə gedif, onunçün donu burdan cırılıf, amma oğlan bunun üstünə getsəydi geri yanan cırılardı donu. Oğlanda günah yoxdu.

Arvad sözü keçərli olur, kişinin də ağılnı aler. Zülal şahın beynini başdadı qurd yeməyə. Gah dedi bunnarı mən neynim, İvrahım, səni mən neynim, dar ağacına verem, öldüröm, ya sürgün eliyim?

İbrahim dedi:

– Baba, hökm sənindi, nə istəyirsən elə.

Şah:

– Oğul, qiymeram, onda səni sürgün eyliyirəm.

Aslan irəli durdu:

– Baba, mənim qardaşım heylə iş yapmaz, indi ki onu sürgün eliyirsən, mən də onnan gederəm.

Şah:

– Get, sən də onnan qalmazın biri olajaxsan.

Aslannan İvrahım ordan ayrılmaq istiyən vaxtı:

– Baba, bə bizə bu ata payınnan bir şey düşmörümü?

Şah dedi:

– Vəzir, onların hərəsinə bir dür ver.

İbrahim yaxın qoymadı. Dedi:

– Aslan, maa lazım döyül. Bu cahı-calal lazım olmuyannan sonra mənim nəyimə gərəhdi bir dənə dür.

Fərraşdar bunnarını qollarını bağlayıf qavaxlarına saldılar. Gəlhagəl, gəlhagəl, günə bir mənzil gəlif bir böyük köhnə qəbir-sannığın üstünə çıxdılar. Fərraşdar da cavan oğlanlardı, hamısı ca-

na doymuşdu, yazıqları gəldi dedilər, gedin Allah işinizi ovandına salsın, dağılışdılar getdilər.

Bunnar qəbirsannıxda dayanası oldular. Yoruldun karvana, yatmağ istədin qəbirsana üz tutgunan. Heç kəs səni qurdalamaz. Bazara gedif yatsan, savaxatan səni soyallar. İki qardaş burda qalmaxda olsun. Allah verənnən nə var idi paylaşdılar, bölüşdülər, yedilər, dincəlməh istədilər. Savaxınız xeyrə açılsın. Savax açıldı.

Aslan dedi:

– Qardaş, İvrahım, görürəm sən çox yorulufsan. Bu yaxında məzaristanın yaqın ki, kəndi, şəhəri var. Gedim ordan çörəhdən, təamınnan tapem gətirem. İnşallah, dizin taqata gələr, yolumuza başdıyarıx.

Aslan şah qardaşını məzarrıxda qoyuf, özü tərpendi. Dağın üstünə qalxmışdı ki, gördü yekə şəhər var dağın arxasında. Yavaş-yavaş gələndə ey, gördü nə qədər xalxdı qırağa çıxıflar. Oyun göstərellər, nədisə maat qalıflar. Aslan soruşdu:

– Qardaş, bu nədi?

– Oğul neynersən, sən qəribsən işnin dalınnan getsən.

– Yox, bilməy isteyirəm.

Burda padşah ölüf, dövlət quşu uçurdurlar, o quş kimin başına qonsa onu padşah seçəcəklər.

Bu da onların arasına qatılıf baxer. Bu zaman vəzir hasarın üstünə çıxer. Bir quş uçurtduror. Quş da hərrəndi, firrandı gəlif Aslanın başına qondu. O burdan bir kəsəh, bu burdan daş ki, bu kimdi, yerri döyül, nəçidi bunun başına quş qonuf? Quş yanılıf, quşu təzədən uçurdun. Quşu Aslanın başınnan götürüf aparıf təzədən uçurtdular. Quş yenə hərrəndi, firrandı, gəldi təzədən Aslanın başına qondu. Camaat yenə başdadı, bu quş deyən yanılıf. Aslanı apardılar saldılar meçidin içinə, qapını da bağladılar. Gətdilər quşu uçurtdular. Quş uçdu, getdi meçidin bir yerinnən girif gəldi yenə qondu Aslanın başına. Vəzir, vəkil dedilər baxın görün kimin başına qonuf quş. Əyər əsli-zatı olanın başına qonufsa, çox gözəl. Əyər zatsızın başına qonufsa, bu quşu öldürəyin. Qapını açanda baxırlar ki, Aslan quşu əlində tumarlayıf deyir:

– Ay quş, əyər mənə qismət olsaydı atam Zülal şahın taxtı-tacı nəsib olardı. Məni niyə incitdirərsən? Get kimin isteyirsən başına qon.

Onatan qapını aşdılar. Padşahımız sənsən ki, sənsən. Gələn, gedən buna qulluq göstərdi. Qardaş çıxdı yaddan. Aradan üç gün keçər, dördüncü gün idi. Bir yolçu çobannan çörək isteyir, çoban vermer. Yolçu da çobanı döyüf zorla çörəy aler. Yolçunu götürüf zorla Aslan şahın yanına aparerlar ki, çobanı döyüf çörəyin alıf. O saat qardaşı yada düşdü. Taxtın-tacın hökmünə bax.

– Ey vəzir, mən taxtı-dəzğahı, şahlığı götürdüm. İndi gedəh bir şəhərin qəbirsanlığına baş çəkəh.

Vəzir öz-özünə dedi:

– Bizim bunnan qavaxkı padşah heç diriləri yada salmerdi, bu ölülərdən danışer.

Aslan şah İbrahimin dalınnan gəlməhdə olsun, sizə deyəjəm İbrahimmən, inşallah. O ki, Aslan şah İbrahimi burda qoyuf getdi, İbrahim axşamatan gözdədi. Axşam gəldi geje yarıyatan gözdədi. O vaxtı haramılar, quldurlar axşam gəzərdilər. Özü də tafdıqlarını yığdıqlarını qəbirsanlıxda bölüşərdilər. Qəbristanlığın böyrünnən bunnar gedən vaxtı İvrahim elə bildi ki, kəcavə geder. Dedi səsdənəm gəlsinnər məni də götsünlər. Götürüf görəh “Kərəm gözəlləməsi”ynən burda nə deyir. Biz deyəh, siz şad olun.

Gedən, getmə gəlim mən də yetirim,
Gözüm yolda qaldı, gedən gəlmədi.
Bir əylənin, mən də sizə yetirim,
Gözüm yolda qaldı, gedən gəlmədi.

Quldur:

– Ayə, ayə, bir dayanın burda adam var, bunu tutağın.

– Ayə, yox.

Deyir, görən kimdi o gedif gəlmİYƏni. Qoy o da gəlsin baravar bunnarı tutax.

Göydə bulud blum-bulum bulanar,
Yaralarım göz-göz olar sulanar.

Yalqız canım günbəz üstə dolanar,
Gözüm yolda qaldı, gedən gəlmədi.

Onatan quldurlardan bir neçəsi geri dönüf İvrahımın dörd yanını kəsdilər. Görəh bu, axırda nə deyəjəh.

Sən mənim sultanım, sən mənim şahım.
Ərşə bülənd olub, amanım ahım.
Günbəzdə təh qalıb yazıq İbrahim,
Gözüm yolda qaldı, gedən gəlmədi.

Qardaş gəlmədi deyən kimi İbrahimi hop götürüf apardılar o mağaraya ki, orda pay bölördülər. Payların hamısını böldülər qurtardılar. Ortada bir İbrahim qalır. İndi də onu bölmədilər.

– Gəlin bunu öldürəh.

Bunların arasında Ziyad haramının evladı yox idi. O, İvrahimi sahibsiz görəndə çox sevindi. Dedi, bunu özümə oğul eliyərəm, bu çox yaxşı oldu. O deyir:

– Ay uşaxlar, ay camaahat mən sizin varı, pulu istəmerəm.

– Niyə?

– İstəmerəm, hamsı sizin olsun. Mən bu oğlanı götürüf özümə oğul eyliyəjəm.

– Ay kişi, yaddan oğulmu olar, nə bilersən kimin uşağıdı? Savax başına nə oyun açajax.

– Yox, mən bu oğlanı aparıf özümə oğul eliyəjəm. Bu gündən də mən haramılığı, yol kəsməyi özümə haram bilerəm. Siz sağ, mən salamat.

Atının tərkinə İbrahimi mindirif öz komasına gəldi. Həyat yoldaşını çağırır:

– Arvad.

– Bəli.

– Allah-təbarakə-talla bizə zəhmətsiz belə evlad yetirif. Bax bu oğlan sənin oğlundu, sən də onun anasısan.

Arvad iç köynəyini İbrahimin başınnan salıf, ayağınnan çıxartdı. Guya İbrahimi arvad doğuf. Bu günnən başdadılar ana-oğullux eləməyə.

Sizə hardan xəbər verəjəm, görəh Aslan şahınm axırı nə oldu. O ki, çoban gəldi ki, bu qərif insan məni döyüf, çörəyimi əlimnən alıf o vaxtı qardaşı İbrahim yadına düşür. Deyir:

– Ayə, vəzir azad eyliyın, çörəhdən, puldan verin getsin, ac adama çörəh vermək lazımdı. Ac buraxmaq olmaz.

Çobanı da razı salıf, yola salannan sonra vəzirə:

– Ayə, sizin elin-obanın məzarsanlığı yoxmu?

– Nejə yox?

– Məni bir apar fatihə verəh.

Vəzir mat-məətəl qalır. Vəkilin üzünə baxer. Vəkil vəzirin üzünə baxır. Bu nətər seydi. Atlandılar, gəldilər qəbristana, yaxınlaşan vaxt Aslan şah dedi:

– Dayanın. Mən irəli gedif duamı eliyənnən sonra siz gələrsiniz.

Ancax Aslan şahın vəziri çoxbilmiş adam idi. Dedi:

– Ay camaat, bunun dərdi var.

Aslan şah gəldi o günbəzin yanına hansı ki, İbrahimi qoyuf gedif, gördü lələ köçüf, yurdu qalıb. Gözlərinən abi-leysan töhməyə başdadı.

Alçaxdan yapılib ucadır daşın,
Məzar sandıx, qardaşımı neylədin?
Atılsın kərpişin, qalması daşın,
Məzar sandıx, qardaşımı neylədin?

Qalalar içində yaman qalasan,
Qarğameram səni, verən qalasan.
İyiddər başına yaman bəlasan,
Məzar sandıx, qardaşımı neylədin.

Götürdü görək daha nə dedi:

Bayqu məskənisən ucalmaz başın,
Dağılsın torpağın, qalması daşın.
İvrahimsiz Aslan tökər göz aşın.
Məzar sandıx, qardaşımı neylədin.

O vaxt vəzir Aslan şahı qucaqladı.

– Əfəndim, biz elə bilərdih siz ölülərin dərdin çəkirsiz. Sən demə özüyün dərdin var imiş. Dərdin nədi, deyə bilərsənmi?

Aslan şah:

– Qulağ as.

Zalım fələh mənnən yaman yağıdı,
Qoymur salam bir nizaman dərdimi
Zülm eliyir el-obanı dağıdır,
Yaman saldı imtahana dərdimi.

Vəzir:

– Oğul, sənin nə dərdin var? Nə iştahına düşüfəsən? Burda təzə məzar yox, qəbir yox, nə özünü öldürörsən?

Aslan şah:

– Qulağ as.

İnnən belə ağlayaram gülmərəm
Ağladıgca göz yaşımı silməyəm.
Ağır dərtidi, bunu çəkə bilmərəm
Xudam versin bir çəkənə dərdimi.

Aldı görəh axırıncı sözü nejə dedi:

Aslan şaham, qəm öyündə nökerəm,
Gözdərimnən abi-leysan tökerəm.
Özüm öz dərdimi pünhan çəkərəm,
Deyəmmərəm hər yetənə dərdimi.

Əmr elədi xalx irəli gəlsin. Camaat hamısı ölüsünü ziyarət eylədi, quran oxutdu. Geri qayıdandan sonra taxta oturdu. Əmr elədi:

– Bunnan belə şəhərə nə qədər qərrib adam gəlif, yeməy yesə, pul almayın. Qərrib adam ola adı İbrahim ola. Mənim yanıma gətirərsiniz. Ölüsünü, dirisini bilərəm kim İbrahimi tapsa, o adamı dünya malınnan sirab eliyəjəm.

Aslan şah xalxla rahat yola getməkdə olsun, öz taxtında, sizə kimdən xavar verim, İbrahim əfəndidən. Ziyad xana oğulluq eyliyə. Ziyad haramı yox, daha Ziyad xan deyillər. Çünki, haramılıqdan əl çəkif. Səhər tezdən qalxellar, oya (ova) quşa, oruya-buruya axşam dönöllər övə. Analıgı İbrahimi elə isteyir, elə isteyir ki, İbrahimnan bir saat da ayrılmaq təqdirində deyil. Hər gün gələndə eşiyə çıxər,

İbrahimi qarşılıyır, yemək-içmək, bir belə beş belə ay keşdi, altı ay keşdi. Haramılar gördü ki, yox, işləri düz getmir. Neyniyək bu İbrahimdi, nədi bunu Ziyad xannan ayırax. Beş-altısı yığılıf bu haqda söhbət eliyirdilər, birdən bunların yanına bir qarı gəldi.

– Ədə, nədi nə xıslın-xıslın eyliyersiniz?

– Ay qarı, al bu beş-on manatı o Ziyad haramı özünə oğul götürüf, onu onnan eyləyə bilərsənmi?

– Atam-anam mənə gələsi nə var? Siz bir az pulu artırın.

Arvad gedir, başına döyə-döyə:

– Ay Gülsara, ay Gülsara bir eşiyə çıx. Boyy Allah maa ölüm versin. Belə gözəl ada neyə ləkə yaxır. Sənin adına nə sözlər danışılar.

– Nə danışılar?

– Çayxana qalmeyif, yeməyxana qalmeyef. Ziyad xanın arvadı bir gəlmə gədə ilə oynuyur. Bu nə diməkdi deyif, qarı çıxırdı.

Axşam üstü Ziyad xannan İbrahim gələndə Gülsara eşiyə çıxmadı.

İbrahim dedi:

– Baba.

– Hə.

– İş xarafdı.

– Niyə?

– Ya anam xəstədi, ya da bizdən bezif.

İçəri girəndə görür fis-fis fisqırer.

Gülsara:

– Bu avaranı-dığaranı niyə bura gətirifsən? Çayxana, yeməhxana qalmıyif, hər yerdə mənim adım çəkiler ki, filan kəs filankəsnən belədi.

Ziyad:

– Ay arvad, kim deyif, bu saat dilini kəsem?

– Yox, geni - geni (rədd ol) gözüm görməsin.

İbrahimin qollarını bağler. İbrahim dedi:

– Sana qurvan olum, məni hardan götürüfsən apar orda öldür, burda öldürsən qanıımı saa halal elemiyəjəm.

Atın tərkinə mindirəndə geridən bir uşaq deyir:

– Ayə, bu gün bir qarı gəldi o, arvada nə dedisə, o, İvrahimi öldürməyə aparer.

Bunu İbrahimin qulağı aldı. Gəlif məzarıstna çıxanda Ziyad xan dedi:

– Oğul, kəlmeyi-şəhadətini de.

– Ay kişi kəlmeyi-şəhadətini niyə deyim? Mana şər atellar, özü də filan qarı.

– Ayə burda dur, gedif bu saat o qarıyı buruya gətirəjəm.

İbrahimin əlini-qolunu bağlayıf, daşın birinə möhkəm sarıdı, özü atdandı. İbrahim qərif adam məzarda gözü yuxuya geder. Yuxuda görür ki, bir nurani qoca buna deyir:

– Oğul, oğul, qalx, oğul.

İbrahim gözlərini açanda görür bir gözəl kişi qavağında duruf.

– Oğul, bismillah de.

– Bismillah.

– Oğul, Məhəmmədə salavat gətir.

– Gətirdim.

– Oğul, bu barmağımın arasınan belə baxanda nə görörsən?

– Şəhər görürəm.

– Özgə nə görörsən?

– Bir eyvan görürəm, orda bir gözəl qız duror.

– O qızı sənə, səni də o qıza buta verdim. Allah işini avand eləsin. Al bu badəni nuş eylə.

– Baba, o bizə haramdı.

– Deyil, bu o badələrdən döyül. Bu Yusifi Züleyxıya yetirən badədi. Bu gözəlləri bir-birinə yetirən badədi. Allah-təala yetirdiyi güləbdı. Buyur, nuş elə.

Oğlan badəni başına çəkif, rəngi-hali dəyişməkdə olsun, bu qoca kişi də öz işində, öz yolunda. Allah-təala qarşımıza xeyirli insanlar çıxartsın, inşallah.

İbrahim gözünü açanda gördü ki, əli də açıxdı, ayağı da. Dedi:

– Mən dəli olmuşammı, kişiyi gözdüyürəm.

Bu vaxtı tappılıynan İbrahimin qabağını kəsdilər. Ziyad haramı da yannarında.

– Əylən, oğlan! O qarırı görmədid. O qarırı tapsaydıx sənin işin şuluğ idi. Qarı tapılmadı. Kəlmeyi-şəhadətini gətir səni öldürəjəm.

– Nə üçün?

– Ona görə ki, sən mənə arvadıma göz dikifsən.

– Əfəndim, mən and içərəm elə şey olmuyuf.

– Yox, mən arvadıma inanaram, sana yox.

O vaxt aldı görəh “Mansuru” üstdə İbrahim nə dedi:

Ziyad baba, bir allahı seversən,

Öldürmə xudaya bağışda məni.

Öldürərsən özünə sitəm edərsən,

Qadir mövlaya bağışda məni.

– Ay oğul, nə danışersən, nə bağışdamağ, kəlmeyi-şəhadətini de, başqa ağına gələnə söyləmə.

Qulağ as:

Anam yoxdu gözlərinnən yaş tökə,

Bajım yoxdu zilf dağıda, saç tökə.

Qardaşım yox məzarıma daş tökə,

Məşçidi-minayə bağışda məni.

İbrahim də nalə edər dərinnən,

Didərgindi ölkəsinən, yerinnən.

Müxənnət sözünən, çuğul şərinnən

Ol Turi-Sinaya bağışda məni.

– Oğul, nə müxənnətdi, nə çuğulluğdu?

İbrahim:

– Bu gün qarına bir qarı gəlif, arvadına nə deyifsə, arvadın elə eliyif, gör o qarı kimdi, mənə nə isteyir?

Bu xavar keçənnən sonra buna yuxu gələr, haman nurani kişini yenə görür. Qəfil ayılıanda görür ki, əl-ayağı açıxdı. Deyir:

– Ayə, mən dəli olmuşam nədi, Ziyad haramını gözdüyürəm. Mən yoluma davam eyləməliyəm. Asta qaçana göy imam qənim olsun.

Tərpəndi nə tərpəndi. Xeyli getmişdi. Yollar uzun, mənzil uzun. Ağası göstərən yolnan getdi. Yolda qabağına bir kəcavə çıxır. Kəcavədə də qucağında bir cürə saz, bir qoca kişi oturmuşdu. Ancax İbrahimdə nə var? Heçnə yoxdu. Üzünü qoca kişiyyə çöyürüf dedi:

– Baba, baba sənnən bir iltimasım var, xaişim var onu yerinə yetirə bilərsənmi?

– Oğul, nədi de mən yerinə yetirəcəm inşallah.

Kecaveyi Əziz xoca dayandırdı. Dedi:

– Vallahi maa nəsə rast gələjəy. Ya var dövlət, ya özümə bir oğul tapajam.

İbrahim sallana-sallana geder karvanın yanına, görür dəvənin üstündə qoltuğunda saz qoca bir kişidi. Dəvədəkilər bir azuqə də düşürdüf İbrahimi də yannarına dəvət elədilər.

– Oğul, harya belə sərkəndə kimi gah yolun altına çıxırsan, gah üstünə?

– Baba, yorğunam, yol gələrəm.

– Oğul, hardan gəlif, harya gedərsən?

– Vallah, özüm də bilmerəm harya getdiyimi. Nədisə ağam maa bir şey tapşırif, onun dalınnan gederəm.

– Oğul, necə ağam? Kimdi o ağa? (bəzi ustadlar Həzrət Əlinin adını çəker, bəziləri Xıdır İlyasın adını çəker. Cürbəcür yozumlar var!)

– Şəhərin içinən addıyan vaxta qapıda yığımax gördüm. Sənin kimi birisi də gənə var idi.

İbrahim dedi:

– Baba, eyvanın qavağı bu mənzərədə iydimi?

– Hə.

– Qızın fikri, camalı bu mənzərədə iydimi?

– Hə, oğul, sən nədən bilərsən?

– Olarmı o sazı maa verəsən?

- Oğul, sən saz çalmağı bilersənmi?
 - Dünənəjən bilmerdim, bu günnən bilirəm.
- Qulax as:

Xocalar xocası, xocalar xası,
Xocam, bir yarımnan xəbər ver barı.
Silinsin könlümün qalması pası,
Xocam, bir yarımnan xəbər ver barı.

- Oğul, oğul, o ki, sən saznan dedin, bir bəri tut mən də diyi-jəm.

İbrahim sazı xocuya çöyürən vaxtı:

- Xoca baba alsım sənin qadanı. Oğul, sən adını de, mən nişan verim – deyən vaxtı İbrahim aldı görəh:

Dərin, dərin dəryalara adadı,
Gözəllər dəstində dolu badadı.
Heyrat şəhərində bir şahzadədi
Xocam bir yarımnan xəbər ver barı.

Xoca:

- Oğul, özüm az gözümün görməsəydim sana inanmazdım. Doğrudanmı sən hax vergisisən? O qız sənin yolunu gözdüyür.

Mən gələndə pəncərədə durmuşdu,
Ağ üzünə halqa birçəh vurmuşdu.
Firəng qayğıyla telini burmuşdu,
Oğul, sən adını de, mən nişan verim.

İbrahim dedi:

- Baba, qulaq as.

İbrahiməm, şirin cannan bezərəm,
Özüm oxuduğumu özüm yazaram.
Nə müddətdir itgin qardaş gəzərəm,
Xocam, bir yarımnan xəbər ver barı.

Aldı Xoca Əziz belə cavab verdi:

Xoca Əziz xocaların gözüdü,
Sinəmin üstündə eşqin közüdü.
Heyratda Fətəli şahın qızıdı,
Oğul, sən adını de, mən nişan verim.

Bəli, Xoca Əziz keçavəsin rahatdıyıf, ayağa qaldırdı. İbrahimi qabaxda gedən keçavənin üstə qaldırıp sazı da əlinə verdi:

– Oğul, bu sazı innən belə sana verdim. Sən ki, sazı belə gözəl çaldın. Bu saz sana halaldı. Ancax mən səni o qıza yetirəjəm. Allah-təala görəh bizdən nə isteyir.

Bəli Xoca Əziz İbrahimi götürüf yola rəvan oldu. Heyrat şəhərinə xəbər düşdü ki, deməzsənmi bir keçavə gələr. O vaxtı minəh, maşın yox idi. Dəvələr idi, öküzdər iydi. Dəvələri görəndə camaat axışerdılar. Kim alasıdı, kim verəsidi, kim nə satasıdı. Ancax İbrahim dəvənin üstündə oturuf yırğalana-yırğalana gələr, saz da çiyində. Şəhərin ortasınnan keçən vaxtı Hürnisə hansı eyvanda yaşıyerdi. Hürnisə də özünə min bir zinət verib eyvana çıxıf tamaşa eyliyirdi. Ancax İbrahimi görən kimi ağasının verdiyi vergi yadına düşdü. İbrahimi tanıdı. Gördü dəvənin üstündə çiyində saz olan oğlan yırğalana-yırğalana geder. Ancax bunnar qızı tərəfə heç fikir vermer. Onda qızdara deyir:

– Ay qızdar, mənim o sazımı gətirin. O sazı oğlana bir söz deyəjəm.

“Sarıtel” havasında görəh nə deer, inşallah:

Çiyində saz gedən oğlan,
Qayıt gəl bəri, gəl bəri.
Məni eşqə salan oğlan,
Qayıt gəl bəri, gəl bəri.

İbrahim him eylədi ki, sarvana ayə bir az da yeyin sür. Ancax Xoca Əziz dedi:

– Oğul, sən ona cavab verməsən qəbahət olar.

Orda götürüf görəh İbrahim nə deyir:

Məni eyləmə yolunnan,
Get Pərim, gələ bilmərəm.
Bülbül ayrılmaz gülünnən,
Get, Pərim, gələ bilmərəm

Elə bil Hürnisənin başına qaynar su töhdülər ki, ayə, bu dəli oluf, sarsağleyir nə deyir. Hancarı gələ bilmərəm, görəh nə deyir:

Çox işlər etdim irada,
Sənin ilə işdim bada.
İstərəm yetəh murada,
Qayıt gəl bəri, gəl bəri.

İbrahim dedi:

– Yox-yox, ay xanım, sən deyən yoxdu, mən yol gedəsiyəm.

İbrahim:

Eşidəm söhbət sazını,
Çəkəydim işvə-nazını.
Fətəli xanın qızını
Get, Pərim, gələ bilmərəm.

O vaxt Hürnisə dedi:

– Ayə, o dediyin mənəm da:

Hürnisəyəm, çoxdu ahım,
Bilmerəm nədi günahınm?
Mən sənə qurban, İbrahim,
Qayıt gəl bəri, gəl bəri.

İbrahim dedi, ayə, bu zalımın qızı adımı da tanıyır. Yəqin ərənnər dediyi gercəh imiş. Aldı görəh:

İbrahimam gətirmişəm,
İşi başa yetirmişəm.
Aslan adda qardaş itirmişəm.
Get, Pərim, gələ bilmərəm.

Hürnisə:

– Hancarı gələ bilməzsən?

Əmr eylədi fərraşdara kecavənin qavağını kəsif İbrahimi düşürdülər. Qız İbrahimi bir gözəl otağa apardı. Ancax bu işi Hürnisənin nə atası, nə anası, nə də el-oba bilmer. Bunu nə qədər daldada saxlıya bilər. İbrahim bir gün, beş gün axırda şəhərə çıxması oldu. Şəhərə çıxıf, qərrib adamdı, tay-tuş yox, biliş yox, qohum yox. Neynəsin? Nə iş aşsın, gəlhagəl gəlif bir halva dükəninin qavağında əyləşir. Oyana-buyana gələnə baxer, gedənə baxer. Köhsünü otürör. Kim yox, kimsə yox. Gördü bir ağsaqqal, nurani kişi buna tərəf gəldi:

- Salamun aləkeykum, oğul.
- Əleykum salam, baba.
- Oğul, görünür qəribsən.
- Bəli, ateyi-mehriban, qəribəm.
- Bu yerlərdə nə görüfsən?
- Babeyi-mehriban, mən dilnən sana başa salammaram, inşallah saznan söylüyərəm.

El çəkilib, hər kəs öz yuvasında,
Xocam, mən qəribəm axşam bazarı.
Bir qəribəm kimsəm yoxdu yanımda,
Xocam, mən qəribəm axşam bazarı.

Qoca kişinin özünən asılı olmayarax gözünən yaş axdı:

- Ay Allah, bu boyda-buxunda cavannan birini maa niyə vermədin? Nə gözəl oğlandı bu. Oğul, dərdinin birini də deyə bilərsənmi?

İbrahim:

- Qulağ as.

Əvvəldən yaradı qəlbimin başı,
Sönübdü könlümün eşqi, ataşı.
İtirmişəm Aslan addı qardaşı,
Xocam, mən qəribəm axşam bazarı.

Qoca:

- Oğul, allah-təbraka-tala dərdinə əlac eyləsin. Sözüünün sonunu denən, sənnən danışacağım var.

İbrahim:

İbrahiməm, dərdə dərman olmadı,
Üzülürəm, taqətim də qalmadı.
Çox dilədim, mehman alan olmadı,
Xocam, mən qəribəm axşam bazarı.

Xoca İbrahimin qolunnan tutuf çəkə-çəkə içəri apardı. Dedi:

- Oğul, maa Halvaçı Musa deyəllər. Mən halva pişirif gündə bazarıg eyleyirəm, oğul-uşağı onnan dolandıreram. Mana da köməhçi lazımdı. Sən mənən qalif işdiyərsənmi?

İbrahim:

– Baba, qalif işdiyərəm.

Qoca:

– Oğul, bax bu günnən belə bu tükən sənin ixtiyarındadı.

Başdadı hər şeyi İbrahimə göstərməyə. O qədər söhbət oldu ki, savağa yaxın idi. İbrahimə bir yer göstərdi. İbrahim yuxuya getdi.

Sizə kimnən deyim Hürnisə xanımnan. Gəzer, dolaner, şəhəri bir-bir eyliyə İbrahim addı adam yoxdu ki, yoxdu. Yetmiş kəninizin yetmişini də şəhərə buraxıf dedi:

– Ay qızdar, kim İbrahimi tapsa, yetirən kimi bu boyunbağı onundu.

Qızdar tökülürlər şəhərə, ancax İbrahim öz işindədi, halva pişirif halva satmağdadı. Bir belə, beş belə, on belə günü-günnən Halvaçı Musanın qazancı arter, pulu arter saxələner. Ancax Hürnisənin Qaraca qız addı bir kəniyi var idi, o, gəlif İbrahimi burda gördü. Savax tezdən İbrahima o qədər tamaşa eyliyə ki, bir də baxer ki, şər qarışer. Dedi:

– Allah maa ölüm versin. Bu nə iş iydi?

Yüyürə-yüyürə özünü yetirer Hürnisə xanımın yanına. Çatan kimi boyunbağını boynunna üzdü. Hürnisə xanım:

– Ay qız, dəlimi olufsan? Neylersən?

Qaraca qız:

– Dəli sən olufsan, dediyini tapmışam.

Hürnisə:

– Qız, hardadı?

Qaraca qız:

– Gəl.

Gəlhagəl, gəldilər İbrahim işdiyən Halvaçı Musanın tükənina. Təsdiqləndi, İbrahim burdadı. Hürnisə xanım geri dönüf Qaraca qıza dedi:

– Boyunbağı da sənin, üstündə bir üzüy də verəjəm, şəhərdə bütün kənkannarı¹⁸ bura yığın.

Kənkannar gəldi. Hürnisə dedi:

¹⁸ Kənkannar – quyu qazan, yeraltı tunel qazan

– Bax, mənim bu otağımın altınnan halvaçı dükanına neçə günə qazarsınız?

Biri dedi beş günə, biri dedi üç günə. Bir arıği var idi dedi:

– Xanım, əyər torpağını daşıyan olsa savax başdıyaram, axşam qurtararam.

Axşam üstü idi, İbrahim gördü ayağının altınnan tappılı gələr. Dedi, görən bu nə olan şeydi? Qorxusunnan eşiyə çıxdı, gördü bu torpağ uşdu altınnan bir qara oğlan çıxdı. İbrahim:

– Ayə, sən kimsən?

Onatan qızdar töküldülər. İbrahimi həməən yeraltı yolnan hər axşam xanımın evinə aparıf, savax da gətirellər. İbrahim bu təlaşnan geder ləzzət çəkən ləzzətində, kef görən kefində. Ancax yenə də Hürnisənin nə atasının, nə də anasının xəvəri yoxdu bu işdən. Aslan da ki, yoxdu, padşahlığındadı.

Sizə hardan xavar verəjəm Dağıstannı Qara Çufutdan. Şəmli* Qara Çufut deyirdilər adına. Bu, bir on dörd yaşdı qıza vurulmuşdu. Suleyman xanın qızına, nə iş görördü, qızı nə ələ ala bilirdi. Yola gətirə bilmirdi. Günlərin bir günündə Şəmli Çufut başını salleyif gederdi. Gördü ayağını çəkə-çəkə bir qarı gələr, əlini qaşının üstünə qoyuf dedi:

– Bıy, ə, sən Şəmlisənmi?

– Hardan tanıdın məni?

– Bıyy, başın batsın ağacda barabar yellənmerdiyimi? Mən filankəs döyüləmmi?

– A başın batsın, nə tez düşüfsən?

– Səni kimi arsız ha döyüləm. Nağayrem? Bə niyə belə pəjmurdə, niyə belə kefsiz?

– Ay qarı, bəs belə bu hala düşmüşəm.

– Baa o məndə. Sən cibimi doldur.

– Ayə, nə qədər isteyirsən, al də.

İki cibini də qızılnan doldurdu. Qarı dedi:

* Şəmli – Şəmil

– Sana qız gəlməz. Get bir cavan oğlan tap görəh. Qız onun dalıncan yüyürsə, denən oğlumdu, onun adınnan qızı al, sonra oğlanın başını kəs, qız da qalsın sana.

– Bıy səni iman yiyəsi olasan, ay qarı, sən nə gözəl yol gös-tərdin.

Şəmli Qara Çufut kəndbəkənd, şəhərbəşəhər gəzer dolaner. Ancax könlünə yatan oğlan yoxdu. Gəlif Herat şəhərinə çıxer. Halvaçı Musanın qapısınnan keçəndə gördü xalx yaman sıraya düzülüf. Kimi İvrahimin gül camalına tamaşa eyliyr, kimi guya halva aleyr. Almiyan da bir də qayıder baxer. Şəmli Qara Çufut İvrahimi görəndə dedi:

– Hə qız bunu görəndə yüyürə-yüyürə gələjək.

Oydu ki, daldaya çəkilib İbrahimin atasını, İbrahim haralıdı, hardandı, keçmişdə nəyi oluf, hamsını öyrəndi.

Bir gün libasını dəyişif İbrahimin yanına gəldi. Qucaqlıyif o üzünənən bu üzünənən öpdü:

– Ayə, sən İbrahimsənmi?

– Bəli.

– Zülalın oğlusanmı?

– Bəli.

– Aslan hanı?

– Sən məni hardan tanıyırsan?

– Ayə, mən sənin otuz il qavax itən əmin Yaqubam. Qoyaram heç belə çirkin yerlərdə işliyəsən? Var məndə, devlət məndə.

Bu, belə İbrahimi pişirməkdə olsun, sizə deyim Hürnisə xanımnan. Gejə yuxuda gördü ki, İvrahimi kecavəyə mindirif aparellar. Özü də sandığa qoyuf, aparellar. Tez sərsəm yuxudan ayıldı, gördü İbrahim yater. Saçlarınnan üç tel ayırif sinəsinə baser, görəh İbrahimə “Hüseyni” havasına nə deyir:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,

Sən gedersən Dağıstana İbrahim.

Alışif oduna büryan olduğum,

Sən gedersən Dağıstana, İbrahim.

İbrahim:

– Ay qız, yuxumu gördün? Sən münəccimsən, nəsen?! Nədi danışdığın. Qoy yatax.

– Yox, qoy axıracan deem.

– Yox, ikincini özüm deyəcəm. Belə deyif, İbrahim görək neçə dedi:

Badi-səba yuxusunnan ayılmış,
Nə süzülür Dağıstana gözlərin.
Kipriklərin eşir, tökür qanıma,
Qəsd eyliyir şirin cana gözdərin.

Aldı Hürnisə:

Əmib-əmib ləblərinən nə qandıx,
Alışiban eşq odunnan nə yandıx?
Bir tacir boynunnan kəsdirdi sandığ,
Sən gedersən Dağıstana, İbrahim.

Aldı İbrahim:

Gəldi Şəmil tacir yel kimi əsdi,
Gələni-gedəni sınaı, kəsdi.
Məni sənnən ayırmaqı bil qəsdi,
Bir öpəydim qana-qana gözlərin.

Aldı Hürnisə:

Eşitginən Hürnisənin sözünü,
Salıfsan canıma eşqin közünü.
Görəjhəsən qeyri yarın üzünü,
Sən gedersən Dağıstana, İbrahim.

İbrahim dedi:

– Ay xanım, sarsaqlama gör mən nə deyirəm. (lağnan)

Bu tacir Heyratda bir qala yapdı,
Gələni, gedəni sındırdı qapdı.
Aradı, axtardı mənim tapdı?
Qoy ağlasın yana-yana gözlərin.

Bəli, söz tamam oldu. Yatdılar qalxdılar. Savaxınız xeyrə açılısın. Savax halva satmağa gələn İbrahim gördü ki, Şəmli Qara Çufut kəcavədə bunu gözdüyür.

– Oğul, hökmən biz Aslan şahı tapmalıyıq. Yoxsa mən bu geję yatammaram. Sən də burda avaralana bilərsən, qoymaram.

– Ay kiři etmə eləmə, burda yaxşıca dolaneram.

– Yox, doqquz aydı burda işdiyirsən, nə qazanıfsan? İnnən belə nə qazanasan.

Halvaçı Musa başdadı ki, etmə, eləmə, aparma.

Şəmli dedi:

– Sənə yüz manat lazımdı, al bu min manatı, mən qardaş oğlumu apareram.

Musa kiři:

– Məsləhət sənindi. Amma mən istiyərdim İbrahim mənnən qalsın.

Şəmli:

– Yox, apareram.

Sandıx ki, deyirdilər haman sandığı Şəmli Çufut düzəltirmişdi. İbrahimi haman sandığa qoyuf ağzını bərkitdilər. Dəvənin belinə aşırđılar. Gedəndə yolları Hürnisənin evinin qapısından idi. Gördü ki karvan keçer, yuxusunda necə görüf karvan elə qatarra-nıf. Gördü yuxuda necə görmüşdü İbrahimi sandığa elə salıflar. Dedi:

– Ay qızdar, bir eřiye çıxın, Qaraca Çufutun üzü qara olsun. Mənim günümü qara elədi. O sazımı bəri gətir.

Şəmli Çufut, sən allahı sevrəsən,

İnsaf eylə, gəl aparma yarımı.

Apararsan mana zülm edərsən,

İnsaf eylə, gəl aparma yarımı.

Bu səsi-səmiri İbrahim eşidif, fərraşa dedi:

– Ayə, sandığın ağzını bir az aç.

Aşdılar, oturuf sazını da sinəsinə basıf görəh nə deyəjəh, biz deyəh, siz sağ olun:

Hürnisənin “Şəmli Çufut, gəl aparma yarımı” diməyi İbrahime yaman yer elədi. Deyir:

Bülbül oluf damannarı açmısan,

Nazlı dilbər, sən əğyara yalvarma.

Qızıl gül tək sən ətrini saçmısan
Nazlı dilbər, sən əğyara yalvarma.

Eşitmer Hürnisə deyir ki, tacirlər tamahkar olur, odur ki, dedi:

Pul istersən üç min tümən pul verim,
Qul istersən on iki nəfər qul verim,
Ağ üzümünən dənə-dənə xal verim,
Şəmli Çufut, gəl aparma yarımı.

“Ağ üzümünən dənə-dənə xal verim” deyəndə İbrahim alışıf, yanmağa başladı. Dedi:

– Ay zalımın qızı, qulaq as.

Necə gəldim mən beçara nazara,
Günü-günnən canım düşdü azara.
Mən bülbüləm, sən gəl sığınma xara,
Nazlı dilbər, sən əğyara yalvarma.

– Hələ, mən getməmiş sən nə üzünən xal verdin?

Aldı Hürnisə:

Ey tacir, görüm ki, qırılısın qolun,
Sənin hər bir yerdən bağlansın yolun.
Hürnisə qarğasın lal olsun dilin
Qara Çufut, gəl aparma yarımı.

Görəh İbrahim nə deyir:

İbrahiməm, oxuduğumu yazaram,
Sən bilersən şirin cannan bezərəm.
Aslan deyif diyar-diyar gəzərəm,
Nazlı dilbər, sən əğyara yalvarma,

Söz cavabı tamam oldu, sandığın ağzı qapandı, karvan yola tüşdü. Gəlhagəl, günə bir mənzil, teyyi-münəzzil gəlif çatdılar Dağıstana.

Dağıstana töküldülər. Şəmli Çufut İbrahimi başdan ayağa bəzəyif bəy paltarı geyindirdi. Sultan xana xəbər göndərdi ki, qız mənim oğlumu görsün xoşuna gələrmə gəlmərmə. İbrahim Sultan xanın qarşısına çıxanda xan dedi ki, ay maşallah, doğrudanmı Şəmli Çufut bu sənin oğlundu?

Çufut dedi:

- Əlbəttə, mənim oğlumdu. Qızınızın razılığını alağ.
- İnşallah.

Qız bağçada öz kefində. Bir molla çağırdılar get gör, qız bu oğlana gedirmi, getmirmi. Molla İbrahimi yanına alıf bağa gəldi. İbrahim mat-məətəl qalif. Gördülər xeyli qız, çalırılar, oxuyullar, özdəri üçün. Ancax İbrahimi görəndə hamının yönü İbrahime çöürüldü. İlahi, sən belə vücut yaratmısan? Sənin varlığına şükür-lər olsun. Bu nə nemətdi? Necə insandı? Bu mələkdı, hürüdü nədi? Qızdar mat-məətəl qalıflar. Səkinə xanım boylananda gördü bah-bah. Molla yaxınlaşdı:

– Qızım:

– Bəli.

– Qızım, bu oğlanı atan sənın ixtiyarına göndərif, gedersənmi, getmirsənmi?

Qız İbrahime baxtı başdadı dili topuq çalmağa.

– Molla əmi, mana qulax as.

Burda üç xanə söz deyəmək qız. İbrahim də ona cavaf verəjəh. Görəh nejə cavab verdi, Səkinə xanım İbrahime nejə aşiq olduğunu görəh mollaya nejə deyir.

Başına xeyir gəlsin, ay molla baba,

Yazginən babama tez versin məni.

Yığılsın toyuma tamam el-oba,

Yazginən babama tez versin məni.

İbrahim irəli durur:

– Xanım, bir mana da bax.

– Ədə, nə deyirsən.

Qulaq as:

El-obanı tərifləmə qız xanım,

Bizim ellər sizinkinən əzizdi.

Sevgi sevdiyinnən söylə, dönərmi?

Bizim yollar sizinkinnən təmizdi.

Heç Səkinə xanımın vecinə də döyül. Deyir:

Bağlarımda qızıl güllər açılmış,

Alma, heyva dənələnif seçilmiş.

Gözəlındən, bəyəmməndən keçılımış,
Yazgınən babama tez versin məni.

İbrahim məətəl qalır ki, ayə, bu nə fikirdədi.

– Ay xanım, gör mən nə deyirəm.

Bağça barsa, bağlar gərəh bar versin,
Heyva versin, alma versin, nar versin,
Sevən gərəh sevgiyə ilqar versin,
Bizim dillər sizinkinnən əzizdir.

Səkinə xanımın yenə vecinə döyül ki, bu gədə nə deyir. Nə andırer, nə anlader. İbrahim onu deyir ki, molla baba, yazersanı:

– Molla.

– Yazeram.

– Sən de.

Qulaq as:

Səkinə də eşq oduna yanarmış,
Oğlan gəlif göz önündə dayanmış.
Mən nə deyim, Allah özü bəyənmiş,
Yazgınən babama tez versin məni.

Aldı İbrahim:

Hər zaman selləner gözümün yaşsı,
Kəsməz ürəyimin qorxu-təlaşsı.
İbrahim axtarer Aslan qardaşsı.
Bizim dillər sizinkindən əzizdi.

Söz tamam olan kimi molla yazdığını yazdı, götürdü getdi.

Qırx gün, qırx gejë toy çalındı. Daqqır-duqqur gəlin gəldi keşdi gəlin otağına. İbrahim bəzən ilif. İbrahim gəlin otağına keçən vaxtı Şəmli Çufut dedi:

– Ay oğul, sən in qardaşın Aslan da var, eləmi?

– Hə.

– Aslanı tapmamış sən necə gəlin otağına girəcəysən? Gərəh onu da tapam. Ona da gəlin tapam. İkinizi də barabar otağa yola salam. Razısanmı?

– Razıyam.

İbrahim yolunan gedənnən sonra Şəmli Çufut saqqalını həna-layıb girdi Səkinənin odasına.

Səkinə:

– Kişi, xoş gəldin. Bu nədi?

Şəmli:

– Bə bilmərsənmi, sənnən ötrü ölən mənəm. İndi ikimizik, bir də xəlvət otağ.

Səkinə xanım dedi:

– Üzün kirridi, bir aftafeyi gətirim, üzünü yu.

Aftafee belə tutdu. Əlini yudu. Səkinə xanım dedi:

– Üzünə də çırp, başına da. Başına çırpanda afta açıldı geri yannan. Sürüdü bunu eşiyə. Özü də yıxılıf yatdı.

Savax açılır. Savax açılan kimi Şəmli Qara Cufut caduya əl atdı. İbrahimin baxtını-yığvalını bağlatdı. Elədi nadan, sərsəri. Qıza heç gözünün ucunna da baxa bilmer. İbrahimi o kökə qoyuf Şəmli Qara Cufut. Hər axşam gələr qızın yanında yater, savax da çıxıf işinə-güjünə geder İbrahim. Axşam belə, savax belə, ay keşdi. İki ay keşdi, üç ay keşdi, ortada heç zad yoxdu. Səkinə xanımın anası gəldi qızını yoxlamağa. Baxdı gördü ala gilasa bənziyən qız nolub, payız alması kimi sapsarı soluf.

Dedi:

– A qızım, bu niyə belə?

Səkinə xanım:

– Mana saz gətirməsəniz dərdimi deyəmmərəm.

Necə deyim zalım atam yaşasın,

Ana, daha İbrahimə getmərim.

Nejə verib, elə geri boşasın,

Ana, daha İbrahimə getmərim.

Anası:

– Ay qızım, dəlimi olufsan? İbrahimmən gözəl kim var bu şəhərdə? Qoja vaxtı mənim ona tamahım qaçer, niyə getmərsən?

Səkinə xanım:

Dan üzü tezdən qalxer geder yazıya,

Ağ lavaşı doğroyur tökür tazıya.

Nəhlət gəlsin nigah kəsən qazıya,
Ana, daha İbrahimə getməyəm.

Dan üzü tezdən durar gedər oyuna,
Aşıqları tökər yığar qoynuna.
Oğlan döylü duram girəm qoynuna,
Ana, daha İbrahimə getməyəm.

Anası:

– Ay qızım, nədi səyaxladığın.

Səkinə:

– Yox ana, mən səyaxlaməyəm. Qulaq as.
Bir aşıq gətir sən söhbətə, saza,
Bir molla gətgenən dərdimi yaza.
O, qız, mən qız, qız da gedərmi qıza,
Ana, daha İbrahimə getməyəm.

Anası:

– Ay qızım, etmə, eləmə.

Orda deyir Səkinə:

Qoyun deyil, qoyunlara qatam mən,
Öküz deyil, qəssablara satam mən.
İyid deyil, qucaqlaşif yatam mən,
Ana, daha İbrahimə getməyəm.

Anası:

– Ay günün qara olsun, bəə səni kim alajax?

Qulaq as:

Arrı desən, arrılardan arrıyam,
Duru desən, durulardan duruyam.
Səkinə deyir, əmi oğlunun yarıyam,
Ana, daha İbrahimə getməyəm.

Anası:

– Bu saat gederəm, hamsını dədənə qandıraram.

Qara Çufut sandıx hazırradı. Gəlini bir sandığa, İbrahimi də bir sandığa salıb Tacir aralandı. Baxdılar ki, lələ köçüf yurdu qalıb. Nə Şəmil var, nə Səkinə var, nə İbrahim. Heç kim.Kəcavə geder, gethaget çıxdılar dəryanın qırağına. Qəfləsini, dəvəsini gəlif doydular.

durannan sonra Kavdan paşaya, kapitan paşa deyirdilər. (yani gəmi kapitanı) Dedi:

– Al bu bir kisə qızılı, oğlanı nə tər olur, olsun bunu bizdən ayır.

Kavdan paşa dedi:

– Bir adam öldürməh, bütün dünyoyu qırmağ deməhdi. Bu nədi buna görə adam öldürəm, öldürməyəjəm.

Şəmli dedi:

– Ayə, bir belə yenə artırajam.

– Mən öldürməyəjəm, amma dəryada qoyuf gedə bilərəm.

Gəmi dəryanın ortasına yaxınlaşan vaxtı, əylədi gəmiyi. Bir fırlıdağ gəzer. Dedi:

– Ay İvrahim, sən layıxlı oğlansan, sana tay burda adam yoxdu gəl, bu balaca gəmiyə otur, sür get.

İbrahimi balaca gəmiyə oturtdu. İşarə əylədi, böyük gəmi tərənən vaxtı, kəndiri kəsdi, gəmilər aralandı. Qalır İbrahim təhcə. O tərəfdən də Səkinə qışqırır.

Götürüf İbrahim görəh burda nə dedi, biz deyəh, siz şad olun.

Səlvi boylum mələkzada,

Gənim də qaldı dəryada.

İlqar, iman vermə yada

Gənim də qaldı dəryada.

Ordan qız tərənər.

Başımdı cəllad əlində,

Qoymurlar düşəm dəryaya.

Kəlmeyi-şəhadət dilimdə,

Qoymurlar düşəm dəryaya.

Alır İvrahim:

Taxta nəzik, dərya dərin,

Əsər yellər sərin-sərin.

Çatdırginən vay xəbərini,

Qardaşın qaldı dəryada.

O vaxt qız cavab verir:

Qolumnan tutuf haramı,
Hər yerdən kəsib çaramı.
Bağlayan yoxdu yaramı.
Qoymurlar düşəm dəryaya.

Aler İvrahim:

Yalvareram bir Allaha,
Qeyri əlac yoxdu daha.
Gedən olsan Aslan şaha,
İvrahim qaldı dəryada.

Qız nə deyir:

Göylərə ucalar ahım,
Köməy eylə, qadir şahım.
Səkinə deyir can, İvrahim,
Qoymurlar düşəm dəryaya.

Gəmi aralaner. Yoluna düşüf geder.

İnsan nə qədər olsa, Allahı yaddan çıxartmamalıdır. İbrahim nə təhər olursa, yuxuya geder. Bir odur ki, aylanda görür xarıltı gələr. Qayıx qırağa çıxıf, özü də haldan tüşmüşdü. O, bir çovana irast gəldi. Dedi:

– Salamin əleykum, qardaş, ajdığım var.

Allah verənnən çovan İbrahimi yedirtdi. Axırda dedi:

– Maa çovannıx eliyərsənmi, yanı yoldaşdıq?

İbrahim:

– İnşallah, eyliyərəm.

Bəli, İbrahim çovannığa başdeyir, qoyun güdör. Ağası da qoyun sahəbi varrı-dövlət adamdı. İbrahim qoyun güdördü. Bir gün ağasına dedi:

– Ağə, maa paltar, palaz lazımdı. Əyağım-başım tökülüf.

Ağası:

– Ayə, yekə kişisən, hələ yeni ayların düzəlif.

Bu söz İbrahimin xətrinə dəydi. İbrahim dənizin kənarından gedən vaxtı baxdı ki, heş kim yoxdu. Götürdü “Quba kərəmi” havasına görəh öz-özünə nə dedi!

Dərya kənarında yalqız qalmışam,
Dərdimi deməyə sirdaş bulunmaz.
Ağlamaq istərəm canı qəlibdən,
Gözüm də quruyuf, bir yaş dayanmaz.

Əyax yorğun, bədən zəif nə çarə,
Dalğa vurdu, su tulladı kənara.
Yalnız sərkərdəyəm tamam avara,
Xeyir-şər bulmağa yoldaş bulunmaz.

Ay İbrahim, sənin arzun dildəndi,
Arvadı taparsan, çünki eldəndi.
Qardaş atadandı, oğul beldəndi,
Oğul da taparsan, qardaş bulunmaz.

İbrahim gözü yaşdı heyvanın yanına gəldi. Ağası bir az insafa gəldi. Arvadı dedi:

– Ay kişi, bu beçarə beş-altı aydı burda hərrəner, heç olmasa buna bir xərşdih ver. Əyninə paltar alsın.

Kişi:

– Yox, pulum yoxdu.

Kişi bir az qoyunu qavağına qatıf İbrahimə deyir:

– Apar büləri bazara sat. Əyninə paltar al.

İbrahim bunları bazara yeni gətirmişdi ki, sizə kimdən deyim Şəmli Çufutdan. Dəryadan çıxan kimi, dəryanın kənarında üç mərtəbə bir ev vardı. Evi satın aldı. Aşağı aynaları tamam bağlayıf, Səkinə xanımı çıxartdı üçüncü mərtəviyə. Dedi:

– Səkinə xanım, sən maa əl vermeyincə burda qalajxsan.

Səkinə də şərt qoyor ki, İbrahimin qannı köynəyini gətirmeyincə, maa əlin dəymiyəjəh.

Bu düşüf İbrahim gəzer, Səkinə də öz işində, İbrahim də bazarda heyvan sater. Şəmli Qara Çufut gəldi, gördü ayə, İvrahim budu haa qabağında. On-on beş heyvan. Yüyürdü bir qəssavın qavağına. Dedi:

– Ayə, heyvanın biri neçəyədi?

– On manat.

– Ala, əlli manatdan al. Bax bu da bir kisə qızıl. Onun heyvanını al, başını da kəsif köynəyini maa gəti.

Qəssaf gəlif İvrahimə dedi:

– Oğul, heyvan neçəyədi?

– Beş manat.

– Gəl bu altı manatı.

Heyvanları qabağına qatıf bir dama gətirdi. Çıxmaq istəyəndə qəssaf:

– Dayan sənın kəllən gedəjəh.

İbrahim:

Qəssab qardaş, sən allahı sevərsən,

Öldürmə xudaya bağışla məni... – həməən qəvirsannıxdə haramılara dediyi sözü burda da qəssava dedi.

Qəssabın buna yazığı gələr. Deyir:

– Ayə, köynəyini çıxart burdan cəhənnəm ol. Gözümə görün-sən mənim də ölümündü.

Köynəyini verer qoyunun birinin qanına bükör, aparer, Qara Şəmli Çufuta. İbrahim gedif bir az ayınnan-oyunna alıf evə gedər. İbrahim dərya kənarınna qaça-qaça haman imarətin qabağına keçəndə Səkinə xanım onu görüf çağırdı.

– Ay İbrahim, ay İbrahim.

İbrahim belə baxanda gördü ki, Səkinədi.

– Ağız, ora nətər çıxem?

Səkinə xanım:

– O, beli qırılmışın nərdivanı var, gizdiyifdi. İndi get bir atdı qarışqa, bir də bir qulac ip al.

Atdı qarışqa dünya doludu, biruni tutdu ağzına da yağ sürtdü, başına da ip bağladı. Dedi:

– İndi neynim bunu.

– Burax onu yuxarı gəlsin.

İbrahim qarışqanı yuxarı buraxdıqcan ip də yuxarı çıxırdı. İbrahim ipnən yuxarı çıxdı. Bunnar elə bir-birinə təzə isnişmişdilər ki, Şəmli Qara Çufutun səsi gəldi:

– Səkinə, Səkinə, qanlı köynək gəlif.

Səkinə İbrahimin qolunu çəkdi.

– Ayə, ay vayına oturum, bə bu kimdi?

Qara Çufut İbrahimi burda görəndə dəlicəsinə başına gözüne döyə-döyə özünü yetirdi Aslan şahın yanına, özünü oddamağa başladı. Aslan şah dedi:

– Ayə, buna kim bu zülmü eliyif?

Qara Çufut:

– Bir aşıxdı, arvadımı əlimnən alıf, özümü də bu günə salıf.

Şah:

– Hardadı?

– Bu saat fərraş göndər çağırtdır.

Fərraşdar getdilər Səkinə xanımnən İbrahimi gətirdilər. Allah göstərməsin İbrahimin üz-baş qıllanıb, (yani tükənib) tanınmer. İbrahim qarıdan girən kimi qardaşını tanıdı. Bu məqamda Aslan şah Səkinə xanıma dedi:

– Qız, sən bilmərsənmi islamın nigahı nə deməkdi? Bu kişi nigahlı ərin ola-ola.

Səkinə dedi:

– Ey Misir şahı, olarmı üç bənd deyəm.

Bunu deyif Aslan şahın qarşısında diz çökdü:

Baş götürüf əyağına gəlmişəm,

Əlac sana qalıf, Misirin xanı.

Mən səni özümə qəmxar bilmişəm,

Ələj sana qalıf, Misirin xanı.

Aslan şah:

– Ay bəji, sənin başına nə gəlifki belə zülümdəsən?

Səkinə xanım:

– Qulaq as şahım, qulaq as.

Tanımersan əsilimi, soyumu,

Seyraqulflar görəmmiyif boyumu.

Özün öz əlinnən eylə toyumu,

Əlac sana qalıf, Misirin xanı.

Aslan şah:

– Kimi isteyirsən? Sənin ərin var, axı.

Səkinə:

– Yox, mənim ərim yoxdu, mənim nigahlım da o cavan oğlandı. Bu da bizə zorr eyliyin. Qulaq as birini də deyim.

Mən göllərin sonasıyam, qızıyam.

Məclislərin söhbətiyəm, sazıyam.

Dağıstanlı Sultan xanın qızıyam,

Əlac sana qalíf, Misirin xanı.

Aslan şah dedi:

– Şəmli Çufut bə niyə özünü odduyuf yandırersən ki, bu mənim nigahlımdır. Hanı sənin nigah vərəqən? Gəti göstər, deyəndə qız başdadı başına gələni başdan-ayağa Aslan şahı danışmağa.

Aslan şah əmr eylədi Şəmli Çuğutun qollarını bağladılar. Sonra İbrahimə dedi:

– Oğul, sən cavan oğlan utanmersənmi qoja kişinin arvadına göz dikirsən?

İbrahim dedi:

– Şahım, mənə ixtiyar verərsənmi danışəm? Saznan deyəm, söznən yox.

Aslan şah:

– De, görəh.

Onatan İbrahim başdadı. Elə bu vaxt Ziyad haramı tərkində qarı buruya gəldi çıxdı. Həmən çovan hansı ki, İbrahim onun 6 qoyununu otaríf o da gəlíf. Çovan dedi:

– Ayə, mənim çobanıma niyə burda bağlamısən?

Ziyad haramı:

– Ayə, mənim oğlumu niyə burda bağleyifsən?

Onatan İbrahim başdadı:

Zülal şah oğluyduq biz iki qardaş,

Dilbilməz əlinə düşdüm, neyləyim.

Hərəmiz götürdük bir qiymətli daş,

Dilbilməz əlinə düşdüm, neyləyim.

Aslan şahın başı hərləndi. Tappılıtılı ilə yerə yaxılan vaxtı Şəmli Qara Çufut çığırdı:

– Əyə, qoymayun bu padşahı da öldürdü, bu çox cadugərdir.
Mənim başıma nə oyun açmışdı bu.

Onatan şah dikəldi:

– Oğul, oğul, sonra nə oldu, sözünü davam elə.

İbrahim:

– Qulaq as.

O ki, mən yoruluf günbəzdə qaldım,
Çəkilməz əzaba, ağrıya daldım,
Ziyad haramıya mən evlad oldum,
Dilbilməz əlinə düşdüm, neyləyim.

Ziyad haramı:

– Hə, bax budu, məzarlıqdan tafdım, apardım. Ayə, oğul, bir danış görüm sonra başına nə gəldi.

İbrahim:

Üç aydı ki, səhralarda qışdadım,
Doqquz ay da halvaçıda işdədim.
Axır zaman çobanlığa başladım.
Dilbilməz əlinə düşdüm, neyləyim.

– Bax, həmən bu kişiye çobanlıx eləmişəm. Filan qədər də heyvanını satmışam.

Aslan şah:

– Oğul, özge başına nə gəldi?

İbrahim:

Gejə-gündüz dua etdim xudaya,
Düşdüm qəribliyə, düşdüm səhraya.
Gavdan paşa atdı məni dəryaya,
Dilbilməz əlinə düşdüm, neyləyim.

Şah:

– Ayə, Gavidan paşa kimdi?

– Filankəs.

Tez fərraşdar gedif Gavidan paşayı gətdilər. Şah:

– Ayə, sana tafşırılmışdımı İbrahim adında bir qərif gəlsə, puluz keçir?

– Hə, tafşırılıf.

- Bə niyə sən bunu suya tulluyufsan?
– Adını maa demədi.
Şah əmr verdi Gavidan paşanın qollarını bağladılar.
Şah dedi:
– Oğul, de görüm sən kimsən?
İbrahim dedi:
– Qulaq as.

Başına dolanım, bəziryan başı,
İndi bu divanda olma sən naşı.
İbrahiməm Aslan şahın qardaşdı,
Dilbilməz əlinə düşdüm, neyləyim.

Bəli, Aslan şahın göstərişiyənən İbrahimi götürürlər hamama, hamamnan gələnnən sonra Aslan şah İbrahimə dedi:

– İndi oğul, bir-bir danış sana pislik edənnərdən, hörmət edənnərdən.

Halvaçı Musanı da gətirdilər, o qəssabı da gətirdilər, bunu öldürməyən Ziyad haramı da gəldi, Çovan da gəldi. Hamsının nə istəyi vardı Aslan şah yerinə yetirdi. Qara Çufutu da çobana verdi ki, aparıf qoyunlarını otarsın.

Bəli, Aslan özünə gəlif, İbrahimlə birləşənnən sonra dedi:

- İbrahim, otur mənim taxtı-tacımı idarə eylə. Mən getdim.
– Həriya?
– Hürnüsüyü gətirməyə.

Aslan şah səksən nəfərlik ləşgərnən atdaner, aralaner. Heyrata gələr çıxer. Soruşa-soruşa Hürnisə xanımın qapısına gəldi. Atın üstündə duranda Hürnisə mat qaldı ki, İbrahim gəldi. Çox oxşuyurdular bir-birlərinə. Bu vaxt Hürnisə xanımın sinəsi coşdu. Qaşdı qavağına:

Başına dolanım oğlan,
Oğlan, xoş gəldin, xoş gəldin.
Yolunda qoymuşam baş-can,
Oğlan, xoş gəldin, xoş gəldin.

Aslan şah gördü ki, qız bunu səhv salıf. Odu ki, götürdü qıza görək nə dedi:

Başına dolanım, gözəl,
Ay qız, yarın mən döyüləm.
Əsər yellər, tökər xəzəl,
Ay qız, yarın mən döyüləm.

Hürnisə dedi, bu yığvalı qaranın oğlunun haman xasiyyəti.
Keçən dəfə də belə dedi:

Mən ağlaram yana-yana,
Dərdinnən oldum divana.
Sən getmişdin Dağıstana,
Oğlan, xoş gəldin, xoş gəldin.

Aslan şah:

Qan ağlarsan, qələm qaşnan,
Tor qurarsan siyah saçnan.
Çox gəzifsən yaşıl başnan,
Ay qız, yarın mən deyiləm.

Hürnisə:

Bilmərəm hardan gələrsən,
Bağrımın başın dələrsən.
Həlvət dərdimi bilərsən,
Oğlan, xoş gəldin, xoş gəldin.

Aslan şah:

Qaşun mənim yar-yoldaşım,
Çox bəlalər çəhdi başım.
Yarın İbrahim qardaşım,
Ay qız, yarın mən döyüləm.

Hürnisə:

Hürnisəyəm, dərdli başım,
Çox axıdıf gözdən yaşım.
Həm qaynımsan, həm qardaşım,
Oğlan, xoş gəldin, xoş gəldin.

Aslan şah:

Aslan şaham, vardı gücüm,
Belimdə misri qılıncım.

Həm yengəmsən, həm də bacım,
Ay qız, yarın mən döyüləm.

Söz cavabı tamam olur. Aslan şah Fətəli xanın yanına gedif diləy eliyer, Hürnisə xanımı kecavəyə mindirif Misirə gətirer. Aslan şah elan verir Səkineyi özünə, Hürniseyi də İvrahıma kəbin, nigah eyliyer.

Savaxlarınız xeyrə açılısın. Aslan şah dedi:

– Qardaş, babamızın yurduna getməmiş hər şey bizə haramdı.

Ordan qayıdellar Zülal şahın yurduna. Gəlif görürlər Zülal şah xəstələnif. Haman qadın Zülal şahın başına oynunnar açıf. Qadını ortadan götürürlər. Biri Rey şəhərində, biri də Misirdə padşah oldu. Ömürləri boyu yaşadılar. Göydən üç alma tüşdü. Biri mənim, biri nağılı deyənin, biri də Aşığ Aslanın.

ALI XAN-PƏRİ

Aləmlərin Rəbbinə şükürrər olsun, həmdi-sənalər olsun. Bizə can sağlığı verən ilahiyyə çox şükürrər olsun. Türk dünyasının bayrağı həməşə ucalarda yellənsin, inşallah. Cümlə ustaddara Allah irəhmət eləsin.

Mən sizə hardan xəvər verəjəm, şəhri Bitlisdən. Dünyanın kövəyi saylan, gözəllikdə bağınnan, bağçasınnan, torpağınnan, dağınnan, daşınnan tayı-bərəvəri olmuayan Bitlis şəhərinin.

Bitlis şəhərinde Hacı Səyyad adında böyük bir şəxsiyyət yaşayırdı. Əli, açığ, varrı-döylətdi, ildə bir dəfə Haj ziyarətini-Məkkiyi, Mədiniyi ziyarət eliyif qayıdığ gələn bir böyük şəxsiyyət idi. Adı dillərdə söylənərdi. Öz imarətinin yanında Allah yolunda bir məscid tikdirmişdi. Həməşə savax namazdarını məsciddə qıladı. İbatətqər olduğuna görə, varı-döyləti çox olduğuna görə çox tanınerdi. Ancax bütün bunnara baxmayarax Allah-tala öylad verməmişdi. Öyladı yoxuydu. Siz bilersiniz ki, öyladsızlıx-sonsuzlux deməkdi. Allah kimin öyladı yoxdu ona öylad nəsbil eləsin inşallah. Öz həyat yoldaşınnan diz-dizə oturuf söhbət eliyirdilər.

– Ay kişi, sənin öyladın yoxdu, mən sənin qanına bais oloram, günah götürörəm. Öylən ayrı bir qadınnan, qoy sənin öyladın olsun. Onnara nökerrik eliyərəm, inşallah.

Dedi- “yox, qarı, Allah versə sənən versin, verməsə istəmə-rəm, çünki sən mənim məhəbbətim, gözümün işığısan”.

Bu dəmdə nöker gəlif dedi, ağa, eşdə sizi bir dərviş çağırer. Darvazanın ağzında dərviş dayanıf, çiyində heyvə, əlində əsa.

– Hacı Səyyad siz olarsız?

– Bəli, mənəm.

– Salamun əleyküm.

– Əleykümə salam.

– Hacı Səyyad, günorta namazımın vaxtı keçer, mana bir yer göstərsənmi namaz qılam?

Hacı Səyyad dedi:

– Mən də abdəstimi yeni alıf meçidə gederəm, gedək baravar namazımızı qılax.

Namaz qılıf qurtarannan sonra dərviş ərnağan olarax həyvə-sinnən bir qırmızı alma çıxardıf Hacı Səyyada verdi. Dedi:

– Hacı Səyyad, mənə hörmətin üçün, meçidində yer göstərif mana namaz qıldırдыңın üçün Allah-taaladan sana cansağlığı arzuluyuram. Al bu almıyı da yarısını sən ye, yarısını da arvadın yesin. Özgə mənim sana töhvəm yoxdu, – deyif, meçiddən eşiyə çıxdı.

Hacı Səyyad bunun arxasınca çıxanda kişiyi görmədi. Evə gəldi, gördü burda da yoxdu. Dedi:

– Əyə, bu adam nejdoldu?

Almeyi qarısına göstərəndə, xanım gördü elə bir almadı ki, gözün toyşuğunu aparer, gözəlliyi göz qamaşdırer. Tez pıçax gətirdi, almıyı yarı böldü. Yarısını arvadı nuş elədi, yarısını özü.

Bəli, o günnən doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat, doqquz dəqiqə tamam olan vaxtı Hacı Səyyadın külfəti Gülüstan xanım yükünü yerə qoydu. Bir oğul, bir qızı oldu.

Hacı Səyyad meçiddə namaz qılerdi. Muştuluxçu gəldi. Savax namazıydı.

– Əfəndim, gözün aydın olsun, bir cüt öyladın dünyaya gəldi, bir oğlun, bir qızın doğuldu.

Hacı Səyyad dedi:

– Oğul, sana bir inək, bir erkək, bir at tərəfimmən muştulux haqqı vererəm.

Muştuluxçuları yola salannan sonra meçitdən eşiyə çıxanda gördü meçidin çölündə, hasarın divində bir uşax bələyin içində ağlıyır. Hacı Səyyad elə başa tüşdü ki, bunun öz uşağıdı bunu sövündürməkdən ötrü gətirif burya qoyuflar. Öz-özünə dedi, əyə, bu zalımın qızı bunu nə tez gətirif burya qoydu. Elə bildi öz uşağıdı. Uşağı tez bələyinə püküf götürüf öyə gələndə dedi:

– Ay arvad, niyə uşağı aparıf orya qoyuflsan?

Arvad dedi:

– Ə, kişi, mən orya uşax aparmamışam.

Uşağın bələyi açılarda gördülər oğlan uşağıdı.

Arvad dedi:

– Yox, Hacı Səyyad, mən bu uşağı qəbul eliyə bilmərəm. Bunun atası-anası bəlli döylü. Mənim özümün bir cüt öyladım var.

Hacı Səyyad dedi:

– O ki, sən qəbul eləmersən onda mən bir dayə taparam, əmizditdirrəm, Allaha da xoş gedər. Biz birini isteyirdik Allah bizə üçünü göndərif, gəl naşükür olmuyax. Allahın nə gözəl, xoş işdəri var.

Qonşuluxda bir Cahan qarı varıydı. Çağırtdırdılar.

– Ayına, gününə nə isteyirsən bu uşağı böyütmək üçün?

– Hacı Səyyad, bu uşağı sənin öyündə saxlıyaram, mənim öyümdə yer yoxdu. Bu uşaxlarnan böyüyər bir yerdə qardaş-bajı kimi.

– Gülüstan xanım dedi:

– Ancax mən ona süd verə bilmərəm, saxlıyır qoy bizdə saxlasın, mən də göz-qulax olaram.

Uşaxların qırxları çıxdı. Qırx günnən sonra qojalar, ağsaq-qallar, Hacı Səyyadın dostdarı, qohum-əqraba yığıldılar uşaxlara ad qoymağa.

Ustadlarımız xalxı güldürməkdən ötrü məzəli-məzəli sözdər deyirdilər. Qarılar ləyəlgalar¹⁹ deyirdilər, keçəllər ləyəlgalar deyirdilər. Kəpək qarı, köpək qarı, ipək qarı, nə bilem, cürə-cürə sözdər deerdilər. Qarıların biri dedi oğlanın adını Sijimqulu qoyax, biri dedi Örkənqulu qoyax. Enni olsun, kürəkli olsun, boyu uzun olsun. Bu addar keçmədi. Bir gözəl qarı irəli gəlif dedi yox, Hacı Səyyad hər il Haca geder, Məhəmməd əl-Mustafaya səjdə eliyir. Oğlana peyğəmbərimizin adını qoymalıyız. Bu təklifə hamı irazı oldu.

Qızın adını qoydular Pəri. Çox gözəl, oğlanın adı Məhəmməd, qızınki Pəri. Bə üçüncü uşağın adını nə qoyax? Həmən o gözəl qarı gənə də təklif irəli sürüf dedi ki, bu tapılan uşağın adını da Tafdıx qoyax. Bu ad da hamının xoşuna gəldi, hamı bəyəndi. Oğlanın adı qaldı Tafdıx.

¹⁹ Ləyəlgalar – lağlağılar, qaravəllilər, gülməli lətifələr mənasında.

Beləjə gün keçər, ay keçər, dolaner. Uşaxlar gəlif 16-17 yaşa çıxırlar. Günnərin bir günü carçılar car çəkdlər dedilər ki, birisi gün Haj yoludu, kim Haja hazırdisa qoşulsun gedənnərə.

Hajı Səyyadın ailəsində də söhbət oldu, Məhəmməd dedi, baba, mən də gederəm, Gülüstan xanım dedi, mən də gederəm, Hidayət dedi, mən də gederəm. Öydə qalası kim oldu – Pəri xanımnan Tafdıx bəy. Hajı Hidayət dedi:

– Oğul, Tafdıx, bajınnan müğayat ol. Bizim gedif-qayıtmağımız 6-7 ay çəker. Gələn ildə inşallah Pəriynən səni göndərəm.

İrazılaşdılar, görüşdülər, ayrıldılar. Bunnar Haja getməkdə olsun, sizə deyək Tafdıxnan Pəridən. Tafdıxnan Pəri qardaş-bajıdılar, buna söhbət yox. Bir yerdə böyüyüf boya-başa çatırlar. Hər ikisi bir-birini doğma bajı-qardaş bilirdilər. Bu Tafdıx ölmüş yaya ox qayırardı, quşa atardı, quş vurordu. Cahan qarı da bir gün qapıda çoxlu yun sərmışdi, yun qurudordu eşdə. Nətər oldusa bunun yununu möhkəm dağıtdılar. Cahan qarı buna çox hirsəndi, başdadı Tafdığı söyüf yamannamağa:

– Sən haranın tüşməsiydin, haranın azğımıydın gəlif bu ailəyə ürcah olursan? Atası bəlli olmuyan bijbala, – deyif Tafdığı nə ki var yamannadı.

Belə deyəndə Tafdıx dedi:

– Qarı, sən nə deyirsən, nə sayaxlıyrsan, mənim ki atam Hajı Səyyad, anam Gülüstan xanımdı. Nə ağzını Allah yoluna qoyuf uluyursan?

Qarı dedi:

– Canına azzar deyirəm, hər nə deyirəm düz deyirəm. Sən Hajı Səyyadın oğlu döysən, sən Tafdıxsan, səni Hajı Səyyad meçidin həyətinnən tapıf. Ona görə də sənin adını Tafdıx qoyuflar. Pəri kimi gözəl qız da dünyada yoxdu, o sənin bajın zad döylü, əldən qoyma, nə qədər imkanın var valideyinləri Hajdan qayıdana kimi kefini çək.

Tafdıx xeyli fikirəşənnən sonra gedif bir yaylığ aldı – baş örtüsü. Öbrüşün ipəkdən alıf-gətirif Pəri xanımın yanına gəlidi:

– Ay Pəri, al bunu başına ört.

Pəri çox sevindi, qardaş payıdı. Başına örtən vaxtı gördü ki, çox yaraşdı. Tafdıx belə baxanda gördü kü, Allah-talanın əlinin boş, könlünün xoş vaxtında Pəriyi yaradıf. Öz-özünə dedi:

– Əyə, belə gözəldən kim əl çəkər?!

Qarının dediyi doğrudusa, Pəri mənim olmalıdı.

Bir gün buannan, bir gün oannan, ay tamam oldu, gün keşdi. Ha-ha-ha... bir gün Tafdıx beyqafıldan Pəri xanımı qucaxlayıf dodağınnan bir öpüş aldı.

– Ayə, namərd qardaş, sən nə qayrersan?

Bunnarın arasında mübahisə tüşdü. Tafdıx dedi:

– Ağız, mən sənin qardaşın döyləm. Mən Tafdığam, məni çöldən tapıflar, qeyri-kimsənin öylədiyəm. Ona görə də sana vurulmuşam, səni almalıyam.

– Ədə, aqlını başına yığ, sən mənim qardaşımsan.

Tafdıx dedi:

– Yox, heç elə şey yoxdu, mən sənin qardaşın döyləm. Hök-mən mən səni almalıyam.

Pəri çox dedi, Tafdıx az eşitdi. Axrı günnərin bir günündə, öyün bir səmtində ikisinnən özgə heç kəs yox. Tafdıx Pəriyi qucaxlıyıf özünə çəkif ram eliyən vaxtı, görək burda Pəri xanım nə deyəcək, tərəfinnən ərz eliyək, siz şad olun:

Başına döndüyüm, qurvan olduğum,
Tapdıx, çıxma yoldan, aman günüdü.
Alışif oduna büryan olduğum,
Qardaş, çıxma yoldan aman günüdü.

Tafdıx dedi:

– Əyə, nə “qardaş, nə zad” istədiyimi eləsiyəm. And olsun Allahıma, sənnən əl çəkən döyləm.

Götürdü Pəri xanım, görək daha nə dedi:

Mən tutaram ətəyinnən dadınan,
Pərvanəyəm, qovrulmuşam odunan.
Məni rusvay etmə bədnam adınan,
Qardaş, çıxma yoldan aman günüdü.

Tafdıx gənə də əl çəkmer. Pəri xanım qeyrətsiz qardaşa yalvarmağındadı:

Bu dərd qalar mən Pərinin yanında,
Pərvanələr yanar şamdan yanında.
Üzün qara olsun hax divanında,
Qardaş, çıxma yoldan aman günüdür.

– Heç elə şey yoxdu, sənnən dönən döyləm, sənnən də ayrılan döyləm.

Pəri öz-özünə dedi, nənəm mana bir oyun öyrətmişdi. Görəm bu oyundan canımı qurtarsam yaxşı olar, inşallah. Oydu ki, bir qədər hiyliyə əl atdı. Dedi:

– Ay Tafdıx, sən deyən iş baş tuta, görürəm əl çəkmersən.

Tafdıx dedi:

– Nə təhəri?

Dedi:

– Bir say, gör bizim nərdivanımız neçə piləkəndi?

Tafdıx dedi:

– İyirmi aşaxkı mərtəvənin, iyirmi də yuxarki mərtəvənin piləkənidi.

Pəri dedi:

– Gəl bu qırx nərdivanı baravar çıxax.

Tafdıx dedi:

– Çıxax.

Pəri xanım qavağa tüşdü. Dedi:

– Tafdıx, hər ayağını piləkənə qoyanda deynən “nəhlət sana, kor şeytan”.

Tafdıx otuz doqquz kərə “nəhlət sana, kor şeytan” deyə-deyə qırxıncı piləkənə ayax basanda Pəri xanım dedi:

– Tafdıx, yenə də de “nəhlət sana, kor şeytan”.

Tafdıx dedi:

– Atama-anama nəhlət bir də o sözü desəm, çünkü sən halalca mənniysən.

– Ay Tafdıx, etmə, eləmə, şeytanı qəlvinnən çıxart. Mən sənin bajınam, sən mənim qardaşım.

– Yox, yox, dediyimnən dönən döyləm. Məqsədimə çatmamış sənnən əl çəkən döyləm.

Pəri dedi:

– O ki, əl çəkmərsən, ay Tafdıx, neynək, sən deyən olsun. Onda qoy gedem aftafaynan ləyəni gətirem, üzün-başın çirklənif əlinə su tökəm yaxşı-yaxşı yuyun, bu vəziyyətdə səni yaxına buraxa bilmərəm.

Tafdıx yaxalaner, Pəri su tökör. Tafdıx başını aşağı əyif üzünə su çırpın vaxtı aftafa süysünün²⁰ dalınan möhkəm dəydi. Pəri var güjünən aftafıy elə endirdi ki, Tafdıx bu ilmi ölüf, bildirmiy?! Baş yarıldı, huş itdi. Tafdıx uzandı burdan orya. Pəri Tafdığın başını möhkəm sarıdı. Eşiyə çıxdı, qonşudan dava-dərman verən bir nəfəri də çağırdı, bunun başını dərmənniyif təzədən sarıdılar.

Cahan qarı işdən halı oluf gəldi dedi:

– Ay yığvalın qara olsun, bu iş nəydi başına gəlif?

Tafdıx olannarı ona danışdı, dedi:

– Pəri vurdu, məni bu günə saldı.

Qarı dedi:

– Yığvalın qara gəlsin, Hacı Səyyad gələndə səni asdırajax. Əmbə bir çarən var. Hacı Səyyad Hajdan qayıdanda gərək sən Pəridən qavax onnarın qavağına gedif deyəsən ki, Pəri sözümə baxmerdi, nə istiyirdi onu da eliyirdi, oğlannarı görüşördü. Günnərin bir günü mən onun bu hərəkətdərinin qarşısını almağ istiyəndə məni də avtafiynan vuruf qanıma-qaltan elədi.

– Sağ ol, ay Cahan nənə, nə gözəl yol göstərdin mana.

...Xəvər gəldi ki, artıx yeddinci aya keçif, hajılar Hajdan qayıdellar.

Tafdıx bir ata minif Hajdan gələnnərin qavağına bir at mənzili qavağa sürdü. Gedif Hacı Səyyadın qarşısında baş əydi, əlini öpdü, üzünü öpdü. Dedi:

– Mehriban atam, əziz anam, iyid qardaşım, hajınız qəbul olsun, xoş gəlifsiniz.

– Ay oğul, öydə, eşikdə nə var, nə yox, başın niyə sarıxlıdı?

²⁰ Süysün – boyun ardı

Tafdıx başını aşağı salladı. Hacı Səyyad yenə xavar aldı, de göröm başına nə oluf, niyə sarıyıfsan?

Tafdıx dedi:

– Ay bava, dilim tutmor söylüyəm.

Dedi:

– Ay oğul, nə oluf?

Dedi:

– Siz gedənnən bəri heç bilersən Pəri mənim başıma nə oyun-nar gətirif?! Öyə hər gün cürə-cürə oğlannar gətirer, onnarnan eyşi-ışrət məclisi keçirer, gah deer buna gedəjəm, gah deer ona gedəjəm. Otaxda xaxana başdıyır. Mən də deyəndə niyə belə eliyirsən? Deer, bu mənim öz kefimdi, sən kimsən? Bir on gün bunnan qavax da gənə birini gətirmişdi. Tutaşdıx, Pəri mənim başıma bu işi gətirdi, vurdu başımı yardı. İndi də gəlmişəm sizi bu vəziyyətdə qarşılamağa. Bax, ata, vəziyyət belədi, ixtiyar sənindi, bu işi nejë həll eliyərsən, nejë məsləhət bilərsən, öz işindi, mən bir öylat kimi bunu sana deməliydim.

Hacı Səyyad qeyzə gəldi, dünyə gözünə qarannıx göründü. Dedi:

– Sən Hacı Səyyad olasan, adın, sanın, namusun, qeyratın elnən bir ola, sənin qızın da belə namussuz ola.

Oydu ki, oğlu Məhəmmədi çağırif dedi, tez düş, bizdən qava-ğa. Get mən gələnətən qızın sədə-sorağı orda qalmasın. Apar dağlarda, meşələrdə izini itir, qannı paltarını da mana gətir.

– Ata, doğrumu dersən?

–Sus! Mən nə deerəm onu da elə, tez ol! Onun qannı paltarı mana çatmamış mən kəcavəmi qapıya sürən döyləm. Haydı, dur çap atını, nəslimizin namusunu təmizdə!

Ata əmriydi, onun sözünnən çıxmax olmazdı. Məhəmməd yüyrək atdarın birinnən tez özünü öylərinə çatdırdı.

Pəri xanım söyüncək qardaşının üstünə gəldi.

– Ay qardaş, həjın qəvul olsun-deyəndə, Məhəmməd buna imkan vermədi yaxınlaşmağa. Dedi:

– Tez ol, min atın tərkinə.

Pəri dedi:

– Nə oluf, məni niyə özünən itələdin.

Məhəmməd dedi

– Babam səni görmək istiyir, tez ol, min ata. Atam dedi ki, Pəri qavağıma gəlsin.

Məhəmməd qızı ata mindirif qannı meşiyə tərəf sürdü. Pəri nəyə sübhələndi. Dedi:

– Mehriban qardaşım, babamız bu tərəfdən gələjək axı, sən məni harya aparersan?

Məhəmməd dedi:

– Həjın yolu indi bu yannandı.

Qannı meşiyə yetirən kimi, Məhəmməd atdan endi, dedi:

– İndi düş.

– Qardaş, fikrin nədi, hanı babam, hardadı, niyə məni burya gətirdin?

– Babamın fikri odu ku, sən bizdən sora pis yola gedifsən, Tafdıx səni tənbeh eləmək istiyəndə onun da başını vuruf əzifsən, özünü də öyə gətirdiyin oğlanlara döydürüfsən. Atam da əmr elədi ki, apar Pəri xanımı öldür, qannı köynəyini mana gətir.

– Ay qardaş, olarmı sana üç bənd söz deyim.

– De, gözdüyərəm!

Dedi:

– Qulaq as!

Zalım qardaş, gəl eyləmə qannılıx,

Qannlının əxrətdə halı yamandı.

Öldürürsən oxu Qurani, barı

Peyğəmbərdən qalan bizə fərmandı.

Nə düşüfsən müxənnətin izinə,

Qara gəlsin əxrət günü üzünə.

İnanmeynan sən Tafdığın sözünə,

Siz gedəli o da mənən düşmandı.

Aldı birin də:

And verərəm ərənnərin canına,

Kəlbəladə şəhiddərin qanına.

Apar məni ata-anam yanına,
Öldürsən də Pəri sana qurvandı.

Dedi:

– Ay Pəri, mən daşdan-dəmirdən yaranmamışam. Sən mənim bajımsan, mən də sənin qardaşın. O ki, bu məsələni özün açdın, bilirsən ki, mən səni öldürəjəm.

Dedi:

– Onda qulaq as.

Başına döndüyüm gülüzdü qardaş,
Öldürmə, Xudaya bağışla məni.
Ağlaram, didəmnən axar qanlı yaş,
Öldürmə, Xudaya bağışla məni.

– Ay baji, məni köyrəltmə, məni öldürmə, onsuz da mən ölmüşəm. Mənim özümənən xəvərim yoxdu. Qulaq as, gör mən nə deyirəm?

Başına döndüyüm gül üzlü baji,
Baji, karı görmə bu işdə məni.
Öldürəjəm səni, yoxdu əlacım,
Baji, karı görmə bu işdə məni.

– Ay qardaş, sana qurvan olom, məni dinlə.

Qardaş, söylə göröm günahım hası,
Silinsin kölümün qalması pası.
Ağalar ağası, xasdarın xası,
Adın Mustafaya bağışda məni.

– Ay baji, gör mən nə deerəm:

Sana qurvan olsun ömrümün varı,
Sənsiz mən çəkərəm, bil, ahı-zarı.
Çuğulluq elədi Tafdıxnan qarı,
Baji, karı görmə bu işdə məni.

– Ay qardaş, qulaq as:

Mən Pəriyəm, yalvarıram dadınan,
Pərvanayam, qovrulmuşam odunan.
Gəl öldürmə məni bu pis adınan
Adın Mustafaya bağışda məni.

Bajı, bajı qulağ as:

Çarxı-fələk gör nə işlər qayırdı,
Səni mənnən, məni sənnən ayırdı.
Atam Hacı Səyyad belə buyurdu,
Bajı, karı görmə bu işdə məni.

Məhəmməd çox götür-qoy elədi; onu da düşündü kü, atanın əmri yerinə yetirilməli. Qılıcı sıyırif Pərinin geri yanından istədi ki, Pəriyi vursun, bu vaxt Pəri ağacın dalına səmt dayandı. Qılınc ağacı tutdu. Qılıncın bir uju azajıx Pərinin çiyinnən yaraladı. Qan tökülməyə başladı. Qan tökülməyə başlıyan vaxtı, qardaş özünü itirməyə başladı. Bir az toxduyuf özünə gələndə bajısının qanı köynəyinin bir hissəsini qana bulaşdırdı, civinə qoyuf namərd-tiknən yaralı bajısını belə vəziyyətdə qoyuf ordan aralandı. Gəlif özünü Hacı Səyyadın qəfləsinə çatdırdı. Atasına müşdulux xavarı çatdıran kimi, bajısının qanı köynəyini ortuya tulladı. Dedi:

– Ata, bu da mən, əmrini yerinə yetirdim, başımızı yerə soxan Pəriyi qətlə yetirdim. Qoy qurda-quşa yem olsun qanı meşədə.

– Oğul, sana halal olsun!

Kəjvələr yeriyif şəhərə gəlif çıxmaxda, Hacı Səyyad öz yerində olmaxda, sizə kimnən danışajam – Pəri xanımnan. Pəri xanım nə zillət çəker, Allah göstərməsin. Sürünə-sürünə qalif. Yaralı adam, bədənnən o qədər qan gedif ki, təqəti kəsiler. Nə qədər möhkəm sıxıf-sarıyıfsa yara öz işini görür. Ayışa-ayışa, qovşurula-qovşurula gəlif bir palıd ağacının altında oturdu. Qarannıx geje, zülmat geje, Allah göstərməsin. Vəhşilərin səsi heyrətə gətiref Pəri xanımı. Qız olasan, ağalix sarayında böyüyəsən, beyqavıldan gəlif bu zülümə tüşəsən. Allah neje götürər? Palıd ağacının divinə tüşəndə heyvan ulaşmasından elə qorxmuşdu ki, yarpax kimi əserdi. Ancax palıd ağacının içi yekə oyux iydi. Pəri özünü bu oyuğa verif burda dincəlməkdə olsun. Yeri rahat olsa da gözüne yuxu getmer, səs-küy, qorxu-hülkü bir çimir almağa imkan vermer. Yazıx qızcığaz savağı gözdərinnən açer. Savaxlarımız üstünüzə xeyriyə açılın, işıxlanan kimi Pəri xanım çöl heyvannarının qorxusundan palıd ağacının başına dırmaşif, ağacın harda qalın

yeri var orda özünə yer eliyif toxdadı. Ancax palıd ağacının divinnən göz yaşı kimi duru bir çay axer. Pəri xanım neynəsin. Öz-özünə gü müldəməyə başladı. Götürüf nə təhəri gü mülləner, nə isteyir fərəfinnən biz deyək, siz şad olun inşallah.

Zalım fələk nələr gətirdi başıma,
Mədəd Allah, sənnən mənə bir imdad.
Bilməm kimlər zəhər qatdı aşıma,
Mədəd Allah, sənnən mənə bir imdad.

Həsret qaldım vətənimə, elimə,
Qan bulaşif müşkü-ənbər telimə.
Qardaş adı daha gəlməz dilimə,
Mədəd Allah, sənnən mənə bir imdad.

Ülkər doğuf, o da aydan ucadı,
Gələn nə bəzirgan, nə də xojadı.
Deyən yoxdu, Pəri, halın nejadı,
Mədəd Allah, sənnən mənə bir imdad.

Pəri xanım ağlıyır, sızdıyır, yaranın qanı dayanıf, laxtalanıf, möhkəm sarıyıf. Ağacdən enif yarasına tanıdığı müalicə otdarınan, çiçəklərdən əzif təzdən sarıyıf, təzdən ağaca öz yerinə çıxdı.

Pəri xanım burda ingilləməkdə olsun, Pəri xanım burda zarımaxda olsun, zulüm çəkməkdə olsun, sizə hardan xavar verəjəm, Van şəhərinnən. Bitlis şəhərinnən Van şəhərinin arası xeyli yoldu. Van şəhərində Alı adında bir xan yaşıyardı, cavan oğlanıydı. Atası ölmüşdü, var-döylət, ixtiyar buna keçmişdi. Çox ədalətli, çox səxavətli, çox gözəl bir xanıydı. Cavan oğlandı da, həmeşə oynan, kuşnan, at çapmaxnan; belə şeylərnən çox armağıydı. Bir gün dedi:

– Vəzir!

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Savax oya çıxmalıyız.

Vəzir dedi:

– Xan sağ olsun, savax mənim günüm döylü, savaxkı gün mana tüşmör. Həm də savax möykəm yağıntılı olajax, getmək olmaz.

Alı xanı bir az oyutdu, fikrinnən daşındırdı. Gejənin bir aləmində Alı xan yuxuda gördü kü, bir qızıl üzük tapıf. Qızıl üzüyü vəzir anarı çəker, bu bəri çəker. Birdən birə üzük barmağınnan çıxan kimi, barmağının ikisi də yerinnən üzülör. Qara Vəzirin də biləyinnən qolu yerə tüşör. Gənə Alı xan üzüyü götürör. Alı xan tez yuxudan sərsəm qalxdı, rəmmaları çağırdı. Yuxusunu onnara danışdı. Hərə bir cür yozdu bu yuxuyu. Bir söznən, hərə bir cür yozdu, bu yuxuyu. Biri də dedi:

– Xan sağ olsun.

Bu vaxt vəzir dedi:

– Xan sağ olsun, sən dünən ova çıxmax istiyirdin, gəl indi çıxax. Ancax bir şərtim var, əlimizə nə çatsa, qardaş kimi yarı böləjiyik.

Alı xan dedi:

– Olsun, nə tapsax yarı böləjiyik, yarisı sənin, yarisı mənim. Oldu.

Bəli, göstəriş verildi, oyun qaydası nə təhər idi, ox atmağın, yay çəkməyin qaydası nə təhər idi hamsını götür-qoy elədilər. Üz qoydular düzənnərə, meşələrə. Orda ceyran, burda cüyür, orda kəklik, burda turac qova-qova, ata-ata gəldilər bir sıx meşiyə çatdılar. Alı xanın atı o yerə üz tutdu ki, o yerdə Pəri xanım yaralı halda həməən palıd ağacının qalın yerində ağılyıf-sızlamağında, qoyşurlanmağındaydı. Alı xanın atı Pəri xanım gizdəndiyi palıd ağacının altınnan axan suyu görüf içmək istiyəndə, imrənif-çimrənif dala finxırdı. Alı xan atın bu vəziyyətini görəndə göz yaşı kimi dumduru axan suya baxanda gördü ki, ağacın başınnan qənirsiz bir gözəlin əksi suya tüşüf. Yuxarı, ağacın başına baxanda gördü, əyə, yuxarda bir qadın xəylağdı.

– Ay qız, aşağa en, sən nə karəsən, burya nə tüşüfsən?

Pəri xanım dedi:

– Ay oğlan, yaralıyam, tüşə bilmerəm.

Pəri xanımı aşağı endirdilər. Allah göstərməsin, toz-duman bulannıx. Zulum çəkmiş qız aşağı düşdü.

– Sən kimsən, xanım, hardan gəlif burya girifsən?

Pəri xanım başdadı başına gələn əhvalatı Alı xana danışdı. Alı xan buna inanmadı, götürör görək nə deer:

Alı xan ilk baxışdan buna elə vuruldu ku, elə bil buna dünyanı bağışdıyıflar.

Səhər seyri bir ov çıxdı qarşıma,
Könül sevdi səni kimi maralı.
Üzün Mahitabdı, camalın günəş,
Hardan oldun belə başı bəlalı?!

Pəri xanım zulum görüf, qardaş dağı görüf, Allah göstərməsin. Elə bildi ki, bu oğlan bunu lağa qoyor.

Başına dolanım, ay cavan oğlan,
Könlüm dərd əlinnən oluf yaralı.
Gejə-gündüz mən eylərəm ahu-zar,
Tutmayır səbrimin əsla qəralı.

Aldı Alı xan:

Seyraquflar bir araya gəlməsin,
Danışiban gizlin sirtin bilməsin.
Tanrı səni mənnən ayrı salmasın,
Dəli könül durmaz sənnən aralı.

Aldı Pəri xanım:

Seyraquflar bir araya gəldilər,
Danışıfınan gizlin sirtin bildilər.
Qara bağrım dəlik-dəlik dəldilər,
Pünhan-pünhan gülü-rəngim saralı.

Alı xan dedi:

– Ay qız, sənin dərdini burda kim bildi, burda kim var?

Pəri dedi:

– Oğlan, əvvəlcə de göröm sənin adın nədi?

Alı xan dedi:

– Səbr elə, bir azdan adımı da bilərsən.

Götürdü görək daha nə dedi:

Bağışdeyin burda bir az tələsiklik elədim. Alı xan ki, gəldi-Pəri xanımın əksini suda gördü. Onu aşağı tüşütdürdü. Vəzir-vəkil o yannan, bu yannan toplandılar. Vəzir dedi ki, Alı xan, bu tapdığın adamın yarısı sənindi, yarısı mənim. Alı xan dedi:

– Yekə kişisən, bunu şaqqamı vurajeyik?

Burda söz-söhbət geder, Pəri xanım da buların dediklərini eşider. Ona görə deer ki, “Seyraquflar bir araya gəldilər, Danışınan gizlin sirmim bildilər”.

Alı xan götürüf orda deer ki, ay qız, səni mən sevmişəm, özgə heş kim sevə bilməz. Pəri xanım dedi:

– Sevgidən məhəbbətdən danışma.

Alı xan görək nə dedi:

Çapardan ayrılıf, gəlmişəm pünhan,
Deyim məkanımı nişanbanışan.
Xəbər alsan mənəm Vanlı Alı xan,
Söylə göröm, sənin əslin haralı?

Pəri xanım bu məqamda öz adını, öz məkanını neyə verəjək, biz deyək, siz şad olun.

Səhər-səhər doğan dan ulduzuyam,
Aşıxların söhbətiyəm, sazıyam.
Adım Pəri, Hajı Səyyad qızıyam,
Xəbər alsan yerim Bitlis şəhəri.

Pəri xanım sözünü bitirən kimi Qara Vəzir dedi:

– Xan, atını sür gedək. Bu xeyirli adam döylü.

Ancax Qara Vəzir Pəri xanıma elə vurulmuşdu ki, Alı xannan da betər. Gözdərini çəkə bilmer qızın üzünən. Amba Alı xanı yayındırmax istiyir. Alı xan da yayınmer. Məhəbbət quşu qonuf Pəri xanımın üzünə. Vallah, içəridə ürək bül-bül kimi cəh-cəh vurur ki, ay Alı xan, bu qızdan ömrün boyu əl çəkmə, dünya maralıdı, bunnan heç yanda yoxdu.

Ancax Qara Vəzir gənə də dediyinnən dönmör.

– Onu buralara xeyirriğa göndərmiyiflər. Onu mənim ixtiyarıma verin, onu yoxluyum, tərbiyə eliyim. Onsuz da biz yuxuda tapdığımızı yarı bölmüşük, sonra da şərt kəmişik. Verin aparıf bir

müddət bu qızı sınaxdan keçirəm, ya da qoyax qalsın buralarda. Qurda-quşa yem olsun.

Nə isə Qara Vəzir çox yoncudu, çox zəhlə tökdü, az qaldı Alı xanı da yoldan çıxartsin. Çünkü Alı xan həməşə Qara Vəzirə inanmışdı, çox vaxt onun məsləhətdərinə qulaq aserdi. Az qalmışdı ki, Qara Vəzir Alı xanın saqqızını oğurrasın. Alı xan bir istədi qızı da burda qoyuf getsin ovun-quşun dalınca. Bu arada Pəri xanım Qara Vəzirin bəd niyyətini başa düşüf Alı xan tərpənmək istəyəndə ona bir yalvarış tərzində baxdı. Bu baxış, Alı xanı varınnan yox elədi. Götürdü Pəri xanım Alı xana üzünü tutuf nə dedi:

Bir qardaş adımı bədnam eylədi,
Atam dedi, at başına döndüyüm.
Bir qardaş bağrımın başın teylədi,
Sən çat imdadıma başına döndüyüm.

Aldı görək daha neyə dedi Pəri xanım:

Atdılar çöllərə mən oldum ahu,
Yetişsin dadıma şahların şahı.
Qismətimi beylə yazıf ilahi,
Qəbul eylə, sən başına döndüyüm.

Mən sığındım məzar sandıx²¹ daşına,
Bir irəhm eylə gözdən axan yaşına.
Pəriyəm, Alı xan, dönöm başına,
Apar məni, can başına döndüyüm.

Haşiyə: İrəhmətdik, aşıx Sadıx söylüyördü ku, Pəri xanım bir gejë məzərstannıxda qalıf, ona görə sözü'n son bəndində “Məzar sandıx” deyir. Məzarlıxdan sonra gəlif palıd ağacını tapıf, onun koyuşunda yatıf, sora ağaca çıxıf, vəhşilərdən qorunuf. Rəhmətdik ustad belə də izah eliyirdi.

Alı xan dedi:

– Qara Vəzir, gəl bunu götürüf aparax, yazıxdı. Orda qara-başdarın arasında dolanar, baxarıx əslini-zatını öyrənərik. Yaxşı

²¹ Məzar sandıq – məzarlıq, qəbirsanlıq

adam olar saxlıyırıx, olmaz da ki, bir qadındı buraxarıx getsin, özü də taleyini tapsın.

Vəzir dedi:

– Yox, bu hökmən mənim öhdəmə keçməlidir.

Alı xan dedi:

– Xeyir, heç kimin də öhdəsinə keçmiyəjək. Bu qızı aparıf xanıxda kənizdər in arasında saxlıyayıx.

Elə də götürdülər Pəri xanımı. Gəlhagəl, gəlif Alı xanın iqa-mətqahına çatdılar. Pəri xanımı da bir kənarda tüşürdülər. Kənizdər töküldülər, Pəri xanımı apardılar. Yarasını yüyüf sarıdılar, çimiz-dirdilər. Geyindirif bəzədilər. Allah, Allah, dünyədə nələr yaradıf-san, Allah sən nələrə qadırsən?! Sən nələrə qadırsənmiş! Pəri xanı-mın boyuna baxan, buxununa baxan, gözəlliyinə ayıl-mayıl oluf ta-maşə eliyən, bir söznən bu sarayda kim var hamı mat-mətəl qalif.

Alı xan Pəri xanımı bu qiyafədə, bu yaraşıxda görəndə gös-təriş verdi, əmr elədi:

– Bu gün mənim toyum olmalıdı.

Qara Vəzir dedi:

– Əyə, yekə kişisən, nə sənin toyun olmalıdı. Axı biz ara-mızda ilqar keçirmişdik, bunun yarısı mənimdi, yarsı sənindi.

Alı xan dedi:

– Ay Vəzir, doğrudu, biz şərt kəsmişdik ki, nə tapsax yarı böləjiyik. Axı bu bölünəsi döylü, bu insandı, insanı şaqqalamax olmaz. Gəl mən Pəri xanımın çəkisinin yarısı ağırlığında qızıl verim əl çək bu işdən.

Vəzir dedi:

– Yox, xan sağ olsun, əl çəkmiyəjəm.

Alı xan dedi:

– Gəl onda belə eliyək; qızı gətirək yanımıza, qız səni istiyər sənnən, məni istiyər mənnən qalar. Hansımızı istəsə, onnan öylənər. Nə deyirsən?

Qara Vəzir irazı oldu bu şərtə. Qızı gətirdilər. Qızdan sual elədilər. Xanım, bu iki cavannan ikisinin də səndə gözü var, bun-narın hansına gedərsən?

Pəri xanım heç bir çətinnik, tərəddüd çəkmədən Alı xanı göstərdi.

– Onnan başqası Misirin Sultanı da olsa heç kimə getmərəm. Mən onun ovuyam, ilk olaraq meşədə məni o tapdı. Mən onun qismətiyəm – dedi.

Bəli, bu münvalnan toy başdadı, qırx gün, qırx gejë Alı xan toy məclisi qurdu, onu özünə arvad elədi.

Alı xannan Pəri xanım məhəbbətdərini bölüşməkdə olsunnar, Allah təbərəkü-təla öz işini görür. Günnər keşdi, aylar keşdi, doqquz ay, doqquz gün, doqquz sahatdan sonra Alı xannan Pəri xanımın bir cüt oğlu oldu. Uşaxları mamalar, dayalar bəsdiyif qırxları çıxan kimi, uşağın birinin adını Məhəmməd, o birinin adını Əhməd qoydular.

Günnər ötərdü, aylar-illər tamamlanerdı. Pəri xanım başdadı Alı xannan sərt davranmağa. Hər şeydən öteri umu-küsü eləməyə. Alı xanın sözüne sərt cavaf verer. Alı xan dedi:

– Ay Pəri xanım, sən ki əvvəllər çox mülayim idin, irəftarın xoşuydu. İndi sana nə oldu ku, mənən belə soyux danışersan?

Pəri xanım dedi:

– Alı xan, mən daşdan, kəsəkdən yaranmamışam. Mənim atam-anam, öyüm-eşiyim var, məmləkətim var, qardaşım var, qohum-əqrəbam var. Mən onnarı görmək istiyirəm. İki ildi mən burda tusdax kimi qalmışam.

Pərinin belə deməyi Alı xana çox yer elədi. Öz-özünə dedi:

– Əyə, insan da belə naşükür olarmı?

Oydu ku, üzünü Pəri xanıma tutuf dedi:

– Ay Pəri, sənın atan öyü Qannı meşədə palıd ağacının kovuğuydu. Mən sənın atan öyünü nə görmüşəm ki, ora da gəndərem. Bu sahat aparem səni hardan götürmüşəm orya tulloyom, ordan o yana harya istersən get. Mənim ayrı imkanım yoxdu.

Bu sözdən Pəri xanımın dili tutuldu. Neçə gün Pəri xanım nə Alı xannan, nə də heç kəsənən danışmadı. Günnərin bir günü Məhəmmədnən Əhmədi nənnisinə qoyuf yırğalıyır. Alı xan öydə yoxdu. Həzin-həzin “Dübeyt” qaydasınnan Pəri xanım nə oxuyur, siz şad olun:

Bu qürbətdə mən yanırım,
Layla balam, layla balam.
Şirin kannan oysaneram,
Layla balam, layla balam.

Bu qürbətdə bağrım bişif,
Ağlamaxdan gözüm şişif.
Atam-anam yadma düşüf,
Layla balam, layla balam.

Bu vaxt Alı xan pəncərədən baxıf gördü kü, Pəri xanım cüt balasını da qarşısına qoyuf, gözdərinnən abi-leysan töküf hönkürə-hönkürə ağılıyır. Dedi:

– Şükür Allaha, Pərinin dili açılıf.

Pəri götürör Alı xannan xavarsız sözün axırıncı bəndini görək neyə oxuyur?

Pəri ağlar gözdən-qaşdan,
Ürəyim yaner ataşdan.
Məgər yarandımmı daşdan,
Layla balam, layla balam.

Alı xan içəri girif Pəri xanıma qoşuluf bir hönkürtü başdadılar ki, gəl görəsən.

– Ay Pəri, mən indiyətən bilmerdim, doğrudan da başa tüş-mördüm. Amba indi başa tüşdüm. Savaxdan səni göndərerəm ateyan vilayətinə, gedə bilərsən.

Səhər açıldı, savaxlarınız həməşə xeyirliğa açılın. Alı xan gös-təriş verdi, qəflə-qatır nizamlandı. Hər tərəfə hay tüşdü. Yol təda-rükü hazırlandı. Üç dəvə, dəvənin belində kəcavə; biri Məhəmmədə, biri Əhmədə, biri də Pəri xanıma. Ancax kim aparjax, kim yolçu olajax? Alı xan Pəri xanımı kimə taşırıasıdı? Dözə bilmiyif bu ayrılığa Alı xan “Qaraçı” havasınnan görək nə deyəjkək, siz şad olun:

Başına döndüyüm, alagöz Pərim,
Pərim, sən gedərsən, haçan gələrsən?
Sana qurvan olsun canımnan, sərim,
Pərim, sən gedərsən, haçan gələrsən?

Pəri gözdərinin yaşını saxlıya bilmer.
Başına döndüyüm, qurvan olduğum,
Yarım, gedərgiyəm, yenə gələrəm.
Zay olmasın ağlın, huşun, kamalın,
Yarım, gedərgiyəm, yenə gələrəm.

Aldı Alı xan:
Sizin yerlər baxçalımı, bağlımı,
Sinəm üstü düyünnümü, dağlımı?
Əmanət verirəm bir cüt oğlumu.
Pərim, gedərgisən, haçan gələrsən?

Aler Pəri:
Uca dağdan cada yollar aşıfdı,
Bu qürbətdə mənim bağrım bişifdi.
Atam-anam yaman yada düşüfdü,
Yarım, gedərgiyəm, yenə gələrəm.

Aldı Alı xan:
Alı xan deyərlər mənim adıma,
Darda qalsam qırqlar yetər dadıma.
Hər bir zaman Pərim düşər yadıma,
Pərim, gedərgisən haçan gələrsən?

Aldı görək Pəri xanım cavabında nə dedi:
Pəri vədə verdi sana yüz ilə,
Göz yaşlarım ağ üzümə süzülə.
Məni tafşırıfsan Qara Vəzirə,
Yarım, gedərgiyəm, yenə gələrəm.

Alı xan Pərinin kəcavəsini Qara Vəzirə tafşırırmışdı. Doğrudu, o vaxtlar Vəzirin gözü Pəri xanımdaydı. Ancax Pəri xanımnan Alı xan ailə quruf ər-arvad olannan sonra Qara Vəzir özünü elə göstərmişdi ki, elə bil Pəri xanım bunun ən əziz bajısı, ən istəkli qardaşı arvadıdı. Onçun da Alı xan Pəriynən uşaxlarını ona etibar eliyif yola salardı.

Bəli, barxanalar yükləndi, dəvələr yükün götürdü, yol azuqəsi, yimək-içmək, uşaxların geyim-keçimi hamısı hazır oldu. Qara Vəzirin rəhbərliyinnən səksən nəfər də kəcaviyə qoşuluf yola

tüşdülər. Gəlhagəl, gəlhagəl, günə bir mənzil, teyyi-mənazil axşam tərəfi gəlif çatdılar o qannı meşə deyilən yerə. O meşəyə ki, Pəri xanımı Alı xan ordan tapmışdı. Meşə də bir vers döylü, iki vers döylü, yüz verslərnən ölçülən qannı-qadali bir meşədi. Ona görə də burya həm “qarannıx meşə”, həm də “qannı meşə” deyirdilər. Alacıxlar açıldı, çadırırar quruldu. Axşam yiməyini, yəni şam yeməyini yedilər, uzanan uzandı, dincələn dincəldi. Keşik çəkənnər çadırırarın həndəvərində keşik çəkməkdə. Qara Vəzir keşikçilərə dedi:

– Gedin siz də yıxılın yatın. Hələ öz torpağımızdayıx, bizə burda dəyif-dolaşan olmaz. Mən ayıx olajam, bir şey olsa hamınızı oyardaram.

Pəri xanımın çadırı düşərgənin ortasında qurulmuşdu. Qara Vəzir bütün keşikçiləri yatırırdı. Gejənin bir aləminə kimi nəzarət elədi. Gördü ki, daha hamı yatıf. Bu fürsətdən istifadə eliyif özünü xəlvətcə Pəri xanımın çadırına verdi. Pəri xanım içəridə hənirti duyuf yuxudan ayıldı. Gördü kü, içəri girən Qara Vəzirdi. Dedi:

– Vəzir, nə gəzərsən mənim çadırımda, sənin burda nə işin var?

Vəzir dedi:

– Pəri xanım, yadıncadımı, Alı xannan aramızda şərtimiz varıydı. Biz onda oya çıxmışdıq, şərtləşmişdik ki, əlimizə nə keçsə yarı böləjiyik. Alı xannan aramızda olan mübahisələrimiz də yaqın ki, yadıncadı. Onda sən Alı xana qismət oldun. Bular yadıncadımı?

Pəri xanım dedi:

– Yadıncadı. İndi bunun mətləbə nə dəxli var. Mən Alı xanın kəbinni arvadıyam, gül kimi iki balamız var.

Qara Vəzir dedi:

– Heç elə şey yoxdu. Mən də mətləbimə çatmalıyam. Burda heç kim yoxdu, uşaxlar da şirin yuxudadı. Bu geje mənənlən olmalısən.

Pəri xanım dedi:

– Ay vəzir, Allahını istərsən etmə, eləmə, mənənlən əl çək.

Vəzir dedi:

– Vallah iki dünya bir olsa da mənən baş-başa olmalısən. Nə olur olsən, məqsədimə çatmalıyam.

Pəri dedi:

– Vəzir, əl çək bu qara niyyətinnən, bu iş baş tutan döylü. Mən Alı xanın namusuna ləkə gətirə bilmərəm.

– Yox, Pəri xanım, olajax. Əyər olmuyajansa, bu cüt balannan əlini üzmlisən.

Məhəmmədi götürdü əlinə qılıncı çıxartdı. Dedi:

– Başını kəsərəm, hə, ya yox?!

Pəri xanım dedi:

– Qulaq as.

Götürdü “Yanıx Kərəmi” üsündə görək nə dedi:

Vəzir, sən Allahu seversən,
Öldürmə oğlumu, aman günüdü.
Öldürüfnən mana zülüm edərsən,
Öldürmə oğlumu, aman günüdü.

Qara Vəzir dedi:

– Astadan danış, camahata səs salma bu saat üzərəm Məhəmmədin başını. Hə, ya yox!

Pəri xanım dedi:

– Yox!

Qılınc Məhəmmədin başını tulladı. Pəri xanım dəlilik həddinə gəlif çatmışdı. Götürdü görək neyə dedi:

Rəhm elə bağbana, pozdurma bağı,
Ana, ürəyinə gəl vurma dağı.
Əridi könlümün qalmadı yağı,
Öldürmə oğlumu, aman günüdü.

Qara Vəzir ikinci uşağı əlinə götürür. Pəri xanıma dedi:

– Hə, ya yox!

Pəri xanım gənə götürdü görək nə dedi:

And içirəm mərd igidlər sərinə,
O qırxların, ərənnərin pirinə.
Qıya baxsam, səni salar dərinə,
Öldürmə oğlumu, aman günüdü.

Aldı görək ağlıya-ağlıya Pəri neyə deyir. Allah tala sizdəri qəmnən-kədərdən azad eləsin, inşallah.

Mən Pəriyəm, həsrət qaldım beş günə,
Fələk kəmənd atdı ömrüm köşkünə.
Adı bəlli Məhəmmədin eşqinə,
Öldürmə oğlumu, aman günüdü.

Zalım Vəzir o birisi uşağın da başını üzdü. O yana baxanda gördü uşaxların ikisinin də başı kəsilib. Vəzir gənə də əl çəkmədi. Gözünün qavağında iki uşağı öldürülən ananın namusuna təcavüz eləmək niyyətinnən əl çəkmədi. Beynava Pəri xanım gördü ki, zalım Qara Vəzir bunnan əl çəkəsi döylü. Dedi:

– Qara Vəzir, tufanın dağılsın, iki balamı öldürdün, məni sındıra bilmədin, görürəm ki, razı olmasam məni də öldürəjəsən, səni fikrinnən daşıdırmax müşgül məsələdi. Onda icazə ver su başına çıxem, yuyunum, yaxalanım gəlim.

Qara Vəzir dedi:

– Yox, icazə verə bilmərəm, qaçajaxsan.

Pəri xanım dedi:

– Yox qaçmaram, arxayın ol.

Qara Vəzir bu şərtənən irazı oldu ki, Pəri xanımın belinə bir kəndir bağlasın. Kəndirin bir ucunu da öz əlində saxlasın.

Pəri xanım aftafasını götürüf bayıra çıxdı. Belində deyildi ki kimi kəndirin bir ucu bağlanmış şəkildə. Alaçıxdan xeyli aralanan sonra kəndiri belinnən açdı. Kəndirin ucunu bir komuya bağlıyif “ya Allah”- deyif meşənin qalınılıqlarına üz tutdu.

Qara Vəzir bir az gözdədi, gözdədi, gördü ki, qız gəlmer. İpi çəkməyə başdadı, bir şey hasil olmadı. Nə qədər darddı güjü çatmadı. Dedi:

– Bu zalım qızı nə təhər möhkəm adamdı, nə qədər çəkerəm tərpenmer.

Bir az gözdədi, gördü Pəri gənə gəlmer. İpin ujunnan tutuf getdi, gördü Pəri xanım nə gəzer. İpin ujunu bir komuya bağlıyif qaçıf gedif. Qara Vəzir tez hay-haray saldı, qışqırdı, bağırdı. Başdadı gözətçiləri söyüf-biyabır eləməyə. Harda ölmüşdünüz,

hara baxerdiniz. İndi Alı xana nə cavaf verəjiyik? Hamı oyandı Qara Vəzir qışqırmağında, bağırmağında. Məxləs, savax açıldı. Pəri xanımın çadırına yaxınnaşif gördülər ki, içəridə hər iki körpənin başı kəsilib, özdəri də yan-yanı uzanıf. Çadır al-qana boyanıf. Pəri xanı da yoxdu.

Qara Vəzir özünən uydura-uydura yalannan deyir ki, hara-mılar basqın elədilər, uşaxları öldürdülər, Pəri xanı da götürüf getdilər. Özünü ərtistdiyə qoyuf başına-gözünə döyən Vəzir yalannan bir haray-həşir qopartmışdı ki, gəl görəsən. Bunnar burda qalsınnar, görək Pəri xanımnın axrı nə oldu. Qarannıx meşədə, ayaxyalın, başıaçıx qaçan Pəri xanımnın əyağını tikən, çökür haldan salmışdı. Baldırını-başını tikən cıra-cıra gördü bir tərəfdə it hürör. Özünü saldı bu it hürən tərəfə. Baxanda gördü ku, bir komadı, komanın dörd yanında bir xeyli heyvandı. Heyvanın dörd yanında çovan itdəri yatışer. İtdər Pəri xanımnın ayağının səsini duydular, başdadılar hürüşməyə. Səs-küyə sürünün çovanı ayıldı. Səs gələn tərəfə gələndə gördü ki, yarı çırpax, yarı üryan, yarı geyimli bir qadındı. Gördü elə bil heç bəni adam döylü, nəşə bu Hürüdümü, məleykədimi, nədi? Çovan tanımadığı qadının üstünə tərəf, yanı səmtinə tərəf üz tutdu. Dedi:

– Ay bajı, ay bajı, sən kimsən, sən nəçisən, meşənin bu cəngəlliyində nə gəzersən?

Pəri xanımnı görək çovanın sorğusuna nə cavaf verdi:

Nagah yerdən ürcah oldun,
İmdad elə mana, qardaş.
Mən fağırın bu günündə
İmdad elə mana, qardaş.

Çovan da nə olajax, çöl adamıydı. Günü çöldə, kolda keçmişdi. Bir az da şairyanalığı varıydı. Götürüf görək Pəri xanıma nə cavaf verir, siz şad olun:

Nagah yerdən ürcah oldun,
Dərdin söylə mana, bacı.
Bəlkə bir əlac eliyəm,
Dərdin söylə mana, bacı.

Aler burda Pəri xanım, görək neyə deer:

Mənim bu halım biləllər,
Əl açsam yaman güləllər.
İndi dalımcən gələllər,
İmdad elə mana, qardaş!

Çovan dedi:

– Ay bəji, qulas as.

Dərin dəryaya dalaram,
Canımı oddara salaram,
Sənin qisasın alaram,
Dərdin söylə mana, bacı.

Götürör gənə Pəri xanım, görək sözün möhürbəndini neyə deyir, eşidənnər sağ olsun.

Pəriyəm, yoxdu günahım,
Ərşə dayanıfdı ahım.
Bir Alı xandı pənahım,
İmdad eylə mana, qardaş!

Götürdü yenə çovan görək sözünü neyə tamamladı:

Nə gəzersən dağdan-dağa,
Canım yolunda sadağa.
Nə sözün var de Budağa,
Dərdin söylə mana, bacı.

Çünkü çovanın adı Budağıydı, onçün sözün tafşırmasında öz adını çəker.

Pəri xanım avaznan dediyini dilinnən də Budax çovana danışdı. Dedi:

– Ay çovan qardaş, mən də and içərəm ki, sana bəji olajam. Sözüümü, sirmimiz aramızda qalajax. Mənim namusumu bir qardaş kimi qoruyajağına söz ver.

– Ay bəji, Allah eşqinə, sən nə danışərsən, sən mənim bu günənə bəjimsən ki, bəjimsən. İndi sən burda dur heç haraya tərpnəmə, sənin üstbaşın cırılıf, libasların ələ gələsi döylü, burda dur, gedem tezcənə nənəmin donunnan-doxçasınnan götüröm gətirem.

Çovan sözü ağzından çıxan kimi götürüldü kəndə sarı. Gəlif komalarına çatdı. Nənəsinin sandığını açıf ordan bir neçə geyinəcək götürüf, Pəri xanımın yanına gəldi.

Pəri xanım Budax çovanın yanında gah qoyun qaytarer, gah quzu qaytarer.

Günnərin bir günü Budax çovan iki ayağını bir başmağa qoyuf dedi:

– Ay bajı, o ki, biz qardaş-bajı oldux, səni and vererəm o gözəgörünməzə, başına nələr gəldiyini, buralara neyə gəlif çıxduğünü mana bir əməlli-başdı danış.

Çovan bu andı verəndə Pəri xanım durammadı. Dedi:

– Çovan qardaş, görürəm çox üz vurorsan, sözünü yerə salmaram. Ancax dərdimi deməzdən qavax istiyirəm sinəmə gələn üç bənd söz var onu deyim, sora dərdimi nə ki var, sana danışacağam, inşaallah!

Pəri xanım bu yerdə “Urfanı” havasına nə deer, siz nə eşidersiniz:

Başına döndüyüm, ay çovan qardaş,
Harda görsən Alı xana de gəlsin.
Didəmnən tökərəm mən qanılən yaş,
Harda görsən Alı xana de gəlsin.

Yaqın tanıyarsan görcəyin onu,
Oddan köynəyi var, alovdan donu.
Yaxannan tutaram qiyamat günü.
Harda görsən Alı xana de gəlsin.

– Ay bajı, başına dönəm, sənin dərdin nədi, Alı xan kimdi?
Dedi:

– Qulaq as!

Adım Pəri xanım, Alı xan butam,
Çərxi-fələk etdi mənə çox sitəm.
Qoymadı axırda murada çatam,
Mənsur kimi çəkdi dara, de gəlsin.
Harda görsən Alı xana, de gəlsin.

Yazıx çovanın anası Pəri xanımın başına fir-fir firraner. Fikrinnən də keçirer ki, oğlumunkunu Allah yetirif öz əyağınnan belə bir gəlin çıxıf qarşımıza. Bunu dilə tutuf çovana ala bilsəm, çox yaxşı olar. Həm gəlnim olar, həm də vaxlı-vaxtında qoyunu-keçiyi sağar, işimizi yüngülləşdirər. Bir müddətdən sonra da oğlum-ata, mən də nənə olaram. Qarı bu cür fikirrəşer. Amba Budax çovanın fikri ayrıdı. Çünkü Budax çovan Pəri xanıma “bajı”-deyif, sözünnən dönəsi döylü.

Pəri xanı ujunnan-qulağınnan başına gələnnəri çovana qandırdı ki, başıma belə-belə işdər gəlif. Budax çovan Pəri xanımın halına çox ajıdı. Ürəyində Tafdıxnan Qara Vəziri çox yamannadı.

Pəri xanı bir neçə gün Budax çovangildə qalası oldu. Amba gejonin bir aləmi fikirreşdi ki, mən bularda nə qədər qalasıyam. Yolu-irzi yoxluyuf bələtdəmişdi ertədən. Gejonin bir vaxtı pəncələri üstündə yavaş-yavaş Budax çovanın damınan çıxıf yola tüşdü. Gəlhagəl gəlif “Qarannıx meşə”nin qırağına çıxdı.

Sizə kimnən deyim Qara Vəzirdən. Qara vəzir geri qayıtdı; ahnan, vaynan, iki körpənin meyidinnən. Üz-gözünə döyə-döyə Alı xanın yanında özünü təmizə çıxartmaxdan öteri Pəri xanı yamannadı. Alı xanı inandımağa çalışdı ki, bu işdəri Pəri xanı özü törədif, uşaxların da meyitdərinə çadırda qoyuf qaçıf.

Uşaxları dəfn elədilər, üç, yeddi mərasimlərini verdilər. Alı xan Qara Vəziri yanına çağırıf dedi, livaslarımızı da dəyişək, baravar Pəri xanı axtarmağa gedək. Belə də elədilər. Yola düşdülər. Çox axtardılar, çox soraxladılar, özdərini o yan-bu yana çox vurdular. Pəridən əsər-ələmət görmədilər. Elə bil yer yarılıf, Pəri xanı da yerə girmişdi. Harda ki, uşaxların başını Qara Vəzir kəsmişdi, orya gəlif çıxdılar. Vəzir dedi:

– Xan sağ olsun, haramılar burda gəlif uşaxların başını kəsif. Əsgərrər də yatışmış, mən də onnara arxeyin oluf yatmışam, başımıza belə bir badbaxt iş gəldi.

Alı xan hələ uşaxlarının qanı qurumamış bu torpağı qoxladı, dünya başına firrandı, gözdəri qaraldı. Özünə gələndə götürdü görək neyə dedi:

Qadir Allah, sən bilersən,
Nə müşgüldü işim mənim.
Ayrı düşdüm Pəri xanımnan,
Qovğalıdı başım mənim.

Götürör birini də:

Əlimnən uçurtdum qazım,
Dərdimi dərtlərə yazım.
Gərək gedif qürbət gəzim,
Dərvişlikdi işim mənim.

Aldı görək birini də:

Alı xan eylədi nəzir,
Yaradan üstümdə gəzir.
Boynun sınsın, Qara Vəzir,
İtirdin sirdaşım mənim.

Alı xan neynəsin, əlinnən nə gələr?

Bəli, gəlhağəl, Alı xan gəlif Budax çovanın komasına yaxınlaşdı. Çünki həmənlə yolnan gəlmişdilər. Gəldilər Budax çovana çatdılar. Çovan buları çox layıxlı qarşıladi. Bir toğlu kəsdi, yedilər, içdilər, söhbət elədilər, o yannan, bu yannan danışdılar. Alı xan Budax çovannan Pəri xanımı soruşdu. Budax çovan Pərinin ona danışdıxlarını, özü də bir aya kimi onnar da qaldığını, sonra da gejenin bir aləmi qaçif getdiyini Alı xana olduğı kimi danışdı. Alı xan Budax çovanın didiklərini eşidif yola düşməkdə olsun, görək Pəri xanımın halı nejə oldu, başına daha nələr gəldi?!

Pəri xanım çovannan ayrılannan sonra, səhər tezdən meşədən qırağa çıxdı. Gördü bir yerdə tüstü gələr, bir körpünün başında; baxdı gördü kü, ojax yaner, ancax burda heç kim yoxdu. Kimlərsə gəlif burda ojax qalıyif, biş-tüş eliyif, yiyif-içif təzəcə çıxıf gediflər. Öz-özünə fikirəşdi ki, yaqın burya gənə gəlif-gedən olajax. Götürüf bir namə yazıf, görək nə təhəri yazer, biz deyək, siz şad olun, inşallah.

Gələnlə bəzircannar, gedənlə xocalar,
Bu naməni Alı xana yetirin.

Yatammıram ay qarannıx gejelər,
Bu naməni Alı xana yetirin.

Naməni yazanın şuxdu qələmi,
İmrandı dilləri, xoşdu kəlamı.
Oğlanlarmı qırdı gürvə haramı
Bu naməni Alı xana yetirin.

Dərdim əlli ikən, gəldi oldu yüz,
Biri həkim, biri loğman, biri siz.
Adım Pəri xanım, vətənim Bitliz,
Bu naməni Alı xana yetirin.

Ojax daşdarının hərəsini bir tərəfə tulladı. Məktuvu püküf daşın birinin altıda qoydu. Ustatdar deerdi ki, Pəri xanım bir neçə gün qabax kağız-qələmi irast gəldiyi bir kəcavədən almışdı. Dərdini o kağıza yazıf daşın altına qoyur. Yoxsa meşənin ortasında Pəri xanım kağız-qələmi hardan alerdi? Bir ustad da deerdi ki, Pəri xanım ürək sözdərini kömürnən ağac qabığına yazmışdı. Bizə çatan odu ku, Pəri xanım belə bir sözü yazıf daşın altına qoydu, tərpendi. Pəri xanım Budax çovanın yanında olan vaxtı saşdarını dəstəliyif qoyunun dərisinin içinə yığmışdı, papax kimi, üzünə də əl gəzdirmişdi, bir az qaraltmışdı. Elə bilsin kişi lıvası geyinmişdi.

Pəri xanım bu görüntüdə, bu qiyafədə gəlif Bitlis şəhərinə çatdı. Düz atası Hacı Səyyadın qapısına gəldi. Hacı Səyyada baş əydi. Bəli, bunnan qavax Pəri xanım malikanələrinin qavağına gələn vaxtı Hacı Səyyadın çox yaman kəfləri vardı, yanı itdəri vardı, bu itdər yerdə adamı, göydə quşu alerdi. Bir adam qapıya buraxmazdı. Ancax Pəri xanım dərvazadan içəri girəndə itdər ona hürə-hürə cumdularsa da, Pəri xanımı görəni kimi tanıyıf sakitləşdilər. Pəri xanım sevindiyyənnən başını atası Hacı Sayyad ayağını qoyduğı piləkənin üstünə qoyuf yuxuya getdi. Pəri xanım burda yuxuya getməkdə olsun, Hacı Sayyad savax namazına qalxanda gördü kü, aya, qapıda piləkənin ayağında bir adam yater, itdər də dörd tərəfini kəsif ona keşik çəkəllər. Təpiyyənnən vuruf qaldırdı:

– Əyə kimsən, burda niyə yatarsan!

Dedi:

– Adım Əhmətdi, sana qurvan olom, eşitmişəm səxavətdi adamsan. Sürfəyin qırığınnan-söküyünnən yığıf, toyux-cücənə baxaram, kimsəsiz adamam, məni qəbul elə.

Hacı Sayyadın buna yazığı gəldi. Dedi:

– Nə qədər könlün istiyir qal mənim yanımda, sən də bir qismət ruzunu taparsan inşallah.

Bu günnən Pəri xanım Əhməd adınnan ata mülkündə kişi livasında qalmaxda olsun sizə kimnən deyəjəm – Alı xannan. Alı xannan vəzir Budax çovanın komasında nahar eliyif qalxan kimi, Budax çovan da bulara qoşuldu. Üzünü anasına tutuf dedi:

– Ana, bu mal-qoyun bu günnən sana baxer. Mən getdim bajımı axtarmağa. Gəlhagəl, gəlhagəl, gəlif körpü başınnan keçən vaxtı Qara Vəzir dedi ki, Alı xan, burda bir bəzirgan hörrəsi qayırax. Ocağı qaladılar, taveyi asmaxdan ötrü daş lazım gəldi. O daşı qaldırdılar, bu daşı qaldırdılar, daşın birini qaldıranda Pəri xanımın məktuvu daşın birinin altınnan çıxdı. Alı xan başdadı məktuvu oxumağa.

– “Bu naməni Alı xana yetirin” – kəlməsini oxuyan kimi Alı xan yaqınlaşdırdı ki, məktuvu Pəri xanım yazıf, özü də Bitliz şəhərinə gedif.

Dastanın bu yerini ustaddar belə də danışerdılar.

Alı xan, Qara Vəzir, bir də Budax çovan körpü başına gələndə görüllər ki, bir neçə bəzirgan körpü başında hörrə pişirillər. Bəzirgannardan biri daşın altınnan tapdığı məktubu oxuyur. Bu vaxt Alı xangil gəlif bəzirgannarın yanına çatanda bəzirgan həmənn məktuvu oxuyur. Bəzirgan məktuvu oxuyuf qurtarannan sonra Alı xan götürör belə deyir:

Başına döndüyüm, bəzirgan başı,
Bu naməni yazan xanım nejdoldu?
Ayağına dəyməsin yolların daşı,
Bu naməni yazan xanım nejdoldu?

Götürür Bəzirgan görək nə deyir:

Başına döndüyüm sövdəgar qardaş
Kağız mənə naghah yerdən tuş oldu.
Görməmişəm yazan Pəri, ya mələk,
Kağız mənə naghah yerdən tuş oldu.

Götürdü Alı xan:

Aləm bilir kannan-başdan bezaram,
Özüm-öz özümə fərman yazaram.
Pəri deyən bu dünyanı gəzərəm,
Bu kağızı yazan sonam nejdoldu?

Bəzircan deer:

Eşqin səməndini minif çapmışam,
Bənnə oluf sınıx könül yapmışam.
Bu naməni daş altınnan tapmışam,
Nama mana naghah yerdən tuş oldu.

Görək Alı xan nə dedi:

Alı xan deyərlər mənim adıma,
Pərvanə tək qovrulmuşam oduna.
Hər zaman düşəndə Pərim yadıma,
Bu kağızı yazan Pərim nejdoldu?

Aldı Bəzircan:

Yetişsin dadına Heydarı-Kərrar,
Yolunda qoymuşam malı-mülkü – var.
Sana qurvan olsun Saleh Sövdəgar,
Namə mana naghah yerdən tuş oldu.

Alı xangil bəzircannarı, sövdəgarrarı sağollaşif ayrıldılar. Alı xan, Qara vəzir, Budax çovan dərviş livas başdadılar Bitlis şəhəri səmtinə yol aldılar. Gəlif Qaraman adında bir kəndə çatdılar. Kəndin qulağında iki mərtəvəli bir oda. Binanın külfirəngisində bir gözəl xanım əyləşif. Qız gördü kü, iki nəfər gələr. Qara vəzir dedi:

- Ay öy sahibi? Bizi qonağ alarsınızmı?
- Əyər Allah qonağsınızsə, alaram.
- Əlbətdə ki, Allah qonaxlarıyız.

Xanımın adı Nərgiziydi. Nərgiz xanım qarabaşdarına, kənzidərinə, nökərrərinə göstəriş verdi:

– Qonaxları qəbul eliyin, onnara hörmətnən yanaşın, yaxşı quluxlarında durun.

Nolajax, qonaxları qarşılədilər, qulluxlarında durdular, yedirdif-içirdilər. Oda verdilər. Yatıf durdular. Savaxlarınız xeyirlərə açılın, sübh tezdən Alı xan eşiyə çıxıf yüyürəndə, Nərgiz xanım bunu gördü. Gördü ki, ilahi, bu nejə gözəl oğlandı? Mən neyleyim bunu burda əyliyim!

Nərgiz xanım qarabaşını çağırif dedi:

– Ay qız, bu qızıl onnuğu apar o yuyunan dərvişə ver.

Qara Vəzirən Budax çovan da özdərini dərviş kimi göstərməkdən ötürü “Yarəb, mənı ayırma Şahi Vəlidən, Yarəb, mənı ayırma Həzrət Əlidən” – deyif qəsidə oxuyullar.

Nərgiz xanım bunnarın belə oxumaxlarını görüf birə beş Alı xana vuruldu. Öz-özünə dedi, ya rəbbim, mana nə böyük mərhəmət göstərifəsən, mana belə bir cavan yetirifəsən.

Qarabaş qızıl onnuğu gətirif Alı xana uzatdı. Alı xan dedi:

– Qız, biz pay alan dərvişdərdən döylük, pay verən dərvişdərdənək. Apar qızılı sahvına ver, mənım qızıla ehtiyacım yoxdu. Belə deyif civinnən bir oyuc qızıl çıxardıf qarabaşa verdi.

Onu da deyim ki, ortada şübhə yaranmasın deyə Nərgiz xanım iki dənə beşdik qızıl da vermişdi qaravaşa, birni Qara vəzirdən, birni də Budax çovannan ötəri. Qız beşdik qızılı Qara vəzirə uzadan kimi, vəzir qızılı alıf da civinə qoydu. Budax çovan qızıl-mızıl görməmişdi həyatı boyu. Qızılı götürüf ağzına saldı, gördü bərkdi, bir az dişinnən əzdi, gördü dadı-duzu yoxdu. Öz-özünə dedi:

– Nəyimə lazımdı, nə şəkərdi, nə nabatdı, nə qəntdi. Əzilmiş beşdiyi var gücännən uzağa tulazdadı.

Nərgiz xanım işi belə görüf özü Alı xanın yanına gəldi. Dedi:

– Oğlan, bu geje qonağım oldun, sizi yol adamı hesab elədim. Ancax sənə vurulmuşam, bu geje də özümün şəxsi qonağım olmalısən. Ürəyimə üç bənd söz gəlif, istərdim onu qəbul eliyəsən.

Alı xan dedi:

– Buyur, göröm nə demək istiyirsən?

Nərgiz xanım dedi:

– Qulaq as, gör nə dejəm:

İltimas eylərəm, ay Alı dərviş,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.
Sən də mənim kimi eşq oduna düş,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.

Alı xan:

İltimas eyləmə, ay Nərgiz xanım,
Gedərgiyəm, burda qala bilmərəm.
Axtareram soraq ala bilmerəm,
Gedərgiyəm burda qala bilmərəm.

Aldı Nərgiz xanım:

Mənəm bu yerlərin sultanı-xanı,
Tutmuşam dəstimdə gülü-reyhanı.
Mən səni severəm, sən də sev məni,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.

Götürör Alı xan, görək nə deyir:

Mənim yarım geyər alı-qırmızı,
İşvəsi-qəməzəsi yandırır bizi.
Bağın bənövşəsi, gülün nərgizi,
Onnan geyrisini də bilmərəm.
Mənim sevgilim var qala bilmərəm.

Götürör Nərgiz xanım görək daha nə deyir:

Sən mənim canımsan, canım cananım,
Sabahım-salatım, dinim, imanım,
Sana qurvan olsun bu Nərgiz xanım,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.

Alı xan dedi:

– Ay xanım, ay xanım, qulaq as!

Leyliyə Məcnundu, Əsliyə-Kərəm,
Nolar yar camalın bir də mən görəm.
Qadir Allah, sənnən möhlət istərəm,

Alıyam, Pərisiz can da vermərəm,
Gedərgiyəm, burda qala bilmərəm.

Söz cavabı tamam oluf, Alı xan Nərgiz xanımnan halallıx istiyif yola tüşdülər. Gəlhagəl, günə bir mənzil, teyyi-mənazil, gəlif çatdılar Bitlis şəhərinə. Bitlis şəhərində dərvişdər qapı-qapı gəzif hər qapıda qəsidə oxuya-oxuya gəzillər. Gəldilər bazar böyrünə çıxdılar. Buralarda hərrənellər, Hacı Səyyadın öyünü nejə tafsınnar, nejə bulsunnar?

Günnərin bir günü, Hacı Səyyadın öyünə bazarrıx lazım oldu. Hacı Səyyad pul çıxardıf Əhmədi çağırdı, pulu verdi, dedi:

– Bala, öyün bazarrığı tükənif, get yaxşı bir bazarrıx elə.

Pəri xanım Əhmət livasında bazara gəldi, hərrəndi. Bir də gördü Ali dərviş, Qara vəzir, yanında da Budax çovan qəsidə deyə-deyə camahatdan pul alellar. Pəri xanım bazarrığını eliyif geri döndü. Evə gəldi. Üzünü Hacı Səyyada tutuf dedi:

– Baba.

Dedi:

– Bəli.

– Baba, sizdən bir söz soruşajam. Siz hörmətdi-izzətdi bir adamsınız, qonaxçıl adamsınız. Bayax bazarda üç nəfər dərviş gördüm, elə gözəl oxuyullar adamın tükləri biz-biz olor. Nolar gətirəsən bu gecə onnar burda söhbət eliyə.

Hacı Səyyad dedi:

– Oğul, o dərvişdəri tanıyırsanmı?

Əhməd dedi:

– Bəli, bazarda filankəsin karvansarasında dayanıflar.

– Oğul, get onnarı təklif elə, bu gecə gəlsinnər bizə söhbət eləsinlər.

Pəri xanım, yanı Əhməd bazara gəldi. Hərrəndi bazarın ağzında Qara vəziri, Budax çovanı, Alı xanı gördü. Baş əydi, əllərini sinəsinə qoydu. Dedi:

– Ağa dərvişdə, sizin qəminiz az olsun, dərdiniz az olsun, kefiniz saz olsun. Mənim ağam istiyir ki, siz bu geje onun qonağı olasınız.

– Sizin ağanız kimdi?

– Gedəndə görərsiniz.

Əhmədin arxasınca (yanı Pəri xanımın) Alı xan, Qara vəzir bir də Budax çovan gəlif Hacı Səyyadın malikanəsinə çatdılar. Bunnarı qonağ otağına yerrəşdirdilər. Alı xan elə gözəl səsnən qəzəllər oxuyur ku, meyillər açer, könüllər oxşuyur, dini söhbətdər eliyir. Eşidənnər mat qaler bunun danışığına, oxumasına. Alı xan üzü nurlu peyğəmbərimizdən, Dədə Qorquddan, Mövlanadan, Yunis Əmrədən elə söhbətdər eliyir ki, elə bil bu onların özüdü. Camahat aylıl-mayıl oluf bunun söhbətdərinnən. Xalxın ağzı açıx qalif. Məclisə cümlə-aləm toplaşif. Gejənin bir müddətinə kimi Alı xan danışdı, oxudu, milləti feyziyab elədi. Sözü-nü-söhbətini yekunnaşdırmaq istədi, dedi:

– Sizin içinizdən də bir danışan, dinnən, şəriyətdən danışmaq istəyininiz yoxdumu?

Camahatın arasınnan Əhmət (yanı Pəri xanım) irəli çıxıf dedi:

– Mən danışmaq istiyirəm. İxtiyar versəniz, bir söhbət də mən eliyərəm.

Alı xan dedi:

– Niyə olmor, çox gözəl olar.

Pəri xanım çox özünü qavağa vermerdi. Həm də üz gözünü kü, müşəmbələmişdi, istəmerdi ki, camahat bunu yaxınnan görüf iyərənsin.

İrəli gəldi, əlinə bir çuvvuğ alıf sinəsinə basdı görək nə dedi:

Ay hazarat, heç gözdülər görməsin,

Nə yaman olurmuş yaman ayrılıx.

Ölüm haxdı, bu dünyada insana,

Ölümnən də betər, aman, ayrılıx.

Dərdim bir dəryadı, könlüm bir ada,

Günbəgünnən artıf oldu ziyada.

Hərdən bir cüt balam düşəndə yada,

Ucalar başımnan duman, ayrılıx.

– deyəndə Alı xan şeşəlti gözünü buna doğru.

– Əyə, sana qurvan olom, nəydi o oxuduğun? Birni də oxuynan.

Əhməd sonuncu bəndi deməzdən qavax Alı xan dedi:

– Ayə, o cüt bala dedin, nə dedin, mənim tufanımı niyə dağıtdın?!

Aldı görək Əhməd nə deyir:

Əhməd gəlir bu meydanda durmağa,
Müjgan oxun şirin cana vurmağa.
Dünya bibəfadı, bir də görməyə,
Gəlmer sağlığımıza güman, ayrılıx.

Bəli, gejdə başa çatdı, hərə bir tərəfə dağılışdı. Yatmaxda olsunar. Savaxlarınız xeyriyə açılsın, inşallah! Savax açıldı. Dərvişlərə gənə çörək, yemək gələn vaxtı, bu tərəfdən o, o tərəfdən bu – hamı içəri girir. Budax çovan dedi:

– Mən bajımı gəzerəm.

Alı xan dedi:

– Mənim itiyim var.

Qara vəzir dedi:

– Mənim də itiyim var.

Ancax Əhməd bunnara qulluğ eliyir. Alı xan dedi:

– Əhməd, qardaş, axşamkı sözünü bir də oxuyarsanmı? Mənim ciyarımı dağladı.

Əhməd dedi:

– Bu şərtənən oxuyaram ki, nə içəridən çıxanı, nə də eşdən gələni buraxmıyın çölə, hamı bir yerdə qalsın.

Hacı Səyyad dedi:

– Oğul, mənim bu öydə kimim var hamısı burdadı. Zövçəmdə burdadı, iki oğlumdu burdadı, nökər-qulluxçu, qaravaş – kim var hamsı burdadı.

Əhməd dedi:

– Nə olsun, içəri girəni buraxın gəlsin, çölə çıxanı buraxmıyın.

Belə deyəndə Budax çovan durdu qapının ağzını kəsdirdi. Eni-eninə, uzununu-uzununa – qapının ağzında durdu. Dedi:

– Mənim başım üstə, içəri girəni buraxajam, eşiyə çıxanı buraxmıyjam.

Alı xan dedi:

– Ay Əhməd qardaş, indi oxuya bilərsən ki?

Dedi:

– Oxuyaram, inşallah! Amma mənim fikrimə nəzər salın, məni yaxşı başa düşün, görün nə demək istiyirəm!

Axşam Həji Səyyad dərvişdərin bir-bir adını soruşuf – Qara vəzir deyif Qara Muradam, Çovan deyif Budax çovanam, Alı xannan soruşanda deef ki,adım Nihan vəzirdi. Ancaq Pəri xanım gördü kü, çovannan başqa ikisi də addarını dandılar. Götürüf görək burda nə dejək.

O zaman ki, çıxdın Vannan irəğa,
Qatırlı, şuturlu, mayalı dərviş!
Dindirəndə kəlmə-kəlmə danışan,
Gəlinnən, qızdan da həyalı dərviş!

O zaman ki, çıxdım yollara Vannan,
Bu qürvət ellərdə mən oldum canuan.
Halımı xəvər al Budax çovannan,
O biler hər işi, əhvalı, dərviş!

Alı xan gənə təcüfləndi, dedi:

– Nə deer əyə, bu. Ə, çovan nəyi bilərsən?

Çovan dedi:

– Qardaş, heç zad başa düşə bilmerəm, ancax deyəsən o düz danışer.

Başım qoydum astanada daşa da,
Rəhm edən olmadı gözdə yaşa da.
Mən də gördüm bir qarannıx meşədə,
O sən itirdiyin maralı, dərviş!

– Ayə, sən nə danışərsən, açıx de göröm.

Dedi:

– Qulaq as, bir az səbrin olsun:

Çoxdu ürəyimin qəmi-azarı,
Gözümə görünməz döyləti-varı.
Mənim öymü yıxdı Tafdıxnan, qarı,
Kəsdilər babamnan ilqarı, dərviş!

Fələk məni ağlatmışdı, güldürdü,
Ağladıban göz yaşımı sildirdi,
Qara vəzir bir cüt oğlum öldürdü,
İgidsənsə qana qan alı, dərviş.

Alı xan ildirəm kimi ayağa durdu:

– Ay Əhməd, əyə, de görək sən kimsən, buları hardan bilersən.

– Qulaq as, gör mən kiməm:

Səhər-səhər çıxan dan ulduzuyam,
Şirin-şirin kavafların duzuyam.
Adım Pəri, Hacı Səyyad qızıyam,
İstərsən göstərim camalı, dərviş,

– deyif başınnan qarın-qarteyi, üzünən suluğu çıxardanda pərişan tellər dağ şələləsi kimi ay üzünə dağıldı. Yaxşı baxın, mən Pəri xanımam – dedi.

Ama çovan qarının ağzını elə kəsif ki, çivin də keçə bilməz.

Neynəmək lazımdı? Birinci Qara vəzirin payını vermək lazımdı. Elə də cəzasını verdilər, Qara vəziri iki şaqqa eliyif, bir şaqqasını imarətin bir tərəfinə, bir şaqqasını da o biri tərəfində hündürdə koraladılar²², qurda-quşa yem oldu. Qarıyı da verdilər Budax çovana. Dedilər çovan, du elə sana yarıyar, apar sürünün yan-yörəsində köpək əvəzinə bağlıyarsan. Budax çovan aparmadı qarıyı. Başına tək bir çomax vurdu. Onnan da canı çıxdı. Tafdığın da cəzası verildi, o da cəhənnəmə vasil oldu. Pəri özünə gəlif, öz livasını geyif, görək Alı xana nə dedi:

Uzax yoldan gələn dərviş,
Yoluna qurban mən olum.
Bircə danış tutu kimi,
Dilinə qurvan mən olum.

²² Koraladılar - mıxladılar

Yoxdu səntək bir mərdana,
Məni gətirmədin cana.
Sarılax boyun-boyuna
Boyuna qurban mən olum.

Keçif bu dağlardan aşax,
Cümlə cahanı dolaşax.
Pəri deyir, qucaxlaşax,
Belinə qurvan mən olum.

Bəli, iki sevgili bir-birinə qovuşdu. Hər kəs öz layiqli cəzasını aldı. Hacı Səyyad Alı xannan Pəri xanıma qırx gün-qırx gecə toy elədi. Aşix gəlif məclisi duvaqqapma ilə başa vurdu. Onnar uzun zaman yaşadılar, yenə də gözəl öyladdarı oldu. Dünyadan kam aldılar, siz də kamınıza çatasınız.

VALEH-ZƏRNİGAR

Bismillah irrəhmanir rəhim! Bütün oxucularıma salamlar olsun! Qarayazılı aşiq Alxan deyir ki:

Heç bülbüllər nalə çəkməz, düşməni xar olmasa
Bəzircanlar mətah açmaz, yaxşı bazar olmasa.
Axtarıram ləl mədənin, mənəm onun sərrafı,
Qara daşda nə qiymət var, ləli-gövhər olmasa.

Vaxt oluf ki, hədər yerə ömrü bada vermişəm,
Axsamışam, büdrəmişəm, qəmnən hasar hörmüşəm.
Öz başıma çox gəlifdi, təcrübəmdə görmüşəm,
Dostun səndən kənar gəzər, cibində var olmasa.

Qayda budu qəlvi dağın başı cisgin dumandı,
Aləmə sirrim gizlindi, xaliqumə əyandı.
Vəsv eliyir aşiq Alxan, zaman-gözəl zamandı
Yaşamax çox asand oluf, mərdimazar olmasa.

Bəli, sizdəre xəvər verəjəm keçmiş əyyamlardan, sabiqəl döv-rannan. Gözəl Qarabağın Abdal Gülab²³ kəndinnən. Abdal Gülab kəndi həqiqətən də Qarabağın ən gözəl, səfalı yerlərinəni biriydi. Bu vilayətdə yaşayannar, yaradannar çox olufdu.

Uzun zaman bu eldə aşix Valeh yaşuyıf, yaradıf. Mükəmməl ustad oluf, aşıqlar bağılyıf, məclislər yola salıf. Özünən sonra çoxlu xəzinəsi qalıf, küliyyat qoyuf gedif. Bir də ustadlarımızın dilində, sinəsində aşığın “Valeh-Zərnigar” dastanı qalıf.

Aşix Valehin başına gələn məcaralardan, maraxlı hadisələrdən, ustadım Aşix Alxan Qarayazılıdan nə təhər eşitmişdim, elə də çatdırajam, inşallah. Allah bütün ustadlarımıza, o cümlədən ustadım Aşix Alxana irəhmət oxuya-oxuya götürək görək Valeh babamızın başına nələr gəlif, bizdən nə eşidəjəksiniz?!

²³ Aşiq hər yerdə Abdal Gülablı yox, Abdal Gülab deyir, biz də elə saxladıq (E.M.).

AŞIX Valeh AŞIX Məhəmməddən, AŞIX Baqıdan, AŞIX Güllüdən dərs alandan sonra təxminən on səkkiz-on doqquz yaşlarında aşılığa başladı. El-oba Valehi çox irəli çəkdi, çox sevdilər onu. AŞIX Valeh hələ çox cavan olmağına baxmıyaraq, məclisdərdə özünü çox şirin bir sənətkar kimi, danəndə bir ustad kimi aparırdı. Günnərin bir günü Valehi gənə də Qarabağın şən olmuş kəndlərinin birinə toya dəvət elədilər. Valeh bu toyda oxuyan vaxtı Səmənd adında bir aşix da gətirdilər məclisə.

AŞIX Valehnən baravar aşix Səmənd də məclis aparası oldu. Bu toyda AŞIX Valehin sənətkarlığına, toy aparmasına heyran qalan AŞIX Səmənd, AŞIX Valehin ustadlığına vuruldu. Valehdən xahiş elədi ki, bu günnən barabar aşixlıx eləsinlər. Valeh irazı oldu, AŞIX Səməndin təklifini irazılıxnan qarşıladı. Ancax AŞIX Səməndin bir xasiyyəti var idi. O, AŞIX Valeh kimi döyüldü. Təkəbbürlük var idi onda. Özünü bəyənmək, özünə vurqunnux var idi onun xasiyyətində. Guya bu hamıdan artıx sənətkardı, guya bu hamıdan çox bilən aşixdi. Ancax bərkə-boşa düşməmişdi. Eli-obanı var olsun, elin məclislərinə dəvət alırdı, elnən dolanırdı, elin arasında gəzərdi. Bir neçə toyu barabar keçirənnən sonra AŞIX Valeh Səməndi öz kəndlərinə dəvət eliyəsi oldu. Dedi:

– AŞIX Səmənd, Abdal Gülabda bir neçə toyum var, gəl gedək həmənlə toyları da barabar yola salax.

AŞIX Səmənd bu təklifdən çox xoşhal oldu, AŞIX Valehə irazılığ elədi. Üz qoydular AŞIX Valehin kəndinə – Abdal Gülabda. Yol uzunluğunu Abdal Gülabda doğru söhbət eliyə-eliyə gəlməkdə olsunnar, sizə kimnən xəvər verem, o vaxtın 12, 14, 15 yaşına çatmış uşaxlarınnan. Bu uşaxlar çöldə kimi öz keçisini, kimi inəyini, kimi qoyun-quzusunu otarır, güdürdülər. Qışın son ayıdı, havaların sərt vaxtıdı. Uşaxlar bir 10-12 nəfər olardı. Bunnar gördülər ki, yolnan iki aşix gəlir. Buların içində bir keçəl də var idi. Keçəl Məmməd deyərdilər adına. Keçəllər də cürbəcür olar. Ustadlar bunnarın adını çox sadalayardı. Ancax mən bunnarın iki-üçünü yaddaşımda saxlamışam. Buların biri – Daz keçəldi. Bu keçəllərin deyəllər başının ortası keçəl olur, qabağı tüklü olur.

İkincisi – Qaz keçəl. Deyəllər bu keçəlin başının hər yerində tük olur, amba çox seyrək-seyrək bitik olur. Bir də var Xəndü keçəl, təmiz başı tüksüz olur. Ancax gün dəyəndə elə parıldıyır ki, elə bil ləmpə kimi, qarannıx otağa işıx saçır.

Bir də var Noxudu keçəl. Belə keçəlin başının tükü seyrək olur, həm də orda-burda noxud kimi dənə-dənə olur. Belə aybacar (eybəcər E.M.) şəklində. Keçəl Məmməd həmənlə noxudu keçəllərdən iydi. Deyəllər keçəllər çoxbilmiş, çoxbilici olurlar. Məmməd də o çoxbilmişdərdən iydi. Aşaxlar uşaxlara yaxınnaşar, yaxınnaşmaz Keçəl Məmməd dedi:

– Ay uşaxlar!

Dedilər:

– Nədi?

Keçəl Məmməd dedi:

– Siz nə deyirsiniz, gələn aşaxları bağliyıf sazdarını əllərinlə alımmı?

Dedilər:

– Alə bilirsən al, kimdi sənin qavağına duran.

Keçəl Məmməd dedi:

– Onda deyin görüm oların sazdarını alsam, mana nə verərsiniz.

Uşaxlar dedilər:

– İrəhmətdiyin oğlu, bu çölün ortasında nəyimiz var ki, sana verək. Bajarığın var sazdarını al, sonra nə istəsən öyə qayıdanda verərik.

Keçəl Məmməd dedi:

– Heç elə şey yoxdu, əyərlə aşaxları bağliyıf sazdarını alsam, hamınızın heybələrinizdə gətirdiyiniz yeməklərinizi alajam.

Bir söznən, irəzılaşdılar. Aşaxlar gəlif çatdılar. Uşaxların salamlaşdılar, uşaxlar “əleyk” aldılar.

– Ay uşaxlar, bərəkətli olsun.

– Ay aşaxlar, çox sağ olun.

Keçəl Məmməd irəli duruf dedi:

– Aşixlar, mən bu uşaxlarnan mərc gəlmişəm ki, sizin sazdarınızı alajam, əvəzində də onnar bu günkü çörəklərini mana verəcəklər. Əgər siznən deyişif sazdarınızı almasam, bu gün ac qalajam, çünkü nənəm bu gün çörək qoymuyuf.

Dedi:

– Əyə, niyə qoymuyuf?

Keçəl dedi:

– Yoxdu, nədən qoysun. Mən də indi burda öz məharətimi göstərif, bu uşaxların çörəyini əlinnən alajam.

Aşix Səmənd irəli duruf dedi:

– Əyə, nə məharətdi, göstər görək.

Keçəl dedi:

– Aşix, adın nədi?

Dedi:

– Səmənd.

Keçəl dedi:

– Səmənd ata deyəllər, bir adam adı yoxmuydu sana vereydilər? Yaqin sənin adın Səmətdi, Səmənd döylü.

Aşix Səmənd dedi:

– O sənnik döylü. Sualını ver, görək nə deyirsən?

Keçəl dedi:

– Aşix, çox ütələnersən, qorxoram bilmiyəsen. Götüruf görək Aşix Səmənddən nə soruşdu.

Aşix, bu gün adnadı,

İşlər oandınadı.

Su suya körpü salar,

Tap görüm adı nədi?

Səmənd xeyli fikirləşənətən Aşix Valeh o yandan dilləndi ki, a Səmənd, buz kimi niyə dondun? Keçəl Məmməd annadı ki, Aşix Səmənd deyəsən çətinlik çəker cavab verməyə. Səməndin Aşix Valehə ajığı tutdu, dedi:

– Uşax bir yannan, sən də bir yannan, üstümə nə tüşüfsən, bu cəfəngiyyat söylüyür, sən də mana irad tutuf keçələ kömək durursan.

Keçəl dedi:

– Aşix, yaxşı, eybi yoxdu, bunu bilmədin. İndi ikinci sorğuma cavaf ver görək:

Bu gün adnadı,
İşlər avandınadı.
Öküzümü bir inək doğuf,
Tap görüm adı nədir?

Aşix Səmənd dedi, əyə, yekə oğlansan, öküz də inəyi doğarmı? Bu vaxtı Valeh keçəlin üzünə baxıf qımışdı.

Onda Keçəl götürüf üçüncü sorğuyu, yanı qıfılbəndi soruşdu. Dedi:

Mən aşığam, yüyürər,
At atdanar, yüyürər.
O nədi ki, ay aşix,
Cavannıxda oturur,
Qocalıxda yüyürər.

– Ə, irəhmətdiyin oğlu, sən də elə söz deyirsən, “belə hoppandı”, “elə tullandı”.

Bu vaxtı Valeh dedi:

– Ay Səmənd, kətiyə koması kimi niyə dığırannersan?

Valehin bu sözünə Səməndin elə ajiği tutdu gəl görəsən. Dedi:

– Valeh, bü günnən sənnən mən irasdaşsam, salam verif – salam alsam, mənim zatım-südüm belə-belə olsun.

Valeh Səməndin koolunu alanatan Səmənd sazını da köynəyinə salıf “asta qaçana o göy imam qənim olsun” – deyif gözdən itdi. Başını döndərif heç geriyə də baxmadı. Uşaxların fısqırığı, Keçəlin qaqılıtsı bir yana, Səmənd laf özünən çıxıf aralanmaxda olsun. Valeh dedi:

– Oğul, deyirsən “öküzümü bir inək doğuf” – eləmi?

– Hə. Tap görüm adı nədi?

– Öküzünü inək doğar, özgə nə doğa bilər? “Su suya körpü salar” – deyirsən, eləmi?

– Bəli!

– Bu da buzdu, suyu dondurar, hamı üstündən keçər. Bu da doğrudumu?

– Bəli, doğrudu.

– “Cavannıxda oturur, qocalıxda yerəyər.” Bu da kətiyən kolu döyülmü? Burda nə çətin tapılası şey var ki, özünü bu qədər öyörsən, ay Keçəl! Arada mənim aramı sənət yoldaşımnan vurdun.

Keçəl dedi:

– Ay irəhmətliyın oğlu, istiyirsən gedin o aşixnan bir-birinizi yeyin. Mən ki, bu gün bu uşaxların çörəklərini əllərindən aldım, mənə bəsdı.

Aşix Valeh qaqqıldıyıf gülə-gülə uşaxlardan ayrılıf kənd-dərinə getməyində olsun, sizə Aşix Səmənddən danışem. Aşix Səmənd Valehdən ayrılıf xeyli getmişdi ki, gördü bir kecava gələr. Qavaxda sarvan dəveyi çəker.

– Salaməleyküm!

– Əleykümə salam!

Qarşidan gələn şəxs Aşix Səmənddən soruşdu:

– Oğlum, mənzilin-məqamın haradı, hara belə bu kimsəsiz yerdə tək-tənha gedərsən?

– Qardaş, aşığam, el aşığıyam, harya olsa, yönüm tüşör. Harda məclis var, harda toy var, ora bizdikdi. Atalar demiş. “Aşığinki toynan, mollarınki vaynan”. Bizim işimiz budu, Allah-Tala elimizi nə mollasız, nə də aşıxsız eləsin.

– Oğul, neyəsən səni Dağıstana, Dərbənd şəhərinə aparem.

– Orya nəyə aparersan?

– Atamın gору haqqı orda aşix deyilən şey yoxdu. Toylarda aşix gəzməkdən camahat hənəkdən tüşör. Gah gedif Göyçədən, gah Borçalıdan, gah da Gəncəbasardan gətirellər. O da camahata yaman baha başa gələr. Əmbə səni gedək bir çayxanıya tafşirem, gör nə qədər müştərin olajax?

Səmənd yazıx nə bilsin Dərbənddə nə baş verer?! Qoşulor bu adama, üz qoyollar Dərbənd sarı. Aşix Səmənd arabaların birinə əyləşif, yerini irahatdıyır. Yeməyi-içməyi qaydasında. Bir müddət saznan-söznən, söhbətən gəlif çatellar Dağıstan vilayətinə. Bu

adamlar Aşix Səməndi Dərbəndə gətirər, orda bunu yaxşı yerləşdirirlər. Özünü də bir çayxanaya təfşirellər ki, qoyun bu aşıq daim burda qalsın, burda çalsın-çağırsın. Burdan da toylara, şannara gedif uruzusunu qazansın.

Bəli, Aşix Səmənd səliqə-sahmannı bir çayxanaya yerrəşmişdi. İşdəri çox yaxşı gederdi. Müşdəri-müşdəri üstünnən, toytaya qarışf, nişan-nişana qarışf, ruzi-bərəkət gün-günnən arter, hamınızın bərəkətiniz bol olsun, inşallah. Bir neçə gün beləyə keçmişdi. Aşix Səmənd pulu-pareyi yığışdırıf bir yana çıxarda bilmerdi. Ruzi-bərəkət göydən tökülördü. Bir toy elədi, iki toy elədi, gördü ki, üçüncü toyda fərraşdar gəldilər.

– Salaməleyküm, aşix!

– Əleyküm salam!

– Sizi Zərnigar xanım öz yanına dəvət eliyir, biznən getməlisən.

Aşix dedi:

– Nə toyudu, böyük toydumu, kiçik toydumu?

– Böyük-balaca bilmerik, biz tapşırıx yerinə yetirerik, gedəndə bilərsən.

Səmənd Zərnigar xanımın hüzuruna gələndə gördü ki, paho, allı-güllü, üzü xallı, elə bir gözəl qadındı ki, gəl görəsən. Salam verdi qıza.

– Xanım, mənə nə işə buyurmusan?

Zərnigar xanım dedi:

– Bilmirsən səni niyə çağırılmışam bura?

Aşix Səmənd dedi:

– Xanım, bilmerəm niyə çağırıldığını. Gəlmişəm, deyərsən, bilərəm.

– Sən gərək mənim qarşımda hesabat verəsən, sınağımnan çıxasan, sonra bu yerlərdə aşixlix eliyə bilərsən. Yoxsa ölmüş şeydi, – dedi Zərnigar xanım.

Aşix Səmənd dedi:

– Ay xanım, nə mənə imtahana çəkərsən, sana nə hesabat verməliyəm. Mənə sana uşax-muşax ha döyləm, aşixlixdən başım çıxımıya. Aşixlixğin qayda-qanunu budu ki, “Divani”dən başdıyif

“Müxəmməs”ə qədər bütün havaları biləsən, ustaddarın qoyuf getdiyi dasdannarın bir neçəsini biləsən. Bunnarı bildin aşixsan ki, aşixsan. Allaha şükür, mən də bunnarın hamısını bilirəm.

Zərnigar dedi:

– Çox özünü öymə. Dediyim havaları çalılıf-oxuya bilməsən sazını başına çırpajam.

– Mən böyük ustayam – dedi aşix Səmənd.

– Onda ki, böyük ustasan gözümün qavağınnan kənara çəkil. Belə deyif Zərnigar xanım sazın zilini zil, bəmini bəm elədi, başdadı aşix Səməndi saznan-söznən sorğu-suala çəkməyə.

Aşix Səmənd Zərnigarın birinci bəndinə cavaf verə bilmədi, lal oldu, yerində qaldı. Zərnigar bunu belə görüf adamlarına əmr elədi ki, aşix Səməndin boynunu kündələsinnər. Səməndin boynuna kündə vuruf, ayağına zəncir taxıf məhbəsə saldılar. Aşix Səmənd qapıdan içəri girəndə gördü içəri dolu adamdı. Aşix Səmənd üzünü içəridəkilərə tutuf dedi:

– Qardaşdar, sizi niyə bura salıflar, sizi kim tutduruf?

Dedilər:

– Aşix, bilmirsənmi, Zərnigar xanım Dağıstan hökumətinnən elə bir müqavilə bağliyıf, elə bir yazı imzalıyıf ki, bütün aşixlar onun imtahanınnan keçməlidı. Keçə bilməsələr hamısının başını vurdurajax.

Aşix Səmənd dedi:

– Ə, nə danışersan? İndi biz neçə aşix?

Dedilər:

– Otuz doqquz aşix.

Aşix Səmənd burda başa düşdü kü, ipin ucunu itirif. Ona görə də neynəməli? Sakitdəşməyə başdadı. Fikirrəşdi ki, burda mənən başqa otuz doqquz aşix da var, onnara nə olajax, mana da o olajax. “Elnən gələn toy-bayramdı” – deyif atalarımız.

Hər savax burdakı məhbudara, aşixlara çörək gələrdi. Arpa çörəyi, yarım dolça su. Ayaxdan başliyırdılar ta qurtarana qədər. Ayaxdan başdıyıf başda qurtaranda başdakına bütöy çörək tüşördü. Bu gün Səmənd başda idi. Savaxsı gəldi Səmənd ayaxda oturdu.

İndi başdan başdadılar. Ayağa çatanda yenə bütün çörək Səməndə tüşdü. Məhbub yoldaşları dedilər:

– Əyə, baxtafarın oğlu, nə qismətdi adamsan? Hər dəfə çörəyin bütöyü sana tüşör.

Səmənd dedi:

– Əyə, irəhmətdiyyin balaları, toylarda aşix Valehnən baravar yeyə-yeyə, içə-içə erkəyin, quzunun ətini bəyənmerdik. Çolpəy-nan, beçəynən dolanerdıx. Sən bu arpa cadını mana çoxmu görörsən?

– Əyə, kimnən nəyi bəyənmerdiniz, aşix Valehnən?

– Bəli, Aşix Valehnən, Qarabağın ən görkəmli sənətkarınnan məclisdər yola vermişəm, siz məni nə hesav eliyirsiniz?

Aşix Səməndin Aşix Valehnən öyünməsi xavarını Zərniyar xanıma çatdırdılar. Dedilər ki, təzə gələn aşığın dilinnən “Aşix Valeh” adı tüşmör. Oydu ki, Zərniyar xanım Aşix Səməndi yanına çağırırdı dedi:

– O, Aşix Valeh kimdi ki, dilinnən tüşmör.

Səmənd dedi ki, Aşix Valeh Qarabağın Abdal Gülab kəndində yaşıyır, çox ələmət aşıxdı, hər ustad, hər sənətkar onun qavağında dayanıf cavabını verə bilməz. Xanım, səni yıxsa, bircə o yıxacax. Özgə yıxan olmaz.

– Ünvanını verərsən?

Dedi:

– Buyur.

Zərniyar xanım Valehin ünvanını alıf, bir namə yazıf, içərisinə də sinəsinnən üç yarpax şeir qoydu. Bir fərraş çağırıf dedi, fərraş, al bu nameyi, başını burda istadıf Abdal Gülab kəndində qırxdır. Mənim naməmi tez aşix Valehə çatdır.

Fərraş yolda getməkdə olsun, sizə kimnən deyim. Aşix Valeh öz torpağında, öz camahatınnan toyda, nişanda çalıf-oxuyurdu, gün-güzaranı xoş keçərdi. Atası Valehi yenicə nişannamışdı. Sənəm adında öz elərinən bir qıza ad eləmişdilər Valehi.

Nolajax, nişanni oğlan, eşq topuğuna vuruf, orda-burda özünü göstərer. Sənəti də, aşixliğı da şükür yaradanın birriyinə günü-

günnən üstə gətirir. Bir gün gənə də Aşix Valehi bir toya çağır-
mışdılar. Toya girif yenicə “Divani”, “Təcnis” oxuyuf, gəraylıya
keçmişdi ki, birdən, “Aşix Valeh” – deyə hündürdən bir səs eşitdi.
Belə baxanda gördü ki, kəndlərinin ağsaqqalıdı. Dedi:

– Baba, nə var, nə buyurursan?

Dedi:

– Oğul, Dağıstannan, Dərbənd şəhərinən bir qasit gəlif səni
istiyir.

Valeh dedi:

– Niyə çöldə duror, deyin içəri buyursun.

Qasit içəri gəldi, baş əydi. Naməni qoltux civinnən çıxardıf,
zərfi öpüf Aşix Valehə uzatdı. Aşix Valeh camahatdan üzr istiyif
məktuvu açıf oxuyanda gördü ki, baa. Xeyli fikrə gedənnən sonra
camahat hərə bir tərəfdən, Aşix Valeh, nə oldu sana, nə məktufdu
oxuduğun, onu kim gönədərif?

Valeh dedi:

– Əziz camahatımız, niyaran qalmıyın. Məktubdu Dağıstan
vilayətinin Dərbənd şəhərinən göndəriflər. Məktubu 40 aşığı
zindənda saxlıyan, sazda, sözdə bu günə kimi məğlubiyyət bil-
məyən Zərnigar xanım yazıf. Məni öz meydanına çağırif. Deyir
qüdrətin varsa, gəl məni bağla, 40 aşığı da azad elə.

Camahat hərə bir tərəfdən Aşiq Valehi məcbur eliyirlər ki,
məktuvu oxusun. Aşiq Valeh camahatın arzusunu yerinə yetirər.
Başdıyır məktubu oxumağa. Valehin dilinnən biz deyək, siz şad
olun, inşallah! Götürüf Zərnigarın sözdərini Valeh nejë oxuyur.

Mənnən salam olsun Aşix Valehə,

Əyər aşixsansa, bu meydana gəl.

Ya aşixliq adın qaldır üstünnən,

Ya sür səməndini, bu divana gəl.

Camahat mat-məətəl qaldı. Bu qız nə hünərin yiyəsidi ki,
Valehə bu cür hərbezorba yazer. Valeh dedi:

– Qulax asın görək Zərnigar xanım daha nə yazer:

Çıxıfdı dilinnən belə bir ilqar,

Kim məni bənd etsə, ollam ona yar.

Aşıxlar sərinnən tikdirrəm minar (minarə E.M),
Qıya bilirsənsə, şirin cana gəl.

Camahat mat-məətəl qalif Valehin üzünə baxışdı:

– Oğul, sözün kəsəsini de, bu cəllad kimdi?

Dedi:

– Qulaq as.

Neçə aşıxları eləmişəm bənd,
Ayağında zəncir, boynunda kəmənd.
Adım Zərniyardı, məkanım Dərbənd,
Məni anar olsan, Dağıstana gəl.

Valehin bir az kefi pozuldu. “Bu nəydi, bu nə xəvəriydi beyqafıldan”. Ağsaqqallar dedilər:

– Valeh, niyə qorxdun?

Dedi:

– Qorxmadım, xeyr, qorxmadım. O, xanımın bu yazıx qasidi burya göndərməyinə, ona əzaf-əziyyət verməyinə yazığım gələr. Bu boyda yolu bir fuğaranı əzyətə salıf, onu dağa-daşa salması mana çox yer eliyir.

Valehin belə deməsinə camahat bir az da gülüşdü. Valeh məclis başa çatanatan camahatı feyziyab elədi, çaldı, oxudu, kimin nə istəyi, nə arzusu varıydı hamsını cənnan-başnan yerinə yetirdi, öz sözdərinnən, özünən əvvəlki ustatların sözdərinnən, dastanlardan, nağıllardan, igiddərdən, gözəllərdən nə dedilərsə hamsını oxudu. Məclis beləyə başa çatdı. İşıxlanana yaxın Aşix Valeh Zərniyarın göndərdiyi adamı da götürüf öylərinə getdi. Əziz bir qonax kimi onun qayğısını çəkdi. Qasidin yeməyinə, içməyinə, yatmağına, dincəlməyinə fikir verdi. Savaxlarınız xəyirə açılısın, savah açıldı. Ancax Valehə Dağıstannan, özü də bir qadın tərəfinən belə bir namə gəlməsi kənddə bomba kimi partıdı. Eləyə də bu xavar Valehin nişannısı Sənəm xanıma da gəlif çatdı.

Aşix Valeh qonağını rahatdıyıf, yedizdirif, içizdirənnən sonra dedi:

– Qasid qardaş, sana bir namə yazıf verəjəm, inşallah bu naməyi aparıf Zərniyar xanıma çatdırarsan. Burda neyə qarşılanmağımı, nə gördüyünü də ona neyə var, eləjə də danışarsan.

Valeh kağız-qələmi götürüf görək neyə yazer, nə yazer, sora da sazda neyə oxuyor? Biz tərəfinnən deyək, sizdəre can sağlığı inşallah:

Qarabağdan dad eliyif gəlirəm,
Kimin dotələbi varsa da gəlsin.
Cəhənnəmi bu dünyada göstərim,
Hansı bəndə günahkarsa, de gəlsin.

Meydana girərəm divana nisbət,
Pəhlivanam, Əbülmərvanə²⁴ nisbət.
Fizuli, Firdovsi, Nizama²⁵ nisbət,
Kimin artıq dərsi var isə gəlsin.

Mənəm Aşix Məhəmmədin mabədi,
Aşiq Güllər, onnan sonra Bağıdı.
Aşixlarda hər kəşdənin övladı,
Valehnən bərabər var isə gəlsin.

Kağızı büküf, üstünə qolunu da çəkif, qasidə verdi ki, bax, bu sözdəri Zərniyar xanıma çatdırıf, deyərsən ki, gözdəsin.

Bəli, Valeh qasidi yola salannan sonra geri qayıdıf sazını kökləmək adınnan əlinə almışdı. Bu məqamda, nişannısı öz qasidini, daha doğrusu, özünün qulluqçusunu Valehin hüzuruna göndərdi ki, bu nə işdi başına gəlif. Bəli, Valeh oluf keçənnəri dedi, onu da dedi ki, sənən xahiş eliyirəm gedif Sənəmə deyərsən ki, mən gedəsi oldum. Gəlsin, bir görüşək, yolunu gözdüyəjəm. Qasid dedi ki, oğlan, sənin sevdiyin nişanlın toydadı. Ancax bu işdən xavardadı. Valeh dedi:

– Bilerəm toyda olduğunu. Get ona deynən.

²⁴ Əbülmərvan - ərəb sərkərdəsidir. Xeybət qalasında Həzrət Əlinin məğlub etdiyi qəhrəmandır.

²⁵ Nizama nisbət – deyəndə Nizamiyə işarədir.

Bəli, nökər gedif, qayıdif Valehin yanına gəlmişdi. Valeh görək nökərdən nə soruşor:

Başına dondüyüm yarın, nökəri,
Dərdimi canana dedin, nə dedi?
Sən də mənim kimi şirin dil ilə,
Çəkdi bir pünhanə, dedin, nə dedi?

Canan baxcasında oynar gülünən,
Çəkərəm cəfasın, onun ilinən.
Sən də mənim kimi, sözü sirrinən,
Yalvardın sən ona dedin, nə dedi?

Nökər gozdərinnən gülüf dedi ki, sevgilinə mən nə deyəsiyəm ki, insallah gələr görüşərsiniz, özün nə istəsən deyərsən.

Onatan aldı Valeh:

Mən sevmişəm ağ üzündə xalını,
Gizlədirmi məndən mah camalını?
Divanə Valehin ərzi-halını,
Yusif-Kənana dedin, nə dedi?

Bu vaxtı Valeh baxdı ki, eşiyə gün tüşüf. Bu halda üç bacı toydan gələllər Valehin görüşünə. O vaxt bunnarın üçü də bir yerdə gəlməyi Valehin yaman xətrinə dəydi. Dedi:

– Axı, mən tək Sənəmi görmək istiyirdim. Bular kimdi? Bu nə mazarratdıxdı?

Bəli, məhəbbət səhabları bir-birini yalnız görsələr çox xoş olullar, buna görə də bunların belə qeylü-qallı gəlməyi Valehi bir az qəmləndirən kimi elədisə, gənə halını biruzə verməyif, görək “Şirvan gözəlləməsi”nə nə deyək, biz deyək, siz də şad olun, inşaallah.

Toy evindən gələn qızdar, gəlinnər,
Toyunuzdan əcəb allı gəlifsiz.
Aşiq öldürməkdə qəsdinizmi var,
Fikr eləyif nə xəyallı gəlifsiz?

Qızdarın qaqqıltısı yeri-göyü götürdü. Valeh daha da başdadı cusa gəlməyə:

Qızlar bir-birini çağırır “bacı”,
Bir dərddə düşmüşəm, yoxdu əlacı.
Müddətdi dahanım dadıyır acı,
Hər üçünüz ləbi ballı gəlifsiz.

Eynini²⁶ eynimdən eyləmə, irağ.
Axıban didəmdən süzülür fərağ.
Bir Valeh, bir Sənəm, bir xəlvat otağ,
Hayıf ola qeyliqallı gəlifsiz.

Qızdar bir-birinə göz elədilər ki, Valehnən Sənəmi tək bura-xaq. Oyudu ki, Valehnən Sənəm ilqar-iman eyləyif, halallaşdılar. Valeh dedi:

– Ay Sənəm, xətrinə-xeyalına başqa bir fikir gəlməsin. Gə-dərəm bir, gələrəm iki, inşallah, atdanarix ad qazanarix, dünyada ad qoymaq gözəl şeydi. Hamıya gözəl ad nəsbib olsun, inşallah.

Bəli, Valeh el-obaynan halallaşif atına əyləşdi, sazını götürüf el-obadan ayrılasi oldu. Xeyli getmişdi dağların gözəlliyi, dərələrin gözəlliyi, elin ayrılığı, ayrılığ çox çətin olur. Ayrılığı görüf xəyalı coşdu. Ellərin, dağların mənzerəsi xoşuna gəlif götürür görək burda “İbrahimi” qaydasına necə deyir, biz deyək siz şad olun inşallah:

Alçaxlı-ucalı dağlar,
Halal eylə, hümbət eylə.
Meyvəli, gülşənni bağlar,
Halal eylə, hümbət eylə.

Göy çəmənni düzlərinən,
Döyran sürdüm sizdərinən.
Gül qoxuyan qızdarınan
Halal eylə, hümbət eylə.

Valeh yetişər murada,
Güvənər qadir ustada.
Qırqlar pırım çatar dada,
Halal eylə, hümbət eylə.

²⁶ Eynini – gözünü.

Bəli, Qarabağ kimi dilbər guşədən ayrılmaq, gözəl yerləri, gözəl elləri qoyuf getmək özü də başna nə iş gələcək, savax bunu bilmək çox çətindi. Valeh günorta namazına yaxın dedi, əyləşəm Allah təlaya ibadət borcumu verem. Amma gördü kü, yaxında bir el görünür. Elin dörd yanında meşəlik çox səfəli görünördü. Dedi elə gedərəm orda əbudəst alif namazımı qılaram.

Bağın qulağına yaxınlaşdı; bir bağdı, amma burda kimlər yaşadığını Valeh nə bilsin. İçərisində səs-səmir gəldiyini eşidif atınnan enif gözəl abdəst alif yonunu qıblaya çöyürüf namazını qılmağa başladadı. Ancax şeytan Valehi aldaderdi. Qızdarın səsin-nən namazı nətər qıldığını bilmerdi. Bu anda gördü ki, bağçanın böyrünnən bir dəstə qız çıxdı. Buna yaxınnaşan vaxdı. “Qızdar, ay qızdar, aşıx gəlif özü də nə cavan aşıxdı...” Bu tərəflərdə aşıxlar tək-tək olardı. Zərniyar xanım da ki, bütün Dağıstan tərəfdə Azər-baycanın bir tərəfinin aşığlarını bənd eləyif yığmışdı. Camahat aşığlara həsrət idilər. Qızdarın hamsı töküldülər alayarımqıx namaz qılan Valeh qalxdı. Vallahin elə vaxtıdı ki, elə bil tanrı törpüsü görmüyüf. Qızdar da elə bir qızdardı ki, hamısının vaxtı gəlif çatıf. Gözdəri ala buludda oynoyur. Ay aşıx, bir biz üçün bir az hava çal, oxu. Onatan ayannan bir nazəndə xanım boy-buxun, allah talanın könlünün xoş, əlnin boş olan vaxtı yaradıf, Valehi bir ayaxdan başa, başdan ayağa süzdü:

– Ə, oğlan, aşığsanmı?

Dedi:

– Bəli, xanım, sazı olan aşığ olar.

– Onda gedək bizə bir iki xana söz oxu.

– Ay xanım, yol adamıyam.

Gözünün qulağınnan baxanda gördü hərəsinin əlində bir dəyənək var, cənnət zopası deyərlər həməən o zopadandı. Allah göstərməsin, bir dəfə Valehə dəysə, özündə olası dəyil.

– Baş üsdə, xanımlar, baş üsdə.

Bağa gətdilər Valehi, atını bir tərəfə çəkдилər; Bəh-bəh, xanımların yeri-yurdu gül-çiçək, cənnət cücəsi kimi səpələniflər dörd yannan Valehin ətrafına. Həməən o başda oturan xanım dedi:

– Oğlan, elə söz deməlisən ki, mənim xoşuma gəlsin. Gəlməsə, özün bil, bu qızların əlindəki zopalar bilər.

Bəli, Valeh dörd yanına boylanıf işin nə yerdə olduğunu görüf qızdarın fikrini duyannan sora ya ilahi, məni sən nə kökə salıfsan. Keş ki, ömrüm bu cənnət guşəsində keçəydi, deyif, sazının zilini zil, bəmini bəm eliyif görəh nə deyəcək, biz deyək, siz şad olun, həməşə kefiniz şad olsun. Aşix başdadı, nə başdadı:

Burda gözəllərə nabəlat oldun,
Söz dedim qurumuş dilə bükülmüş.
Xətayı görüncə xəta eylədim,
Ləli-gövhər bir məndilə büzülmüş.

– A zalım oğlu, mənim adımın Xətayı olduğunu sən nədən bildin?

Valeh dedi:

– Ay xanım, ağamız biz haqq aşixlarına hər şeyi qeybdən agah eliyir. İndi qulaq as gör nə deyəjəm?

– Aşix, burasında yaxşı dedin, xoşuma gəldi. Nətər dedin birni də de!

Valeh götürdü görək nə təhər dedi:

Görən kimi mail oldum onlara,
Geyinif batıfdı yaşıl-allara.
Qızıl qolbağılar şümşad qollara,
Gümüş kəmər incə belə bükülmüş.

– Aşiq, indi elə oxu ki, genə ajiğim tutsun.

– Qulağ as:

– Ayə, aşığ, burda nədi dediyin?

Valeh dedi:

– Xanım, qulağını yaxşı aç.

Qurban olum evladına, soyuna.
Mina gərdəninə, uca boyuna.
Beçərə Valehi alsan qoynuna.
Elə bilki bülbül gülə bükülmüş.

Xətəya xanım şəstnən qalxdı. Dedi:

– Əyə, oğlan, qiymaram, yoxsa səni burda o qədər döydürərəm dünyanı dəyişərsən. Ancax bu gecə mənim qonağımsan.

Bəli, Xətaya xanım Valehi bir dəbdəbəynən daldey yollarınan imarətgahlarına gətirdi. Aşix Valeh, sənin günün güzaranın xoş keçsin. Sənin işin avand olsun. Sora da Valehə dedi:

– Sizin yerlərdə belə gözəllər varmı?

– Ay xanım, hər yerin öz torpağı, öz yetirdiyi meyvələr var. Hər yerin öz gözəlliyi var, yanı dünya bir sizinlə döyül.

– Ay Valeh, mənim babam Məsum Əfəndi böyük bir alimdi. Ancax sənin bu gecə burda qalmağın üçün gərək mən onnan ixtiyar alam. Allah eliyə onun könluna xoş sədalar salıf səni mənle əbədilik eliyə.

Valeh anladı ki, bu qız nə demək istiyir. Ancaq Xətaya xanım Valehdən ayrıldı gəlif babasının yanına:

– Babeyı mehriban, salamı əleykim.

– Və əleykim salam.

– Babeyi, mehriban, bir uşaq tapmışıq, saz dınqıldader, saz çaler. Bu geje qızdar yığılıf ona qulaq asmax isdirik.

– Bu nətəri uşağdı, haralıdı?

– Ay baba, deyir ki, Qarabağdan gəlif.

– Ay qızım, Qarabağdan buraya uşağ gəlməz, neçə yaşı var?

– Ay baba, olar da on üç, on dörd yaşı.

– Yox ay bala, elə uşağ əlnə saz götürüf çölə çıxmaz, yanı bir iyirmi yaşı varmı?

– Ay baba, nə bilim olar da bir on doqquz, on səkkiz.

– Yox, qızım, bu yaşda uşağ çölə çıxmaz yəqin ki, onun bir xeyli yaşı var. Mən bir onla görüşüm, görüm kimdi, nə məqsədnən gəlif. Əyər xoşuma gəlsə, ixtiyar verərəm burda qalar. Əyər gəlməsə, sən bilərsən ki, mənim xəsiyyətimi.

– Ay baba, sən neynirsən cavan uşaxdı, nəynə lazımdı.

– Cavan uşağdı, mən onnan mütləq görüşməliyəm.

Bəli, Məsim Əfəndi abasını çiyinə salıf, təsbəhini əlinə alıf, gəlif hardakı Valeh əyləşif, o otağın qarısını döyüf açdı. Gördü kü,

bah, bir iyirmi beş yaşında gözəl bir toxdamış bir gənc; üzünnən-gözünnən nur yağər.

– Oğlum, salamın əleykim.

– Əleykə salam, baba.

– Oğul, bizim diyara xoş gəlifsən.

– Babayı-mehriban, çox sağ ol.

– Oğul, mənzilin, məkanın hardadı?

– Atayı-mehriban, kandan məkana.

– Oğul, kan haradı, məkan haradı?

– Kan ana bətniydi gəlmişəm; məkan, o dünyadı; gederəm.

– Ey vallah, oğul, mənzilin haraydı bu gün?

– Babayı – mehriban, Dərbəndə Zərniyar xanım hüzuruna dəvət eləyif. Zərniyar xanım xeyli aşıxlar bağlayıfdı, mən gedif oları xilas etməliyəm.

– Hə oğul, mən bilirəm, eşitmişəm Zərniyar xanım otuz doqquz aşıx bağlayıf, qırxıncını gözdüyür.

– Gedif oların qanına bais olma, oğul, cavan oğlansan, olar da yazıxdı, sən də.

– Baba, mən hökmən getməliyəm.

– Onda aşıx Valeh, bu şərtlə sən gedərsən, mən səni bu gecə sınaxdan keçirərəm. Əyər orya qəbliyətin olsa, inşallah mən səni burdan yola salaram gedərsən.

– Baba, necə?

Dedi:

– Oğul, mən sözüümü saznan deyə bilərəm. Ancaq mən dediyim sözdərə sən saznan cavab verməlisən.

– Baba, buyur nə demək istəyirsən?

– Oğul, indi məni yaxşı dinlə.

Kəndinə güvənib şairəm deyən,

Sözlərimin qabağında döz indi.

Diksinmə, çəkinmə, qısqanma, qorxma,

Al sualım, ver cavabım tez indi.

– Babeyi-mehriban, gözəl sözdər buyurdunuz.

– Ey vallah, oğul, indi bir təcnis çalif bu təcnis havasında maa cavaf verə bilərsənmi?

– Baba, uşaqlıqda öyrəndiyim təcnislərdən birini sənə cavab verərəm.

Valeh götürdü görək neçə dedi, sizə can sağlığı, inşallah:

Bilseydik mahalı bəndə salıbsan,
Ey vallah gəlməzdik bura biz indi.
Diksinməyəm, qısqaqmaram, qorxmaram,
Əyər olsa, o zavaldan yüz indi.

– Oğul, eyvallah oğul, indi bir balanca ayağımı bərk eliyəjəm:

O, kim idi gətirdi hər aya qurban,
O, kimiydi doğdu bir neçə oğlan?
Kim kimi öldürdü, etdi nahaq qan,
Nə səbəbdən aralıqda gəzindi.

– Babeyi-mehriban, qoy bir az fikirrəşəm.

– Yox, oğul, aşığa fikirləşməyə ixdiyar yoxdu, gərək bədahətdən qarşı-qarşıya düz deyəsən.

– Onda, babacan, qulağ as:

Cəbrayıl gətirdi ülfətə qurban,
Həvvə ana doğdu yüz səksən oğlan.
Həbil Qəbili öldürdü, etdi nahaq qan,
Adəm verməmişdi ona qız indi.

Məsim Əfəndi dedi:

– Oğul, ey vallah, görürəm dərrakan, savadın var, bala. İndi əyağımı bir az də dərinə basacam.

– Baba, ixtiyar sənindi, torpağ qüvvətli olar.

Aldı Məsim Əfəndi:

O kimdi ki, əlləri var neçə min?
Hər əlində barmağları neçə min?
Hər barmağda qələm çalər neçə min?
Onu bilən kəsə yoxdu söz indi.

– Bəyim, qulağ as:

Cəhənnəm maliki əli yeddi min,
Hər əlində barmağları yeddi min.

Hər barmağda qələm çalır yeddi min,
Onu nə siz görün, nə də biz indi.

– Oğul, indi lap möhkəm damarından tutacam. Ona cavaf versən sənə söz yoxdu. Buyur, Əfəndim, buyur:

Kim idi neçə rükət namazın qıldı?
Neçə il orada xidmətdə qaldı?
Neçə min məlakə piş xidmət oldu,
Axırında danışmadı düz indi?

– Baba, baba, məni elə qorxutdun, dedim indi çətin sual verəjəhsən, ancax onun cavabı belədi.

İblisdi, neçə il hey namaz qıldı,
Səksən il orada xidmətdə durdu.
Səksən min mələyə xidmətkar oldu,
Oldu şeytan, danışmadı düz indi.

Götürdü Məsum Əfəndi, sözün möhürbəndini:

Məsum Əfəndiyə, sahibə qüdrət,
Harada danışdı neçə min xəlvət.
Haraydı verdilər yüz cürə zinyət,
Onu bilən aşığa yoxdu söz indi.

Aşığ Valeh belə hərrəndi:

– Ay baba, onu məktəbdə oxuyan, əlifbanı yeni öyrənən şagirdlər də biler. Bu nə söz idi sən maa dedin, al cavabını:

Valehəm, Məhəmməd sahibi qüdrət,
Meraqda danışdı min kəlmə xəlvət.
O beyşitdi orya verirlər zinyət,
İnşallah görərik bir gün biz indi.

Söz cavafı tamam oldu.

– Oğul, eyvaallah. Mənzilinə-məkanına uğurlar olsun. Sən indi Zərniyar xanımın hüzuruna gedə bilərsən; çünki mən sənnən arxayınam.

– Baba, bir neçə sual mən verim sən cavab ver.

– Yox, yox, oğul, mənim onlux halım yoxdu, – deyif Məsim Əfəndi eşiyə çıxdı, necə deyərlər ev qaldı eyliyə, həm yeyə, həm səhriyə. Cavan-cühül doldular Valehin başına. Oxu ha oxu, çal ha

çal. Savaxlarınız xeyrliyə açılısın, inşallah. Sabah açıldı, Xətayə xanım nə eylədi, nə qədər yalvardı Valehi yola gətirə bilmədi ki, bilmədi. Valeh səhər tezdən qalxıf Məsum Əfəndiyə görüşüf hallaşif xeyir-dua isdiyif atına əyləşdi. Günə bir mənzil, teyyimənəzzil yola tüşdü. Gəl hə gəl, Dağısın vilayətinə Zambur çayının qırağına gəlif çatdı.

Zamanə belə gətirif, buluddar hər yeri alıf, yağışın əlinnən bir yerə daldalanmax mümkün döyül. Göydən elə bilirsen ki, leysan yağər. Zambur çayı o qədər qalxıf ki, nə o taya, nə bu taya keçmək mümkündü. Bir çovandı, qavağında olar filan qədər qoyun; sürüynən çayın o tayında qalif mat-məhəttəldi. Bu taya keçə bilmer. Aşix gəlif çayın qırağınnan enən vaxtı ordan biri dedi: ayə aşix, dedi sənin sazının sehri, sənin sözyün kəsəri bu çayı, daşqını əyləsə mən də o taya keçərəm, sənin yolunda bir qurban kəsərəm.

Valeh dedi:

– Qardaş, ümüdünü Allahdan üzmə, inşallah diliyərik Allah-tala bizim səsimizi eşidər.

– Ay qardaş, Allah sənin səsini eşidif o suyu saxlasa, vallah mən bilirəm sənə nə hörmət edijəm.

Onatan aldı Aşix Valeh görək nə dedi, Zambur çayına.

Zambur çayı, hərdən-hərdən qalxırsan,
Gəlif sənnən nə dövrənlər keçifdi?
Küllü Dağıstanın seyrəngahısan,
Nə əyyamlar, nə zamanlar keçifdi?

Tanrım əmr eylədi sizə də mədəm,
Bir dürrdən oldunuz siz də sərəncam.
Allah tərəfkəri, ismi Qəşəmşəm,
A çay, səndən pəhləvanlar keçifdi.

Bu dünyada həsrət qaldım beş günə,
Fələk təlan saldı ömrüm köşkünə.
Adı bəlli Məhəmmədin eşqinə,
Valeh kimi çox cavanlar keçifdi.

Elə bil Allahdan elə əmr olundu, çay iki yerə ayrıldı, ortadan quru bir yer açıldı. Çovanın özü də mat-məhəttəl qalif sürücünü fişqırıxlıyıf o taya keçirdi. Valehin əlinə-ayağına düşdü. Sən nə kərə idin, nə idin bir əyləş görüm, bir aqlım başıma gəlsin, sənə söhbət eliyəjəm, inşaallah.

Bəli, axşam oldu. Çovan Valehin atını rahlıyıf bir də bir erkək kəsif Valehə hörmət eləməkdə olsun. Baxanda gördü ki, bu tərəfdən bir neçə zəvvarlar gəldilər.

– Ay çovan qardaş, biz Allah qonağıyıf, isdanmışıq Kərbəladan gəlmişik. Allaha inamın varsa, bizi qəbul elə.

Valeh dedi:

– Buları qonağ elə.

Zəvvarları qonağ aldılar. Valehin sazını görəndə bular birtəhər baxdı Valehə.

– Qardaş, niyə belə baxırsız maa?

– Nə bilim, aşıx tayfasınız elə.

– Nolar, aşıx da sizin eldən döyülmü?

– Yox, oğul, bizim aşıxnan işimiz yoxdu.

– Sən də buralar adamına oxşamersan, de görək hardan gəlif, harya gedersən?

– Onda mən sizdən bir neçə söz xəbar alem.

Burda Valeh görək bulara nə dedi:

Qarabağdan yol başdadım,
Mülki Şirvana mən gəldim.
Məcnun tək düşdüm səhraya,
Dəli-divanə mən gəldim.

Şamaxı şəhrinə yetdim,
Əcayib seyirrər etdim.
Daşkəsən gədiyim ötdüm,
Say ki, rizvana mən gəldim.

Mən aşıqəm Zərniyara,
Sığındım Pərvərdiyara.

Canımı saldı oddara,
Misli-pərvanə mən gəldim.

Valeh bulara bir xeylax suallar verəndən sora zəvvarlar gördülər Valeh həqqətən haqq aşığıdı. Valehnən ünsiyyətə başlayıf bir yerdə çörək yedilər. Savaxlarımız xeyrə açılısın, savax açılan kimi çovan qalxdı. Dedi:

– Valeh qardaş, sən yol üsdəsən. Gedəjəsən.

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Sənin atın qaler burda, mən saa elə bir at verəjəm ki, sən hası dağın üsdünnən, hası daşın üsdündən addasan inşallah o səni muradına çatdıracax.

Bir köhlən at gətirif bağısladı Valehə. Fikirrəşdi ki, bu oğlan canlara dəyən oğlandı. Xatırını qırmaıf yəhərini də atın belinə qoydu. Valeh yola düşməyində olsun, sizə də Allah tala can sağlığı versin. Bəli, ustaddarın dediyinə görə Valeh dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi köhlən atını capdırdıf gəlif Dərbəndə çatdı. Dərbəndə çatan vaxtı qarşısına gələnnərdən Zərniyar xanım harda olduğunu öyrənif bir məqama çatdı ki, bir dəstə oğlan uşaxları yolda oynuyullar. Uşaxlara salam verdi, əleyk aldı, uşaxlardan soruşdu:

– Ay uşaxlar, Zərniyar xanımın imarəti hardadı?

Dedilər:

– Zərniyarın bağının üstünə gəlifsən. Zərniyar xanım elə bu saat başında bir neçə qız bax orda gəzinti eliyir. Gülnən, çiçəknən məşğuldu.

Valeh, bağın hasarının böyrünə gələndə gördü ki, bah, şükür sənin qədərinə, ala gözlü türk balaları bir-birinə naz eliyə-eliyə, bir-birinə qəmzə eliyə-eliyə bağda gəzellər. Ancax buların arasında bir nazəndə xanım hamıdan seçilər. Valeh öz-özünə dedi, vallah Zərniyar bu olajax, budu. Sazını köynəyinnən çıxardıf hasarın bu tayınan görək, o tayına qızdara doğru nə deyir, biz deyək, siz şad olun.

Aldı Aşix Valeh:

Ey havalı gəştə çıxan nazənin,
Gəşt eləyif nə havalı gəzirsən?
Neçə aşıqları bəndə salıfsan,
Götürüfsən nə babalı, gəzirsən?

Bəli, Zərniyar Valehin məktubunu alannan sora gözü ayda-
quşdaydı. Gördü ki, bu tərəfdən aşiq səsi gəldi.

– Ay qızdar, ay qızdar, mənim o sazımı burya gətirin.

Yüydülər Zərniyar xanımın sazını gətdilər. Sinəsi üstə qoy-
du. Çanax yumru, sinə yumru bir-birini qəbul eləmədi. O qızdarın
birinə dedi:

– Ağuz, çiyinini bu sazın altınnan ver göröm bu nə deyir.

Aldı görək Valehə nə cavab verir.

Bahar əyyamıdı, hicran çağıdı,
Gəşt eləyif bu bağçanı gəzirəm.
Otuz doqquz aşığı bənd eləmişəm,
Axtareram haqq divanı gəzirəm.

Çünkü hər əlinə saz alıf meydana atılıf xalxın başını qatan-
narı, sənəti öldürənləri bir-birinnən ayırd elif oları seçirəm, Zər-
niyar xanım bu məqamı deyirdi. Ancaq aşix Valeh bunu bürüzə
verməyif öz fikirini belə dedi:

Bu dünya dediyin bir bivəfadı,
Onun tək əlacı zövqü-səfadı.
Haydı, yarsız gəzmək sənə cəfadı,
Eləyirsən nə xəyalı, gəzirsən?

Zərniyar xanım başdadı Valeh hədə-qorxu gəlməyə görək
nə deyir.

Xaliqi-ləmyəzəl, Vahidi-yektay,
Bir kamal qüdrətdən verif mənə pay.
Bu məkanda aşiq olmaz mənə tay,
O İrani, o Turanı gəzirəm.

Yenə götürdü Aşix Valeh görək nə dedi?

Valeh kimi gəzmə ahu-zarınan,
Ülfət elə bir vəfalı yarınan.
Qonuş bir münasib xiridarınan,

Şüx tərլansan, çox havalı gəzirsən.

Zərniyar xanım Valehin bu sözünən daha da qəzəfləndi, başdadı Valehə hədə-qorxu gəlməyə:

Saldırram boynuna zəncirdən kəmənd,

Tikdirrəm başınnan münarə bülənd.

Adım Zərniyardı, məkanım Dərbənd,

Valeh kimi növcəvanı gəzirəm.

Bəli, söz cavabı tamam olan kimi Valeh durmadı atını tərptədi. Məsum Əfəndinin tapşırığı yadına tüşdü: Məsum Əfəndi demişdi ki, burdan gedəndə mənəim salamımı Süleyman xana yetirərsən, özünə də deyərsən ki, mənə Məsum Əfəndi göndərif. Mənəim xətrim üçün səni hümayəsində saxlıyar, inşallah. Valeh elə də eliyif, atını sürüf Süleyman xanın iqamətğahına gəldi. Ona Məsim Əfəndidən salam yetirdi. Məsum Əfəndinin söylədiklərini Süleyman xana çatdırdı. Süleyman xan dedi:

– Oğul, əgər mərifətədi aşığsansa, mərifətədi sənətkarsansa heş kimin sifərişi lazım gəlmer. Mən özüm səni himayəmdə saxlayaram. İnşallah, bu gejë sənin mərifətini görərəm onnan sora biz danışarix.

Valeh Süleyman xanın iqamətğahında qalmaqda olsun, sizə kimmən deyim Zərniyar xanımmən.

Zərniyar xanım yanında öznün qarabaşlarını deyək, rəfiqələrimi deyək özündən gözəl qızdar var idi. Bunların birisi Valehi görən kimi aşıq oldu. Götürüf kağız yazıf Valehə ki, Allah tala sənə mənəim qismətimi bir-birinə nəşib eləyər. Buna görə xahiş eliyrəm, mən tərəfə nəzər salasan, kağızı da büküf saçının arasına qoydu ki, görən olmasın, ələ keçməsin.

Zərniyar xanım rəfiqələrinə dedi:

– Qızdar, Valehin gücünü yoxlamaq lazımdı, ona görə də bu gecə mütləq biz onun məclisində olmalıyix.

Sözü bir yerə qoyuf, Süleyman xanın evinə gəldilər. Qızdar aşıx Valehin məclisinə varid oldular. Ancax bir az saymazyana xəlvəti oturdular ki, aşığ Valeh buları çox izdəməsin, çox görməsin. Oydu ki, aşığ Valeh gözünün altıynan baxan vaxtı gördü ki,

bu gül bağçada gördüyü qızdarın bütün nişanəsi burdadı. Dedi, vallahi bular həməən qızdardı. Amma qızdardan birinin gözü Valehin üzünən çəkilmərdi. Bir gözünü yana tutuf bir də başını aşağı salıf belə görün vaxtı Valeh sazın zilini zil, bəmini bəm eyləyif götürüf görək nə dedi? Biz deyək siz şad olasız, inşallah:

Zülümətdən bir cüt gözəl şəms olub.

Yayınıf ələmdən üzün bürüyüb.

Biri öz yerində bərqərar oluf,

Biri fəhmələnif üzün bürüyüb.

Söz cavabı yetirən kimi qızdar başdadılar o yana, bu yana döküməyə ki, vallahi burda bir iş var, aşix bizim gəldiyimizi hiss eliyif. Nətər eliyək aşix bizim gəldiyimizi hiss eləməsin. Onatan aşix gözü çox sərraf olar. Götürüf görək burda daha nə deyir.

Sevdiyim zülfünə ləkə bağlamış,

Döşündə çərpazı ləkə bağlamış.

Pünhan namə yazıb ləkə bağlamış,

Tökülüf gərdanda üzün bürümüş.

Həməən məktuvu yazan qız elə dik sıçradı ki, ə zalım oğlu zalım, bu münəccimdi, bu nədi, görücüdü, bu işi nədən bildi, nədən başa düşdü, ömüz yıxıldı. Dedi:

– Zərniyar xanım, bu oğlana sən heşnə eliyə bilmiyəsən.

Zərniyar dedi:

– Ay qız, onu Allah bilər.

Götürdü görək Valeh:

Valeh dərd əlinnən buraqa²⁷ minmiş,

Seyraqub arada bulağa enmiş.

Basıf səng üstündən bulağa minmiş,

Yayılib gərdəndə üzün bürüyüb.

Qızdar mat-mətəl qaldılar. Bəli, Zərniyar xanım Valehin oxuduğunu, Valehin ləmsini, Valehin biliyini bir az başa düşdü ki, Valeh bu bağladığım aşiglərin tayı döyül. Valeh bir tərənəmz daşdı. Ona görə Zərniyar məclisi tərək elədi.

²⁷ Buraq – Məhəmməd peyğəmbərin atının adıdır.

Savaxlarınız xeyirliyə açılısın, savax açıldı. Süleyman Əfəndi dedi ki, oğul Valeh, hərəmən bir Dəmirqapı Dərbəndi seyr elə, gəz, köhnə keçmişlərimizin işinən tanış ol. Savax inşaallah Zərniyar xanımlan görüşəcəksən. Valeh gəzdi, dolandı. Valeh həriya gedersə, Valehi Zərniyarın fikri çəker. Hansı bağdakı Zərniyarı görmüşdü orya gəldi, gördü daha o çoxlu qızdar yoxdu, üç nəfərdi. Axşam bunun məclisinə gələn qızdardı oturuf bir-biriynən söhbət eliyellər. Valeh bulara fikir vermiyif ayrıldı.

Savaxlarınız xeyirliyə açılısın. Savax açılan kimi car çəkдилər ki, bu gün Zərniyar xanımlaşx Valehnən görüşəcəkm. Valeh Zərniyar xanımlın iqamətgahına gələndə bağdan yolu düşdü. Bağda həmənl üç nəfər qızdarı gənə oturan gördü. Bulara fikir vermiyif məclisə gələnl vaxtı gördü ki, Xanzadə məclisi açılıf, vallahi, otuz doqquz aşx düzülüf qatarmən. Bulara qulaq asajaxlar. Ancax Valeh gözünün altınlan Səməndi görən kimi qızışdı. Səmənd başını aşığı saldı. Dərbəndin valisi Süleyman xan dedi ki, aşx Valeh, bir məclisi başdamağdan ötrü bir söz oxu, biz də dinləyəkm. Aldı görək Valeh burda nə deyir:

Bu gün üç gözəl rast gəldi mana,
Üçü də bir elli, bir məkannıdı.
Birinnən üzbəüz duruf danışdım,
Birinin xoş üzü xal nişannıdı.

– Ə, aşx, gözəl dərdindən yıxılın sizi. Elə bu aşxların dərdi gözəllərdimi?

– Bəli, bizi Allah-tala gözəllikdən ötrü yaradıf, bəyim, – dedi:

Biri gözəllikdə Yusifə taydı,
Birinin qaşları qurulu yaydı.
Biri on dörd günlük doğulmuş aydı,
Bunlar çox gözəldi, xoş nişanlıdı.

Aldı birini də görək.

Valeh dərd əlinnən qərqu oldu ala,
Birinin əlində bir dəstə lala.
Biri fəhmələnlif olub nişalə,
Biri çox tavardı, şölə şanlıdı.

Söz cavabı tamam oldu. Valeh xalxa baş əydi. Bu yannan Süleyman xan elan elədi, ay camaat, burda məqsəd böyükdü. Zərniyar xanımın çağırışıynan aşıq Valeh Qarabağdan gəlif. Otuz doqquz aşığın yaşayif yaşamaması Valehdən asılıdı. Ona görə aşıq Valehə alqışdar eliyək ki, otuz doqquz aşığın qanı tökülməsin. Çünki Zərniyar xanım and içif, əhdi-peyman eləyif hökümət qarşısında deyif ki, bu biliksiz, savadsız, özünü irəli soxan, puldan ötrü, qazancdan ötrü sənəti batıranların hamısının adını batırmax istiyir. Əgər aşıx Valehi də bağlasa, qırxının da boynunu vurduracax.

– İndi sözü verək Zərniyar xanıma.

Zərniyar xanım yeddi qədəm Valehə doğru gəldi. Dedi:

– Oğlan, sən bil və agah ol, sənin qarşında alim əyləşif. Burdakı xalxı mən burya yığmışam. Burda alimlər, abiddər, hafizlər oturuflar. Burda hər bir mənəni qanıllar, anlıyıllar. Sözüne düzən, fikrinə düzənlik ver. Mən nə desəm onun cavabını düz ver. Düz verməsən, sənin işin xarəfdi.

Valeh dedi:

– Xanım, arxayın ola bilərsən, de gəlsin. Mən dinliyərim səni.

Bu vaxt Zərniyar xanım əlini telli sazına aparıf görək “Qaraçı” qaydasında necə deyir. Biz deyək, siz şad olun:

Qarabağdan “dud” eləyif gəlifsən,
Aləm bilir mən əlayam, sən nəsən?!
Özün öz əlinlə yıxdın evini,
Burda sənə bir bəlayam, sən nəsən?!

Valeh gözdərini belə qaldırdı dedi, xanımın dediyi elə buymuş yanı? Bu, məni bəyənmədi. Götürüf görək ona neyə cavaf verəjək:

Qarabağdan “dud” eləyif gəlmişəm,
Aləm bilir mən yek tayam, sən nəsən?!
Bir şanlı ustaddan dərşim almışam,
Eşq içində dolu payam, sən nəsən?!

Zərniyar gördü ki, oğlan yaman dirənişif sözünün üstündə. Heç özünü sındırmadı. Dedi:

– Oğlan, indi bir az kotanı dərindənə bağliyajam.

Dedi:

– Xanım, özün bilərsən, çoxlarını salmışam xaki-turaba.
Sualımnan aciz qaldın cavaba,
Mən səni salaram xaki-turaba.
Yaqın bil ki, boy vermərəm xuraba,
Eşq içində bir dəryayam, sən nəsən?

Valeh gözünün altından xanımın boyna, buxununa, qamətinə fikir verir, deyir görən Allah tala bunu yaradanda işi-güjü yoxmuş, xalqın canına belə azarlar yaradarmış?! Zərniyar xanım gördü ki, Valeh burada ilişdi. Götürüf Valeh görək nə dedi:

Çox sənin kimisini al eyeləmişəm,
Alıfnan özümə mal eyeləmişəm.
Dəryalar dibinnən yol eyeləmişəm,
Mərifətdə mən Musayam, sən nəsən?!

Zərniyar dedi:

– Oğlan, gör sənin xəyalınnan nələr keçir! Hələ məni belə hədələyən anasınnan doğulmuyuf.

Aşxıqlar qaqıladaşdılar, gülüşdülər Zərniyar xanıma çox yer elədi bu söz. Onatan aldı Zərniyar xanım görək nə dedi:

Səni də əcəlin gətirif bura,
Kimin var dərdinə eləsin çara.
Zərniyar dönüfdü əsnəmiş nəyə,
Meydan üsdə mən köməyəm, sən nəsən?!

Valeh dedi:

– Dinlə, xanım, ajiğin tutmasın, səbr elə gör nə deyirəm!

Usdadım Səməddi, sakini-Abdal,
Əyər onu görsən sən olarsan lal.
Valehə heç kimsə olammaz misal,
Ürcəh oldun-mən ustayam, sən nəsən?!

Səmədin adını çəkəndə Zərniyar xanımı bir quğuldama tutdu. Dedi ki, o elə bilikli usdad idi, niyə mənim tələmə düşdü. Boynuna kündə, ayağına zəncir saldım. Valeh dedi:

– Xanım, mən bu Səməndi demirəm, dillərdə dasdan olan Səmənd var. O, hələ burya gəlmiyif, sənin ondan xavarın yoxdu.

Bəli camahat, yerbə-yerdən Valehə “afərin” dedilər. Zərniyara da “sağ ol” dedilər. Eyvallah belə kamallı qız, gözəl qız belə şirin sözdər oxuyur. Qarşısındakı ər kişiyi az qaler dizə gətirsin. Hər kəsin tərəfləri var. Ancaq Valehin tərəfi Süleyman xandı. Camahat bu görüşə ayıl-mayıll oluf, hamı qulax kəsilib, milçək uçsa, səs çıxmaz. Götürür Zərniyar:

Məndən salam olsun aşix Valehə,
Əyər aşix isən, gəl eyləyək cəng.
Görək ki, kim kimi verir zavala,
Kim kimin əlində olur dili təng.

Yanı bu söz çaşdırması sözün quruluşu insanı çaşdırir. Zərniyar gözünün altıynan baxdı ki, görün Valehin rəngi-rufu nətərdi. Valeh dedi:

– Xanım, qulağ as:

Al cavabın deyim, Zərniyar xanım,
Mənəm aşixlarda tərpenməz bir səng²⁸.
Zərrəcə yerimnən tərpedə bilməz,
Yığılsa, Rum, Qeysər ta Hindi-Firəng.

Aşix Valeh heç özünü pozmayıf şax dayanıf ortada nər kimi durdu. Zərnigar xanım gənə götürdü görək neyə dedi:

Mən qoymaram sən çatasan yarına,
Bir təpik gələm burcu-barına.
Çökər zil qaranlıq rüzgarına,
Aşıqlar başıyam mənəndi-peşəng.

Valeh dedi:

Qurban olum sənin kimi məsdana,
Zərbiylə söyləmə, danış miyana.
Kəllə görək bu meydanda dayana,
Aslan davasına tab etməz pələng.

Zərniyar xanımi od götürmədimi? Götürdü yenə də tərəfinnən ərz eliyək, siz sağ olun:

Gətirif səni də meydanə əcəl,
Çəkərsən əlimnən yüz cəngi-cədəl.

²⁸ Səng – daş.

Zərniyaram, yenə meydanıma gəl,
İrəngi-ruhunu eyləyim əhəng.

Valeh o tərəfə tərpendi, bu tərəfə tərpendi xeyli özünü naza qoydu ki, guya Valeh heç nə bilmir. Əmbə gördü kü, Zərniyar doğurdan da qəvliyətlə, ləyaqətli, layixli həm şairə, həm gözəl, həm bir mərifətli qadıncı. Dedi, gəl bunun xatırına dəymə, buna gözəl yumuşaq-yumuşaq cavab ver. Aldı görək nə dedi.

Mərd gözəlsən doğub səni mərd anə,
Sən zənansan mənəm iyid, mərdanə.
Valehəm, sinəmi qoydum nişana,
Atsın yüz kamandar min xeyli xədəng.

Bəli, söz cavabı tamamı oldu. Süleyman xan Valehə dedi:

– Sazını bağla, oğul!

Valeh sazı köynəyə keçirdi.

– Oğul, gedək.

Həmən bu gecə sabahatan Valeh narə çəkdi. Süleyman xanın öyündə qulaq asdılar. Valehin hərəkətinə çox şad olan Süleyman xan dedi:

– Oğul, indi səhər açılıf, gedək sən Zərniyaran görüşə bilərsən.

Zərniyar xanım əmr verib xanlar, bəylər irəlində olan adamlar ağ saqqallar, qara saqqallar, alimlər, axunddar yığılıflar məclisə. Otuz doqquz aşx da hamısı ayağı zincirli gəlif meydanın böyrünə düzöldülər. Zərniyar dedi:

– Aşxlar, siz də öyrənin, siz də başa düşün elm, savad nə deməkdi. Ancax bu gün mən Aşığ Valehi lap dərin-dərin bir imtana çəkəjəm.

Götürür burda görək Zərniyar xanım nə deyəcək, biz deyək, siz şad olun.

Bizdən salam olsun Aşıq Valehə,
Əvvəl nə şey xəlq elədi sübhani?
Neçə şeydi ondan oldu aşıkar,
Yaratdı ülfəti, namı-nişanı?

Söz növbəsi keçdi Aşiq Valehə. Valeh o tərəf, bu tərəfə boy-
lanıf, bir qurtum qəlyan vurdu. Zərniyar xanımın gül camalına
nəzər yetirdi. Dedi:

– Ay Zərniyar xanım, bu uşax-muşax suallarınla məni niyə
qısnıyorsan? Al cavabın, ver sualın.

Mənnən salam olsun Zərniyar xanım,
Əzzəl bir dürr xəlq elədi sübhanı.
Cəmi aləm onnan oldu aşıkar,
Yazıldı sifəti, namı-nişanı.

Zərniyar xanım çox pərişan oldu. Həm də sevindi. Ürəyində
Valehin kamalına “əhsən “ söylədi. Dedi:

– Valeh, indi kotanı laf dərinnən bağlıyjam, ver cavabın:

Söylə görüm, nədi yerin əsası,
Nə üstündə qərar tutuf durası?
Neçə ildi yernən göyün arası,
Nədən xəlq etdilər həfti əsmanı?²⁹

Valeh xeyli fikirə daldı. Gözünü məclisə dikdi. Məclis əhli
elə sandılar ki, Valeh dayandı. Valeh sazının barmaq simlərini
düzəldif sözünə davam elədi:

Eşit, bir balıxdı yerin əsası,
Gav³⁰ üstündə qərar tutuf durası.
Səksən min ildi yerlə göyün arası,
Nurdan xəlq etdilər həfti asmanı.

Zərniyar xanım piyala gözlərini Süleyman xanın üzünə yönəl-
dif, razılıx əlamətiynən sözünə davam elədi. Aldı görək nə dedi:

O kimdi ki, kimnən qorxuban qaşdı,
Neçə il orada xaba uğraşdı?
O kim idi onlar ilə qarşadı,
Adları nə idi, eylə bəyanı?

Valeh qımışdı, güldü. Otuz doqquz məhbusun üzünə baxıf
gülümsədi. Dedi:

– Qardaşlar, cavaf verim, ya yox?

²⁹ Həfti əsman – yeddi qat göy.

³⁰ Gav – öküz

Məhbəsdar “ura” çəkdiilər, dedilər, Valeh, hünər sənindi.
Valeh götürdü görək neyə dedi?

Dağ Yunus Tanrıdan qorxuban qaşdı,
Yüz səksən il orda xaba uğraşdı.
Qəmər idi, onlar ilə qarışdı,
Əshabikəf idi, ismi bəyanı.

Zərnigar sözün möhürbəndini götürüf görək nə dedi:

Zərnigaram, bilməm nədi sanını,
O, kim idi yumadılar qanını.
O kimdi ki, alar özü-öz canını,
O kim idi, öldü, dirildi canı.

Götürdü görək Valeh neyə cavaf verdi.

Valehəm, bilmirəm ulduz sanını,
Ərənlərin yumadılar qanını.
Əzrail alacaq özü-öz canını,
O, Cərcişdi³¹ öldü, dirildi canı.

Zərniyar əyağa qalxıf Valehin əllərini möhkəm sıxdı:

– Aşix Valeh, bu gündən səni mən usdad sayıram - dedi.

– Xanım, usdad saymağına bir şey demirəm. Dəyirmançı dəni
üydüf qurtarannan sora şahat alır. Necəsən, bu şərtə əməl
eliyərəsənmi?

– Valeh, kef sizindi.

Ancaq Süleyman xan qoymadı Valehi başqa yerə getməyə. Bu
gecəni öz öyündə keçirdir. Məclis apardı, məclis qurdu aşığ
Valehə, böyük hörmət elədi.

Savaxlarınız həmişə xeyirliyə açılın. Savax açılan kimi
Valeh Zərniyarın iqamətgahına gəlif dərğahının qarşısında gördü
ki, böyük izdiham quruluş, məclis həmişəkindən də böyükdü. Bu
gün çünki aşığ Valeh Zərniyarı imtahana çəkirdi. Ona görə də
Valeh düşündü kü, qadın xaylağıdı buna yumşax suallar vermək
lazımdı. Öz-özünə düşündü, neyə eləyim? Gənə dedi yox, aslanın
erkəyi, dişisi olmaz, bir az özümü bərkitsəm yaxşıdı.

³¹ Cərciş – peyğəmbərdir.

Bizdən salam olsun, Zərniyar xanım,
Əzəlki mətləbin, kamın neyədi?
Nə ilə kamilsən, nə ilə naqış,
Mürdə-zində³² sərəncamın neyədi?

Zərniyar xanım piyalə gözlərini, ox kipriklərini Valehin sifətinə doğru çevirif bir balaca qımışdı. Dedi:

– Ay Valeh, mən də elə bildim bir söz deyəcəksən. Məni bu xalqın içində utandırmaqımı isdiyirsən, qulax as, keçif, utanmax vaxtı dəyil:

Al cavabın, deyim, ay aşığ Valeh,
Əzəlki mətləbim kamım ikidi.
Ədəbli kamildi, ədəbsiz naqış,
Mürdə-zində sərəncamım ikidi.

Valeh dedi:

O nədi ki, batinində nazirdi,
O nədi ki, vücudunda hazırıdı,
O nədi ki, şəbü-zildə zahirdi,
Bundan artıq sənin camın neçədi?

Zərniyar xanım bir ağsaqqalın üzünə baxdı, bir o yana, bir bu yana baxdı dedi:

– Ə, zalım oğlu, mənim burda həyamı niyə tökürsən? Götürüf, dedi, utanmaxdan keçib.

Bir Allahdı, batinində nazirdi,
O, uşaqdı, vücudumda hazırıdı.
Dörd kitabdı, şəbu-zildə³³ zahirdi,
Bundan artıq dolu camım ikidi.

– Ey valah, Zərniyar xanım, ey vallah!

Götürdü görək Aşix Valeh daha nə soruşdu:

Bir əliflə bir dal neylər söyləyin,
Valehəm bağrımın başın teyləyin.
Tökün kitabları hesab eyləyin,
O nədi ki, demək olmaz-ikidi.

³² Mürdə-zində – ölü-dir.

³³ Şəbü-zil – qaranlıq gecə.

Zərniyar xanım dedi:

– Valeh, məni elə qorxudmuşdun ki, dedim görəsən bu nə deyəcəm mən aç bilməyəjəm, ancaq qulaq as.

Zərniyar sözünü açığ söyləyər,
Yüz min naşı bir kamilə neyniyər?
Bir əliflə bir dal, bir ad eyliyər,
O Allahdı demək olmaz ikidi.

– Ey vallah xanım, ey vallah.

Valeh düşündü, fikirrəşdi, ilahi, mən indi Zərniyara nə deyim ki, cavaf verə bilməsin? Nə var idi Zərniyar hamsın tapa bildi, cavaf verdi. Gəl bu yazıqların qanına bais olma burdan gizlincə aralan, səni heç kəs görməsin. Valeh sazı götürüf bir tərəfə qoyuf abidəst almaq adınan darvazadan eşiyə çıxdı. Zərniyarın bu hünərini alqışdadılar. Valeh fikirləşə-fikirləşə qaldı, mən nə edim, ey ilahi, belə baxanda gördü ki, bir şeytandı dırmaşif otun üstə çıxeyr. Baxanda gördü ki, ə, şeytan yeddi qatdı, özü də sümükdəndi. İçərisində də bir iblis yaterdi. Tez bunu götürüf dəsmalına büküf geri qayıtdı.

– Xanım, hazırsanmı?

– Hazıram.

Dedi ki, indi ikinci sualımı deyəcəm. Açdın-açdın, açmadın onda biz sənnən gərək xüdafisləşək.

– İnşallah açarım.

– Özünü o qədər qüvvəli hesab eliyirsən? Onda qulağ as:

Səhər çağı bir hikmətə tuş oldum,
Hikməti yaradan sirri sübhandı.
Sümükdən yeddi qat bir qala gördüm,
Bir əjdaha bu qalada pünhandı.

Zərniyar xanım yanındakı qızdara dedi, kitabları tökün; İncili, Tövrəti, Zaburu, Quranı. Yoxluyun bu nə cür heyvandı. Hancarı şeydi ki, biz bilmerik yeddi qat sümükdən. Aradan bir yarım saat keçdi, bir saat keçdi cavab gəlmer. Süleyman xan dedi:

– Xanım, əllərini qaldır, bu qədər gejkimək olmaz. Daha vaxtın qurtardı.

Zərniyar dedi:

– İkinci bəndi desin görüm bir şeyə uydura bilərmimi?

Valeh dedi:

– Baş üsdə.

Bəzdən nəre çəker əjdaha hərdən,

Yeddi qat qalanı qaldırer yerdən.

Görən tez baş taper bu pünhan sirdən,

Heş deyən olmaz ki, bu iş yalandı.

Zərniyar xanım elə vurnuxdu, belə vurnuxdu aradan iki saat keçif, xalx gözdüyür. Zərniyar xanım cığallıx eləmək istədi. Dedi:

– Aşix Valeh, bağışda anlıya bilmerəm, biləmerəm, bu nəşə yalandı.

Valeh dedi:

– Ay xanım, yalan olmaz inşallah, mən indi deyim o nədisə.

Valeh Zərniyara gətirdi əcəl,

Çıx pərdə dalından meydanıma gəl.

Arıflər, bu sirrə qalmıyın məhəttəl,

Bu sirr dəyil, aşgar adı şeytandı.

Cibindən yaylığı çıxardıf ortaya qoydu. Dedi:

– Xanım, həməən əjdaha budu. Sən onu nə oldu ki, bilə bil-mədin.

Camahat əl çaldılar. Otuz doqquz aşix, otuz doqquzunun boy-nundan kəmənd açıldı. Hə, qardaşlar, buyurun hərəniz bir saz gəti-rin bu meydana dövür eyləyin. Məclis qızıışdı, nə qızıışdı. Erkəylər kəsildi, kabablar bişdi. Bu tərəfdən Zərniyarın əmisi oğlu hası ki, qızı çox sevirdi, çox isdiyrdi. Valehin yanına gəlif dedi ki, ədəblə, qanunla qız sana çater. Ancaq o mənəim nişanlımdı. Valeh dedi:

– Oğlan, mənəim özmün nişanlım var evdə, mən Qarabağa gedəsiyəm.

Onda dedi:

– Ay Aşığ Valeh, bizim toymuzu tutuf elə gedərsən, inşallah.

Zərniyarın toyunda görək Valeh nə oxudu neyə işdirak elədi. Bəli, Zərniyar xanımın toyu başdandı. Dağıstan vilayətinən aşığ Valeh, aşığ Səməndi də yanına alıf üz qoydular Qarabağa.

AĞCAQUZU

Bəli, qulluğunuza hardan xavar verem, keçmiş əyyamnan, sabiqəl dövrənnan-ustatdar qövmünnən.

Koroğlunun çox cavan vaxtıydı. O ki, Hasan paşa atasının gözdərini oydurdu, sora başlarına nələr gəldi, o hamıya bəllidi...

Deyəllər Qoşabulağın üstündə Həzrət Əli bir nurəni qoja sifətində gəlif, sağ əlini qoç Koroğlunun kürəyinə vurdu, ona iyitdik badəsi içirdi. Dedi:

– Koroğlu, mənim sözümə inan, sən Koroğlusan, heç vaxt, heç kimə məğlub olmuyajaxsan!.

Bu sözü deyif də qeyv oldu.

Koroğlu özdüyündə inanar-inanmaz özündə bir gözəllik, bir qüvvə hiss eləməyə başladı. Ancax atasının qisasını bu qaniçən xotkarrardan, paşalardan almax niyyəti heç başınnan çıxmerdi. Əmbə bu qisası ala bilmerdi, güjü çatmerdi, tək iydi. Koroğlu həməşə atı sürərdi İstanbulun kanarına, şəhərə tamaşa eliyərdi, hayıfsınıf geri dönərdi.

Günnərin bir günü Koroğlu belə fikrə gəldi ki, gedem bir az dolanem, iyiddiyin səmtini, sorağımı öyrənəm, pəhlivannığı, vuruf-tutmağı, qoçaxlığı mənimsiyim, sonra dönüf gənə geri gəlləm.

Bu fikirənən Koroğlu Düratı da yedəyinə alıf, atasının kasıf bir dostu varıydı, birbaş olara gəldi. Düratı həməən qoja kişiyə amanat eliyif yola tüşdü.

Koroğlu Qıratı sürhasür gəlif, birbaş Təkə-Türkmana çıxdı. Gördü kü, bir meydandı sulanıf, iki cavan oğlan bir tərəfdə, bir qarımış pəhlivan bir tərəfdə cəng eliyillər. Ancax bu ölüm-dirim cəngi döy, yıxım-qaldırım cəngidi. Bu qarımış pəhlivan bu cavan pəhlivanın birinnən tutaşer, nə qəddər eliyir, cavan pəhlivanın arxasını yerə gətirə bilmer. Bu birinnən qurtaranda o birinə, o birinnən qurtaranda bu birinə... Koroğlu bu cavan pəhlivannara o qədərə meyil elədi ki, dedi: “İlahi, doğrudan da sən buları iyit yaradıfsan”.

Bu cavan pəhlivannarınnan yaxınnıx eliyif, bunnardan hal-əhval eliyəndə bildi kin, bunnar Təkə-Türkmanın xanı Süleyman xanın

oğlanları. Koroğlu Süleyman xanın oğlanlarının dostu işdət. Oğlanların səvəvinə xanığa əyax aşdı.

Koroğlu bir gün xannıxdə Süleyman xanın qızı Bilqeyi gördü. Bilqeyisə çox meyil saldı, doğrusu, Bilqeyi sevdi. Fikirleşdi: “İlahi, mən nə təhəri eliyim, bu Bilqeyi ələ keçirəm”.

Aradan qarılardan, qızdardan söhbət eleyif Bilqeys xanımın konlunu aldı. Bilqeys xanımın konlunu alanan sora Süleyman xana elçi göndərdi. Süleyman xan qəti cavaf verdi ki, bu, heç düzələn iş döylü.

Dedi:

– Siz nə bilersiniz o haranın yol azanıdı, əsli bilinmer, nəslə bilinmer, dərənə avarasına mən qız vermərəm.

Koroğlu xeyli fikirleşənən sonra özü bir yol tapıf, Bilqeys xanımnən görüşdü. Dərddəşdilər, danışdılar, sözü bir yerə qoyuf qaçmaq qərarına gəldilər. Bir müddət gözdədidilər, aranı xəlvət eliyif vədələşdilər. Gejənin bir aləmi Koroğlu Bilqeys xanımlı Qıratın tərkinə alif Təkə-Türkmanı tərək elədi. Gəlhagəl, günə bir mənzil, teyyi-mənazil, gəlif Qoşabulağın üstünə – atasının qəbri önündə atı saxladı. Bir qədər atasının qəvrini ziyarət elədi. Qəvri ziyarət eliyənənən sora gənə də Bilqeys xanımlı tərkinə alif İstanbula endi.

İstanbulun ətrafında yazda, yayda camahat binələrə çıxırdı. Bu binələrin birində gizdin bir yerdə bir mağara vardı. Həmənlə bu mağarada Koroğlu başdadı məskən salmağa. Aylar, günnər dolaşdı, Koroğlunun qadını Bilqeys hamilə oldu.

Bu tək mağarada Bilqeys ilk günnər çox darıxırdı. Nolajax, xan sarayında, süd gölündə çimən, qu tükünnən balıq qoyan, atlas yorğan-döşəkdə naz-qəmzəynən firavan gün görmüş bir qızı birdən-birə mağarıya öyrətmək olardı? Əmbə Koroğluya olan məhəbbəti Bilqeysi bir qədər təskin eləsə də, gənə darıxırdı. Koroğlu baxıf gördü kü, doğrudan da bu qızı burda, bu qağlar arasında belə tək qoymaq olmaz, başına hava gələr. Oydu ku, binələrin birində bir nuranı qarı nənə vardı, adına Əsmər qarı deyərdilər. Koroğlu başına gələni Əsmər qarıya danışdı. Əsmər qarı həmənlə günnən Koroğluyu da, Bilqeysi də oğulluğa, qızdığa götürdü. Tez-tez Bilqeysə baş

çəkməyə gəldi. Koroğlu axçadan, paradan qarıya verirdi ki, süddən, qatıxdan, yağdan-qaymaxdan alıf gətirsin, qoymasın Bilqey s korrux çəkməyə. Beləjə günnər bir-birini əvəz eliyirdi... Bir gün Bilqey s yükünü yerə qoydu, bir gözəl oğlan doğdu.

Atalar çox yaxşı deyif “çuğul nə ölüf, nə də öləjək, biri öldümü, beşi onun yerinə pitəjək”. Həyat belədi, gedişat belədi. Bu gün namərdin beşini öldürsən, savax anası o beşin əvəzinə on beşini gənə doğajax.

Koroğluynan Bilqey sin mağarada belə gizdin daldalanmax-larını, bir çuğul aparıf İstanbulda Hasan paşaya xavar verdi.

Dedi:

– Öyün yıxılısın, Hasan paşa, bə sən nə təhəri Hasan paşasan kı, Koroğlu sənin torpağında at çaper, sənin binələrində gizdəner?

Hasan paşaya qavaxlar da bu həndəvərdə Koroğlunun at çafdığını demişdilər. Bir neçə dəfə atdı dəstələr göndərmişdi ki, Koroğluyu tutudursun, əmbə bir murad hasil eliyə bilməmişdi. Koroğlunun üstünə gələnnərin kiminin başı, kiminin qolu, kiminin qılçası kəsildi, qalannar öldü, qaçannar can qurtardı. Bata bilmədilər qoç Koroğluya. Cəfər paşaynan Hasan paşa belə qarara gəldilər ki, Koroğluyu aradan götürməkdən ötrü böyük bir qoşun çəksinnər.

Koroğlunun üstünə böyük bir qoşun çəkdilər. Koroğlu nə qədər vuruşdu, neçə başdar kəsdi, neçə anaları ağlar qoydu, olmadı. Gördü kü, əl çəkməllər, yerde qalannara yazığı gəldi, özü qaçıf bir yerdə daldalandı.

Döyüş dayandı, Koroğlunun yerini bilən olmadı. Qoşun başçıları ölənnəri, yaralananları da götürüf geri çəkildilər.

Günnərin bir günü Hasan paşa tezdən nizami qoşun çəkif Koroğlunun üstünə gəlmişdi. Bilqey s gəldi dedi:

– Ya Koroğlu, axı belə olmaz, qoşun dörd yanımızı kəsif.

Koroğlu dedi:

– Bilqey s xanım, sən heç niyaran qalma, mən ağamın əlinnən cam dolu badə içmişəm, mana heç şey olası döylü. Əvvəlcən sinəmə bir neçə kəlmə söz gəlif, onu deyim, sonra düşməne güjümü göstərərəm.

Koroğlu bunu deyif, bir "Keşişoğlu" qaydasınnan görək nə dedi, sizdərə can sağlığı.

Xotkar üstümüzə cari buyurdu,
Döyüşərəm, dönmərəm, edərəm cəngi.
Ac qarınqay kimi doyursa məni
Mən qəbul etmərəm bu namı-nəngi.

Hasan paşa o tərəfdən nərə çəkif dedi:

– Ayə, yetimin biri, sənin atayın başına gətirdiyimi sənin başına gətirəjəm, sən mənim bu qoşunumu az şil-küt elə.

Aldı Koroğlu:

Əlli nədi, altmış nədi, yüz nədi,
Mən bilmənəm hərzə-hərzə söz nədi.
Qabağında dərə, tərə, düz nədi,
Mənəm əsil kirvələrin pələngi.

Hasan paşa dedi: – “Aya, a Koroğlu, a korun oğlu, sən korun oğlusan, sən nəyə arxalanersan, kimə güvənersən ki?! Mənim qoşunumu niyə belə qırsan?”

Koroğlu dedi:

– Qulaq as, gör kimə arxalaneram.

Koroğlu:

Koroğlu der, xub yetişdim mən cana,
Mən sərini top eylərəm çovqana.
Varıban gedərəm Təkə-Türkmana,
Ollam Əli qullannın yekrengi.

– deyif, əlini uzatdı qılıncın dəstəyinə, bir dəli nərə çəkdi, yer-göy titrədi, qoşunu pəncər kimi biçməyə başladı. Koroğlu gördü ki, bir yannan qırdıxcan qoşun bir yannan daha da arter, fikirrəşdi ki, burdan qaçif başını qurtarmax lazımdı. Qoşunun seyrək yerinnən bir səmt tapıf, sağa-sola qılınc çala-çala mağaranın ağzına gəlif, Bilqeyx xanımı harayladı. Bilqeyx xanım eşiyə çıxdı. Koroğlu onun qolunnan tutuf, alıcı quş kimi atın tərkinə qoymağınnan tərpanməyi bir oldu.

Qoşun Koroğlunun dalınnan əl çəkmerdi. Ona qılınc, əmud çatan döyüldü, yalama çatan döyüldü. Geri yannan başladılar Koroğluyu oxa tutmağa. Oxun biri bir namərdin əlinnən şıxıyif

Bilqeys xanımın kürəyinin ortasından sancıldı. Bilqeys xanım "of-of" deyif çığıranatana, Qırat üz qoydu Çənlibelin başına tərəf. Gəldilər çatdılar Qoşabulağın üstünə. Alı kişinin qavırının yanında Koroğlu atdan endi, Bilqeys xanımı ehtiyatnan atdan endirdi. Gördü, qız can verer. Koroğlu baxdı gördü qızdan o qədər qan axıf ki, dodaxları çart-çart oluf. Oydu ku, Qoşabulağın suyunnan bir oyuc Bilqeys xanıma içirtdi. Bilqeys yumulmuş gözdərini axırıncı dəfə açdı. Sevgili Koroğlusuna axırıncı dəfə həsrətnən baxıf:

Oğlumuz amanatı – deyif, gözdərini təzdən yumdu.

Koroğlu Bilqeys xanımı atasının yanında dəfn elədi, ağladı, sızdadı, üz qoydu mağarıya tərəf. Gəldi mağarıya çatdı, hər yeri ələk-vələk elədi, uşağı tapa bilmədi, döndü bir də baxdı, heç bir şey hasil olmadı.

Koroğlu hirsinnən heç Əsmər qarıya da baş çəkmədi. Fikirrəşdi ki, gedif qoja qarının dərini daha da artırımyım. Oydu ki, üz qoydu kor-peşiman Çənlibelə tərəf. Qoşabulağa çatdı, gəldi göz yaşını yüdü. Gəlif atasıynan Bilqeys xanımın qavırları arasına uzanıf, təzdən ağlamağa başdadı. Bir müddətdən sonra gözünə yuxu getdi.

Koroğlu burda yatmaxda olsun, eşit Əsmər qarıdan. Əsmər qarı gördü ki, Koroğlu Bilqeysi də tərkinə alıf qaçdı, əmbə uşax qucaqlarında döyülü. Gözdədi, ara sakitdəşənnən sonra mağarıya gəldi gördü ki, bir canavar uşağı əmizdirer. Qarı bir az xəlvətə çəkilif gözdədi, canavar çıxıf getdi. Oydu ku, uşağı bələyinə püküf, sağına-soluna baxa-baxa öz komasına gətirdi. Uşağın bələyini aşdı, uşax Koroğlunun qolçağındaydı. Uşağı yüdü, təmizdədi, quruladı. Qoyun südü pişirif uşağı yedizdirdi. Beləjə bu münvələn bu uşağı qoyun südünnən böyütməyə başdadı. Günü günnən uşax böyüməyə başdadı, atalar der: “cideyi çuvalda gizdətmək olmaz”. Qonum-qonşu bildi kin, Əsmər qarının öyündə bir körpə var. Hərə bir yannan Əsmər qarıdan soruşordu:

– Ay qarı, bu uşax kimindi, hanı onun ata-anası?

Əsmər qarı hərəsinə bir cavaf vererdi. Derdi nəvəmdi, gətirif yanımda saxlıyıram.

Derdilər:

– Ağbirçək qarısan, axı niyə yalan danışərsən? Sənin ki, öylədin yoxdu, niyə dərsən nəvəmdi?

Qarı bir gün hirsəndi, hamıyı söydü biyavır elədi. Dedi:

– Belə heç kimim yoxdu, gedif İstanbuldan pulnan alif gətirmişəm, özümə oğul eləmişəm, dərdi sizəmi qalif?!

Bəli, bu xavar getdi Hasan paşaya çatdı kı, bəs deməzsənmi, filan qarıda bir tappa uşax var. Hasan Paşa Əsmər qarıyı yanına çağırtdırdı, dedi:

– Qarı, sən o uşağı mana satmalısən!

Qarı dedi:

– Paşa sağ olsun, sənin əmrinə mana Allahın əmrinə də üstündü. Əmbə mana da yazığın gəlsin, mən istiyirəm onu böyüdüm, gələcəkdə mana da bir sahif çıxan, qəvrimi ziyarət eliyən olsun.

Hasan paşa dedi:

– Qarı, sən heç şeyin fikrini çəkmə, sənin bu dünyalığıyın da, o dünyalığıyın da xarcı mənim boynuma.

Bunu deyif, Hasan paşa xəznədarı çağırtdırdı, qarıya bir kisə qızıl verif yola saldı. Qarı komasına gəlif Koroğlunun bazubəndini uşağın qoluna bağlayıf, üzünən-gözünən öpdü. Hasan paşanın adamlannan uşağı da götürüf saraya gəldilər.

Qarı dedi:

– Paşam sağ olsun, özün görürsən ki, qocalıf əldən tüşmüşəm. Günnərimi sayeram, mümkünsə onun qoluna taxdığım o bazubən-də heç kim toxunmasın, qoy körpə balama mənnən yediyar qalsın.

Hasan paşa Əsmər qarının sözünü yerə salmadı. Paşa dedi:

– Qarı, bə bu uşağın adı nədi, nə qoymuşdun onun adını?

Əsmər qarı yazıx-yazıx dedi:

– Paşam sağ olsun, onu qoyun südünnən bəsləmişəm, onçun da adını Ağcaquzu çağırerdım. İndi bunnan sora özünüz bilərsiniz.

Hasan paşanın qarıya yazığı gəldi. Dedi:

– Qarı, sən nə ad qoyufsan, biz o adnan da çağırjayıx balamızı. Bunu deyif qarıya gənə də axçadan, qızıldan verdilər, yola saldılar.

Ağcaquzuyu da dayələrə tafsırdılar. Bu münvalnan Koroğlu balası Hasan paşanın sarayında böyüməyə başdadı.

PƏRİZAD XANIMIN ÇƏNLİBELƏ GƏLMƏYİ

Bəli, əzizlərim, sizə hardan xavar verəjəm, Ağcaquzudan. O vaxt k1 Əsmər qar1 Ağcaquzuyu Hasan paş1ya təhvil verdi, həmən günnən körpöyü dayalara tafşırdılar. Dayalar ədəf-ərkannan buna qulluq eliyir, təmizdiyinə, yiməyinə, içməyinə fikir verer, neçə lazımdı. Bir söznən, xidmətində durordular. Vaxt gəldi, vədə yetişdi, camahatın uşağı aynan, ilnən böyüyəndə Ağcaquzu sahatnan, günnən, həfteynən böyüyüdü.

Uşax gəlif yeddi yaşına çatmışdı, əmbə on beş, on altı yaşdı-lardan seçilmerdi. Hasan paşa uşağın belə böyüməsinnən çox xoş-hal olmuşdu. Gejə-gündüz gözünü onun üstünnən çəkmerdi. Neçə müəllim tutmuşdu, onun savadnı artırdı. Neçə müəllim Ağcaquzuya qılnc oynatmax, at çapbax, güləş tutmax, suda üzmək, oddan tullanmax dərşdəri vererdilər. Bu elə bir uşağıydı ki, zehni Aflatun kimi kəsərđi, ağıl-kamalı, qəddi-qaməti bir özgə alamiydi. At çapanda atın belində min bir fənd işdədər, qılnc oynadanda qılncınnan qıgılcım çaxar, küşdü tutanda pəhlivanların dizini yerə gətirər, kotan əkdirərđi onnara. Belə bir oğlanıydı Ağcaquzu.

Ağcaquzu gəlif on beş yaşına yetişmişdi. Səsinin dəyişən, üzünün bozaran vaxtıydı. Bir gün mədrəsədən, dərşdən gələn vaxt, qızdar mədrəsəsinin qavağınnan keçəndə gözü ala gözdü, qələm qaşdı, uzun saşdı bir qıza sataşdı. Bir neçə gün bu qızın dərđinnən divanə kimi gəzdi. Nəsə hərriyif-fırrıy1f bir xəlvət yerdə qızın qarşısını kəsdi. Ürəyinin döyüntüsünü ona bildirdi.

Qız dedi:

– Ağcaquzu, mən sənin əmin Cəfər paşanın qızı Pərzad xanımm. Sən heç qəm eləmə, əmi qızıynan, əmoğlunun kəbini göydə kəsilib. Arxayın ola bilərsən ki, mən səninəm. Əmbə bir məsləhət eləmək istiyirəm sana. Eşitmişəm sənin hər bir elmnən savadın, bacarığın var, igidliyini, pəhlivanlığını da hamı söylüyür. Bircə çatışmayan cəhətin odu ku, çadukarlığı bilmərsən. Adam gərək hər şeydən xavardar olsun, bir də gördün o da lazım oldu, nə bilmək olar?!

Ağcaquzu dedi:

– Əmi qızı, cadukarrıx nə olan şeydi ki, onu belə tərifiyirsən?

Pərzad dedi:

– Əmoğlu, mənim elmim ondadı ki, mən cadının gücünən çöpü qələmə, siçanı toyuğa, adamı tülküyə, qızı göyərçinə çöyürə bilerəm. İstiyirəm, sən də belə şeyləri öyrənəsən.

Qızın dedikləri Ağcaquzuya çox xoş gəldi, dedi:

– Əmi qızı, bə mənə buları kim öyrədə bilər?

Pərzad dedi:

– Mənim mollam belə şeylərdə çox mahirdi, əmimə de, səni ona tafşırınsın, dalısınnan işin yoxdu.

Ağcaquzu Hasan paşanın hüzuruna gəldi, ədəfhan salam verdi.

Dedi:

– Bava, sənnən bir tavaqqım var, mümkünəsə, məni də Pərzad xanım oxuyan məktəvə göndər.

Bavası dedi:

– Əziz balam, mən səni elm örgənməyə, sərkərdə olmağa layix məktəbə qoymuşam, bu gün-sabah mən dünyadan köçənnən sonra yerimdə sən qalajaxsan, bu boyda müəllimlər ki, sana dərs dedilər, fənd öyrətdilər, olar sana bəs eləmədimi, gedif də cadugünnük örgənmək istiyirsən?

Ağcaquzu dedi:

– Bava, Pərzad deyir ki, adam gərək hər şeydən aqah olsun. Mən də istiyirəm, hər şeyi bilim.

Hasan paşa irazılıx verdi, dedi:

– Məsləhət sənindi, mənim balam. Günü savaxdan gedərsən həmən məktəbə.

Bəli, savax açıldı, üstünüzə xeyirri savaxlar açılınsın, əzizdərim, Ağcaquzu söyünə-söyünə gəlif Pərzadı tafdı, bavasının irazılığını bildirdi. Pərzad da bu işə çox söyündü, həmən günnən Ağcaquzu cadukərrik dərsi keçməyə başdadı.

Pərzad dərsdə Ağcaquzuya fikir verirdi, baxıf gördü kü, bu heç cadukəriyə mayna qoymor (fikir vermer), fikri-zikri at çap-baxda, qılinc oynatmaxdadı.

Bir gün Pərzad Ağcaquzuya üz tutdu, dedi:

– Ağcaquzu, mən səni özümən çox istiyirəm, həyatda sənnən yaxınım yoxdu. Görörəm ki, sən bu cadukəriyə heç ürəynən girişmərsən.

Ağcaquzu dedi:

– Yox, Pərzad, əmi qızı, səhvən var.

Pərzad dedi:

– Onda gəl öyrəndiklərimizi sınaqdan çıxartmaqdan ötəri atdarımızı minək, şəhərdən çıxacaq.

Ağcaquzu dedi:

– Çıxax, sən deyən olsun!

Atdandılar, şəhərdən çıxıf bir meşənin ortasına çatdılar, gö-yənək, mənzerəli bir guşədə atdan tüşdülər. Bu arada Pərzad bir dua oxuyuf, alağanat bir quşa döndü, uçdu getdi, qondu bir ağacın başına.

Həmən sehirdən birini də Ağcaquzu oxudu, bu da uçuf qondu onun yanına. Qız ağacdən enif, bu dəfə bir ayrı livasa tüşdü.

Ağcaquzu da eynən həmən livasa tüşdü. Pərzad bu dəfə doyan livasına tüşdü. Ağcaquzu bir qurd oluf doyanın qavağını kəsdi. Pərzad bir sehr oxudu, pələng livasına girdi. Bu yerdə Ağcaquzu əciz qaldı. Pərzad baxdı, gördü kü, Ağcaquzu onnan bajarmadı, dedi:

– Əmoğlu, mənim cadukəriğim sənnən üstün oldu. Bu gün-nən sora sənnən mənimki tutmaz. Mən bu günnən uluyuf vəhşilərə qoşuloram. Əgər məni öz sehrinnən əvvəlki halıma gətirə bilsən, səninəm, yox, bajarmasan məni də görmüyəjəssən.

Pərzad bunu deyif, uluya-uluya heyvannara qoşuluf gözdən itdi.

Ağcaquzu kor-peşman şəhərə qayıtdı. Öz saraylarına çatarmaz əmisi Cəfər paşa onnan Pərzad xanımı xavar aldı.

Ağcaquzu başına gələn əhvalatı neçə ki biz demişdik, eləjə də əmisinə nağıl elədi.

Cəfər paşa iki əlli başına döydü kün, “qız əlimnən getdi”.

Cəfər paşa çox götür-qoy elədi ki, bu qızı kim qaytarsın, kim adam livasına salsın. Bu yannan da xavar çıxdı ki, bəs deməzsənmi, uşaxlara cadıkün dərsi öyrədən molla da dünyəsini dəyişif. Başqa yerlərdə də belə caduynan məşğul olan yoxuydu.

Ağcaquzu bu işdən çox məyus oldu, başını götürüf eyvanın xəlvət bir guşəsində yuxuya getdi. Yuxuda baxıf gördü kü, kimsə bunu oyader. Gözünü açanda gördü alçax boylu, enni kürəhli, nurani bir adamdı ki, vallahi gözünən, üzünən nur tökülör. Ağcaquzu başını yuxarı qaldırdı, bu nurru sifətə baxdı. Kişi dedi:

– Salammeleyküm, oğul! Oğul, sən nə fikirənə yatmışdın?

Ağcaquzu dedi:

– Bava, Pərzad xanımın fikrinnən yatmışdım ki, bizi niyə bu günə qoydu?!

– Oğul, onu bil, yazıya pozu yoxdu, ilahi nə yazıf, onu görməliyik. Ona görə də, al bu piyaləni nuş elə.

Ağcaquzu piyaləyi aldı, nuş elədi.

– Oğul, mən bu sağ əlimi sənün kürəyinə çəkif, qırx gün-nüyünə öz qüvvəmi sana vererəm. Qırx gün sənün güjünə Allahdan başqa heç kəs üstün gəlif, sənə yenə bilməz. Bu qırx gün ərzində gedif qoç Koroğluyu taparsan, o Koroğludan başqa sənün Pərzad xanımını sana çatdırın olmuyajax. İnşallah, murazına çatarsan, – deyif, həməən adam gözdən itdi.

Ağcaquzu atasının hüzuruna gəldi, dedi:

– Mehriban ata, mana ixtiyar ver, gedem Pərzad xanımı axtarıf tapem.

Hasan paşa dedi:

– Oğul, sən onu tapıf gətirə bilməzsən, çünkü o tilsimdədi, sənün də o tilsimə güjün çatmaz.

Ağcaquzu dedi:

– O ku icaza vermərsən, onda mənənə sana oğul oldu yoxdu. Mən bu günənə getdim Pərzad xanımı axtarmağa.

Ata dedi:

– Oğul, bil ki, mən sana ixtiyar vermerəm.

Ağcaquzu dedi:

– Mehriban ata, sənin sərvətinnən mənim payıma nə tüşərsə, verginən özümmən aparıf gedem, pulnan da, qızılnan da olsa, mən onu alıf-tapıf gətirəjəm.

Atası dedi:

– Yox!

Ağcaquzu gənə də sözünnən dönmədi.

Axırda Hasan paşa baxdı gördü, bu, inadınnan dönəsi şey döylü irazılıx verdi. Xəznədarı yanına çağırdı. Yeddi dəvə yükü var-döylət, qızıl, gümüş dolduruf, Ağcaquzuyu yola saldılar.

Ağcaquzu İstanbuldan üz tutdu Koroğlu deyən soraxlaşmağa. Orda Koroğlu, burda Koroğlu, bunu salğadılar Çənlibelə. Ağcaquzu üz qoydu Çənlibelə.

Ağcaquzu yol gəlməkdə olsun, sizə deyem qoç Koroğludan. Koroğlunun haylı-haraylı vaxtıydı. Dəliləri hamısı başında cəmiydi. Ağalardan, paşalardan, bəzircanlardan, dəfələnnən Hasan paşanın, Cəfər paşanın özünnən baci-xarac almışdı, Çənlibelə çəkilmişdi.

Günnərin bir günü Qoç Koroğlu Cəfər paşanın Sərraf Zərgülağ adında bir tacirini talan eliyif, onu qan içində Çənlibelə gətirif çıxartmışdı. Niyar xanım atası Cəfər paşanın tacirini bu kökdə görüf, ürəyi çox qubarrandı.

Dedi:

– A Koroğlu, bu mənim bavamın ən yaxşı taciridi. Sənin insafın yoxuydumu, bunu bu günə salıfsan?! Varını-dövlətini alıfsan, özünü niyə bu hala salıfsan?

Koroğlu dedi:

– Nejə yanı, mən iyidəm, qavağımnan iki dillənəni mən üç dəfə yumruxnan vuraram.

Niyar dedi:

– Ay Koroğlu, özü türk olan, türkə bu divanı tutmaz, sən nə qansız adamıymışsan?

Koroğlu dedi:

– Onun paşası mənim atamın gözdərini oyduruf, mən nə təhəri onun tacirinnən hayıfımı almıyım?

Niyar xanım dedi:

– Atayın gözdərini Cəfər paşa çıxartdırıf, get hesavını da onnan çək, güjün yazıx-yuzuxlara nə yaxşı çäter? Allah hası Allahdı, bu tacirin hayfını səndə qoysun. Səni ağam Əliyə tafşireram, qoy sənin hesavını o özü çəksin.

Koroğlu qımışdı, dedi:

– Bu güjü-qüvvəti mana Əli özü verif, özü də bilər, sən onun işinə qarışma.

Niyar xanım dedi:

– Nə olar, bu mənim arzumdu, səni ona irast gələsən, sənin bir dərsini versin.

Koroğlu Niyarnan bu söhbətdən sonra Ağqayıya səmt gəldi ki, gorsün yolda-izdə gəlif gedən varmı? Ağqayıya yaxınnaşanda gördü kü, yolnan bir karvan gələr. Xeyli gözdədi, karvan laf yaxınnaşdı. Koroğlu dedi:

– Bir gedem görəm bu, nə karvandı?

Qıratın ciloyunu yığışdırıf, alıcı quş kimi yəhərin üstünə sıçradı, ayaq üzəngiyə, diz qavırğaya üz qoydu karvana tərəf. Gördü, karvanın qavağında bir cavan oğlandı, enni kürəhli, uca boylu, gözəl-göyçək, elə bilginən ağalığın pələ kalıdı, bığlarını həjəmət kürəsi kimi arxaya ötürüf.

Koroğlu dedi:

– Ay oğul, sən kimsən, hardan gəlersən?

– Əfəndim, mən çox uzaxdan gələrəm. İstanbuldan gələrəm.

– O kün, İstanbuldan gəlersən, zəhmət çək atdan en, kəcəveyi yavaş-yavaş o gördüyün Çənlibelə qaldırınən.

– A kişi, nəyə görə kəcəveyi ora qaldırem, dədənə borcummu var?

Koroğlu bir dəli nəre çəkdi.

Ağcaquzu dedi:

– Əyə, uşax-zad ha qorxutmursan, nəyə bağırersan, bura bağırmax yeridimi?

Koroğlu baxdı ki, oğlan çox çətin qayadı, dedi:

– Gəl əvvəl bunu bir saznan qandır.

Götürdü görək nə dedi:

İstanbuldan şikar düşdü əlimə,

Ver malını, qurtar canın, çəkil get!

Bulayaram səni qızıl qanına

Ver malını, qurtar canın, çəkil get!

– Ay qardaş, sən buranın qoruxçususan, yoxsa nəyisən, mən malımı sana niyə verif gederəm? O ku söz dedin, sözünə cavaf aleynan, gör mən nə derəm:

İki iyid bir-birinnən üzdeşər,

Baş getməmiş malım sana vermərəm!

Qılinc vurram, yaraların sızlaşar,

Baş getməmiş malım sana vermərəm!

Bu cavanın belə cavaf verməsi, Koroğlunun başınnan elə bil bir qazan qaynar su tökdü. Öz-özünə dedi:

– Bu kimə cavaf qaytarer, bu kimnən danışer, bu, nə danışer, bu, nə danışer?

Koroğlu hirsdəndi, bir oyan, bir bu yana baxdı, beyqafil zəhm-nən Ağcaqazunun başına bir topbuz endirdi. Ağcaquzu topbuzun qavağına qalxan tutdu. Topbuz qalxana dəyən kimi toz duman dörd tərəfi bürüdü. Toz yeri-göyü bürüyən kimi, Koroğlu dedi:

– Vay, bu cavanı nahax badbaxt elədim.

Toz aralanan kimi Koroğlu baxdı ki, oğlan dimdik qavağında duruf. Koroğlu baxdı gördü bunun heç rəngi də qaçmıyıf, gözdeş od tutuf yaner, Koroğluyu heç adam yerinə də saymer. Oğlanın belə tərəri Koroğluyu qorxuya saldı, dedi:

– Gəl buna çatdır ki, ay zalım oğlu, qavağındakı tək döylü, onun dalında yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi dəli var. Odu ku, götürdü sazını, görək nə dedi:

İndi dəlilərim gələr qurd kimi,

İki gözün birdən olar dörd kimi,

Başın gedər, leşin qalar yurd kimi,
Ver malını, qurtar canın, çəkil get!

Ağcaquzu gözdərinin altından baxıf gördü kü, qoruxcuynu yaman qeyzə gətirif. Aldı dedi:

– A kişi, qulax as:

İgid gərək qürbət eldə atdana,
Qılinc vurram bu yer dönər bostana.
Yüz tülkü neyləyər bir ac asdana,
Baş getməmiş malım sənə vermərəm!

Koroğlu qeyzə gəlmiş, dedi:

– Əy, bu nə danəşər, gəl buna qandır deynən, əy, zalım oğlu, mən Koroğluyam axı! Aldı görək Koroğlu nə dedi:

Koroğluyam, bu yerlərdə gəzərəm,
Uzaxdan, uzağa şikar süzərəm.
Dardıf bədəninən başın üzərəm,
Ver malını, qurtar canın, çəkil get!

Ağcaquzu dedi:

– Əy, bu səyahlıyır deyəsən, Koroğlunun adından mənə tora salmaxdı fikri. Bunun qavağınan qorxmaq kişilikdən döylü.

Aldı Ağcaquzu:

Ağcaquzuyam, her yetənə enməyəm,
Müxənnətnən danışmaram, dinməyəm.
Mən heç səni ayax tozu sanmaram,
Baş getməmiş malım sana vermərəm,

Ağcaquzu elə ki dedi: “Mən heç səni ayax tozu sanmaram”, – bu söz Koroğluya yaman əsər elədi, istədi qılınca, əmuda əl atsın. Sonra əl saxladı, dedi, Allahın işini bilmək olmaz, deyəsən, burda nəşə var. Əl saxladı. Dedi, qoy bunu bir yaxşı sınaım. Dedi:

– Oğul, sən Koroğlu adı eşidifsənmi?

Ağcaquzu dedi:

– Eşitmişəm! Koroğlunun adını eşidəndə göydə mələklər səyrişir.

Koroğlu dedi:

– Oğul, o ku Koroğlu adı eşidifsən, bə niyə belə cavaf verer-

sən? Axı qarşında dayanan həməən Koroğlu mənəm.

Ağcaquzu dedi:

– Mən inanmeram sənin Koroğlu olmağına. Sən Koroğlu olmağını nəynən sübut eliyə bilərsən?

Koroğlu dedi:

– O ki inanmersan, qulaq as, gör Koroğlu bavan sana nə der:

İki ləkə bir məclisə gələndə,

O məclisin halı pərişan olar.

İki iyid bir məclisə girəndə

Bəzənər otaxlar alışan olar.

.. Odasına,

Odun gəti odasına

Namərdin başı batsın,

Özü nədi, odası nə?!

Ağcaquzu dedi:

– Bəyim, bəyim, ləkə özünü bilirsən, iyit məni?! Çünkü sən yetirən kimi, mənəən topbuz davasına gəldin, zorrux işlətdin. Sən özün Koroğlu olduğunu deseydin, mən də sənin qarşında layaxsız sözdər işdətməzdim.

Koroğlu dedi:

– Oğul, gör hələ bir nələr eşidəjəksən.

Aldı görək Koroğlu nə dedi:

Mərd iyidlər dolu badələr içər,

Dost yolunda şirin canından keçər.

Müxənnətlər dava günündə qaçar,

Kolların dalında pəhlivan olar.

... Təmiz ada,

Dərya saxlar təmiz ada.

Yüz yerdən ləkə yaxsan,

Yaxılmaz təmiz ada.

Ağcaquzu dedi:

– Eyvallah, eyvallah, indi bildim, sən Koroğlusan. Deməli, sən mərtikinnən bu karvanı mənim əlimnən alıf aparmax istiyirdin, başıma da topbuz vurordun. Demərdinmi, bu, uşaxdı qorxar, büdüyər.

Koroğlu dedi:

– Qulax as, gör nə deyirəm.

Aldı Koroğlu:

Koroğluyam, haşa çəkmərəm mərddən,
Müxənnət iş əysiy olmaz nəmərddən.
Bir keçi canını qurtarsa qurddan,
Baxar buynuzuna kərkadan olar.

... Arxa sarı,
Bel götür arxa sarı.
Mərd igiddən dost tut,
Özünə arxa sarı.

Söz tamama yetdi. Koroğlu dedi:

– Oğul, olma sən canını mənnən qurtarmış sayersan. Doğrudan, mən Koroğluyam.

Ağcaquzu dedi:

– Sən Koroğlusansa, onda məni mənzilinə apar, əyər Koroğlu olmağımı təsdiq eləməsən, mən dəvənin üstünnən tüşən döyləm. Özü də sənin kimi yüzü gələ, mana güj gələ bilməz, mənnən badi-xərac ala bilməz.

Koroğlu dedi:

– Oğul, görürəm, kiməsə sən arxeyinsan, onu hələ başa tüşə bilmerəm. Sür karvanını arxamca gedək.

Ağcaquzu Koroğlunun arxasınca Çənlibelə sarı qalxdılar. Çənlibelə çatan kimi Niyar xanım həmeşəki kimi Koroğlunun qarşısına çıxdı. Baxdı gördü, Koroğlu özünən bir oğlan gətirir, ilahi, bu cüssədə, bu gözəllikdə iyid bəlkə də heç Çənlibeldə də yoxdu. Elə bil qüdrət qələminnən yaranıf zalım oğlu. Dəvənin üstündə ağayana əyləşif, gözdər qayır-qayır qaynıyır.

Niyar xanım Koroğluya baxıf dedi:

– Koroğlu, bu kimdi?

Koroğlu dedi:

– Sənin əmin oğludu, Hasan paşanın oğludu.

Niyar xanım dedi:

– Elə şey olmaz.

Koroğlu dedi:

– Özüdü ki, var. İndi tafşır tamam otaxlar bəzənsin, dəlilər hamısı cəm olsun.

Dəlilər tamam cəm oldular, yığıldılar.

Ağcaquzu gördü kü, bu doğrudan da Koroğludu. Dəvədən endi, dedi:

– Ağa Koroğlu, bu yeddi dəvə yükü var-dövlət sənin, dəvələr sənin, ancax mən vacif bir iş üçün sənin əyağına gəlmişəm.

Ağcaquzu Pərzad xanım haqqında olan söhbəti Koroğluya nəql elədi. Koroğlu dedi:

– Oğul, qoy bu sirr qarnında qalsın, Niyar bilməsin, heç kəsə heç şey demə. Mən indi dəlilərdən bir neçəsini çağırjam. Görək kim mənnən gedər. Üç günün içərisində sənin Pərzadını gətirdim gətirdim, gətirmədim mən Koroğluluğumu üstümnən götürəjəm.

Koroğlu götürdü görək dəliləri nejə çağırdı:

De, atdansın qoçaxlarım,
Başı-cannan keçən gəlsin.
Eyvaz xana canım qurvan,
Mərd əlinnən içən gəlsin.

Eyvaz xan badeyi başına çəkif Koroğlunun arxasına addadı, dedi:

– Ağa Koroğlu, noluf, mən həmeşə sənnən var deyləmmi, elə söz danışərsən? Dəlilərin hamısının gözdəri açılıf, qulaxları şeşləndi; ayə, görən burda nə var?

Onatan Koroğlu aldı görək nə dedi:

Livasın polad geyənnər,
Donnuğun mənnən yeyənnər,
Adına dəli deyənlər,
Şirin cana qıyan gəlsin.

– deyəndə, Bəlli Əhmədnən, Halaypozan da Koroğluya tərəf addadı.

Götürdü Koroğlu görək nə dedi:

Gəzək dağları-daşdarı,
Sovluyax³⁴ sərt qılışdarı,
Koroğlunun qardaşdarı,
Yağı bağıri piçən gəlsin.

Xan Eyvaz, Bəlli Əhməd, Halaypozan – üçü də Koroğlunun arxasında dayandılar. Dedilər:

– Koroğlu, nə olar-olsun, hara desən, getməyə hazırıx.

Koroğlu dedi:

– Əziz dəlilərim, mən istəsəm əmr verrəm, bütün dəlilər arxamca gələr. Əmbə bu əmr döylü, bu bir tilsim qırmaxdı. Ona da dörd nəfər kifayət eliyər.

Koroğlu Niyara sarı dönüf dedi:

– Niyar xanım, mən gələncən Dəmirçiöglu, Dəli Həsən burda başçı olar, bu mənnən gələn bu iyid də sərkərdə olar. O nə əmr versə, onun əmrinə əməl eləyərsiniz.

Koroğlu bunnarı deyif, atdara suvar oldular. Dörd nəfər dəli yola düşüf Ağqayıya çatanda, Eyvaz xan dedi:

– Ağa Koroğlu, başına qurvan olom, bir onca dayqalığına anam Niyar xanıma sözüüm var.

Koroğlu dedi:

– Oğul, buyur.

Eyvaz xan alıcı quş kimi atını çapıf gəldi dayandı Niyar xanımın hüzurunda, dedi:

– Aneyi-mehriban, sən Koroğlunun ürəyinin təmizdiyinə baxma. Nə qədər olmasa, Ağcaquzu düşman oğludu, onu gözdən qoyma, bizi aldada bilər.

Niyar xanım dedi:

– Bala, bala, bu dərsi bavan Koroğlu mana gecə keçif. Arxeyınca çıxın gedin, heç şeyin fikrini çəkmiyin.

Eyvaz xan Niyar xanımın bu sözünnən sonra bir qədər arxeyinnix tafdı. Çaparax gəlif Ağqayada yoldaşlarına çatdı. "Ya Al-

³⁴ Sovluyaq – itiləmək

lah" – deyif yola düzəldilər. Az getdilər, çox getdilər, o dağa çatdılar k1, Ağcaquzu o dağı salıx vermişdi. Pərzad xanım hası dağa çıxmışdı, asdannara qarışif hası səmtə getmişdi, gəlif həməən yerə çıxdılar. Dağın ətəyinnən atdarı başdadılar dağ yuxarı sürməyə.

Sizə kimmən xəvər verem, Pərzad xanımnən. Pərzad xanım gördü kü, dörd atdı gələr. Əmbə burya heç bəni insan əyağı dəymeyif. Dedi, gəl bunnarı yoxlamaxdan ötrü, bəni-insan oluf-olmadıxlarını bilməkdən ötrü bir iş aç. Oydu ku, bir sehr elədi. Dağın döşündə bir bağ-bostan əmələ gəldi, gəl görəsən. Qarpız, yemiş, gül-çiçək gəl ki görəsən!

Koroğlu baxdı gördü kü, aya, bayax sıldırım olan qayaların yerində qarpız-yemiş pitif, qımışdı, güldü, dedi:

– Bizə atılan oxa bax.

Bu vaxtı Eyvaz, Bəlli Əhməd atdan sıçraşdılar, cumdular bostana. Hası qarpızı kəsdilər dümappağ, hası yemişi kəsdilər zəhrimar, zəkkum, ağıza vurulası döylü.

Koroğlu dedi:

– Oğul, oğul, atdanın, siz bilin ki, biz burya caduya tüşməyə gəlməmişik, cadu pozmağa gəlmişik. Mənnən ayrı tüşməyün, mənnən ayrı tüşsəniz, özünüzü güdaza verərsiniz.

Bostanı yarif keçən vaxtı Pərzad xanım başa tüşdü kü, bunnar insandılar, bunun dalınnən gələllər. Pərzad bir heyvətdi şir donuna girif, qayanın üstündə oturdu. Koroğlu başa tüştü kü, həməən şir donunda qayanın başında oturan Pərzad xanımdı. Çünkü heyvan olan yaraxlı-yasaxlı adamları görüf belə hərəkət eləməzdi. Belə məqamda vəhşi heyvan ya gərək adama hüjum çəksin, ya da qorxuf qaçsın. Əmbə bu, şəstnən sinəsini də bunlara tutuf tamaşa eliyirdi. Koroğlu gördü, heç bir əlac yoxdu, nə oxnan atılasıdı, nə də tora salmasıdı. Qayanın başına da kim çıxa bilər, özü də tilsimli qayadı, odu ku, götürdü gücü saza-sözə çatdı, görək nə dedi:

Uca dağların başında,
Mən bir asdana uğradım.
Yedim, içdim dövran sürdüm,
Bağa-bostana uğradım.

Pərzad xanım tez silkindi. Aslan livasınnan çıxdı. Elə bil Məleykə kimi anırdan bəri boylandı. Bəri boylandı dağlar-daşdar bu gözəlliyə “afərin” dedi. Bu vaxt Pərzad xanımın yaxasını yel qaldırdı, nar məmələr göründü. Məmələr görünəndə Koroğlu dedi:

– Əyə, bu zalım qızı nə qayırdığıdı. Götürdü görək nə dedi:

Bəridən gəl, gözəl, bəridən,
Ürəyimin yağın əridən.
Silkindi, çıxdı dəridən
Məməli məstana uğradım.

Bu söz Pərzad xanımın xoşuna gəlmədi. Dedi:

– Əyə, ağılna gələni söyləmə.

Koroğlu dedi:

– Mənim ağılın başımdadı, sən ağılnı başına yığ, üst-başına fikir ver.

Pərzad xanım əyilif yaxasına baxanda gördü, düz deyir, əy-nindəki paltarın yaxası təmiz açıxdı. Tez səhvini başa tüşdü, xəjə-lətinnən ayrı livasa keçdi. Koroğlu götürdü sözü davamını, görək nə dedi:

Koroğlunun vardı adı,
Hey gəlir dadı-fəryadı.
Görməmişəm böylə cadı,
Firəngistana uğradım.

Koroğlu gördü kü, Pərzad xanım livasını dəyişdi, ancax anırdan bəri bunnara yaxın gəldi.

Qız dedi:

– Qəhrəman oğlan, sənin fikrin dağlara, daşlara.

Koroğlu dedi:

– Xeyir, igid gözəl gördü coşmalıdı, coşmasa, o, heç iyit döylü.

Götürdü görək daha nə dedi:

Uca dağların başında,
Ləbli-ləbli qar görünər.
Mənim bu xəcil könlümə,
Ala gözlü yar görünər.

Pərzad xanım dedi:

– Oğlan, bəyax mən sana dedim dilini çıldırratma, sözüyün əvvəlini-axırını bil. Bu dağın kəlləsində sənin könlün nə yar istiyir? Okun yar xiyalına tüşüfsən, onda gərək sən bu yerdən salamat qayıtmıyasan. Aqlını başına topla, gör bir mən nə deyirəm, sən nə eşidərsən.

Aldı Pərzad xanım:

Bağlar içində pencərəm,
Butağımda bar görünər.
İndi səni mən sancaram,
Ətrafın şahmar görünər.

– deyif, elə bir sehir oxudu ku, bütün dörd yanı ilan bürüdü. Hər tərəfdən ilannar üstərinə hücum çəkdi. Dəlilər bir-birinə qısılıf, əlləri qılıncın qəbzəsində titim-titim titrədilər. Koroğlu özünü itirmədi, dedi:

– Xanım, xanım, qulaq as:

Bilmədim yarın fəndini,
Əmeydim ləbin qəndini.
Açeydım köysün bəndini,
Ağ sinəndə nar görünər.

Qız dəli olmadımı, ildıza çıxdı. Bir sehir oxudu, yer yarıldı, dəlilər də, Koroğlu da yerin arasında sıxılan vaxtı, Pərzad xanım dedi:

– Əyə, zalım oğlu zalım, qulax as, mənim qoynumda sənin nə işin var.

Zəmbur çəkər bal olanda,
Halın yaman hal olanda,
Dayan, dilin lal olanda,
Gözdərində tor görünər.

Koroğluyu dəlilərnən baravar torpax sıxmağa başdadı. Hər tərəfdən də bir neçə şahmar başı çıxıf, onnara tərəf uzanmışdı. Koroğlu mətəl qaldı, dedi:

– Ayə, bu zalım qızının cadısı nə təhər cadıdı? Gəl buna deynən ki, yekə kişi qızısan, belə işdərinən əl çək, adam ol,

adamlara qarış. Məcbur eləmə ki, əlimi qılınca aparem, səni parça-parça eliyim. Mənim qılincım elə-belə qılışdardan döylü, mənim qılincıma Həzrət Əlinin əli dəyif. Bu qılincin qavağında cadu nədi, piti nədi, şahmar nədi, sən nəsən. Gəl məni məcbur eləmə.

Aldı Koroğlu:

Qələm alıb yazammaram,
Bu cəbrə mən dözəmmərəm.
Gen dünyada gəzəmmərəm,
Dünya mana dar görünər.

Pərzad xanım dedi:

– Əyər gənə ağına yar-mar sözü salsan, vallah, səni onnan da pis günə salajam.

Aldı Pərzad xanım:

Pərzad deyir, tanı məni,
Tərk etmişəm xanımanı,
Şahmar ollam, çallam səni,
Dünya sana mar görünər.

Koroğlu gördü kü, qız dediyinnən dönmyüjək, dedi:

– Ay qız, adam balasına, məni höysələdən çıxartma, and olsun Allaha, əlimi Misri qılınca atsam, səni iki yerə parçalıyajam, tez ol, bu torpağı arala, uşaxları sıxıf-üzmə.

Pərzad xanım baxıf gördü kü, daha sınaq bəs eliyər, bir sehir oxudu, dəlilər torpax məngənəsinnən azad oldular. Əmbə yazıqlar qorxudan uçum-uçum uçunordular. Bir-birinin üzünə baxanda gördülər ki, vallah, tufar gəji³⁵ kimi dümağ ağırlıqlar. Koroğlu dəliləri bu halda görüf əl atdı Misri qılincin dəstəyinə, nə fikirrəş-disə fikrinnən daşındı, dedi:

– Pərzad xanım, sən yerin yeddi qatına da girsən, quş oluf göyə də uçsan, əlimnən yaxa qurtara bilməzsən, yaxşısı budu, gəl meydana, qoşul bizə, çıxax gedək.

Pərzad gənə də bir sehir oxudu, ceyran livasına girif dedi:

– Çox atım-atım dersən, indi mən qaçəm, sənin atın mənim dalımca çatsın, göröm neçə çater.

³⁵ Tufar-gəji – divara vurulan ağ suvax torpağı.

Koroğlu dedi:

– Sən hələ Qırata bələd döyülsən, səni Qıratın dırnaxlarında tafdıyaram, qaç!

Koroğlu bir qədər ceyrana mənzil verdi, sonra da öz-özünü məzəmmətdədi ki, əyə, mən indi bunun dalınan at salsam, ona qılınc çalsam, hamı məni qınıyajax, deyəbjəklər ki, Koroğlu bir qıza baş qoşdu, onu qanına qaltan elədi. Bu fikirənən arxa səmtə baxdı, baxanda gördü Çənlibel güzgü kimi görünür, konlu qubarrandı, götürdü görək nə dedi:

Yönü bəri duran dağlar,
Ellər səni bəzər bir gün.
Güllü, bənəfşəli bağlar,
Yarım səndə gəzər bir gün.

Geri baxanda gördü, bəyax ceyran livasında qaçan Pərzad xanım, indi insan livasında yaxınnaşır ona qulax aser. Koroğlunun gözdəri yaşardı. Dedi, əyə, hancarı olmasa, insan öyladıdı, onun da ürəyi, diləyi var, biznən tərs gətirməyinə baxma. Koroğlu götürdü sözünün o biri xanasını:

Hər iyiddə olmaz hünər,
Od olmasa, ojax sənər.
Dövlətdidən dövlət dönər,
Ağlı başdan təzər bir gün.

Baxıf gördü kü, bayax qaçan bu dəfə laf yaxın gəldi. Özü də insan livasındadı. Gözdəri də yaşarıf, Koroğluya boylaner.

Aldı Koroğlu:

Koroğlu Çənlibellərdə,
Qalmışam fitnə-fellərdə.
Mən ölsəm qürbət ellərdə,
Kim qəbrimi qazar bir gün.

Pərzad xanım yaxınnaşır dedi:

– Doğrusunu de, göröm sən kimsən?

Koroğlu dedi:

– Xanım, mən Koroğluyam.

Pərzad xanım dedi:

– Əgər sən Koroğlusansa, bu veranxana düzdərdə nə gəzersən?

– Ay Pərzad xanım, dərdsiz aşix ağladığını heç görüfşənmi, axı mənim dərdim var, mən buraya onçun gəlmişəm.

– Düzünü de, görək sən niyə gəlifsən?

Burda götürüf görək Koroğlu nə dedi, siz şad olsun:

Mən qoç Koroğluyam çıxdım qalamnan,

Ərzəmi götürdüm divana gəldim.

Xotkarın oğlunna peyman eylədim,

Fikrimi zay etdim, imana gəldim.

Pərzad xanım qulaxlarını şeşlətdi, dedi:

– Ayə, bu nə xotkar oğludu der, bu nə danışer?

Pərzad gözünü Koroğlunun üzünə zillədi. Əmbə Koroğlu gözünü çöyürüf Eyvazınan Halaypozanın üzünə baxanda gördü valah, bir qız görəndə oynaxlıyan oğlannar, indi elə bilginən ki, don vuruf donuzdurufdu, heç ürəkləri üstə gəlmer, matdarı-qutdarı quruyufdu. Bəlli Əhmət də qılıncını yerə qoyuf, mat-mat boylanerdi.

Aldı Koroğlu:

Bu dağların zirvəsinə varanda,

Qılınc çəkif, düşmən bağrın yaranda,

Samur qırağında məclis quranda,

Mey içdim, məst oldum, məstana gəldim.

Pərzad dedi:

– Ay kişi, düz danış, düz de. Nəyə gəlifsən, məqsədin nədi? Məqsədini düzən desən, inşallah mən də ona əlac eliyərəm.

Aldı Koroğlu:

Koroğluyam, öz canımnan küsərəm,

Bir yel oluf, bu dağlarda əsərəm.

Getməsən də bil, başını kəsərəm,

Səni aparmağa mərdana gəldim.

Söz tamam oldu. Pərzad xanım dedi:

– O ku məni aparajasan, söylə görüm kimə aparajasan?

Koroğlu gördü kü, Pərzad xanımın əhvalı özündə döylü. Bayxkı cadı-pitidən də əsər-ələmət yoxdu, dedi:

– Qulax as gör kimə aparajam:

Ovçu olan ovun izlər,
Dur varax bizim ellərə.
Ağcaquzu yolun gözlər,
Dur varax bizim ellərə.

Pərzad xanım Ağcaquzu adını eşidif cin atma minmədimi?!

Dedi:

– Əyə, zalım oğlu, məni aparersan bir iyidə apar, Ağcaquzu nə iyitdi ki, sən onnan ötrü mənim dalımca gəlifsən.

Koroğlu dedi:

– Xanım, xatrina dəyməsin. Qulax as, qulax as, gör bir nə deyirəm:

Gözəl xanım, olma naşı,
Nə gəzersen dağı, daşı.
Ağcaquzu qoşun başı,
Dur varax bizim ellərə.

Pərzad xanım dedi:

– Hası qoşunun başıdı, o, bir cadıyı axıra kimi öyrənif başa çıxı bilmədi.

Koroğlu o sahat işi başa tüşdü. Dedi, qulax as:

Sona tərək etməz gölünü,
Xoryada verməz telini.
Koroğlunun gözəl gəlni,
Dur varax Çənlibellərə.

Söz tamam olan kimi Koroğlu dedi:

– Qızım, dur gedək, biz sənsiz qayıdası döyülük.

Pərzad xanım dedi:

– Koroğlu, o ku sən məni özünə gəlin kimi aparersan, onda gederəm, əmbə onu bil ki, Ağcaquzu sən deyən kimi iyid olmasa, onda zəhər içif özümü tələf eliyəjəm, sən də günaha batajasan.

Koroğlu dedi:

– Pərzad xanım, mana qoç Koroğlu deyəllər, mən səni zornan da aparardım. Əmbə özüm bilerəm ki, sən zor işdədiləsi qız döyül-

sən, hər şey sənin ürəyinnən olajax. Bu günnən mən sənin qayna-tanam.

Eyvaz atdan endi, Pərzad onun atına mindi. Üzü dağ aşağı yol başdadılar. Eyvaz atın yüyənnən yapışıf, özü payı-piyada gedəsi oldu.

Gəlhagəl, günə bir mənzil, teyi – mənazil, ustad dili yüyrey olar, gəlif Ağqayanın yanına çatanda Koroğlu dedi:

– A bala, Eyvaz, Bəlli Əhməd, siz Yağı qoruğunnan gedin, Pərzad xanıma gül-çiçəkdən çələng düzəldin, atdarınızı da gözəl-göyçək bəziyin. Mən burdan kəsəsinə gedif, bu sahat dəlilərin hamısını görüşünüzə göndərəjəm. Gərək Pərzad xanım elə qarşılansın ki, heç bavası Cəfər paşanın imaratında da elə qarşılansın.

Dəlilər “baş üstə” deyif, Pərzad xanıma da götürüf, Yağı qoruğunnan getməkdə olsun. Koroğlu Qıratı tərpedən vaxtı ağ cığırın ağzında gördü kü, bir göy dəmir atdı, üstündə də bir enni kürəkli, alçax boylu, qırmızı gözdü bir kişidi. Ağ qayıya doğru boylaner. Bunu görəni kimi Qırat tərpenməzcə dayandı. Koroğlu gördü kü, ayə, Qırat yerinnən tərpenmer. Ata mahmız çəkdi, at gənə getmədi. Koroğlu dəli olmadımı:

– Ayə, vayıs oğlu vayıs, yolu niyə kəsifsən? – dedi – Görörsən at getmer.

Atdı yuvaş-yuvaş başını Koroğluya həriyif, zəhmənən tərs-tərs ona baxdı, dedi:

– Məyər dədəyin yoludu? Anırdan getsən olmormu, baldırın qırılajaxmı?

Koroğluyu elə biliynən ildırım vurdu. Dəli oldu, götürüf burda nə dedi, biz deyək, siz şad olun:

Tatsan, kürtsən, nə millətsən,

En atınnan, əcəm oğlu.

Gözdərinnen mazaratsan,

En atınnan, əcəm oğlu.

Atın üstündəki dedi:

– Əyə, aqlını başına yığ, atımnan niyə tüşörəm, var yolunnan çix get, nə qədər ki, əl-ayağım sana toxunmuyuf, əl çək mənən.

Koroğluyu təzədən od götürdü. Aldı görək nə dedi:

Asdan kəsifdi qarşını,
Axıdajam göz yaşını.
İndi üzəjəm başını,
En atınnan, əcəm oğlu.

Atdı qımışdı. Bu qımışanda Koroğlu daha da cinnəndi.

Dedi:

– Əyə, deyəsən bu tufanı dağılmış məni tanımer, gəl adını buna nişan ver, qoy canına vəlvələ tüşsün.

Götürdü görək nə deyir:

Qoç Koroğlu mənəm, mənəm,
Çətin dediyimnən dönəm.
Əlimnən şikar vermərəm,
En atınnan, əcəm oğlu.

– Ayə, qoç Koroğluymuşsan, bağışla tanımadım, elə bildim buranın qoruxçusu zadısan, onçun sana ajıxlardım. Nə demək istiyirsən, ay qoç Koroğlu?

Koroğlu dedi:

– Atdan tüş, gət atın ciloyunu da mənim üzəngimə bağla, özünü də qavağıma qatıf Çənlibelə aparajam. Bu gün mənim yaxşı günümdü, Pərzad xanımın toyunda qulluq eliyərsən.

Atdı dedi:

– Yox, atdan düşməyim olmuyajax. Atdan o vaxt tüşərəm ki, sənin atın mənim atımı ötə.

Koroğlu dedi:

– Baş üstə, sürək!

Atdı dedi:

– Kimin atı ötsə, geridə qalan ötənin qavağına tüşsün getsin.

Koroğlu bu şərtə irazılıx verdi. Axı indiyətən Qıratı ötən olmuyufdu!

Həmən atdı dedi:

– A Koroğlu, harıynan sürək, xətrin harıynan istiyir?

Koroğlu dedi:

– Bax bu qaratikənniği, çinqıllığı görörsənmi, ordan qırdıramasına öyannan belə hərrənək, belə gələk.

– Hardan dersən sürək!

Nolajax, Koroğlu Qırata bir qırmaş vurdu, iki qırmaş vurdu, at yerinnən tərpxənmedi.

Əmbə bu biri bir göz qırpımında həməən yerrərdən keçif, Ağqayanın da o üzünən hərrənif, ıldırım kimi dala qayıtdı. At atın yanına gələndə Qırat təzədən yerinə pərçim oldu, getmədi. Koroğlu məətəl qaldı, dedi:

– Ay canım, bu atı mən əlimə keçirsəm, Türk nədi, İran nədi, Ərəb nədi, pütün dünya mənim ayağımın altında qalmıyajaxmı? Odu ku, gənə də qarşısındakına üz tutdu:

– Əyə, iyid, atdan en!

Dedi:

– Niyə, mənim atım sənin atını addadı axı. İndi sənin atın mənimdi.

Koroğlu hirsdəndi, atdan tüşüf kişinin üstünə gəldi, dedi:

– Tüş atdan güləşək, kim yıxsa, at onundu.

Atdı dedi:

– Mənim başım üstə!

“Mənim başım üstə” – deyif anırdan bəri iyid də gəldi, Koroğlu da gəldi. Koroğluda bir yaxşı xəsyət varıydı, həməşə güştü tutanda biləyini çirmiyif "ya Əli, sənnən mədəd" – deyərdi. Burda da gənə dedi:

– “Ya Əli sənnən mədəd”.

Koroğlu irəli cumana kimi, o birisi əl on arşın qavağa uzandı, Koroğlunun qurşağından yapışif elə tulavızdadı k1, Koroğlu gedif Ağqayanın başına tüşdü. Koroğlu indi başa tüşdü kü, Niyar xanımın qarğışına tuş oluf. Dodaxlar partdıyif, irəngi-bənzi qaçıf, dünyəsi dəyişif. Koroğlu bu qayadan sürünə-sürünə gəldi, baş əydi:

– “Allahum məsəlla əla Mühəmmədən və ali Mühəmməd” – deyif, Həzrət Əlinin üzünə baxdı. Bu vaxt Əlinin gözündə bir damla yaş gilələndi. O da salavat çöyürdü, dedi:

– Koroğlu, Qoşabulağın üstündə atanı dəfn eliyən vaxtı mənəim adımı çağırmışdın, sənəin kürəyinə mən əl çəkmişdim. Demişdim, kürəyin yerə gəlməz, qılincin da qılincıma dəymişdi. Bax get, bir kəsi incitmə, haqqın yolunna heç vaxt çıxma. Onu da bil ki, indi toyuna tələsdiyin Ağcaquzu da Hasan paşanın yox, sənəin doğma balandı, onu da sənəin yanına mən göndərmişəm, o həməən oğlandı kı, mağarada qoyuf qaçmışdm. Onun sağ biləyində sənəin bilərziyin də var, baxarsan tanıyarsan.

Bunu deyif Həzrət Əli Döldülə suvar oldu, bir göz qırpmında qeyb oldu.

Koroğlu tutduğı işdən peşman oldu, bir tərəfdən də söyündü kü, Həzrət Əliyən bu şəkildə də olsa, görüşdü, həmə də Ağcaquzunun onun oğlu olmasına çox söyündü. Koroğlu fikirri-fikirri Qıratın belində havaxt gəlif Çənlibelə çatdığını bilmədi, onda baxdı, at dayandı. Niyar xanım Koroğlunu belə, bu şəkildə, bu halda göruf ürəyi qubar elədi. Götüruf görək nə dedi:

Niyə məlulu-müşkülsən,
Hanı Eyvaz, xan Koroğlu?
Göz yaşım ümmana döndü,
Bağrım oldu qan, Koroğlu.

Koroğlu baxdı kı, hələ Eyvazgil gəlif çıxmıyif. Niyar xanım da ahı-vayda, ahı-zardadı, anrı-bəri boylandı. Koroğlunun heç ağı üstünə gəlmerdi. Niyar xanım aldı görək:

İrəngin dönüf löyünnən,
Sinəm dağlıdı düyünnən,
Qurban kəsəllər qoyunna,
Sana qurvan mən, Koroğlu.

Koroğlu yana baxanda gördü kü, budu Eyvazdı, Bəlli Əhmətdi, Tanrıtanımazdı, bir də Pərzad xanımdı gəldilər, ənbə Koroğlu özündə-sözündə döylü, gözünün ujunna Niyar xanıma işara elədi ki, uşaxlar gələr.

Aldı Niyar xanımdı:

Tərlansan kəklik ovunda,
Niyarın gözəl boyunda,

Pərzad xanımın toyunda,
Sürək bir döyran, Koroğlu.

Söz tamama yetdi. Koroğlu gənə də özündə döylü. Dəlilər üç bir, beş bir buların başına cəmləndilər. Bütün dəlilər üç dəliynən Pərzad xanıma qarşılamağa getdi. Əmbə Koroğlunun belə pərt olmağı, dodaxlarının partdaması heç kimi açmadı. Oyur-oyur oynuyan, barmaxlarının üstündə süzən, Qıratın belində çapan Koroğludan əsər-ələmət qalmamışdı. Məclis yığılıf, hamı sövünör, təkcə Koroğlunun irəngi yerinə gəlmer. Eyvaz yaxına gəlif dedi:

– Baba, söylə göröm niyə eliyersən, bəlkə dərdini mana de-yəsən. Burdan-bura sana nə üz verdi ki, biz bilmədik? Axı, beşimiz də Ağ qayıya çatana kimi kefi kök, damağı çağ gəldik. Bizdən ayrılannan sonra sana nə üz verdi ki, bu günə tüşüfsən?

Koroğlu Eyvaza heç fikir vermədi. Gözünün qulağınan şərab tuluğuna baxdı. Bir şərab tuluğu gətirdilər. Koroğlu tuluğu başına qaldırır bir xeyli içdi. Eyvaz gördü kü, tulux boşaler, dedi:

– Ay ağa, biz bilerik ki, sən kef əhlisən, hamısını içəjəsən, əmbə bir de görəy başına nə iş gəlif?

Koroğlu dedi:

– Eyvaz, mənim sazımı gəti.

Koroğlunun dili indi-indi açılardı. Gənə Ağ qayıya tərəf boylandı.

Dəlilər dedi:

– Ayə, bu Ağqayada bunun nəyi qalif, indi kimi gözdüyür, görəsən?

Sazı gətirdilər, Koroğlu götürdü görək dərdinə müqabil nə dedi:

Niyar xanım, bir ərəbə tuş oldum,

Ağlımı əlimnən aldı da getdi.

Qurumuş dilimnən hədyan söylədim,

Məni Ağqayaya çaldı da getdi.

– Əyə, zalım oğlu, sən nə danışersən?

Eyvaz dəli oldu, gözü kəlləsinə çıxdı. Elə bir dəli nəərə çəkdi ki, dağ-daş titrədi.

– Ağa, kimdi o, elə bu sahat bu yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi dəliyi onun üstünə tökəjəm.

Koroğlu dedi:

– Ay oğul, ay oğul, hələ dayan gör bir nə derəm:

Yüz min dəlinin də yetişməz gücü,
Məğrubdan-məşruqa vermer o bacı.
Mardan qamçısı var, zəhərdən acı
Oynatdı əlində güldü də getdi.

– A kişi, o kimdi de görüm, o nə kərədi ki, Eyvazın qılıncının altınnan qaçsın?

Koroğlu dedi, qulaq as:

Koroğluyam, budu sözüümün sağı,
Onun hökmündəndi Köysər bulağı.
Adı Həzrət Əli – dinin dayağı,
Düldülünə suvar oldu da getdi.

Söz tamam oldu. Hamı üzünə salavat çöyürdü. Hamı: “Allah, sana şükür”, – dedi. Qurvannar kəsildi, nəzirrər çıxdı. Koroğluy-nan Niyar xanım Ağcaquzuyunan Pərzad xanımı yannarına çağırır xeyir-dua verdilər. Qoç Koroğlu dedi:

– Camahat, bu cavannarın toy günündə istiyirəm, bir şey də hamınıza əyan olsun, bilin və agah olun, Ağcaquzu mənim belim-nən gələn doğmaca balamdi, inanmersınız, onun qolunda mənim bazübəndim olmalıdı, baxın.

Koroğlu əlini uzadıf Ağcaquzunun sağ biləyini çirmələdi, öz bilərziyini tanıdı. Bu işdən Ağcaquzu özü də çaş-baş qaldı. Koroğ-lu əhvalatı dəlilərə nağıl elədi. Ağcaquzunun neçə itkin düşdüyünü söylədi. Bu işdə Həzrət Əlinin köməyini də hamıya çatdırdı.

Niyar xanım yaxına gəlif, hər iki cavanı öpüf bağına basdı. Dedi: – Ay Koroğlu, indi belə çıxər ki, sən oğlunna bajaranxsan, eləmi? Pərzad mənim doğma bajım, Ağcaquzu sənin oğlun.

Koroğlu Ağcaquzuyu da, Pərzad xanımı da bağına basdı. Öyəclər kəsildi, şülənnər pişdi, bir toy elədilər ki, dünyanın gözü belə toy görməmişdi. Bu günnən Çənlibeldə bir cavan ailə də artdı. Deyillər bu iki cavan uzun ömür sürdü, xoşbəxt yaşadılar.

“AĞCAQUZU” ARXİVDƏ

Folklor arxivi
Əlyazması. İnv. №726 (5)³⁶

“Ağcaquzu”

Arxivdə saxlanılan bu qol latın əlifbası ilə makinada yazılmış 9 səhifədən ibarət yeganə nüsxədir. Qolun nə vaxt, harada, kimdən toplanıldığı və toplayıcının kim olduğu əlyazmada göstərilməyib. M.H.Təhmasibin özünün nəşr etdirdiyi “Koroğlu”ya yazdığı “Qeydlər”dən bu qolun 1935-ci ildə Qobu kəndində Cəlil Murad oğlundan toplanıldığı bəlli olur.

1. Bir gün Həsən paşanın oğlu Ağcaquzu öz əmisi Cəfər paşanın qızı Pərizad xanımın göbəkkəsmə nişanlı olur. Pərizad xanım çox oxumuş, ismi-əzəm duasını bilən, həm də göyçək bir qız olur. O, əmisi oğlu Ağcaquzunu bəyənmir.

2. Bir gün Pərizad xanım məktəbdə əmisi oğlu ilə razılıq gəzməyə çıxırlar. Onlar gəzə-gəzə gəlib bir səhrayı-biyabana çatırlar. Pərizad xanım çevrə çəkib əmisi oğluna deyir ki, biliyini göstər görək bu çevrəyə nə gətirə bilərsən. Ağcaquzu bu işdə aciz olur. Pərizad xanım ismi-əzəm duası oxuyub bütün yırtıcı, vəhşi heyvanları toplayır çevrənin içərisinə. Ağcaquzuya deyir ki, sənə yar olunca bu vəhşi heyvanlara qoşulub dünyanı gəzəcəyəm. İldə bir kərə gəlib İstanbula baş çəkəcəyəm. Sonra o, bir aslan dərisini boynuna keçirir, özü də aslana çevrilib vəhşi heyvanlara qoşularaq çıxıb gedir.

3. Ağcaquzu özündən gedib üç gün beləcə qalır. Ayılında görür ki, ağalar ağası, Düldülün sahibi başının üstündə durub əlində mey piyaləsi. O, piyaləni Ağcaquzuya verib deyir ki, al bunu iç, Pərizad xanım sənindi. Ağcaquzu alıb abi-kövsəri nuş edir və bir də baxıb görür ki, ona piyalə verən şəxs artıq yoxdur.

³⁶ Material bütövlükdə “Koroğlu”, “Lider nəşriyyatı”, Bakı-2005 səh.533-537-dən götürülmüşdür.

Ağcaquzu kor-peşman şəhərə qayıdib əhvalatı atasına və əmisinə danışır, həm də Pərizad xanımın arxasınca gedəcəyini bildirir. Çox çalışırlarsa da, Ağcaquzunu saxlaya bilmirlər. Deyir ki, gedib yapışacağam Koroğlunun ətəyindən; o, Pərizad xanımı mənim üçün tapar.

4. Cümə günü Koroğlu Çənlibelin Daşqalasında tək oturubmuş. Bu vaxt görür ki, İstanbuldan bir karvan gəlir. Koroğlu irəli yeriyib görür ki, dəvənin üstündə bir cavan əyləşib. Öz-özünə fikirləşir ki, bundan sarı qılınc çıxarmağa dəyməz. Elə bir dəli nərə çəkərəm, huşu başından gedər, mən də dəvələri çəkib apararam. Belə deyib Koroğlu heyrətli bir nərə çəkir. Amma dəvənin üstündə oturan oğlanın heç tükü də tərپənmir. Koroğlu elə düşünür ki, o, kardı. Oğlan isə bildirir ki, yox kar deyiləm, səni saya almıram. Onlar bir-birinə hərбə-zorba deyirlər:

Koroğlu:

İstanbuldan bir şikara düşdü əlim,
Ver malını, qurtar canın çəkil get!
İndi boyanarsan qızıl qanına,
Ver malını, qurtar canın çəkil get!

Ağcaquzu:

Mərd igidlər bir-birilə üzdəşər,
Müxənnətlər kol dibində gizdəşər,
Qılınc vurram yaraların sızdaşar,
Baş getməmiş malım sənə vermərəm!

Koroğlu:

İndi gələr dəlilər ac qurd kimi,
Gözün olar birdən-birə dörd kimi,
Başın gedər, leşin qalar yurd kimi,
Ver malını, qurtar canın çəkil get!

Ağcaquzu:

Gəlməmişəm bu yerlərdə yastanam,
Qılıncımla meydan dönər bostana.
Mın tülkü neyləsin bir ac astana,
Baş getməmiş malım sənə vermərəm!

Koroğlu:

Koroğluyam Çənlibeldə gəzərəm,
Uzaqdan, yaxından şikar süzərəm,
Dartıb boğazımı dibdən üzərəm,
Ver malını, qurtar canın çəkilə get!

Ağcaquzu:

Süsən mənəm, sünbül mənəm, gül mənəm,
Hər yetənnən danışmanam, gülmənəm,
Koroğlunu ayaq tozu bilmənəm,
Baş getməmiş malım sənə vermərəm!

5. Hərbə-zorbadan sonra onlar meydana girirlər. Koroğlunun hünəri Qıratladır. İndi o, Qıratsız olduğu üçün Ağcaquzuya qalib gələ bilmir. Ağcaquzu hansı mətləbə onun yanına gəldiyini bildirir. Koroğlu Ağcaquzunu götürüb Çənlibelə gəlir və məsələni dəlillərə əgah edir.

6. Koroğlu, Eyvaz, Dəmirçioğlu, Dəli Həsən, Halaypozan dördü Pərizad xanımın arxasınca gedirlər və gəlib qız olan qayalıqlara çatırlar.

7. Pərizad xanım özünün olduğu yerə onların gəlib yetişdiyini görəndə təəccüb edir ki, insan çıxma bilməyən yerlərə onlar necə gəlirlər?! Tez ismi-əzəm oxuyub gələnlərin qarşısında bağ-bostan əkir ki, əgər insandırlarsa tamah salacaqlar, yox mələiklərdisə onda nəzər etməzlər. Dağın qabırğasında bostan göyərir. Bunu görəndə Koroğlu təəccüblənir ki, bu cür dağ-daşda da qovun-qarpız bitərmə? Amma hansını kəsirlərsə, görürlər ki, apacı zəhərdir. Başa düşürlər ki, bu Pərizad xanımın sehri-cadusunun nəticəsidir.

8. Gələnlər dağın bir yerindən nazik tüstünün çıxdığını görürlər. Koroğlu tüstüyə müraciətlə Pərizad xanımı səsleyir. Pərizad xanım bir balaca deşikdən ilan cildində sürüşüb çıxır, amma Koroğluya insan şəklində görünür. O, Koroğluya təklif edir ki, atdan düşsün. Koroğlu cavab verir ki, sənin çıxdığın yerə mənim heç bir qolum sığışmaz. Evin yox, otağın yox, bu çöllü-biyabanda mən düşüb harada qalım?

Pərizad xanım ismi-əzəm oxuyub dağın arxa tərəfində yeddi mərtəbəli bir ev ucaldır. Koroğlunu yoldaşları ilə buraya gətirir. Hal-əhvaldan sonra Pərizad xanım Koroğludan tərif istəyir. Koroğlu deyir:

Uca dağların başında,
Mən bir aslana uğradım.
Yedim, içdim, dövrən sürdüm,
Bağı-bostana uğradım.

Bəridən gəl, sən bəridən,
Ürəyim yağın əridən,
Silkənib çıxdın dəridən,
Məməli məstana uğradım.

Pərizad xanım Koroğlunun bu oxumasından narazı olub mərdanə sözlər oxumasını istəyir. Koroğlu:

Uca dağların başında,
Lopa-lopa qar görünür.
Mənim bu xəcil gözümə,
Ala gözlü yar görünür.

Pərizad xanım acıqlanıb deyir:

Dağların üstə pəncərəm,
SİNƏNİN üstə xənzərəm,
Tərpənmə, səni sancaram,
Ağulu Şahmar görünür.

Koroğlu:

Bilmədim yarın fəndini,
Əməydim ləbin qəndini,
Açğınən köksün bəndini,
Köksündəki nar görünür.

Pərizad xanım:

Pərizadam, tanı məni,
Tərk edərəm xani-mani,
Şahmar kimi çallam səni,
Dünya gözə dar görünür.

Bu sözdən sonra Pərizad xanım ismi-əzəm duası oxuyur və evin divarları yığılıb Koroğlugili sıxmağa başlayır. Koroğlu oxuyur:

Qarşı bəri duran dağlar,
Ellər səni bəzər bir gün.
Güllü-bənövşəli bağlar,
Yarım səndə gəzər bir gün.

Hər igiddə olmaz hünər,
Qılinc qəbzəsindən enər,
Dövlətlidən dövlət dönər,
Ağıl başdan dönər bir gün.

Koroğlu Çənlibellərdə,
Qalmışam fitnə fellərdə,
Mən olsəm qərib yerlərdə,
Kimlər qəbrim qazar bir gün.

Dəmirçioğlu görür ki, Pərizad xanım Koroğlunun sözlərindən daha da acıqlanıb və onların başına bəla açacaq. Odur ki, Pərizad xanıma deyir ki, qoy bir tərif də mən söyləyim. Pərizad xanım icazə verir və Dəmirçioğlunun sözləri ona xoş gəlir.

9. Koroğlu Pərizad xanıma bildirir ki, buraya gəlməkdə səbəb onu Çənlibelə aparıb Ağcaquzuya yetirməkdir. Pərizad xanım onlara qoşulub Çənlibelə gəlir. Koroğlu yeddi gün, yeddi gecə toy edib Pərizad xanımı verir Ağcaquzuya. Ağcaquzu da Koroğlunun dəlisi olub qalır Çənlibeldə.

DASTANLARIN TOPLANMASI HAQQINDA MƏLUMAT

Oxuculara təqdim olunan xalq dastanları müxtəlif illərdə Gürcüstan Respublikasının Qarayazı elinin Kosalı kəndində Elxan Məmmədli tərəfindən el aşığı Aslan Kosalının repertuarından yazıya alınıb.

Aşıq Qərib – Şahsənəm. *Dastan 1992-ci ildə lentə alınıb.*

Abbas – Gülgəz. *Dastan 1989-cu ildə yazıya alınıb.*

Tahir-Zöhrə. *Dastan 2012-ci ilin iyun ayında yazıya alınıb.*

Novruz-Qəndab. *Dastan 2012-ci ilin iyul ayında yazıya alınıb.*

Səyyad-Səadət. *Dastan 2012-ci ilin iyun ayında yazıya alınıb.*

Aslan şahla İbrahim. *Dastan 2012-ci ilin 14-15 aprelində yazıya alınıb.*

Alixan-Pəri. *Dastan 2012-ci ilin 9-10 iyununda yazıya alınıb.*

Valeh-Zərnigar. *Dastan 2003-cü ilin avqust ayında yazıya alınıb.*

Ağcaquzu. *Dastan 1989-cu ilin dekabrında yazıya alınıb.*

Aslan Kosalı: ömürdən anlar





KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Aşıq Aslan Kosalının dastan repertuarından nümunələr (Elxan Məmmədli).....	3
Qarayazı ozanı (Vahid Öməri).....	10
Aşıq Qərib – Şahsənəm.....	18
Abbas – Gülgöz.....	69
Tahir-Zöhrə.....	170
Novruz-Qəndab.....	200
Səyyad-Səadət.....	238
Aslan şahla İbrahim.....	268
Alı xan-Pəri.....	305
Valeh-Zərnigar.....	344
Ağcaquzu.....	380
Pərizad xanımın Çənlibelə gəlməyi.....	386
“Ağcaquzu” arxivdə.....	411
Dastanların toplanması haqqında məlumat.....	416

**Azərbaycan folkloru külliyyatı,
XXX cild, Dastanlar (XX kitab),
Bakı, “Elm və təhsil”, 2012.**

Nəşriyyat direktoru:
Nadir Məmmədli

Nəşriyyat redaktoru:
Nigar Həsənova

Kompyuterdə yığdı:
Ruhəngiz Əlihüseynova

Korrektor:
Vüsal Abıyev

Kompyuter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Ramin Abdullayev

Kağız formatı: 60/84 1/32
Mətbəə kağızı: №1
Həcmi: 420 səh.
Tirajı: 300

Kitab Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun
Kompyuter Mərkəzində yığılmış, “Elm və təhsil”
NPM-də ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.